

RENDSZERVÁLTÓ SZEMLE

A RENDSZERVÁLTÁS TÖRTÉNETÉT KUTATÓ INTÉZET ÉS LEVÉLTÁR FOLYÓIRATA

IX. évfolyam | 1. szám

„Kell egy csapat!”

RETÖRKI

2024. TAVASZ

Nagymihály Zoltán

„Tiszta hősöknek néznek minket” –
Történetek és emlékképek 1956-ból – a
forradalom és a sport összefüggéseiről

Koós Levente

Minden héten háború

Andreides Gábor

Sasok, farkasok és a pesti srácok

Tartalomjegyzék

MŰHELY

NYÁRI GÁBOR: A párizsi ezüst. A magyar labdarúgó-válogatott szereplése az 1938-as világbajnokságon	2
CHIRA CSONGOR: A világbajnokságra vezető út	8
NAGYMIHÁLY ZOLTÁN: „Tiszta hősöknek néznek minket”. Történetek és emlékképek 1956-ból – a forradalom és a sport összefüggéseiről	19
ANDREIDES GÁBOR: Sasok, farkasok és a pesti srácok	32
N. PÁL JÓZSEF: Futballromlásunkról – az emelkedés reménye idején	42
KOÓS LEVENTE: Minden héten háború. A labdarúgással foglalkozó állambiztonsági iratok militarizációs jegyeinek szövegközpontú vizsgálata	51
CSILLAG PÉTER: Természetesen, őszintén, tisztán. Az amatőr futballeszme történelmi és társadalmi aspektusai	63

PALETTA

ENDRÉDI TAMÁS: A magyar film és a futball	74
MOLNÁR ZOLTÁN: Az ötlettől a függöny felgördüléséig – így épült a virtuális sportmúzeum	77
LÁZÁR RITA: Az egri Sportmúzeum	79

RECENZIO

KOVÁCS BALÁZS: Budapest és a labdarúgás szenvedélyes történeteiről	81
HEIL KRISTÓF MIHÁLY: Több mint gólszerző. Borbás Gáspár: egy élet meséje, egy ország története	83
LÁZIN ÁRON: Foglyul ejtett barátság	86
PÁLINKÁS MÁRK: „Egy csapatban focizunk” – lengyel–magyar futball kapcsolatok	88

PORTRÉ

PÁLINKÁS BARNABÁS – RIBA ANDRÁS LÁSZLÓ: Lakitelek ad otthont a 2024-es Footgolf Világbajnokságnak	90
---	----

AKTUÁLIS

Az elmúlt időszak fontosabb eseményei	92
---------------------------------------	----

A Rendszerváltó Szemle 2024/1. számának szerzői	97
---	----

A borítón látható fényképen: Puskás Ferenc kapura lő, UTE pálya, Magyarország–Ausztria (6:1), 1949. Fortepan / Kovács Márton Ernő, 32972

RENDSZERVÁLTÓ SZEMLE

Lektorált folyóirat.

Kiadó:
Rendszerváltás Történetét Kutató
Intézet és Levéltár Nonprofit Közhasznú Kft.

Felelős kiadó:
Nyári Gábor
Kiadó székhelye:
6065 Lakitelek, Szentkirályi út 4.

Főszerkesztő:
Nagymihály Zoltán

Felelős szerkesztő:
Házi Balázs

E számunkat Pálincás Barnabás szerkesztette.

Szerkesztőség tagjai:
Jónás Róbert, Pálincás Barnabás, Rapali Vivien,
Riba András László

Szerkesztőbizottság elnöke:
M. Kiss Sándor

Szerkesztőbizottság tagjai:
Fricz Tamás, Kiss Gy. Csaba,
Marschal Adrienn, Nyári Gábor, Simon János, Strausz Péter,
Szekér Nóra, Ujváry Gábor, Vizi László Tamás

Nyelvi lektor:
Budai-Szántó Daniella

Szerkesztőség elérhetősége:
1145 Budapest, Columbus utca 27–29/b.
szerkesztoseg@retorki.hu

Ingyenes kiadvány. Megjelenik negyedévenként.

HU ISSN 2732–379X (nyomtatott)
HU ISSN 2939–5496 (online)

A folyóirat megjelenését a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

Nyomdai munka: Tama Solutions Kft.
A RETÖRKI Rendszerváltó Szemle című műve
Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc alatt van.

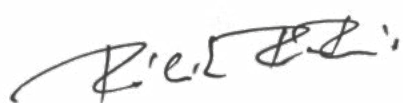
„KELL EGY CSAPAT!” – A KÖZÖSSÉG EREJE

Ha a szavak eredeti jelentése szerint kívánjuk sport és politika kapcsolatát vizsgálni, arra juthatunk, hogy mindkettőnek központi szereplője a közösség. Az egyik legitimitását meríti belőle és annak életminőségét hivatott jobbá tenni, a másik annak összetartozását és mindennapokban való megélését fejezi ki. A sport – ahogy egyik írásunkban megfogalmazódik – a kultúra része, és éppúgy a történelemé is.

A sikerek és eredmények – különösen igaz ez a legnépszerűbb sportágra, a labdarúgásra – mindig túlmutatnak a rendszeren, amelynek idején megszületnek. Akkor is, ha az adott hatalom azokat kisajátítani és saját képére formálni akarja. A mérhető teljesítmények és a szíveket dobogtató győzelmek egy egész társadalom, egy egész nemzet számára adnak fogódzót, nehezebb időkben és emelkedő korszakokban egyaránt. Az angolok világraszóló legyőzése kilencven percnyi felszabadulást és nagy levegővételt jelentett határon innen, a magyar büszkeség legalább pillanatnyi megélését határon túl. A berni, tragédiaként megélt vereség ugyanakkor sokak számára már '56-ot előlegezte – az eredmény miatti kiábrándultság örvéin és azzal egyszerre robbant ki a düh, a tehetetlenség, a kibeszélhetetlenség emberek tízezreiből. Hozzánk közelebbi és örömelebb példával: amikor 2016-ban – egy (vagy már több) nemzedék számára teljesen új és szinte semmivel össze nem hasonlítható élményként – harminc év után először láthattuk világversenyen a labdarúgó-válogatottat, rég nem látott energiák szabadultak fel. A Nagykörutat ellepő embertömeg, egymásra mosolygó gyalogos és autós, ölelkező idegenek. Nem a történelemkönyvekből, hanem a mindennapi életben – vagy kicsit mégis afölé magasodva – érhattuk tetten, milyen, amikor a legjobb énünk kerekedik felül. Mert a huszadik századi magyar néplélek egyik sóhaját mondta ki – a futballon és a sporton túlmutató jelentőséggel is – a *Régi idők focijának hőse*, Minarik Ede (Garas Dezső), a mosodás: „Kell egy csapat!” És *annyi balszerencse közt, oly sok viszály után* most megint hihetjük, hogy van nekünk is!

Mindez kicsiben is igaz. A második világháború utáni évek újjáépítési lázának – amely nem az egyre leplezetlenebbül kiépülő diktatúrának köszönhetően, hanem attól függetlenül, részben annak ellenére kezdődött meg – részét képezi az e hasábokon felelevenített „Mezítlábas foci” is. Ahogy napjaink értékvesztett és a valós helyett a virtuális világ dicsőségét hirdető korszakában is a megmaradás reményét hangsúlyozza a Csillag Péter által kitalált és lapunkban bemutatott Hátsó füves kezdeményezés is.

2024 nyarán labdarúgó Európa-bajnokságra és olimpiára készülünk. Háborúkkal és újabb és újabb veszélyekkel terhelt világunkban a pillanatnyi megnyugvás érzése mellett bennünket, a távolból figyelőket és szurkolókat is megérintheti a közösséghez tartozás felemelő és semmi mással össze nem hasonlítható érzése. Szóljon hát ezekben a hetekben mindenütt a mondat, amelyben mindannyian egyetérthetünk: „Hajrá magyarok!”

Nyári Gábor

A párizsi ezüst

A magyar labdarúgó-válogatott szereplése az 1938-as világbajnokságon

A magyar futball történetének újabb kiemelkedő korszakát éljük, válogatottunk egymást követően a harmadik Európa-bajnokságon vehet részt. Így 2024 nyarán talán még azok is a németországi viadatra figyelnek, akiket általában hidegen hagynak a futballvilág eseményei. A magyar labdarúgás leginkább kiemelkedő időszakának az ötvenes évek tekinthető, az 1954-es világbajnokságon, Bernben második helyet szerző, az angolokat kétszer megverő Aranycsapat névsorát a focit kedvelők ma is hiba nélkül sorolják. Jóval kevesebb figyelem irányul azonban az 1938-as vb-n ezüstérmet szerző csapatra, illetve a harmincas évek magyar válogatottjának sikereire.

A profi labdarúgás 1926-os bevezetését követően, az 1930-as években a magyar foci világviszonylatban is egyre inkább felhívta magára a figyelmet. Az első, 1930-ban rendezett világbajnokságon ugyan hazánk nem vett

részt – meghívásos alapon kerültek be a csapatok –, a magyar szakemberek szinte mindenhol megjelentek, Európában pedig a válogatott is szép eredményeket ért el. 1934-ben előbb a bolgárokon túljutva sikerült a kvalifikáció a vb-re, majd történelmi győzelemként először sikerült felkészülési meccsen megverni Angliát 2:1-re. A világbajnokságon így komolyak voltak az elvárások a csapattal szemben, amelyet azonban – megkérdőjelezhető körülmények között – a negyedöntőben (akkor ez a második forduló volt) Ausztria 2:1-re megvert.¹ Ezt követően, 1934 szeptemberében, hosszas viták, lemondások és keresgélések után² került a válogatott élére Dietz Károly,³ aki a szövetségi kapitányi pozíciót egészen 1939-ig töltötte be. Dietz igen keménykezű vezetőnek bizonyult, ez múltját ismerve nem is volt csoda. Az eredetileg jogász végzettségű szakember az egyetem elvégzése után a rendőrségnél dolgozott, két alkalommal

(bár nem túl hosszú időre) pedig Budapest rendőrkapitánya is volt, egyebek mellett ő tartóztatta le Kun Bélát 1919. február 21-én.⁴ Dietznek a szövetségi kapitányi munkát követően is elég eseménydúsán alakult az élete, 1944-ben részt vett az embermentésben, majd a nyilasok letartóztatták, a németek a dachau koncentrációs táborba hurcolták, 1951-ben pedig át kellett élnie a kitelepítést is.

1938 nyarán Franciaországra szegezték tekintetüket a focidrukerek, június 4-e és 19-e között összesen 15 csapat mérte össze erejét a harmadik alkalommal megrendezett világbajnokságon. Eredetileg 16 ország vett volna részt a tornán, de az *Anschluss* miatt Ausztria ekkorra már megszűnt, az osztrák játékosok egy része a német keretbe került, másik csapat pedig – miután Anglia nem vállalta a felkérést – már nem kapott meghívást.⁵ Érdekes kérdés, hogy

¹ Szegedi Péter: *Az első aranykor. A magyar foci 1945-ig*. Budapest, Kanári, 2016, 374–376.

² Az első kapitányjelölt, aki nem kíván kapitány lenni. *Sportthirlap*, 1934. 09. 07. 2.; Dietz Károly az ideiglenes kapitány. *Sportthirlap*, 1934. 09. 19. 1.

³ Dietz Károly (1885–1969): Magyar jogász, rendőr, sportvezető. 1918 októberétől 1919. március 21-ig Budapest rendőr-főkapitánya, a Tanácsköztársaság idején bebörtönözték, majd szabadulása után pár napig újra betöltötte előző posztját, a rendőri hivatalától – és nyugdíjától – 1920 júniusában fosztották meg. Ezt követően jogászként, majd ügyvédként dolgozott, miközben egyre jelentősebb szerepet töltött be a Magyar Labdarúgó Szövetségben. 1934 szeptemberétől 1939. június 8-i lemondásáig, 41 mérkőzésen keresztül a futballválogatott szövetségi kapitánya, majd ismét ügyvédként dolgozott. 1944-ben a német megszállást követően részt vett az embermentésben, majd a nyilas puccsot követően letartóztatták és Sopronköhidára szállították, innen a németek 1945 elején a dachau koncentrációs táborba hurcolták. Szabadulása után hazatért és ismét ügyvédként dolgozott, de 1951-ben családjával együtt Bodrogkeresztúrra telepítették ki, majd 1953-ban Piliscsabán kapott letelepedési engedélyt, ahol éjjeliőrként, illetve segédmunkásként dolgozott.

⁴ A rendőrség elfojtotta a kommunisták zavargását. *8 Órai Ujság*, 1919. 02. 22. 2.

⁵ Válogatottunk a VB előtt felkészülési mérkőzést is játszott volna az osztrákokkal, azonban április 24-én az *Anschluss* miatt végül Bécs–Budapest meccset játszottak, amelyet a magyar csapat magabiztosan 5:3-ra nyert meg. Lásd: Andreides Gábor: *1938. A párizsi ezüst, avagy a döntő, amelyben a tanítvány legyőzte mesterét*. Budapest, Magyar Labdarúgó Szövetség, 2013, 79–80.

mennyire tekinthető a torna világbajnokságnak, hiszen, a 15 csapatból csupán kettő érkezett az amerikai kontinensről (Kuba és Brazília), egy pedig Ázsiából (Holland-India). Az európai országok közül Belgium, Csehszlovákia, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Románia, Svájc és Svédország vett részt. Feltűnő, hogy több „futball nagyhatalom” hiányzik ebből a sorból. Spanyolország a polgárháború miatt már a selejtezőkön sem vett részt, Anglia pedig (ahogy Uruguay és Argentína is) előre jelezte, hogy nem kíván szerepelni a tornán.⁶

Érdekesség, hogy sokáig a magyar válogatott szereplése is kérdéses volt, ugyanis a klubok, amelyeknek fontosabbak voltak saját hazai és nemzetközi mérkőzéseik, mint a nemzeti csapat részvétele, nem szívesen engedték el játékosait a tornára, illetve le kellett mondaniuk a késő tavaszi, kora nyári meccsekről – beleértve az úgynevezett nemzetközi „portyákat”, azaz pénzdíjas meccseket –, amelyek a legtöbb jegybevételt hozták. Emellett biztosítani kellett a felkészülésnek, az utazásnak és a részvételnek a költségeit is. Végül állami támogatással és társadalmi adományokkal sikerült a szükséges összeget előteremteni.⁷

Az akkori kvalifikálási rendszer nagyban eltért a maitól, bár voltak csoportok, az azokon belüli helyek kiosztása egészen másképp zajlott. Magyarország a 6. csoportba került. Itt az első körben Görögország kettős győzelemmel lépett túl Palesztinán, majd Budapesten, 14 ezer néző előtt, szakadó esőben – 7:0-s félidő után – 11:1-re kikapott a magyar válogatottól az 1938. március 25-én rendezett második fordulóban. Az utolsó percben szépítő görögök legjobbjának tartott Antonis Migiakis a katasztrofális vereség fájdalmát humoros nyilatkozatával próbálta enyhíteni, állítása szerint „az utolsó öt perc fejezi ki híven az erőviszonyokat”.⁸ Így a kezdeti nehézségek után hazánk igen simán jutott ki a világbajnokságra.

Az 1938-as viadalon Dietz első-sorban a csapat összeállításáért felelt, a technikai munkát segítője, a szövetségi edző Schaffer Alfréd⁹ vezette. Schaffer (illetve ahogy a kortársak nevezték „Spéci” vagy a „Futballkirály”) a világ egyik első sztárlabdarúgója volt – ez aktuális fizetésén és allűröktől egyáltalán nem mentes személyiségén is meglátszott –, hatalmas termete ellenére játékát rendkívüli pontosság jellemezte. A nyughatatlan, ám rendkívül sikeres center négy országban összesen hét bajnoki címet szerzett, majd utolsó aktív éveitől kezdve edző lett. A ’38-as világbajnokság előtti években a Hungária FC-t (az MTK akkori elnevezése) a padlóról

Az 1938-as világbajnokság hivatalos plakátja. Fotó: Wikimedia Commons, Henri Desmé

felállítva kétszer bajnoki címhez segítette, de később, 1942-ben volt olasz bajnok is az AS Romával. A válogatott kispadján ő volt az igazi szakember, de Dietz volt a „főnök”.

A világbajnokságra kijutó magyar keret is a kor ismert játékosaiából állt össze. Kapusok: Háda József, Szabó Antal; hátvédek: Bíró Sándor, Korányi I Lajos, Polgár Gyula; fedezetek: Balogh István, Lázár Gyula, Szalay Antal, Szűcs György, Turay József; csatárok: Bíró Mihály, Kohut Vilmos,¹⁰ Dr. Sárosi György, Sas Ferenc, Titkos Pál, Toldi Géza, Vincze Jenő, Zsengellér Gyula. A játékosok többsége a Hungáriából, a Ferencvárosból és az Újpestből került ki. Voltak még a csapattal nem utazó biztonsági tartalékok is, köztük volt a Hungária

⁶ Dénes Tamás – Szegedi Péter: *Az 1938-as magyar vb-ezüst*. Budapest, Kanári, 2018, 57.

⁷ Uo. 183–191.

⁸ Tizenegy gólos VB-rajt! *Sporthírlap*, 1938. 03. 26. 1–3.

⁹ Schaffer Alfréd (1893–1945): Magyar labdarúgó, edző. 1911-től 1926-ig tartott aktív labdarúgó pályafutása, közben 1923-tól már edzői feladatokat is ellátott. 1919-ig játszott Magyarországon, leghosszabb ideig az MTK-ban, ez idő alatt három bajnoki és két gólkirályi címet szerzett. A válogatottban 15 meccsen 17 gólig jutott. A Tanácsköztársaság ideje alatt játszott szerepe miatt emigrált, svájci, német, csehszlovák, osztrák csapatoknál játszott, majd töltött be edzői szerepet. Hazatérve 1935-ben vállalta el a Hungária FC – a korábbi MTK – edzői posztját, majd 1938-ban a válogatott szövetségi edzője lett. Ezt követően német, román, olasz csapatok edzőjeként dolgozott, közben pedig 1943–1944-ben a Ferencvárost is vezette. Edzőként csapataival további hét bajnoki címet és öt kupát szerzett. 1945 augusztusában a bajorországi Prien am Chiemsee vasútállomásán rosszul lett, kórházba szállították, ahol pár nap múlva elhunyt.

¹⁰ Kohut Vilmos 1933 óta a franciaországi Marseille csapatában játszott, így őt a kor szokásaitól merőben eltérően, idegenlégiósként hívták be a válogatottba. A csapat felkészülésében nem is vett részt, csak Franciaországban csatlakozott a válogatotthoz.

két játékosa, a magyar bajnokság egyik legjobb góllövőjének számító Cseh II László, valamint Dudás János, akiknek – egyes vélemények szerint személyes okokra visszavezethető – kihagyása nagy feltűnést és felháborodást keltett.¹¹ Ugyanakkor az igencsak csökönysnek tartott Cseh esetében valószínűbb, hogy korábbi hosszabb sérülése lehetett a kimaradás elsődleges oka, nem pedig az a tény, hogy – a csapat játékosainak jelentős részéhez hasonlóan – igen gyakori vendége volt a mulatóknak.¹²

A válogatott csapatkapitánya Sárosi György¹³ volt, akit a szurkolók jogi végzettsége és kimagasló játékindigenciája miatt csak „Sárosi doktornak” neveztek. Hosszú, 1931 és 1948 közötti aktív profi pályafutása alatt csak a Ferencvárosban játszott, edzőként pedig Olaszországban többek között olyan klubokat irányított, mint a Juventus vagy az AS Roma. Azzal is kitűnt játékos-társai közül, hogy többségükkel ellentétben igen komolyan vette a karrierjét, sportolói teljesítménye mellett kiválóan képviselte saját és játékos-társai érdekeit, miközben pályája mentes volt a kicsapongásoktól, mulatozástól. Félelmetes játékát jól bizonyítja az osztrák válogatott kapus, Peter Platzer 1934-es nyilatkozata: „Ha

Sárosi lövéshez jut, akkor a kapus már keresztet vethet.”¹⁴ 1999-ben a *World Soccer Magazin* – Puskás, Kocsis és Kubala mellett – beválogasztotta Sárosi doktort a 20. század 100 legjobb labdarúgója közé.¹⁵ A '38-as világbajnokságon a csapatkapitány azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy minden mérkőzésen betalált.

Hiába voltak a magyar focisták a kor „sztárjai”, mai szemmel igen furcsa, hogy milyen körülmények között kellett felkészülniük. Manapság már teljesen természetesnek számít, hogy a csapatok luxushotelekben szállnak meg, jól felszerelt edzőközpontok és kiváló szakemberek segítik felkészülésüket. Ezzel szemben 1938-ban a magyar csapat vonattal, több átszállással, a késések miatt kifejezetten kalandos úton és fáradtan érkezett Franciaországba,¹⁶ és bár a szállások a korábbi világversenyekhez viszonyítva kifejezetten jók voltak, a játékosok kétágyas szobákban, általában klubtársuk mellé beosztva hajthatták álmra a fejüket.¹⁷ Az étkezésre sem szakemberek felügyeltek, volt, hogy a francia konyhával megbarátkozni nem tudó csapatnak – néhány focistát kukta-ként használva – Schaffer edző főzött, a *Nemzeti Sport* tudósítója szerint pedig a csatár Bíró Mihály

ki is jelentette, hogy „jó volt a sok nehéz francia étel után egy kis könnyű birkapörkölt.”¹⁸

A mai bérekhez viszonyítva túlfizetettek sem voltak a játékosok. A klubcsapatokban a profi játékosok fizetése heti 5 és 60 pengő között volt szabályozva, amelyekre még jöhettek további bónuszok,¹⁹ míg a válogatott esetében a világbajnokság megnyeréséért fejenként egyszeri 200 pengő prémium járt volna. Az ismert dal szerint „havi 200 fixszel az ember könnyen viccel”, ez az összeg a korszakban azonban inkább csak átlagos fizetésnek számított.²⁰ Fényűzés természetesen akkor is volt, elsősorban az olasz válogatott részéről.

A magyar csapat a kimaradók nélkül is igen erősnek volt mondható, és bár – mivel a kor nagyjai-val szemben még nem játérendszerben gondolkodott²¹ – nem számított esélyesnek, meglepő sem volt jó szereplése. Akkoriban a világbajnokság lebonyolítása is egészen más volt, mint napjainkban, a mindössze 15 csapatnak nem is lehetett volna csoportköröket rendezni, így a torna egyből az egyenes kieséses szakasszal kezdődött. Érdekesség, hogy mivel Ausztria kiesése miatt páratlan volt a csapatok száma, Svédország mérkőzés

¹¹ Andreides *i. m.* 2013, 75.

¹² Dénes – Szegedi *i. m.* 2018, 222–224.

¹³ Sárosi György (1912–1993): Magyar labdarúgó, edző, jogász. Számos sportot kipróbált, klubszinten 1928-tól focizott, első profi szerződését 1931-ben kötötte a Ferencvárossal. Ugyanebben az évben, mindössze 18 évesen bemutatkozhatott a válogatottban is. Klubcsapatának színeiben ötször lett magyar bajnok, szintén ötször kupagyőztes, egyszer nyerte meg a Közép-európai Kupát, három idényben pedig megszerezte a gólkirályi címet. A válogatottban 62 mérkőzésen 42 gólt szerzett. A nemzeti csapat tekintetében mindmáig nevéhez fűződik az egy meccsen legtöbb gólt szerző játékos rekordja, 1937-ben a csehszlovákok elleni 8:3-as győzelem alkalmával hétszer talált a kapuba. A második világháborút követően, 1948-ban Olaszországba emigrált, ahol 1972-ig több klubnál dolgozott edzőként, az 1951–1952-es szezonban bajnoki címet szerzett a Juventus csapatával.

¹⁴ Dénes – Szegedi *i. m.* 2018, 349.

¹⁵ A játékosok listáját lásd: <http://www.EnglandFootballOnline.com/TeamHons/HonsWldSocPlyrsCent.html> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 16.)

¹⁶ Zavar! A nemzetközi gyorsvonat egyórás késése miatt, csapatunk lekészte a strasbourgi csatlakozást. *Sporthirlap*, 1938. 06. 01. 1.

¹⁷ Dénes – Szegedi *i. m.* 2018, 251–252.

¹⁸ Feleki László: Szalay hisz a csütörtöki játékban... *Nemzeti Sport*, 1938. 06. 10. 2.

¹⁹ Szegedi *i. m.* 2016, 327.

²⁰ A harmincas évek végén egy átlagos hivatalnok, értelmiségi fizetés 180 és 275 pengő között mozgott, míg Budapest belvárosában egy kétszobás, fürdőszobás lakás havi bérleti díja 130–170 pengőt tett ki.

²¹ Andreides *i. m.* 2013, 78.

nélkül jutott túl az első fordulón.²² A másik, ma már furcsának ható lebonyolítási mód az újrajátszás rendszere volt. Ekkor ugyanis, ha a rendes játékidőben és a hosszabbításban nem dőlt el a továbbjutás sorsa, nem büntetők következtek, hanem újrajátszották a mérkőzést.

A magyar csapat első ellenfele a június 5-i nyolcaddöntőben Holland-India volt, amelyet 6:0-ra győzött le. A gólokat Kohut, Toldi, Sárosi (2) és Zsengellér (2) szerezte. A Reimsben rendezett mérkőzés az elsőprő győzelem ellenére nem volt teljesen örömteli, mivel a francia szurkolók igen nagy ellenszenvvel fordultak a magyar csapat felé.²³ A június 12-i Lille-ben, 20 ezer néző előtt rendezett negyeddöntőben – a németeket újrajátszott meccsen legyőző – Svájc volt az ellenfél, a vége Sárosi 43. és Zsengellér 91. percben szerzett góljaival 2:0 lett, bár a helyzetek alapján sokkal nagyobb lehetett volna a különbség. A második gól szerzője meg is jegyezte, hogy „annyit lőttem fölé, hogy a végén mégis csak be kellett egynek mennie.”²⁴

Először a június 16-i, már Párizsban, de a döntőtől eltérően a Parc des Princes gypén rendezett elődöntőben volt oka megijedni a – döntőre készülve némileg tartalékosan felálló – magyaroknak, ugyanis a Nagy József vezette svédek Arne Nyberg góljával az első percben megszerezték a vezetést. A skandinávok azonban nem örülhettek

Jelenet a Lille-ben játszott Magyarország–Svájc negyeddöntőről.
Fotó: Wikimedia Commons

sokáig, a 19. percben öngóllal megszületett az egyenlítés, ezt követően pedig már semmi nem állhatott válogatottunk útjába. Az egyenlítő találatot követően Titkos és Sárosi egyszer-egyszer, Zsengellér pedig kétszer talált be a svéd kapuba, 5:1-re alakítva a végeredményt.²⁵

A június 19-i döntőben a címvédő olasz csapat volt az ellenfél, amely Norvégia, Franciaország és Brazília legyőzésével, kemény meccseket követően jutott a fináléba. Az izgalmak már jóval a meccs előtt megkezdődtek. A folyton kísérletezgető Dietz ugyanis igen érdekes felállásban küldte a Colombes Stadion gypére fiait, pedig két nappal a döntő előtt még úgy nyilatkozott a *8 Órai Ujságnak*, hogy nem tervez egynél több változtatást.²⁶ Az addigi biztos kezdők közül

apróbb sérülés miatt kiesett Turay, viszont Korányi és Toldi kihagyását látszólag semmi sem indokolta – bár utóbbi esetében Dietz sérülésre hivatkozott.²⁷ Több verzió is létezik arra vonatkozóan, hogy ki miért kerülhetett ki a keretből. Toldival szemben a legnagyobb „problémát” erőszakos játéka jelentette. Részben emiatt Dietz mesterrel sem volt jó a viszonya, de a legendák szerint elsősorban az olaszoknak volt köze ahhoz, hogy a Fradi csatára nem kapott lehetőséget. A mások mellett Zsengellér Gyula fia, a sportújságíró Zsolt által is elmondott verzió szerint az olasz szövetségi kapitány, Vittorio Pozzo tiltakozott a mérkőzés előtt Toldi játéka ellen,²⁸ míg egy másik teória Balogh Istvántól, a csapat egyik tartalék játékosától származik, aki 1966-ban úgy nyilatkozott, hogy a Budapest polgármestere,

²² „Svédország w. o.” *Sporthirlap*, 1938. 03. 23. 3.

²³ Csütörtökön dől el, ki lesz Magyarország második VB ellenfele. *Ujság*, 1938. 06. 08. 12.

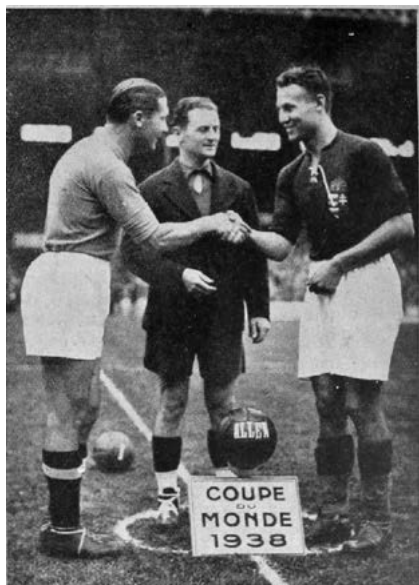
²⁴ Mamusich Mihály – Feleki László – Kalmár II. György: Óriási feladatot oldott meg pompásan a magyar csapat Lilleben. *Nemzeti Sport*, 1938. 06. 13. 1–6.

²⁵ Mamusich Mihály – Feleki László: Kétszámjegyű eredménnyel győzhetett volna a magyar csapat, ha nem tartalékolja erejét a vasárnapi döntőre. *Nemzeti Sport*, 1938. 06. 17. 1–6.

²⁶ Szalay Imre: A svéd csapat helyett Usetty gratulált Gusztáv svéd királynak. *8 Órai Ujság*, 1938. 06. 18. 5–6.

²⁷ Feleki László: Korányi helyén Polgár, a svédek elleni fedezetsor, Toldi helyett Vincze játszik az olaszok ellen. *Nemzeti Sport*, 1938. 06. 19. 2.

²⁸ Andreides i. m. 2013, 3.

A magyar–olasz döntő előtt a csapatkapitányok, Sárosi György és Giuseppe Meazza kezét fogják. Középen a francia játékvezető, Georges Capdeville. *Új Idők*, 1938. 07. 03. 26.

Szendy Károly által vezetett küldöttség egyik tagja jelentette ki, hogy „Toldi nem játszhat az olaszok ellen! [...] Mit mondanának az emberek, ha két baráti népfiai kakaskodnának egymással?”²⁹ Van egy harmadik, ugyan hihetetlennek tűnő elmélet is, amely szerint közvetlenül Mussolini keze volt a játékoscsereben. Bár ez így nem túl valószínű, az sokkal elképzelhetőbb, hogy több, a döntésben részt vevő személy figyelembe vehette az olasz diktátor akaratát. Az azonban tény, hogy Mussolini a meccs előtt az olasz csapatnak táviratban azt küldte: „Győzni vagy meghalni.” Később a magyar kapus, Szabó Antal gyakran viccesen hangoztatta: „Kaptam négy gólt, de megmentettem az olaszok életét.”³⁰ A *Nemzeti Sport* helyszíni tudósítója, az egykori válogatottat kiválóan ismerő újságíró, Feleki László a mérkőzés ötvenedik

évfordulójára írt cikkében kifejtette, hogy szerintem nem volt Toldi kihagyásában semmilyen „politikai bunda”, egész egyszerűen a rossz játékfelfogást valló Dietz eltaktikázta magát – bár Feleki és Toldi szerint Turay nem volt sérült, csak kihagyott társával szolidaritást vállalva nem lépett pályára.³¹ Az mindenestre tovább árnyalja az olasz „sportdiplomácia” szerepét a magyar kezdő tizenegy kiválasztásában, hogy valószínűleg nekik köszönhetően a mérkőzést végül nem a belga John Langenus vezette, hanem a francia Georges Capdeville, akinek a stílusa jobban megfelelt Pozzo legénységének.³²

Korányi kimaradásának két oka lehetett. Egyrészt kisebb sérüléssel küzdött, másrészt kissé összeszólalkozott Bíró Sándorral a svéd meccsen, a csapategységet féltő Dietz pedig inkább lecserélte. A helyettesítők Polgár Gyula, Szűcs György és Vincze Jenő lettek. Polgár és Szűcs addig még egyetlen percet sem játszottak a tornán, sőt előbbi már 14 hónapja nem lépett pályára a válogatottban. A csapat végül a Szabó – Polgár, Bíró – Szalay, Szűcs, Lázár – Sas, Vincze, Sárosi, Zsengellér felállásban állt ki az olaszok ellen.³³

Az összeállítás miatt hatalmas volt a felháborodás a csapatban, Sárosi doktor is azon gondolkodott, hogy nem vállalja a játékot, de végül hazaszeretete miatt pályára lépett.³⁴ Még a változtatások után sem mondható, hogy a magyar válogatott tapasztalatlan lett volna, mivel a kezdő tizenegy szerepléseinek átlaga 28,3

volt – szemben az olaszok 18,4 válogatottságával –, de az összeszokottság hiánya bizonyosan sokat számított.³⁵

Az eredmény – 3:1-es félidőt követően – az ismert 4:2 lett, a nem mindig tisztán játszó olaszok javára. A Colombes Stadionban, 65.000 néző előtt Gino Colaussi és Silvio Piola duplázott, az olasz gólokra pedig csak Titkos és Sárosi tudtak válaszolni. A mérkőzés így is izgalmas volt, az első olasz gól után a magyar válogatott még egyenlíteni tudott, Piola mindent eldöntő gólja pedig csak a 87. percben született. A világbajnoki döntő elvesztésének keserűségét növelte az is, hogy a nemzeti tizenegy így már 13 éve nem tudta legyőzni tétmeccsen az olaszokat. Az a csapat, amely a mérkőzés előtti reggelen még az otthonról kapott szurkolói levelezőlapok felolvasásával tüzelte fel magát a meccsre, csalódottan vonult le a pályáról, még úgy is, hogy mindvégig az olaszok számítottak az esélyesnek. A fájó vereséget követően mind a tudósítók, de a játékosok és szakemberek is a rossz felállásban látták a mérkőzés elvesztésének elsőszámú okát, és a helyzeten az sem segített, hogy Dietz hibáját el nem ismerve csapata „feltűnően színtelen és ernyedő” játékról beszélt. A kihagyott Toldi inkább nem mondott semmit, nehogy büntetést kapjon, Shaffer edző pedig főnökének odaszúrva a mérkőzésről annyit nyilatkozott: „Tartalékos csapat megérdemelt veresége.”³⁶ A válogatott egyik alapemberének számító Zsengellér Gyula pedig így

²⁹ Dénes – Szegedi i. m. 2018, 291.

³⁰ Tiner Tibor: Egy svájci óra, két stadion, három játékos, hat gól. *Földgömb*, 2014. augusztus, [8–10.] 9.

³¹ Feleki László: Napló. *Képes Sport*, 1988. 06. 26. [28–29.] 28.

³² Andreides i. m. 2013, 85.

³³ Mamusich Mihály – Feleki László – Szűcs László – Kónya Ferenc: Nagy küzdelemben alulmaradtunk. *Nemzeti Sport*, 1938. 06. 20. 1–7.

³⁴ Dénes – Szegedi i. m. 2018, 292.

³⁵ Szegedi i. m. 2016, 377–379.

³⁶ Mamusich – Feleki – Szűcs – Kónya i. m. 1938.

emlékezett vissza az esetre több mint fél évszázad távlatából, 1990-ben: „Majd szétrobbantam a méregtől a mérkőzés után. Amíg élek, bosszant a dolog, hiszen a rossz összeállítás miatt nem nyertük meg a világ bajnokságot. Ebben, azt hiszem, mindenki egyetért velem, Dietz kapitányon kívül. Annyira begurultam, hogy Párizsban elköszöntem a csapattól, nem is utaztam haza velük. Vagy öt napig ott maradtam, mulatókba jártam, elvertem az összes pénzemet.”³⁷

Ezek után nem meglepő, hogy a magyar közvélemény is elsősorban a szövetségi kapitányt tette felelőssé a vereségért. A világ bajnoki ezüst nagyszerű eredmény volt, amely miatt a játékosok itthon hőssé váltak, de Dietz „közellenség” lett, hamarosan távoznia is kellett posztjáról. A hazatérő csapat fogadása a kapitány elleni tüntetés miatt kisebb botrányba is fulladt, amelyről a *Budapesti Hírlap* június 22-i száma részletesen beszámolt: „A Keleti pályaudvarban felsorakoztak a sporttestületek, szövetségek és egyesületek képviselői, hogy szeretettel üdvözljék a kemény harcokból megtért csapatot, kint a várócsarnokban és a pályaudvar előtti térségben pedig több ezer főből álló tömeg várakozott. Kilenc óra tíz perckor futott be az első sín párra a párizsi gyorsvonat és amikor a játékosok láthatóvá váltak, felharsant a peronon az éljenzés és a lelkesedés átterjedt a kívül szorongó tömegekre is. [...] A zenekar eljátszotta a Himnusz, de alighogy elhangzott a magyar imádság utolsó akkordja, felharsant a kiáltás a kordon mögött: Toldi! Toldi! Toldi! Zsarnóczay János, az MLSZ társelnöke meg

akarta kezdeni üdvözlő beszédét, de csak eddig jutott el: – Magyar testvéreim! Többben igyekezték elcsendesíteni a zavargókat, de minden kísérlet hiába valónak bizonyult. – Mondjon le!, mondjon le!, mondjon le! – haragott a követelés ezer és ezer torokból. A hosszú útról hazatér, fáradt játékosok megdermedve hallgatták az indulatos haragnak ezt a viharos kitörését és amikor a vezetők látták, hogy a tüntetés nem akar véget érni, lemondtak az üdvözlő beszédekről és a játékosokat a várakozó autókhoz irányították. A kiváló játékosokat megéljeneztek, azután a tüntetők újra Dietz ellen fordultak, hogy mondjon le. A rendőrség most már nekilátott a zajongó tömegek szétszórásához, de ez nem volt könnyű feladat, mert sokan csoportokba verődve a Rákóczi úton és a mellékutcákban is folytatták a tüntetést Dietz Károly dr. szövetségi kapitány ellen, aki feleségével sietve hagyta el a barátságosan fogadtatás színhelyét.”³⁸

Nem tudni, hogy milyen jövője lehetett volna ennek a magyar csapatnak, mivel a második világháború miatt 1950-ig nem volt lehetőség újabb világ bajnokság rendezésére. A játékosok nagy részének azonban nem törte teljesen derékba pályafutását a háború. Bár a többség aktív focistaként nem érhetett újra a csúcsra, edzőként a világ élvonalában maradt. Ehhez azonban sokuknak, mint „horthysta” sportolóknak a világháború után fokozatosan kialakuló kommunista diktatúra miatt el kellett hagyniuk hazájukat. Ez egyben azt is jelentette, hogy az új rendszer számára elfogadhatatlan „fasiszta korszak” focistái igazi példaképek sem lehettek.

Részben ennek köszönhető, hogy Sárosi doktor, Zsengellér, Toldi és társaik nevét nem emlegetjük együtt Puskással, Hidegkúttal, Cziborral és az Aranycsapat többi tagjával.

A fájó vereség és a rossz összeállítás miatti elméletek ugyan a mai napig rányomják bélyegüket a '38-as világ bajnokság ezüstérmes csapatára – és főképp annak szövetségi kapitányára –, de a sportszerető közönségnek elsősorban elismeréssel kell adóznia a nem mindennapi teljesítmény előtt. Így befejezésül álljon itt a Sárosi doktor vezette válogatottról a *Nemzeti Sport* 1938-as „ítélete”: „Ha van is valami keserű íz a szánkban, az a nagyratörés, a nemes ambíció kielégítetlen érzéséből fakad. De alapjában véve sikert kell [...] megállapítanunk! Első ízben történt meg az, hogy eljutottunk a labdarúgás világ bajnokságának döntőjébe. Első alkalommal lettünk hivatalosan is másodikak a labdarúgó nemzetek világrangsorában.”³⁹

³⁷ Boskovics Jenő: Zsengellér 1938-ról. *Népsport*, 1990.02.16. 5.

³⁸ Hazaérkezett Párizsból a válogatott csapat. *Budapesti Hírlap*, 1938. 06. 22. 5.

³⁹ Mamusich – Feleki – Szűcs – Kónya i. m. 1938.

Chira Csongor

A beteljesületlen álom

Az Aranycsapat az 1954-es világbajnokságon

Az 1954-es labdarúgó-világbajnokság magyar válogatotthoz kapcsolódó első előzményei majdnem két évvel korábbra datálhatók. A csapat 1952. szeptember 17-én este érkezett Zürichbe, hogy barátságos mérkőzést játsszon Svájc legjobbjai ellen. Szeptember 18-án este Ernst Thommen, a Svájci Labdarúgó Szövetség elnöke vacsorára invitálta a magyar csapatot és segítőt – ennek célja az volt, hogy meghívja Magyarországot az 1954-ben Svájcban rendezendő ötödik labdarúgó-világbajnokságra.¹ Thommen jelezte: bár a magyar a kontinens legjobb csapata és megnyerte az olimpiát, selejtezőt kell majd játszania.²

A válogatott már a világbajnokság előtti télen elkezdte a felkészülést a nyári megmérettetésre. 1954. január 26-án este Egyiptomba utazott a magyar csapat,³ hogy ott négy mérkőzést játsszon. Ezekből egy volt hivatalos, országok közötti mérkőzés, a többi három találkozón a „Budapest válogatott” futott ki a pályára. Február 12-én,

Kairóban a hivatalos mérkőzésen Magyarország 3:0 arányban győzte le a vendéglátók csapatát.⁴

Az „egyiptomi portya” első napjaiban, január 28-án Sebes Gusztáv, a válogatott szövetségi kapitánya, egyben az Országos Testnevelési és Sportbizottság (OTSB) elnökhelyettese Svájcba repült, hogy megnézze a világbajnokság pályáit. A csapatnak négy lehetséges szálláshelyet ajánlottak fel,⁵ amelyek közül Sebes a solothurn-i⁶ Krone Hotelt találta célszerűnek. A szabályok értelmében február végéig kellett leadni egy negyven fős keretet, amelyet a világbajnokság előtt tíz nappal kellett huszonkettőre csökkenteni. Követségi jelentések szerint a világbajnokság ideje alatt a magyar játékosok viselkedésével a szállodában nem volt gond, ott tartózkodásuk ideje alatt az egész város szimpátiáját el tudták nyerni. A csapat vezetői engedékenyek voltak, de emellett igyekeztek megtartani a játékosok fegyelmét is.⁷

Magyarország világbajnoki esélyeivel kapcsolatban megszólalt az 1954. május 23-án játszott, Anglia ellen 7:1-re megnyert mérkőzést a helyszínen megtekintő Jules Rimet, a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség (FIFA) elnöke is, aki a magyar csapat gyorsaságát és intelligenciáját méltatta. A dicséret mellett „jóslatot” is tett arra nézvést, hogy ki nyerheti meg a világbajnokságot: elsőnek Magyarországot, másodikként Uruguayt, harmadiknak Brazíliát, majd negyediként „az összes többi csapatot” nevezte meg.⁸

A Svájcba utazó huszonkettes magyar keretet május 26-án hozták nyilvánosságra: Kapusok: Grosics Gyula (Honvéd), Gellér Sándor (Vörös Lobogó), Gulyás Géza (Kinizsi). Háttvédek: Buzánszky Jenő (Dorogi Bányász), Lóránt Gyula (Honvéd), Lantos Mihály (Vörös Lobogó), Kárpáti Béla (Győri Vasas), Várhidi Pál (Újpesti Dózsa). Fedezetek: Bozsik József (Honvéd), Zakariás József (Vörös Lobogó), Kovács Imre (Vörös Lobogó), Szojka

¹ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL) XIX-J-1-k, Svájc, Adminisztratív iratok, 23. doboz 151. tétel, Pehr Imre, Bern, 1952. szeptember 29.

² Magyarország az 1952-es, helsinki olimpia labdarúgó döntőjében 2:0 arányban verte Jugoszláviát. A mérkőzésről bővebben lásd többek között: Áros Károly: *Montevideótól Los Angelesig*. Sepsiszentgyörgy–Nagyvárad, Trisedes–Bihari Napló, 1994, 38.

³ Tizenkilenc játékoskal kedd este utazik el Egyiptomba a magyar labdarúgó-válogatott. *Népsport*, 1954. 01. 26. 1.

⁴ Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai*. Budapest, Sport, 1966, 31.

⁵ Hol laknak majd a magyar labdarúgók a VB ideje alatt Svájcban? *Népsport*, 1954. 01. 29. 1.

⁶ A tíz-tizenkétezer lakosú, Berntől huszonöt kilométerre fekvő svájci város ideális szálláshelynek tűnt a magyar csapat ott tartózkodása alatt.

⁷ MNL OL XIX-J-1-k, Svájc, Adminisztratív iratok, 23. doboz 151. tétel, Pehr Imre, Bern, 1952. szeptember 29.

⁸ „Soha ilyen lelkesen nem biztattak még bennünket”. Egyásra talált a csapat és a közönség. *Népsport*, 1954. 05. 25. 2.

Ferenc (Salgótarjáni Bányász). Csatórok: Tóth József (Csepeli Vasas), Budai László (Honvéd), Kocsis Sándor (Honvéd), Machos Ferenc (Honvéd), Csordás Lajos (Budapesti Vasas), Hidegkuti Nándor (Vörös Lobogó), Palotás Péter (Vörös Lobogó), Puskás Ferenc (Honvéd), Czibor Zoltán (Honvéd), Tóth Mihály (Újpesti Dózsa).⁹ A keret első fele¹⁰ Sebes Gusztáv¹¹ vezetésével a Keleti pályaudvarról még aznap elindult Svájcba. A játékosok mellett Mándi Gyula edző, dr. Kreis László csapatorvos és Szűcs Ernő gyúró is ekkor utazott.¹² Május 31-én érkeztek meg Bázélbe, ahol hatalmas tömeg fogadta őket. A magyar csapat első edzését a brazil csapat megfigyelői is megnézték, majd kedvesen közeledtek a magyar vezetők felé. Jelezték, hogy örülnének, ha Magyarország ellen játszhatnák a döntőt, és sport-szerű játékot ígértek.¹³ Június 2-án este a válogatott második

fele is elindult a Keleti pályaudvarról, ekkor a csapat mellett segítőként tevékenykedő Titkos Pál¹⁴ vezetésével további hét játékos, három edző – Bukovi Márton,¹⁵ Kalmár Jenő, Kalocsay Géza –, valamint Zsolt István játékvezető és Mandik Béla szállt vonatra.¹⁶

AZ 1954-ES LABDARÚGÓ-VILÁGBAJNOKSÁG

A svájci vb-re akkor rekordnak számító negyvenöt ország adta be a nevezését – Argentína és a Szovjetunió kivételével minden jelentősnek számító válogatott köztük volt. A rendező Svájcnak és a címvédő Uruguaynak nem kellett selejtezőt játszania, több ország nevezését pedig nem fogadta el a FIFA. Magyarországnak Lengyelország ellen kellett volna kivívnia részvételi jogát – a lengyel válogatott azonban visszalépett, így végül

selejtező nélkül jutottunk a svájci tizenhatos döntőbe.¹⁷

A világbajnokságon hat városban rendeztek mérkőzést: Bázélben, Lausanneban, Genfben, Zürichben, Luganóban és a berni Wankdorf Stadionban (utóbbiban játszották a döntőt).¹⁸ A torna előtt egy nappal a fogadóirodák Magyarországnak adták a legnagyobb esélyt (másfél az egyhez), majd Uruguaynak és Brazíliának (kettő az egyhez), az NSZK-nak és Ausztriának (három az egyhez), illetve Belgiumnak és Olaszországnak (négy az egyhez). Meglepetésre az angolok végső győzelmére nyolcszoros pénzt fizettek a fogadóirodák, a legesélytelenebb pedig Dél-Korea csapata volt (száz az egyhez).¹⁹

A világbajnokságra kijutott csapatokat négy csoportba osztották – Magyarország

⁹ Kiket neveztünk a labdarúgó VB-re? *Népsport*, 1954. 05. 26. 1.

¹⁰ Grosics Gyula, Gellér Sándor, Buzánszky Jenő, Lóránt Gyula, Lantos Mihály, Kárpáti Béla, Bozsik József, Zakariás József, Kovács Imre, Tóth József, Budai László, Kocsis Sándor, Hidegkuti Nándor, Palotás Péter, Puskás Ferenc és Czibor Zoltán.

¹¹ Sebes Gusztáv (1906–1986): labdarúgó, edző. Játékosként francia amatőr klubokban és a Hungáriában is szerepelt. Elkötelezett kommunista. Munkásmozgalmi múltja is közrejátszhatott abban, hogy 1944 decemberében őt kérte fel egy szovjet tiszt a budapesti ifjúság sportéletének újrarendezésére. 1945 elején részt vett a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) újrarendezésében, egy évvel később az edzők közgyűlésének elnöke lett. 1948–1960 között a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) elnöki pozícióját is betöltötte, részt vett az Európai Labdarúgó Szövetség (UEFA) 1954-es megalapításában, sőt 1954–1960 között alelnöki pozícióban is volt. 1949 és 1956 között a magyar labdarúgó válogatott szövetségi kapitánya. Lásd bővebben: Sebes Gusztáv: *Örömök és csalódások, egy sportvezető emlékei*. Budapest, Gondolat, 1981.

¹² Elutazott labdarúgó-válogatottunk Luxemburgba. *Népsport*, 1954. 05. 28. 3.

¹³ Pálfi János: Solothurnban, svájci szállásán van már a magyar labdarúgó válogatott-csapat. *Népsport*, 1954. 06. 03. 1.

¹⁴ Titkos Pál (1908–1988): labdarúgó. A Budai 33, majd a Hungária FC 48-szoros válogatott balszélsője. Az 1938-as, Olaszország ellen 4:2-re elvesztett világbajnoki döntőben ő szerezte a magyar válogatott első gólját. Lásd bővebben: Antal Zoltán–Hoffer József: *Alberttől Zsákig*. Budapest, Sportkiadó, 1969, 164–165.

¹⁵ Bukovi Márton (1903–1985): labdarúgó, edző. 1926 és 1933 között a Ferencváros játékosa. 1935 és 1947 között Zágrábban edzősködött. 1947 és 1954 között az MTK edzője. Az 1954-es világbajnokságon Sebes Gusztáv segítője, 1956–57-ben a válogatott szövetségi kapitánya. Kulcsszerepe volt az Aranycsapat játéka formálódásában. Már fedezetként is kreatív labdarúgó volt, ez a tulajdonsága pedig edzői pályáján is megmaradt. Az MTK csapatának edzőjeként visszahozta a régi „MTK iskolát”, azt a rövid passzos, kreatív játékot, ami mindig is jellemezte a kék-fehérek stílusát. Főleg neki köszönhetően a magyar labdarúgás a negyvenes–ötvenes évek fordulójára átalakult. A helycserés támadójátékon kívül egyre nagyobb szerepet kapott az úgynevezett hátravont középcsatár. Eleinte Bukovi Palotás Pétert játszatta ebben a pozícióban, de ő – rossz formája és szívbetegsége miatt – nem tudta maradéktalanul végrehajtani a rábízott feladatokat, így került Hidegkuti Palotás posztjára (utóbbi technikai képzettsége egyébként sem vetekedett Hidegkutiéval). Bukovi volt az első, aki élt ezzel a taktikai húzással, amelyet azóta is magyar találmányként tartanak számon. A hátravont középcsatár szerepének hasznosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Palotás első két évében öt-hat gólt szerzett, majd új szerepkörbe állítása után ez a szám meghaladta a húszat is szezononként. A rendszert Bukovi találta ki, de Sebes tökéletesítette. Lásd bővebben: Taylor, Rogan: *Egy legenda életre kel. Puskás Ferenc életregénye*. (Ford. és átdolgozta: Dénes Tamás – Jamrich Klára]. Budapest, Puskás Marketing Tanácsadó, 1998, 63.

¹⁶ Válogatott csapatunk második csoportja is elindult Svájcba. *Népsport*, 1954. 06. 04. 1.

¹⁷ A vb csoportbeosztása a következőképpen alakult: 1. csoport: Brazília, Jugoszlávia, Franciaország, Mexikó. 2. csoport: Magyarország, NSZK, Törökország, Dél-Korea. 3. csoport: Uruguay, Ausztria, Csehszlovákia, Skócia. 4. csoport: Anglia, Svájc, Olaszország, Belgium. Lásd bővebben: Áros i. m. 1994, 42.

¹⁸ Hunt, Chris: *Futball-világbajnokságok. Csillagok, legendák, mérkőzések*. Budapest, Saxum, 2010, 24.

¹⁹ Rejtő i. m. 1966, 107.

A magyar válogatott az Uruguay elleni vb elődöntő mérkőzés előtt, 1954. június 30. A csapat balról jobbra: Bozsik, Grosics, Lóránt, Hidegkuti, Palotás, Budai II., Zakariás, Buzánszky, Lantos, Czibor, Kocsis.
Fotó: Magyar Hírek folyóirat, 84714

a 2. csoportba került, Törökország, Nyugat-Németország, valamint Dél-Korea társaságában.²⁰ Mind a négy csoportban szerepelt két kiemelt csapat: a 2. csoportban ez Magyarország és az előző világbajnokságon elődöntőt játszó, Spanyolországot kiverő Törökország volt. A két kiemeltnek a csoportküzdelmek alatt nem kellett egymás ellen játszaniuk. A lebonyolítás mai szemmel igen érthetetlennek tűnhet: a világbajnoki mérkőzéseken nem lehetett cserélni, a csoportküzdelmek során döntetlen esetén nem pontosztzkodás, hanem kétszer tizenöt perc hosszabbítás következett, a csoporton belüli pontegyenlőség esetén az azonos ponton állók ráadásul újrajátszották a meccset (kivéve, ha az első helyen volt pontegyenlőség, akkor mindkét csapat továbbjutott).²¹ Az 1. csoportból a legjobb nyolc közé jutottak a 2. csoport továbbjutóival, a 3. csoportból

továbbjutottak a 4. csoport továbbjutóival mérkőztek meg a legjobb négy közé jutásért, azt azonban sorsolás döntötte el, hogy a csoportelsőként továbbjutott csapat a másik csoport elsőjével vagy másodikjával játszik a továbbjutásért.

Sokak mellett a berni magyar követség is megírta a maga jelentését a világbajnokságról a torna után. Svájcban 1946-ban nyílt meg újra a magyar követség, ahol a világbajnokság ideje alatt Kutas Imre látta el a követi feladatokat.²² A követség 1954-ben egy, a magyar csapatot népszerűsítő sportkiállítást akart rendezni Svájcban. A kiállítás megtartását a világbajnokságra kívánták időzíteni, mert akkor számíthattak a legnagyobb érdeklődésre. A kiállítás 125 darab kis-, hat nagyobb alakú fényképet, tizenöt fázis-sorozatot, hat szemléltető rajzot, tíz sportkarikatúrát, egy sportbélyegtartót, egy térképet,

amin Budapest sportlétesítményei találhatók, valamint a Népstadion makettjét tartalmazta. A kiállítás nyolc csoportból állt össze. A legtöbb kiállított tárgy, kép kapcsolódott a labdarúgáshoz. Ez is mutatja a futball sportágak közül való kiemelkedését. A politika is a labdarúgást tudta leginkább felhasználni propagandája eszközeként.²³

A világbajnokság alatt a követség végig tartotta a kapcsolatot a magyar csapattal, valaki mindig figyelemmel kísérte a csapat körül történő eseményeket a labdarúgók solothurn-i szállásán. A követség mindenben támogatta a válogatottat, a mérkőzéseket is figyelemmel kísérték. A követségi jelentések szerint a magyar csapatot Svájcban tartózkodása idején nemhogy nem megbízható, de egyenesen ellenségnek számító elemek vették körbe.²⁴ A jelentés írója arról panaszkodott, hogy a játékosok a népi demokrácia „külföldön élő ellenségeivel” vették körbe magukat, sőt jól érezték magukat velük, gyakran kártyáztak is.²⁵ Ezek főleg a csapat régi ismerősei voltak, többek között Kun Miklós pilóta, Kubala László, vagy más külföldön élő magyar edzők, mint Guttmann Béla, vagy Nagy József.²⁶ A játékosok jegyeiket is nekik adták oda, gyakran a követségtől elvéve azokat. A válogatott nagy része sokat üzletelt a külföldön élő magyarokkal, ilyenkor aranyórákat, filmfelvevőgépeket, magnetofont vásároltak. Az

²⁰ Pálfi János: Itt a labdarúgó-világbajnokság végleges játéktérve. *Népsport*, 1954. 06. 10. 2.

²¹ Uo.

²² Pröhle Gergely: Sporttársak. Követségi jelentések az aranycsapatról. *Magyar Nemzet*, 2004. 07. 03. 25.

²³ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL), XIX-J-21-b, Svájc, 4.d, 15/i t., Vályi Gábor, 1954. február 5.

²⁴ MNL OL, XIX-J-1-k, Svájc, Admin, 23.d., 151. t., Pehr Imre, 1954. augusztus 5.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

üzletelgetések fölött a vezetők rendre szemet hunytak.

A magyar labdarúgó-válogatott Dél-Korea csapatával játszotta első mérkőzését 1954. június 17-én Zürichben, tizenötezer néző előtt.²⁷ A Grosics – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Szojka – Budai, Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor felállásban pályára lépő magyar csapat könnyedén, 9:0 arányban legyőzte VB-újonc ellenfelét.²⁸ A magyar csapat eközben Bukovi Mártont küldte a brazilok Mexikó elleni mérkőzésének megfigyelésére. Beszámolója szerint a brazil csapat – Uruguay-jal ellentétben – sportszerűen, durvaság nélkül játszik.²⁹ A többi magyar megfigyelő a Törökország–NSZK meccset nézte meg, hogy feltérképezze a következő ellenfél játékát. A megfigyelők szerint a német csapat játéka hasonlít leginkább a mieink futballjához: gyorsan passzolnak, gyakran futnak üresbe és labda nélkül is sokat mozognak.³⁰

A csoportküzdelmek közben is nagy érdeklődés övezte a berni követség sportkiállítását. A Magyarország–Nyugat-Németország mérkőzés előtt a német szurkolók ellepték a *Sport in Ungarn* kiállítást: körülbelül harmincezer német szurkoló nézte meg a kiállított emléktárgyakat, fotókat.³¹

Második csoportmérkőzését június 20-án Bázelen, ötvenháromezer ember előtt, az NSZK ellen vívta a magyar csapat.³² A Grosics – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Zakariás – Tóth II., Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor összeállításban játszó válogatott 8:3 arányban tudott győzni a nyugat-németek ellen.³³ A német válogatott a törökök ellenihez képest felforgatott kezdőcsappal állt ki, a magyarok viszont ezúttal is a kiállítható legjobb csapatukkal. A világbajnokság talán legfontosabb kulcsmomentuma ehhez a mérkőzéshez köthető. A második félidőre kidomborodott, hogy a magyar csapat nagyobb játékerőt képvisel, egy-két játékosunk fölényesen kezdett játszani, trükkökkel igyekezve nevetségessé tenni az ellenfél játékosait. Kezdetben Josef Posipal fogta Puskást, de a második félidőre cserélt Werner Liebrich-kel. Liebrich már kétszer szabálytalankodott a magyar csapatkapitánnyal szemben, mielőtt harmadszorra sikerült komoly sérülést okoznia. Egyes vélemények szerint Puskás szóban hergelte Liebrichet, amit a magyarul tudó Posipal megértett, és tolmacsolt a csapattársának, aki erre szándékosan okozott sérülést Puskásnak.³⁴ Puskás azt mondta: nem tudja, valóban szándékosan szabálytalankodott-e Liebrich, de a német

nem érthette el a labdát, mégis becsúszott és eltalálta a lábát.³⁵ Egy biztos, sérülése miatt kérdésessé vált tornán való további szereplése.³⁶ A solothurn-i kórházban megvizsgálták a lábát – a diagnózis sem törést, sem szakadást nem állapított meg, de erős bokarándulást mutatott. Fizioterápiás kezeléssel és rövidhullámú besugárással kezelték.³⁷

A magyar csapat csoportelsőként végzett a 2. csoportban, mögötte a törökök elleni újrajátszott mérkőzés megnyerése után Nyugat-Németország végzett. A negyedöntőben a magyar együttes Jugoszlávia és Brazília közül utóbbit kapta ellenfélül, amely a dél-amerikai futballra jellemzően nem helyezkedéssel, hanem emberfogással védekezett, veszélyesen, jól és szépen cselezett. A várakozások azt mutatták, hogy a brazil csapat jobb teljesítményre képes, mint amit a torna korábbi részében nyújtott, és a magyar csapatnak Puskás hiánya, az ezért felforgatott csatársor miatt is nehéz dolga lesz. A berni Wankdorf stadionban hatvanezer ember előtt verte óriási csatában 4:2-re a Grosics – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Zakariás – Tóth II., Kocsis, Hidegkuti, Czibor, Tóth M. összeállításban pályára lépő magyar válogatott Brazília

²⁷ Áros i. m. 1994, 44.

²⁸ Könnyedén, jó erőben játszva érte el magyarányú győzelmét a magyar csapat. *Népsport*, 1954. 06. 18. 1.

²⁹ Feleki László: Rendkívül feszült a légkör a világbajnoki mérkőzéseken. *Népsport*, 1954. 06. 18. 3.

³⁰ Feleki László: Mit láttak a magyar megfigyelők az NSZK–Törökország mérkőzésen. *Népsport*, 1954. 06. 20. 3.

³¹ Feleki László – Pálfai János: Nagy tudásfölénnyel, különösen a második félidőben mutatott ragyogó játékával, hírnevéhez méltóan játszott a magyar válogatott. *Népsport*, 1954. 06. 21. 1.

³² Áros i. m. 1994, 45.

³³ Feleki – Pálfai i. m. 1954, 1.

³⁴ Rejtő i. m. 1966, 110.

³⁵ Taylor i. m. 1998, 117.

³⁶ A későbbi döntő előtt nem sokkal a német csapat szövetségi kapitánya, Josef Herberger felajánlotta, hogy újfajta készülékükkel kezeljék Puskás lábát, a víz alatti masszázst azonban a magyar fél visszautasította. Lásd bővebben: Pálfai János: Sportorvosi jelentés Puskás sérüléséről. *Népsport*, 1954. 06. 22. 1.

³⁷ Uo.

Puskás Ferenc Werner Liebrich szorításában lőtt érvénytelenített gólja a Nyugat-Németország elleni döntő 86. percében. Fotó: ETH-Bibliothek Zürich, Bildarchiv / Fotograf: Comet Photo AG (Zürich) / Com_M03-0108-005-0010 / CC BY-SA 4.0

csapatát.³⁸ 2:0-ás magyar vezetésnél a brazilok kezdték elveszteni a fejüket. Az első félidő 41. percében Maurinho beletérdelt Tóth II-be, így a magyar csapatnak gyakorlatilag emberhátrányban kellett lejátsszania a hátralevő időt. A 88. percben Kocsis szerezte a magyar csapat negyedik gólját, amitől a brazilok teljesen elveszítették a fejüket, megtámadták a magyar játékosokat és a svájci rendőröket is.³⁹ A játékvezető sem állt a helyzet magaslatán: az angol Arthur Ellis három embert állított ki, a brazil Nilton Santos és Humberto mellett Bozsik is erre a sorsra jutott. Ellis később a „kommunista Magyarország politikájának” és a „katolikus Brazília vallássosságának” összecsapásaként

értékelte a mérkőzést és az utána történt eseményeket,⁴⁰ ami kiérdemelte a „berni csata” elnevezést is.

A legnagyobb verekedés az öltözőbe vezető folyosón alakult ki, ahol törött üveget és futballcipőket használtak fegyverként.⁴¹ Elterjedt egy pletyka, hogy Puskás üveggel vágta arcon az egyik brazil játékost, de ez sohasem bizonyosodott be.⁴² Azt viszont lehet tudni, hogy a magyar csapat részéről kik és hogyan sérültek meg az incidens után: Sebes Gusztáv jobb arcfelén egy három centiméteres hasított seb, Czibor Zoltán jobb kezén zúzott seb, Krajcsovits István fején zúzott sebek emlékeztettek a brazilok elleni meccs után történetekre.

Tóth Mihálynak agyrázkódása volt, Bozsiknak a jobb lábszára, bokája és a jobb állkapcsa, Grosicsnak és Hidegkutinak a jobb bokája sérült meg.⁴³ Kreis dr. szerint egy egyenruhas, szemüveges brazil vezető kezdte el a verekedést egy üveggel, majd egy másik levette a villanyt, hogy sötétben támadhassanak. A mérkőzés után a dél-amerikai csapat tagjai állítólag egymást is összeverték.⁴⁴ Később kiderült, hogy a verekedés főszereplője, Luis Augusto Vinhaes, a Maracana stadion igazgatója volt.⁴⁵ Ahogy 1950-ben több szurkoló is levette magát a Maracana stadionból, öngyilkosságot elkövetve az elveszített világbajnoki döntő után, most is akadt két szurkoló, aki felvágta az ereit bánatában.⁴⁶ A mérkőzés után Abramov szovjet követ látogatást tett a berni magyar követésén, feljegyezte a történeteket, a sérülteket, aljas provokációnak nevezte a történeteket, felháborodását kifejezve, hogy egy világbajnoki negyed döntőn ilyen megtörténhetett. Abramov szerint nagy politikai jelentőséggel bír a magyar csapat világbajnoki szereplése, ezért annak ellenére is meg kell nyerniük a tornát, hogy a többi résztvevő ezt minden eszközzel próbálja megakadályozni. A szovjet delegáció nevében továbbra is sportszerű harcot kért a magyar csapattól.⁴⁷

Az elődöntőben a címvédő uruguayi válogatottat kellett legyőznie Sebes Gusztáv

³⁸ Áros i. m. 1994, 52.

³⁹ Feleki László – Pálfi János: Hősies küzdelemben harcolta ki a továbbjutást a magyar válogatott. *Népsport*, 1954. 06. 28. 1.

⁴⁰ Taylor i. m. 1998, 118.

⁴¹ Uo. 120.

⁴² Uo.

⁴³ Kő András: *Szemétből mentett dicsőségünk. Volt egyszer egy Aranycsapat*. Budapest, Magyar Könyvklub, 1997, 147.

⁴⁴ Pálfi János: Puskás sérülése gyorsan javul. *Népsport*, 1954. 06. 29. 2.

⁴⁵ Feleki László: Miért verekedett, tört, zúzott a riói kétszázézeres stadion igazgatója? *Népsport*, 1954. 06. 29. 3.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ MNL OL, XIX-J-1-k, Svájc, Admin., 23. d. 151. t., Pehr Imre, 1954. június 29.

csapatának. A döntőbe jutás nehezen, de nagyszerű játékkal, hosszabbítás után 4:2-re megnyert mérkőzésen sikerült. A mérkőzést június 30-án a lausanne-i olimpiai stadionban rendezték ötvenezer néző előtt. A rendes játékidő után 2:2 állt az eredményjelzőn. A hosszabbításban azonban kidomborodott a magyar csapat technikai és erőnléti fölénye, sokak szerint az Aranycsapat ezen a mérkőzésen nyújtotta egyik legjobb teljesítményét. Minden dicséretet megérdemelt a csapat, ugyanis egymás után legyőzni a két dél-amerikai csapatot nem volt kis teljesítmény.

A július 4-i döntőt megelőző általános vélemények szerint a magyar csapat semmivel sem számíthat könnyebb mérkőzésre, mint a brazilok, vagy az uruguayiak ellen, a remek formában lévő osztrákok fölött aratott 6:1-es győzelem is megmutatta ugyanis a nyugat-német csapat erejét. (A magyar csapat az osztrákok ellen egy sovány 1:0-át játszott a vb előtt.) A német szövetségi kapitány, Josef Herberger kifejezetten örömét fejezte ki, hogy újra a magyar csapat ellen kell megküzdeniük, így még egyszer megpróbálkozhatnak a legnagyobb ellenfél legyőzésével.⁴⁸

A magyar csapat mérkőzéseire a FIFA hatszáz darab jegyet biztosított a berni magyar követség számára. Ezeket a jegyeket a követség dolgozói a helyi szimpatizánsok, kereskedelmi kapcsolatok és baráti követségek munkatársai között osztották szét.⁴⁹ A döntőre ugyanakkor

hatszáz helyett csak háromszázat tudott a követség rendelkezésre bocsájtani a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség. Hegyi Gyula és Kutas Imre között nézeteltérés alakult ki a jegyek elosztása kapcsán, miután a játékosok jelezték, igényük lenne mind a háromszáz belépőre. Hegyi szerint a csapat megérdemli a jegyeket, hiszen ők játszanak a pályán, nem pedig a követség. Kutas szerint a játékosok a „szovjetek fel szabadításának” köszönhetik, hogy egyáltalán pályára léphetnek, ezért örülniük kellene, hogy játszhatnak, ezért a követség dolgozói megérdemelnék a jegyeket.⁵⁰

Ivan Sharpes angol szakíró számára is igazi meglepetést jelentett a német csapat, másokhoz hasonlóan ő sem hitte, hogy ilyen kitűnő játékra képesek: „A németek szélső csatárai nagyon veszélyesek, nehéz feladat elé állítják a magyar szélső háttvédeket, de ezek ellenére sem férhet kétség a magyar csapat győzelméhez, annak ellenére, hogy sokkal nehezebb dolguk lesz, mint a csoportküzdelmek során.”⁵¹ A németekkel szemben a magyar csapat már a világbajnokság előtt esélyese volt a tornának, és a fentebb taglalt kemény küzdelmek árán sikerült is bejutnia a döntőbe. A magyar válogatottnak több veszténivalója volt, mint ellenfelének, amely a döntőben sokkal nyugodtabban léphetett pályára, hiszen már az addigi eredményük is várakozáson felüli volt. A magyar válogatott erejét az is mutatta, hogy Puskás nélkül is sikerült a két

legerősebbnek tartott csapat legyőzése. Összességében a magyar csapatnak semmi oka nem lehetett az elbizakodottságra, annak ellenére sem, hogy addigi mérkőzésein szabályos gólfesztivált rendezett a csapat. A döntőbe vezető útján összesen huszonöt gólt szerzett a magyar válogatott, ebből tizenegyet vállalt magára a későbbi gólkirály, Kocsis Sándor.

A döntő előtt a legnagyobb kérdés az volt, hogy Puskással vagy nélküle lép pályára a magyar válogatott. A magyar csapat kapitánya nem játszott a németek elleni csoportmérkőzés óta, mindenképpen fel akart épülni a döntőre, naponta háromszor-négyszer vizsgálták a bokáját, de igazán mozgatni csak a mérkőzés előtti napokban kezdte el, sőt egészségesnek is csupán a mérkőzés előtti napon nyilvánították az orvosok. A mérkőzés délelőttjén Sebes Gusztáv is megnézte Puskás lábát. Egészségesnek ítélte,⁵² így a döntőre összeállhatott a legerősebb belső hármas a magyar csatársorban Puskással, Hidegkúttal és Kocsissal. A csapatból a legtöbben örültek Puskás visszatérésének, csak Kocsis nem tudta megemésztetni, hogy csapatbeli riválisa felépült. Egy évvel későbbi interjújában is kritizálta Sebest, amiért beállította Puskást a döntőre.⁵³

Sebes a mérkőzés előtti taktikai értekezleten jelölte ki a pályára lépő kezdőcsapatot és ismertette is annak felállítását. Megkérte a válogatottat, hogy

⁴⁸ Feleki László: A németek tanyáján a „Hotel Herberger”-ben. *Népsport*, 1954. 07. 02. 4.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Feleki László: Egy angol szakíró véleménye. *Népsport*, 1954. 07. 04. 3.

⁵² Sebes Gusztáv: *Örömkök és csalódások, egy sportvezető emlékei*. Budapest, Gondolat, 1981, 254.

⁵³ Taylor i. m. 1998, 125.

Josef Posipal kifejel egy magyar beadást a döntő 66. percében.
Fotó: Wikimedia Commons

úgy játsszon, mint az Uruguay elleni mérkőzés hosszabbításában. Úgy vélte: ha uralkodni tudnak az idegeiken, higgadtan tudnak gondolkodni játék közben, akkor nem születhet meglepetés. A lelki erősítő után ismertette a felállást. A csatársort felforgatva, Czibort jobb-, Tóth Mihályt a bal-szélső poszton játszattva állt fel a csapat a Grosics – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Zakariás – Czibor, Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Tóth M. összeállításban.⁵⁴ A csatársor meglepő összeállítását Sebes azzal magyarázta, hogy a gyors Czibor tulajdonképpen jobb-lábás játékos, és jobb oldalon több esélye is adódik a lassú Werner Kohlmeyer ellen. Figyelmeztette a csapatot arra is, hogy a németek számára nem lesz elvesztett helyzet, minden labdára úgy mennek majd, mintha az életük múlna

rajta. A világbajnoki címért szívvel-lélekkel kell harcolni, úgy, ahogy azt a világbajnokság addigi mérkőzésein is tette a csapat.⁵⁵ A mérkőzés előtti értekezleten Bukovi Márton a német szurkolók hangorkánjára, illetve a német csapat gyors passzos játékára figyelmeztetett. Gyorsan kell szabadulni a labdától, és gyorsan kell löni is, mert különben odaérnek az ellenfél védői.⁵⁶

A német csapat a csoportkörhöz képest teljesen más kezdőcsappattal futott ki a mérkőzésre. A csoportmeccsen pályára léptek közül csak hatot jelölt erre a mérkőzésre Herberger.⁵⁷ A német összeállítás a következő volt: Turek – Posipal, Liebrich, Kohlmeyer – Eckel, Mai – Rahn, Morlock, O. Walter, F. Walter, Schafer.⁵⁸

A döntőt a berni Wankdorf stadionban rendezték hatvanötezer néző előtt. A magyar csapat jól kezdett, tíz perc alatt 2:0-s előnyre tett szert. A félidőre mégis 2:2-es döntetlennel érkeztek a csapatok az öltözőbe.⁵⁹ Az öltözőben a magyar csapat tagjai panaszkodtak a nagyon csúszós talajra és a sok kimaradt gólhelyzetre. A szünetben Sebes utasítására helyet cserélt Czibor és Tóth Mihály, így előbbi a saját helyén játszhatott tovább a második félidőben. A folytatásban nagy erőket mozgósított a magyar csapat, Kocsis először a kapufát találta el, majd Kohlmeyer tudott menteni a gólvonalról, Turek, a német kapus pedig élete formájában védett. Már csak hat perc volt hátra a mérkőzésből, amikor Rahn újra Grosics kapujába talált, ezzel megfordítva a mérkőzés állását. A magyar csapat még nagyobb lendülettel támadott, és a 87. percben úgy nézett ki, hogy sikerül is hosszabbításra menteni a mérkőzést. Melvyn Griffiths walesi partjelző azonban másképp gondolta. A játékvezető, William Ling már a kezdőpontra mutatott, a gól érvényességét jelezve, amikor walesi segítője zászlaját emelve lest mutatott, így érvénytelenítve a felvételek alapján szabályosnak tűnő harmadik magyar gólt. Ezt követően az utolsó percben Turek még védte Czibor hálóbba tartó lövését, így a magyar csapatnak nem sikerült kiegyenítenie. A döntőt és a világbajnokságot 3:2 arányban Nyugat-Németország labdarúgó-válogatottja nyerte.

⁵⁴ Feleki László – Pálfai János: A gólhelyzeteket jobban kihasználó nyugatnémet csapat legyőzte a fáradtan, formán alul játszó magyar válogatottat. *Népsport*, 1954. 07. 05. 1.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Taylor *i. m.* 1998, 125.

⁵⁸ Áros *i. m.* 1994, 55.

⁵⁹ Uo.

A világbajnoki döntő másnapján előre tervezett fogadást adott a követség a döntőbe jutott két csapat tiszteletére.⁶⁰ A fogadáson jelen voltak a baráti nagykövetségek képviselői, Jules Rimet FIFA elnök, a Svájci Labdarúgó Szövetség képviselőiben Ernst Thommen, valamint magyar és külföldi újságírók.⁶¹ A követségi beszámoló szerint a fogadás nagyon jó hangulatban telt – ezzel szemben Grosics pontosan ennek ellenkezőjét érzékelte, szerinte a fogadás hangulata vérfagyasztó volt.⁶²

A VERESÉG OKAI

Négyéves veretlenségi sorozata szakadt meg a magyar válogatottnak akkor, amikor legnagyobb szükség lett volna a győzelemre. Két rendkívül feszült mérkőzés után a magyar csapaton látszani kezdtek a fáradtság jelei. 2:0-nál, mintha azt érezte volna a csapat, hogy elindult a gólgyártás, megnyerték a mérkőzést. A szerencse is a német csapat oldalára állt, a két magyar kapufa mellett Turek biztos gólnak tűnő helyzetekben is képes volt védeni. Mindezek ellenére nem lenne helyes a szerencsétlenségre fogni a vereséget. Máskor is előfordult már, hogy nagy helyzeteket hagyott ki a csapat, mégis sikerült annyi gólt rúgni, hogy a győzelem ne legyen kérdéses. A németek hozták az osztrákok ellen mutatott formájukat, vagy talán felül is múlták azt. A németek győzelmében szerepet játszhatott a magyar csapat hibás összeállítása és a több helytelen játékvezetői ítélet is. Sokan úgy vélték, talán

helyesebb lett volna a jobb oldalon Kocsis mellett Budai szerepeltetése. Grosics Gyula véleménye szerint helytelen az összeállításra és Puskás sérülésére fogni a vereséget, szerinte annak inkább lelki okai voltak, és nem a német csapat nyerte meg ezt a mérkőzést, hanem a magyar veszítette el.⁶³ Igen érdekes Puskás véleménye is. Szerinte a vereség azért következett be, mert 2:0 után megnyertnek érezte a csapat a meccset, és erősen visszavett lendületéből.⁶⁴ Ezt a német csapat ki tudta használni. A magyar csapat fáradt volt, különösen az uruguay-iak elleni hosszabbítás vett ki sokat a csapatból, mind fizikailag, mind lelkileg.

Több vélemény, találgatás és kifogás is elterjedt már a mérkőzést követő napokban. Elsőként sokan a külső körülményeket tették felelőssé, a két kapufát és Turek bravúros védeseit. Ez azonban nem lehetett valós kifogás. A nagy helyzeteket be kell lőni, és amikor a magyar csapat hozta megszokott formáját, ezeknek a helyzeteknek a jelentős részét be is lőtte. Egy szabályosnak tűnő gólt nem adott meg a játékvezető, de ilyen is előfordult már a magyar csapattal: Londonban, a 6:3-ra megnyert mérkőzésen sem adták meg Hidegkuti szabályos gólját, a csapat mégis megnyerte a mérkőzést.

Második tényezőként a magyar csapat fáradtságát hozzák fel: csaknem minden játékos fáradtan lépett pályára, ezt pedig csak nehezítette a nehéz talaj is,

ami miatt lassúvá vált a csapat játéka. Harmadik hibaként a csapat összeállítását nevezték meg. A két balszélső szerepeltetése tényleg furcsa lépésnek tűnhet, de ahogy fentebb már említettük, Grosics szerint sem lehet erre fogni a vereséget.

A negyedik tényező Puskás sérülése. Azt nem lehet tudni, hogy Liebrich szándékosan idézte-e ezt elő Puskás lerúgásával a csoportmérkőzésen, de hogy szabálytalansága nagyban befolyásolta a világbajnokság kimenetelét, ahhoz nehezen férhet kétség. Az is tény ugyanakkor, hogy a magyar csapat a legnehezebb mérkőzéseit Puskás nélkül is meg tudta nyerni, és a Puskás nélküli csatársor az Uruguay elleni mérkőzés hosszabbítására szinte teljesen összeforrt. Ezt a már összeszokott támadósort bontotta meg Sebes Puskás beállításával. Kérdés persze, melyik kapitány hagyta volna ki legjobbját, ha az játékra jelentkezik, és az orvosi vizsgálatok alapján is egészségesnek mondható. Rosszindulatú vélekedések szerint Puskás önzéséből akart játszani a döntőben, maga szerette volna átvenni a trófeát.⁶⁵ Puskás szerepeltetése kapcsán egy biztos: lőtt két szabályos gólt, amiből egyet nem adtak meg: ez egy csatártól mindenképpen elismerésre méltó teljesítmény.

A vereség ötödik okaként a német csapat jó játékát szokták említeni. Kétségtelen, hogy a német csapat felfelé ívelő formája a döntőre érte el csúcspontját. A német válogatott a törökökkel való újrajátszás

⁶⁰ Pálfi János: A német csapat azzal az elhatározással lép majd pályára, hogy meglepetést okoz. *Népsport*, 1954. 07. 04. 3.

⁶¹ MNL OL, XIX-J-1-k, Svájc, Admin, 23. d., 151. t., Pehr Imre, 1954. augusztus 5.

⁶² Pröhle i. m. 2004, 25.

⁶³ Taylor i. m. 1998, 127.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Kasza Peter: *A berni csoda, 1954. Amikor a futball történelmet ír*. Pécs, Alexandra, 2004, 125.

miatt egy mérkőzéssel többet játszott, mint a magyar, mégis jobb erőnlétben érkezett Bernbe. Ezen a meccsen a nyugatnémet csapat játéka jobban hasonlított a magyaréra, mint magáé a magyar válogatottné.⁶⁶

Hatodik okként leggyakrabban a magyar csapat elbizakodottságát említik. Mindez – ha igaz is volt – aligha tudatos jelenség: a magyar válogatottnak annál jóval profibb volt, hogy félvállról vegyen egy világbajnoki döntőt. 2:0 után mégis látványos visszaesés volt tapasztalható a játékban. Elképzelhető, hogy valóban megnyugodott a csapat, és „zsebben” érezte a világbajnoki aranyat.

Sebes Gusztáv meglepő véletlenekben látta a vereség okát.⁶⁷ A mérkőzés előtti furcsa események között van a külföldi sajtó a mérkőzéshez való hozzáállása is. Azzal, hogy Magyarország elbúcsúztatta Brazíliát és Uruguayt is, a Rimet-kupa⁶⁸ visszakerült Európába.⁶⁹ Sebes szerint a nemzetközi sajtónak ezen véleménye annak ellenére rossz hatással volt a magyar játékosokra, hogy ezt ők igyekeztek eltitkolni. A mérkőzést megelőző este a svájci ifjúsági fúvószenekekek másnapi országos versenyének résztvevői vonultak keresztül Solothurnon. Mikor a felvonulás véget ért, még nagyobb hangerővel kezdett zenélni az egyik zenekar, pontosan a szálloda előtti téren. A magyar

csapat vezetői megtudták, hogy a zenekar a magyar csapat tiszteletére szeretne koncertet adni, éppen a világbajnokság döntőjét megelőző éjszaka tizenegy órakor – és nem is érdekelte őket a magyar vezetés érvelése a másnapi mérkőzéssel kapcsolatban. A koncert után ráadásul egy másik együttes lépett a helyükbe, akik szintén az országos verseny főpróbáját tartották a magyar csapat szállodája előtti téren. Éjjel kettő óráig hat-hét zenekar „váltotta” egymást a magyar csapat tagjainak ablakai alatt.⁷⁰

Sebes már a mérkőzés előtt furcsállotta, hogy a magyar csapat zsinórban a harmadik mérkőzését játssza angol bírászkodás mellett. A német válogatottnak a magyar előtt érkezett, nekik még kinyitották a szervezők a kapukat, de a magyar csapat buszát már a bejáratától messze állították meg, így gyalog kellett megközelíteni a pályát, ahol még át is kellett verekedni magukat az összegyűlt tömegben. Ez a fogadtatás a zuhogó esőben, nem sokkal a mérkőzés kezdete előtt kétségtelenül rossz hatással volt a csapatra.⁷¹

Nem lehet egy vereséget a játékvezetők helytelen ítéleteivel indokolni, de mintha alátámasztást nyernének Sebes fentebb idézett gondolatai, ugyanis ezen a mérkőzésen az angol Ling három sorsdöntőnek tűnő hibát is elkövetett a magyar csapat kárára. Először,

amikor nem ítelt büntetőt a Kocsis elleni szabálytalanság után, másodszor, amikor nem vette észre a harmadik német gól előtt a Bozsikkal szemben elkövetett szabálytalanságot, majd a végén, amikor Puskás szabályos gólját les címen érvénytelenítette.

Adalékként álljon itt néhány vélemény a mérkőzésről: Hegyi Gyula, a MOB elnöke úgy vélekedett, hallatlan balszerencse, hogy kikapott a csapat, és Puskás gólját meg kellett volna adni. Hegyi Magyarországot tekintette a világbajnokság győztesének, mivel kiverte Brazíliát és Uruguayt is, sőt egyszer már döntőbeli ellenfelet is legyőzte. Furcsa lebonyolítási rendszernek tekintette azt, amelyik kétszer szembeállítja egymással ugyanazt a két csapatot. Sok helyzetet hagyott ki a magyar válogatottnak, melynek, ha csak töredékét góllra váltja, nagyarányú győzelem született volna.⁷² Ez utóbbiban igaza van Hegyinek, mert a német csapat nyolc lövésből szerzett három gólja áll szemben a magyar csapat két góljával, amelyet huszonöt kísérletből sikerült elérni.⁷³ Mándi Gyula is a rengeteg kimaradt helyzetet okolta, valamint kiemelte, hogy a csapat tagjain a fáradtság jelei is megmutatkoztak, főleg Bozsik és Czibor esetében volt ez szembeötlő. A magyar csapat hibái mellett Mándi szintén megemlítette a játékvezető három hibáját.⁷⁴

⁶⁶ Feleki László: Miért veszítettünk a világbajnokság döntőjében? *Népsport*, 1954. 07. 06. 1.

⁶⁷ Sebes *i. m.* 1981, 258–260.

⁶⁸ 1930 és 1970 között a labdarúgó-világbajnokság győztesének járó trófea. Nevét a Nemzetközi Labdarúgó-szövetség (FIFA) első – és jelen – világbajnokság idején is regnáló (1921–1954) elnökéről, Jules Rimet-ről kapta. 1970-ben a brazilok – harmadik győzelmük után – végleg hazavihették a kupát.

⁶⁹ Feleki László: Egy angol szakíró véleménye. *Népsport*, 1954. 07. 04. 3.

⁷⁰ Sebes *i. m.* 1981, 259.

⁷¹ *Uo.*

⁷² Feleki László – Pálfi János: Vélemények a mérkőzésről. *Népsport*, 1954. 07. 05. 2–3.

⁷³ Taylor *i. m.* 1998, 127.

⁷⁴ Feleki – Pálfi Vélemények... *i. m.* 1954, 2.

Vittorio Pozzo, a kétszeres világbajnok olasz válogatott egykori kapitánya szintén a fáradtságra vezette vissza a vereség okát, hiányolta az egyébként a válogatottra jellemző gyorsaságot és robbanékonyságot. Pozzo szerint Puskás sérülten játszott, ha egészséges, akkor nem hagy ki két olyan ziccert, amelyet így megtett. A németek lelkesen, nagy akarással futballoztak, végeredményben megérdemelten győztek és lettek világbajnokok, de a friss magyar csapathoz még nem érnek fel. Sepp Herberger német szövetségi kapitány csapata lelkesedését emelte ki a mérkőzés után. A német csapat nagy erénye volt a mérkőzésen, hogy a csatárok is kivették a részüket a védekezésből. Herberger szerint csapata főleg a küzdőszellemének köszönhetette győzelmét. Sebes Gusztáv szerint a sok kimaradt gólhelyzet és a fáradtság vezetett a vereséghez – a helyzetek alapján ez a mérkőzés is lehetett volna 8:3, mint a csoportküzdelmek során. Puskás gólja Sebes szerint is szabályos körülmények között született, és Kocsis buktatása is büntetőt ért volna. A magyar kapitány szerint ennek ellenére is győzni kellett volna csapatának, főleg 2:0 után, amikor már a kezükben tarthatták (volna) a mérkőzést. A nehéz talaj is sokat kivett a magyar játékosokból, így nem bírhatták úgy az iramot, mint az előző mérkőzéseken. A csapat kapusa, Grosics Gyula is úgy látta, hogy a harmadik német gól előtt Bozsikot elgáncsolták, így kerülhetett helyzetbe, és lőhetett gólt Rahn. Czibor Zoltán is a fáradtságot, idegi és

fizikai kimerültséget jelölte meg a vereség fő okaként, ez alól saját magát sem vonva ki, ezért érhatték utol a német védők több alkalommal is. Jules Rimet, a FIFA elnöke szerint a magyar válogatott tagjai igazi sportemberként kezelték a vereséget. Fritz Walter, a német csapatkapitány elmondása szerint ő maga a félidőben gondolt először arra, hogy meg is nyerhetik a döntőt. A két gólt is szerző Helmut Rahn a helyzetkihasználást emelte ki: a magyarok sok gólhelyzetet nem tudtak kihasználni, míg ő mindkét lövésénél tudta, hogy a hálóban köt ki a labda.⁷⁵

Az Országos Testnevelés és Sportbizottság 1954. augusztus 7-én készítette el jelentését a világbajnokságról, illetve a világbajnokság utáni terveiről.⁷⁶ Az OTSB a döntőben elszenvedett vereség okát a magyar válogatott gyenge játékában látta, elmaradt a gyors, sok rotációra építő játék, emellett a fizikai és az idegi fáradtság jelei is észrevehetőek voltak a játékosokon. A német csapat fizikailag is felülmúlta a magyar válogatottat. Az OTSB beszámolója is kiemelte a magyar csapat különösen nehéz útját a döntőig. Sokat kivett a csapatból a Brazília elleni mérkőzés után kitört verekedés, illetve az uruguayiak ellen meghosszabbított mérkőzés is. Utóbbi után Grosics ájultan esett össze az öltözőben, de másokon, főleg Zakariáson és Hidegkutin is látszottak a fáradtság jelei.⁷⁷ Az OTSB meglátása szerint előre kellett volna látni, hogy minimális pihenővel nem lehet négy-öt

ilyen fontosságú mérkőzést lejátszani, ezért több pihentetést kellett volna alkalmazni. A keret fiatal tagjai ráadásul pályára sem léptek a világbajnokságon. A Sportbizottság szerint is – hasonlóan néhány közvéleménybeli megnyilvánuláshoz – lehetett volna szerencsebb a csapat összetétele, a vereség döntő okát mégsem ebben látta. Ez a csapat is rengeteg helyzetet dolgozott ki, melyek közül máskor sokat góllra is váltott volna. Jelentésükben felrótták Sebesnek, hogy a csapat összeállításakor helytelenül járt el, mivel a kezdőcsapat kijelölésében az Uruguay elleni mérkőzést leszámítva egyszer sem kérte ki a kinn lévő edzők véleményét.⁷⁸

Az OTSB a saját felelősségét sem hallgatta el. A jelentés szerint az Bizottság vezetőinek korábban fel kellett volna emelniük a szavukat az ellen a lebonyolítási rendszer ellen, amelynek köszönhetően a magyar csapatnak még egyszer meg kellett küzdenie a korábban már legyőzött nyugat-német válogatottal. Az OTSB vezetőségének az ellen is tiltakoznia kellett volna, hogy ismét William Ling vezesse a magyar csapat mérkőzését.⁷⁹ A világbajnokság kapcsán sok más tanulságot is le kell vonni. Rossz viszony jellemezte az OTSB vezetői és a válogatott csapat, valamint a sportújságírók és a rádió bemondója közötti kapcsolatot. A játékosok rendszeresen az újságírók szemére vetették, hogy nem értenek a labdarúgáshoz és meggondolatlanul bírálnak. A rádió kommentátora, Szepesi

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Idézi: Kő i. m. 1997, 158–167.

⁷⁷ Uo. 159.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo. 162.

György is elkövetett néhány komoly hibát.⁸⁰ Szepesi a közvetítése során gyakran bírálta a csapat összeállítását és néha durva jelzőkkel illetett egy-két játékost, ezzel negatívan befolyásolva a válogatottról szóló közbeszédet. Nem tartotta helyesnek az OTSB azt sem, hogy Sebes Gusztáv a legapróbb részletekig és napi szinten foglalkozott a játékosok ügyeivel.

A Németországban született és felnőtt Kasza Péter berni döntőről és a magyar és német történelem alakulásáról szóló könyve idéz fel egy történetet. Eszerint a világbajnoki döntő másnapján színházi társulat járt Székelyudvarhelyen. A városba érkezve meglepődve látták, hogy mindenki feketébe öltözött. Egy nénitől megkérdezték, mi történt, kit gyászol mindenki. Az asszony csak annyit mondott, hogy elvesztettük a világbajnoki döntőt. A színészek értetlenkedtek, hogy lehet, hogy egy idős hölgy ennyire szereti a labdarúgást. A néni azt mondta, hogy még soha nem látott futballmecsét, de ha ezt a mérkőzést megnyertük volna, akkor egész Erdély újra Magyarországhoz került volna.⁸¹ Ha nem is ismerjük a történet pontos részleteit, azt tudhatjuk, hogy mekkora társadalmi, politikai és lelki jelentősége volt a magyar Aranycsapat győzelmeinek, azt a döntő elvesztése után kibontakozó tüntetések-ből is láthatjuk, hogy mindaz messze túlmutatott egy egyszerű sportsiker vagy vereség fogadtatásán.

A csapat tagjai közben akaratlanul is a hatalom eszközeivé váltak, miközben a rendszer

teljes elnyomásban tartotta a nemzetet, minden eszközt, a megfélemlítést is felhasználva a hatalom megtartása érdekében. A diktatúra a nemzeti identitást is megpróbálta aláásni: betiltotta a szerintük túl hazafias művészeti alkotásokat, a sporteredményeket „a kommunista rendszer sikereiként” deklarálva igyekezett előtérbe tolni. A csapat győzelmei ugyanakkor a nemzet tagjai számára tették lehetővé, hogy ünnepeljék magyarságukat, akkor, amikor ezt a mindennapokban a legkevésbé lehetett.

Furcsa kettősség jellemezte a csapat játékosait. Egyikük sem volt túl fogékony a politikára. Nem valószínű, hogy Puskás azonosulni tudott minden elmondott beszédével, ahogy Bozsik is aligha tekintett a nagypolitika alakítójaként magára, dacára annak, hogy országgyűlési képviselő volt. Futballozni akartak, inkább csak sodródtak az árral – ez persze majdnem természetes egy olyan rendszerben, ami felemelte, ünnepelte őket. Az Aranycsapat tagjai híresek és ünnepeltek lettek, az átlagnál jóval magasabb anyagi megbecsültséggel. Voltak a csapatban olyan játékosok, akiknek megegyezett a véleménye a politikai vezetéssel, és voltak olyanok is, akik ellentétes érzelmeket tápláltak és ki is mondták azt. Utóbbiak közé sorolható Grosics Gyula is, aki e magatartásnak a fájdalmas következményeit többször volt kénytelen elviselni.

⁸⁰ Uo. 164.

⁸¹ Kasza i. m. 2004, 128.

Nagymihály Zoltán

„Tiszta hősöknek néznek minket”

Történetek és emlékképek
1956-ból – a forradalom és a sport
összefüggéseiről

A sport és politika kapcsolata sosem (volt) mentes az ellentmondásoktól. Különösen így volt mindez az ötvenes évek Magyarországn, a kérdés vizsgálata erre az időszakra vonatkoztatva az egyik legbonyolultabb és legszerteágazóbb témát jelenti. A sportolókat – különösen a labdarúgókat – sokan tartották a rendszer kegyeltjeinek, ugyan nem érinthetetlen,¹ de megbecsült „arcainak”. A kettősséget leginkább az okozza, hogy a sportban bekövetkező sikereket azzal együtt használta önlegitimációra a diktatúra, hogy azok fogódzót jelentettek a nemzeti közösség számára is.² Lehetőséget adtak a nemzeti érzés kinyilvánítására egy vállaltan internacionalista, a „bűnös nép” tudatát erősítő diktatúrában, örömforrást jelen-

tettek a legkegyetlenebb zsarnokság idején is. E tanulmány egy pontra, az 1956-os forradalom időszakára fókuszál: azt kívánja bemutatni, hogy a magyar sporttársadalom döntő többsége mennyire együtt mozdult a forradalmát vívó magyarsággal, egyben tisztelni kíván azon sportemberek előtt, akik nem tévesztettek lépést, és személyes sorsvállalásukkal léptek be a nemzet szabadságküzdelmébe.

HŐSÖK ÉS ÁLDOZATOK³ (BUDAPESTI TÖRTÉNET)

*„Én is őrzöm még szememben
a régi, vidám kölyök-mosolyt,
mint valami olimpiai lángot, hogy
egyszer még a Tiétekben is föllob-
bantsam.”⁴ (Gérecz Attila)⁵*

A játékosként háromszoros, szövetségi kapitányként egyszeres olimpiai bajnok vízilabdázó, Gyarmati Dezső visszaemlékezésében a tőle megszokott határozottsággal idézte fel az októberi forradalom napjait: „Az idő nagy varázsló. Sok mindent meggyógyít, sok mindent feledtet, sok mindent megszépít. Előfordulhat, hogy e beszámoló során egyre-másra nem pontosan emlékeztem. [...] De ebben az ügyben, 1956 októberének ügyében nem szabad tévedni. A lényegét eltorzítani éppoly megbocsáthatatlan lenne, mint megszépíteni, lila ködbe burkolni. Kemény, éles és tiszta időszak volt, így kell róla beszámolni. Keményen, élesen, tisztán.”⁶ 1956. október 23-áról mint élete legmarkánsabb napjáról számolt be,⁷ azt érzékeltetve:

¹ Az „érinthetlenség” mítosza legkésőbb Szűcs Sándor 1951-es kivégzésekor megdőlt. Lásd bővebben: Csillag Péter: A felakasztott futballista. Szűcs Sándor, a törbe csalt újpesti válogatott tragédiája. *Nemzeti Sport (Népsport)*, 2016. 06. 02. IV.

² Ahogy N. Pál József és Novák Miklós összefoglaló kötetében megfogalmazta: „Kettős célja – az egyik következmény inkább – volt az élsport állami támogatásának is. Kifejezetten hatalmi-legitimációs eszköznek tekintette az első: bizonyítani, hogy a »népi demokráciák« (élén a Szovjetunióval) különb, hatékonyabb, mint az »imperialistáké«. A 6:3 és a 7:1 ilyen értelemben nem futballgyőzelmek voltak csupán! Ennek jegyében fényezte magát a hatalom, Farkas Mihálytól (aki imádtta) Rákosi Mátyáson át (aki utálta, de »használta« a sportot) a falusi vagy üzemi párttitkárig. A másik dolog, amit a sport jelentett, a kitörés, a kitűnés, a jobb élet, az utazások egyetlen esélye volt, s vigasz, önbecsüléspótlék is ugyanakkor. Ígéret, álom a sportolónak és a tengernyi szurkolónak, hogy mi, a történelem során annyiszor, s most, 1945 után újra megalázott, megtaposott magyarok is győzhünk egyszer!” N. Pál József – Novák Miklós: *A magyar sport története*. Budapest, Holnap, 2021, 109.

³ Pécsi Gábor, az öttusaszövetség egykori technikai igazgatója fogalmazta meg e gondolatot 2011-ben: „Hegedűs István és Gérecz Attila révén a magyar öttusának van forradalmi áldozata és hőse is, akikkel akkor leszünk méltóak, ha soha nem feledjük és örök példának állítjuk őket.” Deák Zsigmond: 1956 sportoló hősei és áldozatai. Ötvenöt éve, a forradalom során több kiváló versenyző harcolt, illetve hunyt el Magyarországon, Budapest utcáin. *Magyar Nemzet Sport7fő*, 2011. 10. 24. III.

⁴ Gérecz Attila: Első levél a szökés után [1955 nyara]. In: Uő: *Így bocskorosán. Egybegyűjtött versek és írások*. Szerk. H. Drechsel Mária – Turcsány Péter. Pomáz, Kráter, 2006, [122–135.] 135.

⁵ Gérecz Attila (1929–1957) költő, öttusázó. 1948 márciusában kezdett el öttusázni, 1949 elejétől a magyar válogatott kerettagja volt. 1950. december 8-án letartóztatták, 1951-ben „hűtlenségért” elsőfokon 10, másodfokon 12 év börtönbüntetésre ítélték. 1956. november 1-jén a forradalom szabadította ki börtönéből, a szabadság napjaiban részt vett a politikai foglyok szervezeteinek alakulásán. November 5-étől részt vett a szovjet megszállók elleni harcokban, november 7-én egy szovjet tank golyójától hősi halált halt. A róla szóló eddig legteljesebb munkát lásd: Hajnal Géza: *A Gérecz-hagyaték. Előmunkálatok a nagymonográfiához*. Budapest, Kortárs, 2016, 258–259.

⁶ Gyarmati Dezső életére való visszaemlékezését lásd: Peterdi Pál: *Gyarmati sors, avagy egy bal kéz története*. Budapest, História, 1996, 117.

⁷ Dobor Dezső: *Olimpiának indult... Melbourne '56*. Budapest, Aréna 2000, 2006, 34.

már az eseményekkel egy időben tudta, hogy történelmi időket él. „Egy esős márciusi délelőtt jutott eszembe, pontosan száznyolc év távlatából. A március tizenötödikét az iskolában is mindig megünnepeztük. Beszéd hangzottak el, valaki szavalt, mi meg – gyerekekkel – nagyon untuk. Untuk, mert hát kötelező volt. De akkor és ott, azon a napsütéses októbertől délelőttön megértettük, hogyan érezhettek azok a régi-régi lázas és boldog ifjak.”⁸ E délután persze nem csak a pólóválogatott talán legmeghatározóbb játékosát találta az utcán a sportolók közül. Az olimpiai csapat öttusázó kerettagjai közül például – egy katonai dzsipen közlekedve – többen jelen voltak a nap szimbolikus helyszínein és eseményein, a Petőfi-szobortól a Kossuth téren és a Sztálin-szobor ledöntésén át a Rádió épületéig.⁹ De a Testnevelési Főiskola – a rákossista címer lefejtésével – újra Kossuth-címeressé tett zászlaját is egy magyar bajnok súlylökő, Mihályfi János vitte, aki egészen az Országház lépcsőjéig jutott.¹⁰ Az eufória teljes volt: hogy ismét Gyarmatit idézzük, nem csupán a sportsikerek percekig tartó

öröme, hanem hosszú, elnyújtott, leírhatatlan és megfogalmazhatatlan érzés fejeződött ki ezekben az órákban.¹¹

A sportolók, a kor és a múlt bajnokai nem csak a kezdeteknél voltak jelen. Néhány órával a Magyar Rádiónál eldördült lövések után a magyar sporttársadalom már első halottját gyászolhatta. Hegedüs István magyar bajnok öttusázó¹² – akkor a Vasas úszóoktatója – már 24-e hajnalban riasztotta szomszédját (egyben jóbarátját és kollégáját), Gerendás Lászlót,¹³ hogy induljanak el a margitszigeti Sportuszodába, az esetleg edzésre menő fiatalok hazaküldése érdekében. Gerendás, a Ferencvárosi Torna Club (vagy ahogy azokban a napokban, a november 1-jei újjáalakulásig¹⁴ még hivatalosan nevezték: Kinizsi) úszóedzője így emlékezett vissza a végzetes hajnalra: „A Szófia utca sarkára érve elrobogott mellettünk egy teherautó, és röpcédulákat szórt, a Teréz templom felől pedig egy fegyveresekkel tele másik teherautó haladt a Liget felé. A Szófia utca sarkán levő szovjet könyvesboltból az emberek

kidobálták a könyveket, és elégették. Elkaptam Pistát: »Gyere, fussunk!« Berohantunk a Szófia utcába, de akkor már ropogtak a fegyverek. Két szomszédos kirakatmélyedésbe ugrottunk be, és a falhoz lapulva vártuk, amíg abbamarad a lövöldözés. [...] Amikor újra csend lett, és óvatosan kifigyelve láttam, hogy a teherautó elindul a Nyugati felé, kiléptem... ott feküdt Pista arcra bukva, mozdulatlanul... [...] A Hunyadi téren már nem bírtam tovább cipelni: szegény barátom holttestét egy piaci targoncán vittem tovább. A ház ablakában hazaváró édesanyja könyökölt, amikor a targoncával a kapu elé értem.”¹⁵ Hegedüs a felelősségvállalás mártírként került az '56-os áldozatok listájára – a kommunista rendszerben a nyolcvanas évekig hivatalosan nem emlékezhetek meg róla, annak ellenére sem, hogy az egészen 1992-ig forgalomban lévő papír húszforintost és a gellérthegy Szabadság-szobor egyik alakját is róla mintázták.¹⁶

A tragédia szele az olimpikonok Tatán készülő csoportját is korán megérintette. Ötven év távlatából

⁸ Peterdi i. m. 1996, 118.

⁹ Benedek Gábor, Ferdinandy Géza, valamint a csapatvezető Benedek Ferenc bizonyosan jelen volt ezeken a helyszíneken. Dobor i. m. 34–35.

¹⁰ Ahogy a Testnevelési Főiskola forradalom alatti szerepét összegző írás fogalmaz: „Ezután a párttitkár beszélt az épület előtt már összegyűltekhöz, közölve velük, hogy a belügyminiszter betiltotta a tüntetést. Rávette őket, hogy ha ennek ellenére mégis átmenének a Műgyetemre, azt miniképp se zárt alakzatban, inkább egyénileg tegyék és zászlót se vigyenek magukkal. A fiatalok ezt meg is fogadták, így csak a Műgyetem kertjében álltak ismét csoportba. Három tanár kísérte el őket. Mikor hírt vették, hogy a tüntetést mégis engedélyezte Piros László belügyminiszter, néhány hallgató visszasietett a hátrahagyott zászlóért, és már menet közben csatlakoztak ismét a társaikhoz. Ezen a zászlón eredetileg a Kossuth-címer volt látható, amelyre az '50-es években rávarrták a vörös csillagos, búzakalászos ún. Rákosi-címert, amit a hallgatók ekkor lefejtettek, így ismét láthatóvá vált a Kossuth-címer.” Molnár László: A Testnevelési Főiskola 1956-ban. https://tf.hu/images/2017/04/A_Testnevel%C3%A9si_F%C5%91iskola_1956-ban.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 05. 21.).

¹¹ Peterdi i. m. 1996, 118.

¹² Hegedüs István 1948-ban az Épületszerelő SK versenyzőjeként egyéniben, 1950-ben pedig csapatban szerzett országos bajnoki címet. Lásd: Antal Zoltán – Sass Tibor – László István: *A magyar sport kézikönyve*. Budapest, Sport, 1972.

¹³ Gerendás László az FTC, később az Újpesti Dózsa legendás úszóedzője volt, az olimpiai bajnok vízilabdázó, majd sikeredző Gerendás György édesapja.

¹⁴ A Fradi zöld-fehérbe való „visszaöltöztetéséről”, az újjáalakulás körülményeiről és a klub '56-os szerepvállalásáról/szerepvállalásáról lásd többek között: Koós Levente: *Egészpályás letámadás. A Fradi és az állambiztonság 1945–1970 között*. Budapest, Inverz Media, 2019, 43–52.

¹⁵ Albrecht Gyula: A halál nem válogat. *Igazság*, 1990. 11. 15. 6.

¹⁶ Füle Mihály grafikus elmondása szerint uszodáról uszodára járt, hogy megtalálja a megfelelő férfialakot a papír húszforintoshoz. „Végül a Sportuszodában találtam rá. Megkértem, hogy álljon modellnek, és ő szinte nevetségesen alacsony díjazásért vállalta el. A metszetet aztán Nagy Zoltán készítette. Ő maga sohasem látta Hegedüs Istvánt” – idézte fel a grafikus a fent idézett, 1990-ben keletkezett interjújában. Uo. A „Fáklyavivőről” lásd: Fábíán Titusz: Egy korszak jelképe volt, Budapest jelképe lett. A Szabadság-szobor története I. *Magyar Nemzet*, 2007. 07. 22. [26–27.] 27.

is többen felidéztek a szovjet lak-tanya felé igyekvő fiatalok tragikus sorsát. Bár a pontos dátumra érthetően nem emlékeztek – az a tatai eseményeket vizsgálva valószínűleg október 26-án történhetett –, az eseménysor érezhetően és érthetően beléjük égett: Csépe Imre csapatorvos, Polyák Imre birkózó, Marosi József és Sákovics József párbajtőrívó, Fülöp Mihály törvívó szinte ugyanúgy idézte vissza az eseményeket.¹⁷ Polyákot idézve: „Tatán éppen futballoztunk, amikor az edzőtábor előtt megállt egy teherautó, a rajta ülő fiatalok kiabáltak, menjünk velük a közeli szovjet páncélos laktanyába. Aztán egy óra múlva már nem mindenki élt, aki a platón volt. Az történt ugyanis, hogy a kocsit beengedték ugyan a laktanya területére, de csapdát állítottak, és tüzet nyitottak a rajta ülőkre. Csupa vér volt a teherautó.”¹⁸ „Ez nagyon erős érzelmi reakciót váltott ki. Ott álltunk földbe gyökerezett lábakkal, amikor láttuk a visszatérő teherautót, a platóján a hullákkal” – tette hozzá a csapatorvos.¹⁹ A csapat másik része eközben a budapesti Vörös Csillag (későbbi Panoráma) Szállóban tartózkodott, itt Nagy Imre öttusázó²⁰ – sokak

segítségével és a döntő többség egyetértésével – szedte le az épület homlokzatáról a vörös csillagot.²¹

A kajakozó Nagy József – mint barátja, Leopold József tornász, testnevelő tanár ötven évvel későbbi beszámolójából kiderült – az október 25-én a Kossuth téren vett részt az embermentésben, két nappal később pedig már az újpesti rendőrkapitányság előtt találjuk.²² Miután az „*ancien régime*” ellentámadásaként²³ annak fegyveres képviselői visszafoglalták az épületet, Péterfi Miklós, a forradalmi bizottság tagja kezdte meg a tárgyalásokat. Egy, az emigrációban született visszaemlékezés nagyjából ugyanazt a történetet mondja el, amit Leopold. „Péterfi Miklós [...] ajánlatot tett a hadnagynak, hogy szakaszának embereivel tegye le a fegyvert és távozzék békében. Miután a tiszt beleegyezett, gépkocsival mindannyian a Kapitányság épülete elé hajtatunk. A »rendőrtiszt« azt kérte, hogy egyedül Péterfi kövesse őt az épületbe, ahol legénységével a leszerelést megtárgyalják. [...] Talán öt-tízperces tanácskozás után Péterfi megjelent az épület főbejárata fölötti erkélyen és

az összegyűlt százötven főnyi érdeklődővel közölte: »A rendőrbajtársak sajnálják a lakosság bizalmának megrendülését és nem gondolnak ellenkezésre... Egyetlen kérésük, hogy a várakozók a gondos leszerelést húsz perc türelmi idő megadásával biztosítsák.« A bejelentésre itt-ott moraj támadt. Most már biztosra vettem, hogy a »türelmi idő« alatt felmentést várnak. Péterfi könnyelműségén és jóhiszeműségén bosszankodva erősítéért indultam a Városháza felé. Ekkor a Munkásotthon utcába egy fegyveres civilekkel megpakott teherautó fordult be és nyomban tüzet nyitott. A percekig csattogó géppisztoly tűz nemcsak a szétrebbenő csoportból szedte áldozatait, de a közvetlen közelben egy pékség előtt kenyérért sorbanállókat is érte, akik között menekülni nem tudó öreg nénikék és karjukon kisgyermeket tartó asszonyok álltak.”²⁴ Nagy József e támadásnak lett az áldozata – a forradalom támogatójaként, de inkább az eseményekkel sodródó, mint tevékeny résztvevőjeként.²⁵

Napjainkra már ismertebb, és a tudatos szabadságharcos képét mutatja Gérecz Attila élete és

¹⁷ L. Pap István – Arday Attila – Thury Gábor: *Vér és aranyak. Sport – forradalom – olimpia – emigráció*. Budapest, Ringier, 2006, 60., 63., 125., 130., 133.

¹⁸ Uo. 63.

¹⁹ Uo. 60. A forradalom tatai kronológiája szerint október 26-án a tömeg tehergépkocsival tört be a rendőrség épületébe, a rendőrök megadták magukat. Ekkor a felkelők egy része négy tehergépkocsin hajtott el Dunaalmásra, ahol a határőrségtől akartak fegyvert szerezni. Távollétük alatt csupán öt-hat fiatal maradt az udvaron, a rendőrök hazamentek. A megérkező mintegy tizenöt felfegyverzett katoná felcsőlította a fiatalokat a fegyverek átadására, ám az átadás közben Korbély János százados tüzet vezényelt, a sortűzben hárman haltak meg. A később Dunaalmáról visszatérő felkelők elkezdtek löni az épületre, amelyet rövidesen visszafoglaltak. A felkelők megszervezték a helyi nemzetőrséget. Lásd: Fakász Tibor: A forradalom tatai krónikája. In: *A forradalom Tatán*. Szerk. Némethi László. Tata, 1996, [91–114.] 94–95.

²⁰ Nagy Imre (1933): öttusázó. 1951-től a Budapesti Haladás, 1957 és 1968 között a Műgyetemi Atlétikai és Football Club (MAFC) öttusázója. Az 1960-os római olimpián csapatban arany-, egyéniben ezüstérmét szerzett, 1964-ben, Tokióban csapatban bronzérmes lett. Többszörös világbajnoki ezüstérmes. Lásd: Kozák Péter: *Ki kicsoda a magyar sportéletben? II. I–R. Szekszárd, Babits, 1994, 353.*

²¹ A korszakra jellemző, hogy a visszaemlékezők közül volt, aki később is úgy emlékezett, hogy Nagy Imre e tette miatt nem utazhatott végül Melbourne-be, valójában azonban nem volt a szűk keret tagja, ahogy ezt maga az érintett elmondta. Lásd: L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 79.

²² Uo. 25.

²³ Eörsi László használja ezt a kifejezést: Eörsi László: Újpest, 1956. A tömeg megmozdul. *Élet és Irodalom*, 2019. 10. 18.

²⁴ Arató László: Ahogy egy diák látta. *Új Látóhatár*, 1966/5, [450–463.] 456.

²⁵ A temetéséről szóló korabeli, *Magyar Népsport*-ban megjelent tudósítás ugyan fegyveres forradalmárként ábrázolta, barátja visszaemlékezése erről nem szól. A tudósítást idézi: Thury Gábor: Melbourne árnyékában. *Nemzeti Sport*, 2009. 10. 22. 24.

Gérecz Attila emléktáblája a budapesti Klauzál téren. Fotó: Wikimedia Commons

sorsa. Az egykori hadapród²⁶ az 1949-es és 1950-es magyar bajnokságon is tizedik helyezést ért el öttusában. Még ebben az évben letartóztatták „kémkedésért”, elsőfokon tíz, másodfokon tizenkét év börtönbüntetésre ítélték. És bár – komoly „sportteljesítményként” is felfogható úszással – 1954 júliusában, a megáradt Dunán átúszva sikerrel szökött

megVácról, három nap után elfogták és visszavitték a börtönbe. Miután a forradalom november 1-jén kiszabadította börtönéből, nagy erővel vetette bele magát a szabadult politikai foglyok szervezésébe.²⁷ Ahogy a fiatalságához és az egykori rabtársakhoz írott kiáltványában megfogalmazta: „Nem vagyunk újszülöttje, sem megtalált gyermeke senkinek és semminek. Vagyunk ugyanaz az erő, amely ezer év óta fenntartotta és amelyik ma újra felemelte ezt az országot. [...] Ott, ahol mi szenvedtünk, ahol mi ontottuk a vérünket és áldoztuk fel az életünket, ott ne gyűlölködjék, ne álljon bosszút senki helyettünk és a mi nevünkben. Magyarország népe legyen egyetlen bajtársi közösség. Mi teremtettük és mi adtuk meg erre ma a példát és az alapot.”²⁸ A második szovjet intervenció másnapján, november 5-én felvette az egyenlőtlen harcot a megszállókkal. A Rókus-kórháznál – a bolsevik forradalom akkor „nemzeti ünnepként” tekintett évfordulóján – szovjet tankok oltották ki életét.²⁹ S hogy a „sportvilág” milyen kicsi, arra jellemző: annak a Zsótér Andrásnak

a karjaiban halt meg, aki magyar bajnok úszó volt, és aki Géreczhez hasonlóan néhány napja szabadult a börtönből.³⁰

FORRADALMI BIZOTTSÁG - HATALOM NÉLKÜL, FELELŐSSÉGGEL (NYMBURKI TÖRTÉNET)

*„Az enyéim szabadságharca,
s én nem vagyok otthon. És attól
fogva a csapat minden egyes
tagja három súlyos terhet cipelt
magával. Mi lesz otthon a családdal?
Mi lesz az országgal? Mi lesz
velünk?” (Gyarmati Dezső)³¹*

A Budapesten egyesült olimpiai csapat előtt tornyosuló fő kérdés egy darabig így hangzott: *menni vagy maradni*. Először, de korántsem utoljára merült fel e dilemma azon az őszön. Elsősorban a családok vélték úgy, hogy a kétes helyzetben nem szabad elhagyni Magyarországot.³² Végül aztán – a helyzet konszolidálódása következtében is – megszületett a döntés: a viszontagságok ellenére is utazni kell, és képviselni a szabad Magyarországot a játékokon.³³ Ahogy az október

²⁶ Géreczről szóló könyvében Hajnal Géza hívja fel a figyelmet az összefüggésre, hogy a képzésnek fontos része volt a lövészet, vívás, lovaglás, így nem véletlen, hogy a második világháború után kibontakozó és sikert sikerre halmozó magyar öttusasport nagyban merített ezen iskolák egykori tanulóiból. Hajnal i. m. 2016, 29.

²⁷ Uo. 258–259.

²⁸ Idézi: Uo. 173–175.

²⁹ Uo. 179–182.

³⁰ Zsótér András mellel szintén korábbi hadapródiskolás volt. Szilárd Zoltán egykori úszóbajnok elmondása szerint Zsótér 1956. januári letartóztatása után, az esetleges letartóztatás előli félelem miatt szánta rá magát barátaival – Joó Sándor úszó-vízilabdázóval, Fekete Gábor úszóedzővel és Payer Károly kerékpárossal – egy példátlanul vakmerő akcióra. (Ezt utóbbiak hozzátartozói e szálát cáfolták, szavaikból inkább az derült ki, hogy a fiatalok az itthoni kilátástalanság és ellehetetlenítés miatt próbálták elhagyni az országot.) A Pozsony és Dévén között közlekedő sétahajóra – amely egy pontján szinte méterekre közelítette meg az osztrák határt – jegyet váltva, 1956. augusztus 19-én egyszerre ugrottak a Dunába, „a Pozsonyból induló és a határ vonalába érve kikötés nélkül visszaforduló sétahajóról”. A csehszlovák határőrmászárról azonnal löni kezdték őket – Joó-t és Fekete Gábort szitává lőtték, Payer Károlyt kiráncigálása után lapáttal verték meg és tartóztatták le. Szilárd csodával határos módon élte túl, és jutott át Ausztriába – a csehszlovák határőrök még akkor is tüzeltek rá, amikor már Ausztria földjén futott. A forradalom idején az *Österreichische Press* munkatársa-ként számos alkalommal fordult meg Magyarországon. A fiatalok tragikus történetéről természetesen a rendszerváltásig semmilyen szó nem eshetett, de a közbeszédbe később se került be. Lásd: Martinkó Károly: *Embervásárlás a Dunán. Rekviem három sportolóiért*. Budapest, Interrébusz, 1989.

³¹ Peterdi i. m. 1996, 123.

³² Egyöntetű visszaemlékezések Székely Éva, Papp László és Benedek Gábor nevét sorolják fel e „tábor” legfontosabb képviselőiként. L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 84–85., 112.

³³ E gondolattal – ha nem is egyhangúlag, de – a közvélemény többsége egyetértett. Dudás József lapjában, a *Magyar Függetlenség*ben október 31-én a következő írás jelent meg, az olimpiakonokhoz címezve: „Olimpiai győzelmetek legyen a szabad magyar nép első békés diadala. Hirdesse a földkerekség minden igaz lakójának, hogy nem pusztult el a magyar, kezébe vette sorsa és jövője irányítását, a maga boldog, szabaddá vált életének irányítását. Sok sikert, sok szép győzelmet kívánunk sportolóinknak.” A Független Kisgazdapárt újjáalakult lapja, a *Kis Újság* pedig az olimpiakonok ígéretét idézte: „Ne várjanak tőlünk sok olimpiai bajnokságot, de azt megígérjük, mindent megteszünk, hogy *becsülettel helytálljunk a küzdőporondon*. A nemzeti szabadság követői is leszünk.” Benkeházi

30-ai indulás napján Dömölky Lília törvívó³⁴ megfogalmazta: „Mi úgy tudunk hazánknek dicsőséget szerezni, ha az olimpián a múlthoz méltóan képviseljük a piros-fehér-zöld színeket. Minél több győzelmet kell aratnunk.”³⁵

Az utazás előtt az olimpiai csapat közleményt adott ki, amelyet mind a 113 utazó sportoló aláírt. Ebben tiltakozásukat jelentették be Szepesi György rádióriporter október 24-ei kijelentései ellen, aki azt állította, hogy „az egész magyar sporttársadalom”, az olimpiára készülő sportolók, valamint „a magyar labdarúgó-válogatott valamennyi tagjának” gondolatait tolmácsolja. Szepesi úgy vélekedett, hogy „azok, akik most rombolnak, gyilkolnak, rabolnak, akik a ti békés tüntetéseketek vérfürdővé akarják változtatni, a magyar ifjúság jövőjét akarják tönkre tenni”.³⁶ A sportolók ezzel szemben közölték: teljes mértékben azonosítják magukat „a magyar nemzet forradalmi megmozdulásával”, és elítélik

A magyar olimpiai csapat néhány tagja a küldöttség Magyarországról való elindulása előtt. Fotó: Fortepan / Sárosi Imre, 171006

Szepesi felhőborító nyilatkozatát, amelyet „a függetlenségi forradalom legnehezebb napjaiban” tett, „amikor fiatal barátaink és a munkásság színe-java vérzett és életét áldozta a hazáért”. „Ígérjük, hogy az olimpiai játékokon a nemzeti forradalom áldozatai által megszentelt szellemben fogunk küzdeni a magyar nemzet dicsőségéért. A magyar csapat Kossuth-címerrel és gyászszalaggal

vonul fel az olimpián” – zárult a tiltakozó nyilatkozat.³⁷ Szepesit egyértelműen a „régí rend” hívei közé sorolták – ahogy Kutas Istvánt³⁸ is. A nagyhatalmú sportvezetőt a határról fordították vissza – Papp László, a legendás ökölvívó kijelentette, hogy ha Kutas továbbutazhat, ő leszál.³⁹ A döntést – amely már megosztotta az olimpiai csapatot – végül a kísérők között legmagasabb

László: Az olimpiai játékok elé. *Magyar Függetlenség* (Déli Kiadás), 1956. 10. 31. 4.; Olimpikonjaink az olimpiáson a vértanúk szellemében küzdenek. *Kis Újság*, 1956. 11. 01. 4.

³⁴ Dömölky Lília (1936): törvívó, újságíró. 1951 és 1956 között a Budapesti Haladás, 1957 és 1970 között a Budapesti Vörös Meteor törvívója. 1956–57-ben részt vett a *Sports Illustrated* magazin által szervezett szabadságtúrán, de ennek lezárása után, 1957 októberében hazatért. Csapatban olimpiai bajnok (1964) és ezüstérmes (1968), négyszeres világbajnok (egyszer egyéniben, háromszor csapatban). 1976 és 1983 között a *Képes Sport* munkatársa. Lásd: Kozák Péter: *Ki kicsoda a magyar sportéletben? I. A–H. Szekszárd, Babits*, 1994, 272. Hazatéréséről lásd többek között: *Állambiztonság és olimpia, 1956–1988*. Szerk. Krahulcsán Zolt – Müller Rolf – Takács Tibor. Budapest, ÁBTL, 2008, [33–38.] 38.

³⁵ Vándor Kálmán: Elutaztak olimpikonjaink Melbourne-be. Prágából vagy Bécsből repülőgépen folytatják az utat. *Népszava*, 1956. 10. 31. 4.

³⁶ Szepesi György közleménye. In: *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások, 1956. október 23–november 9*. Szerk. Varga László. Budapest, Századvég–Nyilvánosság Klub, Századvég Füzetek 3., 1989, 34. Szepesi negyven évvel későbbi visszaemlékezésében elismerte, hogy hibázott, „sajnos, csak utólag ébredt rá, mit is jelent 1956. október 23-a”. Október 23-án Benke Valéria, a Rádió elnöke küldte ki az erkélyre, hogy próbálja meg lecsillapítani a tömeget. Szepesi „Elvtársak!” köszöntésére azonban egy kódarab repült a sportriporter felé, aki jobbnak látta visszavonulni. Hajnalban – már az Akadémiai utcai pártközpontban, ahol ő volt az egyik kapcsolattartó a Rádióval – Szalai Béla, az MDP PB tagja javasolta, hogy a rádión keresztül szóljon az emberekhez, próbáljon „a sportról beszélni, a közelgő magyar–svéd meg a melbourne-i olimpia talán csillapítólag hat a sportrajongó tömegekre”. Ezek az elemek Szepesi elhangzott beszédében valóban megjelentek. A rádióriporter elmondása szerint Nagy Imre éppen kinevezett miniszterelnök szignóját is kikérte a szövegre. A Nagy Imre-féle szignóra Krasznai (Krämer) Sándor gerelyhajító is emlékezett, akinek elmondása szerint a Komárom és Pozsony között az olimpikonokkal utazó Szepesi mutatta számukra a miniszterelnöktől kapott igazolást. Bővebben lásd: Szepesi György: *Búcsú a mikrofontól*. Budapest, Paginarium–Dabas, 1998, 340–347.; Dobor i. m. 2006, 71.

³⁷ Tiltakozunk! *Népszava*, 1956. 10. 31. 4. A korabeli tudósítás szerint Benedek Gábor öttusázó írta alá először a felhívást, aki később is komoly (politikai) aktivitást mutatott a csapat útja során. Olimpikonjaink... i. m. 1956, 4.

³⁸ Kutas István (1920–2000): sportvezető, sportújságíró. 1945 és 1948 között a Magyar Kommunista Párt (MKP) sportosztályán dolgozott, 1947–48-ban a *Sport* felelős szerkesztője volt. 1949 és 1983 között – több megszakítással – az Országos Testnevelési és Sportbizottság (OTSZ), majd utódja, az Országos Testnevelési és Sporthivatal (OTSH) munkatársa. 1956 októberében – többek között a sportolók tiltakozása miatt – nem indulhatott el a melbourne-i olimpiára. 1957–58-ban a *Képes Sport* felelős szerkesztője, 1958 és 1962 között a *Népszava*, 1966 és 1983 között a *Képes Sport* főszerkesztője. 1974 és 1978 között a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) elnöke. Lásd: Kozák i. m. 1994 II., 214.

³⁹ Kő András: *Melbourne, 1956*. Budapest, Magyar Nemzet Könyvek, 102.; Dobor i. m. 2006, 59.

rangú MOB-elnök, államtitkár Hegyi Gyula hozta meg.⁴⁰

Komáromban a csapatot leszállították a buszról, és Csehszlovákiában vonattal szállították tovább a Prágához közeli nymburki edzőtáborba. Október 31-én sor került a forradalmi csapat olimpiai bizottságának megalakítására. A tanácskozáson történtek naplók és a viszonylagosan egybevágó visszaemlékezések alapján rekonstruálhatók. Ennek elvégzése már csak azért is fontos, hogy lássuk, milyen sporton kívüli témák foglalkoztatták az olimpikonokat, akik aztán több mint egy hétig „veszteltek” a magyar forradalom eseményeivel meglehetősen ellenséges Csehszlovákiában. A forradalmi bizottságnak bár nem volt gyakorlati funkciója, pláne hatalma – jelképi ereje annál nagyobb. Az alakuló ülésen – amelynek egyik fő kezdeményezője az öttusázó Benedek Gábor volt⁴¹ – természetesen hangsúlyosan merült

fel a csapatfőnök Hegyi Gyula szerepe. A kommunista sportvezetőt többen is támadták, a védelmet pedig nem várt helyről, a Horthy-korszak királyi testőrségénél szolgáló Jekelfalussy-Piller Györgytől,⁴² a csapat vívókapitányától kapta. Utóbbi – akinek, mint Gyarmati Dezső okkal mutatott rá, „lett volna oka, hogy gyűlölje a kommunista rendszert és annak minden megtestesítőjét” – mindenkit biztosított arról, hogy a tisztességesen viselkedő kommunistáknak a jövőben sem kell semmitől tartaniuk.⁴³ Komoly és megvizsgálandó kérdést jelentett a Szovjetunióhoz és annak sportolóihoz való viszonyulás. Ahogy többen hangsúlyozták: természetesen nem az adott egyénnel és az általában jól ismert sporttársakkal való konfliktusról, hanem egy jelképes erejű állásfoglalásról volt szó. Lehetőségként kínálkozott a kézfogas mellőzése – ám nem minden sportágban (így vívásban vagy birkózásban, ahol a mérkőzés kezdetén vagy végén kötelező

a másik üdvözlése) volt ez megvalósítható. A kézfogas elutasítását végül azon sportágak kivételével fogadták el, ahol a versenyszabályok a gesztust kötelezővé teszik.⁴⁴ Ahogy Markovits Kálmán, a vízilabdaválogatott egyik „agya” plasztikusan megfogalmazta: „Az olimpiai csapat forradalmi bizottsága [...] meghatározta a szovjet sportolókkal szembeni magatartást. Nem volt szabad köszönteni őket, kezét fogni velük, erős három lépés távolságot kellett tartani. Ezt senki sem adta írásba, és mindenki úgy tartotta be, ahogyan jónak látta. Volt, aki nem köszönt nekik, volt, aki igen, de ezért nem büntettek meg senkit.”⁴⁵ Az emlékezet szerint a különböző sportolók különbözőképpen „tartották be” a határozatot, vagy a formáját és tartalmát tekintve inkább *ajánlást*.⁴⁶ A forradalmi bizottság tagjai megállapodtak abban is, hogy a magyar szabadságharc halottaira emlékezve gyászszalagot tűznek és a Kossuth-címert melegítőjükre varrva versenyeznek.⁴⁷

⁴⁰ Keleti Ágnes olimpiai bajnok tornász is Hegyi bosszújának tartotta Kutas mellőzését. Talán őt érintette legkényesebben a kérdés – nemcsak azért, mert hithű marxistának tekintette magát, de azért is, mert gyengéd szálak fűzték Kutashoz. Gyarmati Dezső is embertelennek tartotta Hegyi döntését, amelyet annak tulajdonított, hogy saját népszerűségét kívánta emelni egy másik, nem kedvelt kommunista félreállításával. Többen emlékeztek úgy, hogy Kutas életét is féltették a hazaküldés miatt, és nem értettek egyet a döntéssel. L. Pap – Arday – Thury *i. m.* 2006, 66., 99–100., 113., 131.; Peterdi *i. m.* 1996, 121.

⁴¹ Takács Attila tornász naplójegyzetei szerint Benedek Gábor már a vonaton szervezte a forradalmi bizottságot. Benedek szerepvállalása és aktivitása a hazatérés után komoly következményekkel járt: örökre eltiltották a sporttevékenységtől, majd amikor 1959-ben mégis részt vett egy vívóversenyen, a *Népsport*-ban aláírás nélküli cikkben támadta meg. „S mindezt most, három évvel az ellenforradalom után tetézte azzal, hogy megjelent és elindult egy versenyen, amelyen nem csak joga, de erkölcsi alapja sem volt a részvételre. Ugyan, hogy nézhet egyenesen a szemébe egy mai sportolónak Benedek Gábor?” – tette fel a kérdést az állítólag Sirokalmay Lajos által írt cikk. Dobor *i. m.* 2006, 62.; Thury Gábor: Kalandos úton. *Nemzeti Sport (Hosszabbítás)*, 2016. 09. 10. II–III.; Erkölcsai megítéléséről lásd: *Népsport*, 1959. 11. 03. 2. Takács naplóját teljes egészében, napról napra lebontva lásd: Takács Attila naplója. *Origo*, 2006. 10. 24. <https://www.origo.hu/melbourne1956-re-naplo/2006/10/20061020takacs?page=52> (Utolsó letöltés: 2024. 05. 25.)

⁴² Jekelfalussy-Piller György (1899–1960): honvéd, kardvívó. 1914 és 1917 között a pécsi hadapródiskola növendéke volt, 1917–18-ban részt vett az első világháborúban, zászlósként, majd hadnagyként tevékenykedett a román és olasz fronton. 1927 és 1932 között a budapesti honvéd sportoktatói tanfolyamon tanított. 1928-ban törvívásban olimpiai 5. helyen végzett, ezután tért át a kard fegyveremre. 1930–31-ben Európa-bajnok, 1932-ben egyéniben és csapatban is a kardvívás olimpiai bajnoka. 1933 és 1937 között a magyar királyi testőrségben szolgált. 1944-ben zászlóaljparancsnokként szolgált. A háború vége Ausztriában érte, 1945 augusztusában térhetett haza. 1946. október 23-án elbocsátották a katonai szolgálatból. 1956-ban nem tért haza Melbourne-ből, San Franciscóban telepedett le, és vívóedzőként tevékenykedett. Bővebben lásd: Polgár Balázs: A kardvívó olimpiai bajnok katonatiszt. Jekelfalussy (Piller) György (1899–1960). *Hadtörténelmi Közlemények*, 2017/1, 56–70.

⁴³ Gyarmati szerint e felszólalásból tulajdonképpen „a forradalom lelke, az abszolút humánus” sugárzott. Peterdi *i. m.* 1996, 121–122.

⁴⁴ Dobor *i. m.* 2006, 66.

⁴⁵ L. Pap – Arday – Thury *i. m.* 2006, 143.

⁴⁶ Kovács József („Bütyök”) a 10 000 méteres síkfutás ezüstérmeseként nem fogott kezét a dobogón a szovjet Vladimir Kuccal. Jeney László, a vízilabdaválogatott kapusa úgy emlékezett, hogy ezen az eredményhirdetésen ő maga nem állt fel a szovjet himnusz taktusaira. Mutatja, hogy még azonos sportágban sem volt ugyanaz a reakció, hogy Markovits maga például emlékei szerint minden szovjet sportolót a szokott módon üdvözölt. A férfi tör- és kardcsapat reakciója is eltért: mindkét fegyvernemben összejött a magyar–szovjet asszó (mindkettőn magyar győzelemmel), ám míg előbbieket a hivatalos protokollon túl igazodtak az ajánlásokhoz, utóbbiak inkább ápolták a sportbaráti viszonyt. Dobor *i. m.* 2006, 66., 141.; Kő *i. m.* 2006, 145., 171–172.; L. Pap – Arday – Thury *i. m.* 2006, 143.

⁴⁷ Kő *i. m.* 2006, 126.

A testület vezetőséget is választott, amelynek tagja Gyarmati Dezső, a diszkoszvető Klics Ferenc és az addigra már világhíróvé vált atlétaedző, Iglói Mihály lett.⁴⁸ Klics – az emlékezetben különböző színárnyalatot kapó, de mindenki által megerősítetten antikommunista jellegű⁴⁹ – felszólalásában javasolta, hogy mindenszentekkor mécsesek ablakba helyezésével róják le kegyeletüket az otthon elhunytak felé.⁵⁰ Gyarmati arról beszélt, hogy helyt kell állni a szabad Magyarorszáért,⁵¹ a *málenkij robot* során is humanizmusával kitűnő, nemcsak edzőként, de emberként is nagyszerű Iglói pedig a szovjet politikát bírálta.⁵² Emlékezetes volt a Helsinkiben egyszer, majd néhány héttel később, Melbourne-ben négyszer is olimpiai bajnokságot nyerő és ezzel a játékok legeredményesebb versenyzőjévé váló tornász, Keleti Ágnes felszólalása.

Gyarmati Dezső és Székely Éva az asztalnál, mögöttük Sárosi Imre és Gróf Ödön úszóedzők állnak. Úton a nymburki edzőtábor felé.
Fotó: Fortepan / Sárosi Imre, 171012

A Gyarmati által a korábbi gyászos emlékű „önkritikákra” emlékeztető hozzászólást⁵³ sokan sokféleképpen értékelték, de szenvedélyességét – és annak elsősorban Hegyi Gyula ellen irányuló élet – nem vitatták.⁵⁴

A forradalmi bizottság alakuló ülése és jelképes működése nem váltott ki teljes összhangot a csapaton belül sem. Amit valaki „komoly és megfontolt beszélgetésnek”, „szájtépéstől”, „hőzöngéstől”, „számonkéréstől” mentes tanácskozásnak tartott,⁵⁵ azt egy másik résztvevő „szörnyűségnek”,

⁴⁸ Peterdi i. m. 1996, 121.

⁴⁹ A tornászövetség főtitkára, Keleti Ágnes egykori férje, a forradalomhoz kritikusan viszonyuló és érezhetően kommunista érzelmű Sárkány István naplójában ennyit jegyzett fel Klics felszólalásáról: „A kommunisták és az ávósok tönkretették, kisemmizték az országot, gyilkoltak.» De hogy az ő egészségét, anyagi jólétét kinek köszönheti, arról nem beszél.” Keleti Ágnesben ötven évvel később az maradt meg Klics felszólalásából, hogy kitért Mindszenty József bíboros-hercegprímás szabadon bocsátására, azt „nagyon klerikálisnak” és „bizonyos fokig antiszemitizmusnak” vette. Kérdésre válaszolva ugyanekkor Székely Éva úszó, Gyarmati Dezső felesége – aki 1944-et védett házbán töltötte, de így is kis híján a nyilasok áldozata lett – mindezt közvetve, de cáfolta: „Nem emlékszem, mit mondott Klics. Azt viszont tudom magamról, az antiszemitizmus kérdésében érzékeny vagyok. De továbbmegyek. Egy forradalom nem mindig mentes szélsőséges megnyilvánulásoktól. Ám ötvenhatnak a csapatonál semmilyen antiszemita sugallata nem volt!” Kő i. m. 2006, 114.; L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 99., 112–113.

⁵⁰ Szigeti Zoltán kajakozó minderről a következőképpen számolt be naplójegyzeteiben: „Háromkor egy perc néma felállás halottaink emlékére. Szegény Jóska. [Talán az elhunyt kajakozóról, Nagy Józsefről lehet szó – N. Z.]. [...] 6-kor minden ablakban gyertyát gyújtunk az elesettek emlékére.” Dobor i. m. 2006, 67.

⁵¹ Székely Éva emlékezett ekképpen: L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 113.

⁵² Sárkány naplójában meglehetősen cinikusan ekképpen fogalmazott: „Csak keserűség, baj, átok, amit a Szovjetunió adott.» És közben lett világhíres ember.” Ennek ellentétpontozásaképpen álljon itt egy hadifogoly 1947-es levele, amelyet Kő András idézett egy cikkében: „Iglói mintaképe lehetne minden magyar sportembernek. A fogság szomorú napjaiban Vida Karcival [Vida a MAFC, majd az Elektromos labdarúgója volt – K. A.] fölráztak bennünket a letargiából, versenyeket rendeztek, sportoltattak bennünket. És mi lett az eredmény? A fáradtan, szomorúan ballagó foglyok helyett vidáman futkározó, tornázó, futballozó foglyok lepték el a nagy soraközteret. [...] Amellett Iglói keze alatt nagy javuláson mentek keresztül atlétáink. Nem jut eszembe annak a debreceni atlétának a neve, aki 170-et ugrott magasba. Biztosan a tavalyi legjobb harminc között lenne. Azt hiszem, ez fogolytábori csúc. [...] A most következő külföldi nagy versenyekre az elsősorban az olimpiára való tekintettel nagy szükség lenne ezekre a sportemberekre. Gondoljuk csak [el], mit jelentene a magyar sportnak egy Vida Karsi vagy egy Iglói Náci nagy szervező ereje, sportrajongása. Biztos vagyok benne, hogy az NSB [Nemzeti Sport Bizottság] mindent el fog követni ezeknek a sportembereknek a hazahozatala érdekében, akik idehaza a megújított, demokratikus magyar sport pillérei lennének.” Kő i. m. 2006, 114.; Kő András: Iglói Mihály, a foglyok jótévedője. *Magyar Nemzet*, 2007. 03. 24. 19.

⁵³ Ezzel szemben Rerrich Béla párbajtőröző Takács Károly kétszeres olimpiai bajnok sportlövő példáját emelte ki, aki ott is vállalta kommunista mivoltát és nem tagadta meg önmagát, és ezért elismerést (tapsot) kapott. Kő i. m. 2006, 107.

⁵⁴ Peterdi i. m. 1996, 122. Keletivel visszaemlékezéseikben a legkritikusabbak a tornász csapattársai voltak. Furcsának és őszintétlennek tartották a *mea culpa*-t. A melbourne-i olimpia történetéről könyvet író Kő András egy cikkében azt írta: Keleti azt ismételtette az ominózus gyűlésen, hogy éveken át csak hazudtak nekik, és a párttagkönyvét is földhöz vágta. Keleti Ágnes maga csupán annyit jegyzett fel másnapi naplójában, hogy „este gyűlés”, és később sem emlékezett vissza szívesen arra a napra. L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 101.; Kő András: Százkilencven útlevele lapult egy barna bőrpapírnál. Keleti Ágnes földhöz vágta a párttagkönyvét. *Magyar Nemzet*, 2004. 05. 05. 5.; Dobor i. m. 2006, 68.; Kő i. m. 2006, 116.

⁵⁵ Gyarmati Dezső véleményét lásd: Peterdi i. m. 1996, 121.

„hálátlanságnak”, „gyűlöletnek”, „durva primitívségnek”, „félelemnek” és „kevés higgadságnak” látta.⁵⁶ E kettősség ugyanakkor az *alapkérdésben* – legalábbis nyilvánosság előtt –, a magyar forradalom megítélésében nem jelent meg. Szabó Miklós hosszútávúfúto szintén naplót írt, amelyben úgy vélekedett a gyűlésről: „Szenvedélyes felszólalások, szívvel-lélekkel a forradalom mellé áll mindenki.”⁵⁷ Ez az *együtt-érzés* – és immár *együttérzés* – csak fokozódott a november 4-ei (rádió)hírek hallatán. Immár másodszor került mindenki elé a kérdés a közeljövővel kapcsolatban: a „menni vagy maradni” dilemmája ezúttal „visszameneni vagy továbbmeneni”-ként merült fel. Volt, aki a szabadságért harcolt volna, és volt, aki a családjához ment volna haza. Hamar egyértelművé vált azonban, hogy a sportolók légüres térbe kerültek, és az állásfoglalásuk sem sokat számít: az utazásról – saját sorsukról – nem ők dönthettek, az immár nyíltan ellenséges Csehszlovákiában sem mozoghattak szabadon.⁵⁸ Másnap érkezett a hír: a még be sem rendezkedett Kádár-kormány hozzájárult az utazáshoz, és támogatja azt. Jól kifejezi a hangulatváltozást – egyben alighanem a lehetséges cselekvés határainak felmérését is – Szigeti Zoltán kajakozó keserű naplójegyzete: „Tegnap mindenki haza akart menni, senkit sem érdekelt

az utazás. Ma este mindenkinek tűzben ég a szeme, sűrög-forong, dolgozik. Mindenki boldog, hogy utazunk, mintha a tegnapi nap, érzésekkel és érzelmekkel, aggodalmakkal nem is létezett volna.”⁵⁹

AZ ÖSSZETARTOZÁS KÉPEI (MELBOURNE-I TÖRTÉNET)

*„Nem tudom elítélni őket, s úgy gondolom, hogy aki kint volt Melbourne-ben, hasonló módon vélekedik. [...] Könnyezve váltak el tőlünk. Más lett volna a helyzet, ha hazulról többször kaptunk volna megnyugtató híreket.”*⁶⁰ (Kovács Pál)⁶¹

„Melbourne-ben körülbelül 5000 magyar van. Ezek legnagyobb része (kb. 4000) a háború után vándorolt ki, részben Nyugatról, részben pedig Magyarországról. Az ausztráliai különleges viszonyokat ismerve, ezekkel a magyarokkal óvatosan kell érintkezni. [...] Annak ellenére, hogy ausztráliai tartózkodásunk alatt konkrétan nem tapasztaltunk [...] különösebb provokációt, az olimpia alatt felkészülhetünk arra, hogy az ott élő ellenséges elemek megpróbálnak zavart kelteni. Ez pedig Ausztráliában nem nehéz. A hatóságok meglehetősen liberálisak az ott élő állampolgárokkal és bevándorlókval szemben. A kivándorlók aránylag hamar jólétbe kerülnek. Ezek mind olyan

körülmények, amelyek meg gondolatlanúságra csábíthatnak embereket. Ausztráliában elég sok magyar társaság működik. E társaságok között van vallásos, liberális, demokrata, de kimonodottan fasiszta társaság is. Ezek rendszeres folyóiratokat jelentetnek meg, amelyek szemlélete általában ellenséges a Magyar Népköztársasággal szemben. [...] A régebben Ausztráliában élő magyarok igen kedvesen, szeretettel fogadták küldöttségünket, bár őszintén meg kell mondanunk, hogy az újabb kivándorlók között is akadt több olyan, aki részéről őszinte segítőkészséget tapasztaltunk. (Ezek közül nem egy a visszatérés gondolatával foglalkozik.) Véleményem az, hogy bizonyos területen ezek segítségét nem szabad visszatartani.”⁶² E jelentést Csanádi Árpád, a Magyar Olimpiai Bizottság titkára készítette 1956 elején, miután 1955 decembere óta az ausztrál városban töltötte, a felkészülésen lévő, Iglói-féle atlétacsapat társaságában. Csanádi feljegyzése jó támpontot ad az emigrációhoz való általános viszonyulásra, viszonylag pontosan utal annak tagolódására (a Horthy-korszak alatt emigrálók és az 1945-től érkezők, akik 1948-tól érkezhettek Ausztráliába), illetve létszámukat is alighanem pontosan adja meg.⁶³ Az általa felvetett és a diktatúra számára „problémát” jelentő jelenségek

⁵⁶ Sárkány István véleményét lásd: *Kő i. m.* 2006, 114.

⁵⁷ Idézi: Dobor *i. m.* 2006, 62.

⁵⁸ A különböző véleményekről lásd: *Uo.* 72–78. A magyar sportolók nem voltak döntési helyzetben. Ennek tükrében tűnik cinikusnak Juan Antonio Samaranch nyilatkozata, akit 2006-ban arról kérdeztek, hogy mi a véleménye a bojkottról, amit Hollandia, Spanyolország és Svájc valósított meg 1956-ban, tiltakozva a második szovjet intervenció ellen. A spanyol sportvezető, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság 1980 és 2001 közötti elnöke úgy vélekedett: „Nagy meglepetést keltett hazámban, hogy Magyarország az indulás mellett döntött. Spanyolország, Svájc és Hollandia végül, úgy tűnt, magyarabbnak érezte magát, mint a magyar csapat saját magát.” Aligha az első és utolsó eset volt, amikor egy nyugati (sport)vezető saját országa valamely szervének hibás döntéséért másokat okol. *Kő i. m.* 2006, 138.

⁵⁹ Dobor *i. m.* 2006, 77–78.

⁶⁰ M. T.: Ali és Pali nem hagyja abba! *Sport*, 1957. 01. 14. 3.

⁶¹ Kovács Pál (1912–1995): kardvívó. 1935-ben végzett a Ludovika Akadémián. 1935 és 1944 között a Honvéd Tiszti Vívó Klub, 1945 és 1960 között a Ganz Vasas, illetve a Vasas vívója. Ötszörös olimpiai bajnok (1948, 1952, 1956, 1960), kilencszeres világbajnok, egyszeres Európa-bajnok. Bővebben lásd: Kozák *i. m.* 1994 II., 181.

⁶² A jelentést részleteiben közli: *Kő i. m.* 2006, 56–57.

⁶³ Borbándi Gyula emigrációtörténeti munkájában azt írja, hogy 1948 és 1954 között mintegy 14 ezer magyar érkezett Ausztráliába, köztük 3 ezer Melbourne-be. Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*. Bern, EPMSZ, 1985, 73–74.

természetesen fokozottan jelentkeztek a forradalom kirobbanása, majd a szabadságharc leverése után Ausztráliába érkező magyar olimpikonok fogadtatása során. Az emigráció mérsékeltjei közé tartozó, komoly színvonalat képviselő, Sydney-ben megjelenő *Dél Keresztje* például e sorokkal fogadta az olimpikonokat, szót ejtve arról, hogy a repülőtérről kiérkező emigránsok hogyan fogadták az otthonról érkezett sportolókat: „Ezer melbourne-i magyar méltóságteles keretek között, egész Ausztrália magyarsága nevében elsőnek üdvözölte a magyar olimpiai csapatot.⁶⁴ Gyászszalaggal átkötött magyar zászlók hajoltak a föld felé és könnyes szemmel énekeltek mindnyájan: »Isten, áldd meg a magyart!« Magyar lányok virágcsokrot adtak át az érkezőknek, akik távol a hazától – *otthon érezték magukat*. Így köszöntjük őket mi is. Tudjuk, milyen

»edzésen« mentek át az elmúlt hetekben. [...] Senki sem vár a magyar olimpiai csapattól ugró-úszó-futó vagy bármiféle más győzelmet a melbourne-i olimpiáson. Megnyerték már az egész magyar néppel együtt a világ népeinek szívében az összes aranyérmeket. [...] Köszöntjük őket és biztosíthatjuk a magyar csapat minden egyes tagját, hogy ittlétük alatt és *esetleges további terveikben* minden kézzelfogható módon segíteni fogjuk (ausztrál barátainkkal egyetértve s velük együttműködve) azokat, akik a magyar lobogó alatt vonulnak fel a melbourne-i stádiumban. Isten hozott Benneteket! [Kiemelés általam – N. Z.]”⁶⁵ A meleg, testvéri, könnyes fogadtatásról – és persze a lelátókon tapasztalható hangos buzdításról – több olimpikon hasonlóképpen számolt be.⁶⁶ Hevesi István vízilabdázó ezt írta naplójában: „Kiléptünk a gépből, és *Huj-huj,*

hajrá magyarok! kiáltást hallottunk! Az itt élő magyarok jöttek ki fogadni. Tudták, hogy jövünk, és 4 – írj és mondd – *négyezren* voltak kint. Átestünk a ceremónián, vámvizsgálat stb., stb., majd felálltunk a tömeg előtt, *melegítőnkön* a fekete gyászszalaggal, ők magyar zászlókkal, rajtunk *fekete szalag!!!* Pár szóval üdvözöltek, majd elénekeltek a magyar Himnuszot. Én sírtam, potyogott a könny a szememből... Oly felémelő, megható érzés volt, hogy nem tudom leírni... [...] Nagy a részvét és nagy a fájdalom az ő szívükben is a hazai események miatt! Tiszta hősöknek néznek minket...”⁶⁷ Sokan családtagjaikkal, korábbi játékosáikkal, ismerőseikkel találkozhattak – a fogadók között volt Csúvik Oszkár vízilabdázó, aki elsősorban Gyarmati Dezsőkre és Szívós Istvánra⁶⁸ volt kíváncsi,⁶⁹ Keleti Ágnes a rég nem látott testvére és annak családja várta,⁷⁰ Szakáll

⁶⁴ A tudósítás annyiban nem pontos, hogy már az első ausztráliai megállónál, Darwinban is rengetegen köszöntötték a két turnusban érkező csapatot. Zádor Ervin, a vízilabda-válogatott néhány nappal később világhíressé vált tagja úgy emlékezett: az ott ausztrál lapokban olvasott hírek hatására döntötte el, hogy nem fog hazamenni, tehát a fogadás komoly fordulópont volt az életében. Dobor *i. m.* 2006, 95.

⁶⁵ Köszöntjük a magyar olimpikonokat! *Dél Keresztje*, 1956. 11. 15. 5.

⁶⁶ Külön érdekesség Döry András ökölvívó visszaemlékezése, akinek *Olimpiai útiemlékek: Kaposvár – Melbourne – Kaposvár* címmel 1957-ben jelenhetett meg a Somogy Megyei Nyomda kiadásában. „A másik meglepetés már szívbe markolóbb volt. Ugyanis több száz magyar várt bennünket, a darwini repülőtéren. Zalaiak vannak-e? – hangzott egy közbekiáltás. Aztán a debrecenieket kérdezték. Majd többen a somogyiakat keresték. – Itt vagyok, itt vagyok! – szoltam a közelemben kiálló férfihoz. – Kaposvárról jöttem! – mondtam. Kiderült, hogy ők is kaposváriak. A második világháború után kerültek el Magyarországról, s hét esztendeje, hogy Ausztráliában élnek. Több mint 20 000 km távolságban a földi szónak különös varázsa van. A kaposvári emigráns (mint később megtudtam, egy Varga nevű építész) ismeretlen volt számomra, ő sem ismerhetett engem. Valahogy mégis úgy éreztük, hogy itt, ezen a távoli földrészén, ha mindenben nem is egyezik a véleményünk a világ folyásáról, mi, somogyiak, mégiscsak összetartozunk.” Idézi: Dobor *i. m.* 2006, 101.

⁶⁷ Idézi: *Uo.* 97.

⁶⁸ Szívós István (1920–1992): vízilabdázó, úszó. Leghosszabb ideig a Vasasban játszott. Kétszeres olimpiai bajnok (1952, 1956), Európa-bajnok (1954). Edzőként kétszeres országos bajnok az OSC-vel. Fia és unokája is neves, válogatott vízilabdázó volt. Szívós utazása erősen kérdéses volt, a csapatba való delegálását – „igaztalan és méltánytalan mellőzésére”, a hiányos középcsatár posztra, illetve rutinjára hivatkozva – maguk a csapattársak járták ki, egy október 29-ei, a MOB-hoz írt levelükkel. Lásd bővebben: Kozák Péter: *Ki kicsoda a magyar sportéletben? III. S–Z. Szekszárd, Babits, 1994, 165.; Dobor i. m.* 2006, 44.

⁶⁹ Csúvik Oszkár az 1948-as londoni olimpián szerzett ezüstérmét a válogatottal, majd nem tért haza – előbb Angliában élt, majd Ausztráliában honosította meg a vízilabdát. Hogy mennyire *persona non grata* számított a magyar (sport)vezetés szemében, arra jó példa Gyarmati visszaemlékezése a helsinki olimpiáról: „Edzést tartunk az olimpiai uszodában, egyszercsak a jellegzetes margitszigeti füttyjel harsan fel a parton. Odakapjuk a fejünket, Csúvik Oszi. Négy éve nem láttam. Keserves körülmények között hagytam ott Londonban. Jó újra látni ezt az igazán kedves barátunkat. Már tempózom is a part felé, jön Jeney [László] is. És akkor közbelép a segédszemélyzet. Néhány speciális feladattal megbízott »kísérő« mindig ögyeleg körülöttünk. Egyiküket sem ismerjük, ami azt is jelenti, hogy mindegyiküket ismerjük. Felsorakoznak, elzárnak Oszkár elől, minket visszaküldenek a vízbe. Csúvikot távozásra kéri. Disszidens, ráadásul az ausztrál csapat edzője, tehát veszélyes ember. Sőt, ellenség. Ő! Csúvik Oszkár, a világ legszelídebb embere a Visegrádi utcából. Lehet szeretni egy ilyen rendszert? Később mégis találkozunk. A WC-ben. A kiberek oda nem követnek – lehet, hogy ezért a kötelességmulasztásért később megfenyítik őket –, beszélhetünk pár mondatot Oszkárral, Jeney meg én. Rajki Béla pedig a buszmegállóban közelíti meg, hátulról. – Ne fordulj meg, Oszkár, mert figyelnek. Csak azt akarom, hogy tudd, a barátunk vagy, hozzánk tartozol. Csak most ilyen idők járnak...” Bővebben lásd: Rózsáligeti László: *Magyar olimpiai lexikon, 1896–2012. Ötkarikás érmeseink*. Budapest, Corvina, 2012, 67.; Peterdi *i. m.* 1996, 75.; Dobor *i. m.* 2006, 102–103.

⁷⁰ Keleti ennyit jegyzett fel naplójában: „Fanatikus magyar fogadtatás. Huj-huj, hajrá! Vera, Bandi, Tomi az első sorban. Soká tart a beengedés. Nagy rend. Nagy sírás a kiengedésnél.” Dobor *i. m.* 2006, 104.

A magyar olimpiai csapat Csermák József vezetésével vonul fel a melbourne-i olimpia megnyitó ünnepségén. Fotó: Fortepan / Sárosi Imre, 171030

Endre katonatiszt⁷¹ Hátszegi József vívóedzővel⁷² ölelkezett.⁷³ „Arégen ott élő magyarok szinte sértésnek vették, ha mindennap nem utazunk velük valahová, nem mentünk el velük vacsorázni. [...] Sőt, ha nem mentünk el a magyarokkal, még nagyon sokan szóltak is érte, hogy miért, hát a magyarokat nem szeretik a magyarok?” – a későbbi olimpiai bajnok tornászcsapat tagja, Kertész Alíz érzékeltette így a hangulatot.⁷⁴ Az emigráns magyarok minden honfitársukkal szerettek volna megismerkedni, szinte „kézről kézre adták” az óhazából jötteket.

Természetesen sokan közülük részt vettek a versenyeken is. Csuvik Oszkár, az SBS ausztrál

állami rádió megbízottjaként tudósított a legendás magyar-szovjet vízilabda-meccsen, amelynek hangulatára így emlékezett: „Az emberek lógtak, csüngtek tán még a lámpákon is, és mindenki az oroszok ellen szurkolt. [...] Tapintható volt a gyűlölet, lehetett érezni, én életemben ilyen gyűlöletet még nem éreztem.” A hangulat rá gyakorolt hatását sem titkolta: „olyan ocsmányul beszéltem, mint még soha életemben”, mindezt pedig így indokolta: „Ami engem a megelőző években elkésért, az lávaszerűen mind felszínre került, az elbocsátásomtól kezdve a pesti hírek vadászásáig, a rádióhallgatástól a pusztítás képeiig minden. Tehetetlennek éreztem magam,

és tehetetlen is voltam. Akkor ez egyszerre minden előjött. Ez volt az első alkalom, amikor kedvem szerint tombolva ordíthattam is az oroszok ellen. Engem is ugyanúgy elragadott a gépszíj, mint a többiek, mivel én is úgy utáltam őket, mint mindenki.”⁷⁵ A kardvívás egyéni döntőjén – a több lapnak is tudósító, szintén Ausztráliában élő Dettre András megállapítása szerint – „az ember egészen Pesten érezhette magát” (Kárpáti Rudolf győzött is),⁷⁶ a csapatverseny magyar-szovjet mérkőzésén pedig figyelmeztetni kellett a magyar közönséget, mert már a versenybírók sem hallották egymást.⁷⁷

Egy 17–18 éves, Ausztráliában élő magyar lány, '45-ös emigránsok gyermeke, Juhász Jutka az olimpiai stábben dolgozott a nevezetes napokban. Melbourne-i naplóját a Magyar Sportmúzeum őrzi, hosszabb részleteket Kő András közölt belőle könyvében (az újságírónak alighanem igaza volt: „kevés boldogabb magyar volt 1956-ban Melbourne-ben nála”). Felelevenítette találkozásait az olimpiai csapat tagjaival, Jekelfalussy-Piller Györggyel, Gerlach József műugróval, Hegyi Gyulával, Korondi Margit tornásszal, Magay Dániel, Hámori Jenő és Kárpáti Rudolf kardvívókkal, Róka Antal és Somogyi János

⁷¹ Szakáll Endre (1917–1988): katonatiszt, vívóedző. A Ludovikán végzett, 1939-ben avatták hadnaggyá. 1942–43-ban részt vett a don-kanyari harcokban, 1944 végétől a háború befejezéséig a Szent László hadosztályban szolgált. 1949-ben került Ausztráliába, ahol a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK) victorai főcsoportját alapította meg. 1979-től a Vitézi Rend ausztráliai törzskapitánya. Új hazájában olimpikonokat nevelt, vezette az Ausztráliai Vívószövetséget. Bővebben lásd: Flook Gusztáv: Vitéz Szakáll Endre. *Vitézi Tájékoztató*, 1988. 06. 2. 12.

⁷² Hátszegi József (1904–1988): törvívó, katonatiszt. 1935 és 1944 között a Honvéd Tiszti Vívó Klub tör- és párbajtörvívója. Két olimpián vett részt (1936, 1948), Európa-bajnoki ezüstérmes (1937), sokszoros országos bajnok. 1953 és 1959 között a Budapesti Elektromos, majd az Újpesti Dózsa és a Bp. Honvéd vívómestere. Bővebben lásd: *Magyar életrajzi lexikon, 1978–1991*. Szerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, Akadémiai, 1994, 359–360.

⁷³ A szintén emigrációban élő Sággy Imre vívó versenybíró így emlékezett vissza a jelenetre: „Szakáll Endre katonatiszt volt, és amikor meglátta Hátszegit, aki a Honvéd tiszti vívóklub tanára volt... Azt a sírást, ölelést – tíz, vagy nem tudom, hány év óta nem látták egymást... Szóval rendkívül megható volt. Az ember még ma is könnyezik, ha visszagondol arra, hogy milyen szeretettel és örömmel találtunk egymásra – mi, magyarok valamennyien. Ha abban a lelkesült és hazafias hangulatban valaki azt találta volna mondani, hogy egy másik repülővel már indulunk is harcolni, azt hiszem, egy ember sem maradt volna le.” Dobor i. m. 2006, 104.

⁷⁴ Idézi: Kő i. m. 2006, 150.

⁷⁵ Idézi: Dobor i. m. 2006, 188.

⁷⁶ Dettre András: Melbourne-i utóhangok. *Amerikai Magyar Népszava*, 1956. 12. 27. 2. Dettre úgy emlékezett a gyerekkori barátjával, Magay Dániel kardvívóval és társaival való beszélgetésekre, hogy „nem akartak túlzottan kinyílni”, de valójában ugyanazt gondolták az oroszokról, mint ők, „elég volt egy fejbiccentéssel megállapodnunk ebben”. Dobor i. m. 2006, 131.

⁷⁷ Kő i. m. 2006, 167.

gyaloglóval, Rozsnyói Sándor akadályfutóval.⁷⁸ Ehelyütt csak a megejtő erejű és hangulatú napló két mondatát idézzük: az egyik a Kossuth-címeres magyar zászló, amely mellé e szöveget írta: „az új magyar lobogó”.⁷⁹ A másik egy Orbán Olgáról, a Románia színeiben olimpiai ezüstérmes nyerő, kolozsvári születésű magyar törvívőről szóló, egyszerűségében is szívdobogtató beszámoló: „Láttam Olgát vívni. Sajnos veszített 4–2-re, azért csak második lett. Olga magyar, csak Romániában lakik.”⁸⁰

Az olimpia végeztével került ismét előtérbe a *menni vagy maradni* kérdése. A döntést számos tényező motiválhatta, jószerével minden sors egyedi. A múlt otthoni, személyes és közösségi

megpróbáltatásai, a világtól való elzártság feloldódásából akadt lehetőség, az otthonmaradt család vonzása, az otthonról érkező hírek és az esetleges felelősségre vonástól való félelem mind komoly motivációs tényezőket jelenthettek egyik vagy másik irányba. Jellemző a kettősségre, hogy Székely Éva⁸¹ azt tanácsolta férjének és gyermeke apjának, Gyarmati Dezsőnek, hogy ne jöjjön haza.⁸² Egyszerre volt a nyugati propaganda eszköze és sokaknak valós segítség a *Sports Illustrated* amerikai magazin által szervezett *Hungarian Freedom Tour*, amely a hazatérni nem kívánó – vagy esetleg: még nem kívánó – sportolóknak segített eljutni az Egyesült Államokba.⁸³ A magyar emigráció részéről Telegdy György,⁸⁴ a Magyar

Nemzeti Sportszövetség főtitkára volt az akció „lelke” – ahogy ő fogalmazott: „lakásom nyílt ház volt minden magyar olimpiakonok számára, de megtaláltam a módját annak is, hogy a magyar csapat háromnegyed részével [...] személyes érintkezést találjak”.⁸⁵ Az edzőkön kívül atléták, úszók, műugrók, vívók, evezők, kenusok, tornászok és vízilabdázók kerültek Magyarországra – utóbbiakhoz ráadásul négy, Románia válogatottját erősítő magyar pólós is csatlakozott.⁸⁶ Hogy a túra jelentős hatást váltott ki, arra a hazatérő Köteles Erzsébet⁸⁷ szavai is bizonyítékot jelentettek: szerinte, ha a túrát otthonról engedélyezték volna, úgy azután a csapat 80-90 százaléka hazatért volna.⁸⁸

⁷⁸ Uo. 192–195.

⁷⁹ Uo. 194. Több magyar zászló nevezetessé vált azokban a napokban. Az egyik rögtön a melbourne-i leszállás során került elő: Gyarmati Dezső Kossuth-címeres zászlóval szállt le a repülőgépről, amelyre gyászszalagot akasztott. „Tartoztam ezzel a barátainak, akik elesetek a forradalomért, megsebesültek, akiket majd bebörtönöznek, felakasztanak, kipellengéreznek, lehetetlenné tesznek. [...] Le is fényképezték ezt a menetet s a fotó az egész világsajtót bejárta, ez volt a legfontosabb felvétel, amely valaha készült rólam.” A másik egy lyukas zászló, amely az olimpiai faluban lógott a többi nemzetek zászlói között. Erről Gyenge Valéria úszó emlékezett meg egy interjúban, jelezve: a legkorábban megérkező tornászok vágták ki belőle a Rákosi-címet. A harmadik egy Kossuth-címeres zászló, amelyet az olimpiai falu parancsnoka készíttetett el, és ami az ő utasítására került fel a lyukas helyére. A negyedik emlékeztető zászló az, amelyet Csermák József olimpiai bajnok kalapácsvető vitt a nyitóünnepségen, és amelyen nem volt gyászszalag (de Kossuth-címer igen). Az ötödik viszont szintén gyászszalagos, ez Jeney László, a vízilabda-csapat kapitányának emlékezte szerint „az olimpiai faluban, a lakóhelyünkön, egy kis téren lengett, mindenki messziről láthatta”. Ennek későbbi története a leginkább rekonstruált. Valaki ezt a zászlót egy, a szovjet Grúzia hajón – amely nemcsak a szovjet, de a többi blokkbeli ország sporteszközeit hozták haza – szállított kajak orrába csempészte. Ez került a hazaérkezéskor Vass Vilmos operatőrhöz, aki Jeneynek adta tovább. Nála maradt meg, ő adta át – időlegesen – a Csanádi Árpád Általános Iskolának és Gimnáziumnak, majd innen került a Magyar Sportmúzeumba. Peterdi i. m. 1996, 123.; Kő i. m. 2006, 126.; Kő András: Rejtekhely a kajak orrában. Hová tűntek a melbourne-i olimpia relikviái? *Magyar Nemzet*, 2009. 11. 28. 36.; Dobor i. m. 2006, 274.

⁸⁰ Kő i. m. 2006, 195. Orbán Olga és társai révén a női tör ekkor és még soká magyar „felségterületnek” volt tekinthető a romániai sportéletben. A napló kedves soraihoz illő a történet, amit Csinta Samu osztott meg egy újságcikkében: e szerint a törvívónő Melbourne-ben úgy írt alá egy rajongó által dedikálásra nyújtott fényképet: „Orbán Olga (Erdély)”. Killyéni András: *Szabó-Orbán Olga: a lány, aki meghódította a világot*. Kolozsvár, 2011.; Csinta Samu: Olga Erdélyből. *Nemzeti Sport*, 2022. 01. 12. 4.

⁸¹ Székely Éva (1927–2020): úszó. 1949 és 1954 között a Budapesti Lokomotív, 1955 és 1956 között a Budapesti Törekvés versenyzője. A helsinki olimpián 200m-es mellúszásban olimpiai bajnok. Kozák i. m. 1994 III., 134–135.

⁸² Dobor i. m. 2006, 208.

⁸³ Bővebben lásd: Rác János: Az 1956-os melbourne-i olimpia propagandája bel- és külföldön. In: *Veritas évkönyv 2016*. Szerk. Ujváry Gábor. Budapest, Veritas–Magyar Napló, 2017, [311–333.] 321–327.

⁸⁴ Telegdy György (1921–1984): kulturális szervező. 1948-ban hagyta el az országot, 1949-ben vándorolt ki az Egyesült Államokba. A Magyar Nemzeti Sportszövetség és a Piarista Diákszövetség alapítója. Telegdy több szempontból is érdekelhette az állambiztonságot: nem csak az általa létrehozott és működtetett szervezetek okán, de azért is, mert apósa a szociáldemokrata pártvezető Peyer Károly volt. „Somogyvári Gyula” ügynök úgy emlékezett, hogy Telegdy a koronás címer feltűzését javasolta az olimpiai csapat tagjainak, akik azonban ezt egyöntetűen megtagadták, „és ettől kezdve a viszony teljesen elmérgesedett közte és a csapat között”. Bővebben lásd: Somssich László: Egy jó magyar emlékére. Dr. Telegdy György (1921–1984). *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1984. 04. 01. 5.; *Állambiztonság és olimpia... i. m.* 2008, 34.

⁸⁵ Telegdy György: Az olimpiász – magyar szemmel. *Délamerikai Magyarság Emigráns Nemzeti Sport*, 1957. 02. 23., 1., 4.

⁸⁶ A csapat kilenc tagjából hét magyar volt, közülük négyen – Nagy Gábor, Deutsch József, Hoszpodár Zoltán és Bórdi János – nem tértek haza. A Románia–Szovjetunió mérkőzésen előbbieket „hajrá magyarok!” kiáltással biztatta a közönség. A „Somogyvári Gyula” fedőnevű ügynök – az olimpiai csapat tagja – 1957. novemberi jelentésében csupán annyit jegyzett fel, hogy a magyar csapat tagjai mellett ott maradt „4 román [sic] – N. Z.] vízipólózó, akik szintén kint maradtak, csatlakozott a magyar csapathoz”. Melbourne, 1956: a feszültségek játéka. *Csiki Hírlap*, 2016. 05. 18. 4.; Dobor i. m. 2006, 253–259.; *Állambiztonság és olimpia... i. m.* 2008, 33.

⁸⁷ Köteles Erzsébet (1924–2019): tornász. 1950 és 1979 között testnevelő tanárként dolgozott. Csapatban olimpiai (1956) és világbajnok (1954). Kozák i. m. 1994 II., 194.

⁸⁸ Kő i. m. 2006, 180.

Keleti Ágnes a Nemzeti Sportcsarnokban, 1949-ben. Melbourne-ben négy aranyérmet szerzett, végül nem tért haza.
Fotó: Fortepan / Kovács Márton Ernő, 33060

AZ EMLÉKEZET KÉPKOCKÁI

„Biztosra veszem, hogy nincs ma sportember a szabad világban, aki népünk e nagy megpróbáltatása óráiban ne érezne egyet azokkal a milliósokkal, akiknek egyetlen bűne az, hogy magyarok és szabadok akarnak lenni.” (Puskás Ferenc)⁸⁹

1956 – történelem és sport egymáshoz való viszonyulása leginkább történetekben és képekben él tovább bennünk. A magyar–szovjet vízilabdameccsben és a vérző Zádor Ervin⁹⁰ arcában.⁹¹ Puskás Ferenc, Kocsis Sándor és Czibor Zoltán alakjában, akik a Budapest Honvéd

turnéjáról nem tértek haza,⁹² és az Aranycsapat hőseiként váltak a Real Madrid és a Barcelona klublegendáivá, egyben megvevett és elhallgatott „disszidenssé” itthon.⁹³ A harmadik olimpiai bajnoki címét nyerő Papp Laci öklében, aki hazatérve bár megkezdhetette profi karrierjét, annak végső ellehetetlenítése alighanem szintén elválaszthatatlan ettől az olimpiától.⁹⁴ Keleti Ágnes, a legidősebb élő olimpiai bajnok négy megszerzett melbourne-i aranyérmében. Hegedűs István alakjában a húsz forintot. A zöld-fehér szurkolóknak a Fradi újjáalakulásában és „visszaöltözésében”.⁹⁵

E tanulmány nem törekedett, nem is törekedhetett a teljességre – igyekezett kevésbé ismert képeket és történeteket felvillantani. Bemutatni azokat, akik a legdrágábbat, az életüket áldozták a magyar szabadságért.⁹⁶ Azt, hogy hogyan gondolkozhattak

⁸⁹ Puskás Ferenc: Kedves honfitársaim! *Magyar Szó* (London), 1957. 03. 15. 1. Puskás Ferenc (1927–2006) labdarúgó. 1942 és 1949 között a Kispest, majd 1949 és 1956 között az utódjaként létrehozott Budapest Honvéd játékosa, majd emigrálása után 1958 és 1967 között a Real Madrid futballistája. Az olimpiai bajnok (1952) és világbajnoki ezüstérmes (1954) csapat kapitánya, a Bajnokcsapatok Európa Kupája (BEK) háromszoros győztese (1959, 1960, 1966), 1960-ban a sorozat gólkirálya lett, aki a döntőn négy gólt szerzett. Bővebben lásd: Kozák i. m. 1994 II., 487–488.

⁹⁰ Zádor Ervin (1934–2012): vízilabdázó. A GD Hajógyár és a VASAS Hajógyár játékosa. 1956-ban a csapattal olimpiai bajnok, nem tért haza, az Egyesült Államokban telepedett le. Kozák i. m. 1994 III., 318.

⁹¹ A közösségi emlékezetben a jelképek ereje sokkal jóval nagyobb, mint maguké a tényeké. A vízilabda komoly fizikális és mentális igénybevételt kívánó, kemény sport. A játékosok döntő többségének visszaemlékezése szerint „az évszázad pólómeccse” (Jeney László) nem emelkedett ki oly mértékben durvaságával, mint ahogy utólag – és a történelmi háttért is a mérkőzésre vetítve – látjuk. Gyarmati maga is így fogalmazott: „A játék kemény volt, de távolról sem durva. A keménységet is többnyire mi provokáltuk, ők csak viszonzták. Ez teljesen természetes dolog, a vízilabda ilyen játék. Tehát meglehetősen szokványos mérkőzésen, mondhatnám hagyományos vízcímánál, atrocitás nélkül való küzdelemben vezettünk a szovjet válogatott ellen 4:0-ra egy perccel az utolsó sípszó előtt. Az ellenfél játékosaival nekünk semmi elszármolni valónk nem akadt. Évek óta ismertük egymást, a parton gyakran ellentűztünk, ami pedig félelmetes centerünkhez, az aranyos Msveneradze- Misihez fűzött bennünket, az több volt, mint egyszerű sportbarátság. Csak hát amit képviseltek. CCCP – az a négy betű a melegítőjűkön... az a négy betű a Körúton csattogó szovjet páncélosok oldalán.” Dobor i. m. 2006, 190.; Peterdi i. m. 1996, [124–127.] 126.

⁹² Puskásék története közismert, de sokkal kevésbé az a sikerre halmozó ifjúsági fociválogatotté, amelynek tagjai október 13-a óta voltak nyugat-európai körúton. A forradalom kitörésének napján a Tottenham Hotspur ellen játszottak, az ezután következő mérkőzések bevétele a Vöröskereszté lett. A túra december 15-én ért véget: csupán Hoffer József kapitány (ő már korábban) és Gelei József kapus tért haza. L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 203–205.

⁹³ Az akkor még továbbra is *Sport* néven megjelenő lap első, ilyen hangvételű, név nélkül megjelent cikke 1957. január 11-ére datálható. Eszerint a Honvéd „dél-amerikai portyája” három szóval foglalható össze: „pénz. üzlet, harácsolás”. Puskást 1957. március 15-ei, a magyar szabadságharcot méltató írása után a *Népszabadság* a „hálátlanság-”, a *Sport* pedig a „kétszínűség világrekordere” nevezte. A dél-amerikai üzlet. *Sport*, 1957. 01. 11. 3.; V. J.: A hálátlanság világrekordere. *Népszabadság*, 1957. 03. 21. 16.; K. J.: A kétszínűség világrekordere. *Sport*, 1957. 03. 22. 1.; Csillag Péter – Dénes Tamás: A csodacsatár. Csere a vásznon: Puskás helyett Hidegkuti. In: Uők: *Budapest futballkönyve. Elfeledett történetek a fővárosi labdarúgás múltjából*. Budapest, Jaffa, 2023, 167–174. (Köszönöm Kovács Balázs kollégámnak, hogy a kötetre felhívta a figyelmem.)

⁹⁴ Pappot az itthoni propaganda megpróbálta kihasználni, mint a hűségese, „nem-disszidens” sportoló szimbólumát. Sokak meggyőződése, hogy Papp profi karrierjének végső elgáncsolásában a Kutas Istvánhoz való ’56-os viszonyulása is szerepet játszott. Rác i. m. 2017, 319–321.; L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 86.

⁹⁵ Lásd többek között: Csillag Péter – Dénes Tamás: Jézuska, Isten, Fradi. A Ferencváros újjászülése 1956-ban, meg egy emigráns véleménye: „Ha nem törlik el a Fradit, soha nincs forradalom”. In: Csillag – Dénes i. m. 2023, 159–165.

⁹⁶ Fent nem esett szó Szórádi Tiborról, a TF-en végzett testnevelő tanárról, a Honvédelmi Minisztérium ösztöndíjasáról, akinek halálának körülményei mai napig tisztázatlanok. A kisbuszt, amellyel a Nagyvárad téri lakása felé vitték, szovjet találat érte november 4-én.

az olimpián részt vevő sportolók azokban a napokban. És azt is, hogy hogyan próbált segítséget nyújtani nekik az emigráns magyarság. Összességében azt, hogyan fonódott össze a sport a történelemmel – és hogyan vált egyszerre ahhoz képest másodlagossá. Miképpen befolyásolta az otthon hangja és annak nemzetközi térben való megjelenése a hangulatot. Végezetül pedig mit jelentett azokban a napokban a sokszor elkoptatottnak tűnő kifejezés: *nemzeti egység*. Ahogy a *Sports Illustrated* magazinnak név nélkül nyilatkozó magyar sportoló fogalmazott: „Amikor október 23-a eljött, és a nemzeti lobogó mögött menetelők lassan tízezrekké duzzadtak, szívünk megdobbant, és megfélekedtünk a sportról és az olimpiáról. A nemzeti függetlenség, a tisztesség, demokratikus élet, a szabadság és a méltóság iránti vágy töltött el bennünket. Egyikünk sem gondolt a kondíciójára, az edzésre, az alvásra, az indulásra vagy aranyérmekre. Én is csatlakoztam a menetelőkhez, és nem volt furcsa számomra, hogy többé nem az edzés állt a középpontban. Történelmet írtunk, és úgy tűnt, győztünk. Ez mindannyiunknak szárnyakat adott. De a harmadik napon, amikor felállítottuk

új nemzeti kormányunkat, és a szovjet katonák elhagyták a várost, hirtelen eszünkbe jutott az olimpia.”⁹⁷

Köteles Erzsébet nevezte Melbourne-t a „magyar sport Trianonjának”.⁹⁸ Valójában a magyar sport(társadalom) nemcsak azokat veszítette el akkor, akik nem jöttek haza – de sportemberek haltak meg a harcokban, szenvedték el a megtorlást⁹⁹ vagy „csak” soha többé nem versenyezhettek. Ahogy Puskás Öcsi fent idézett levelében fogalmazott: „Nemzeti tragédiánk, hogy mindennek ellenére közülünk csak az szabad, aki sorsverte kis honunk határait átlépte, és népünk egyetlen reménye, hogy eljön az a nap, amikor a becsületes magyar szabad és boldog lehet otthon is, amikor világvándorlása ink véget érnek.”¹⁰⁰

Sport és élet egymásra való kölcsönhatására, illetve az emlékezet továbbadására egyként jellemző Kamuti Jenő¹⁰¹ esete. A fiatal törvívó a melbourne-i olimpiáról még éppen lemaradt – miközben édesapja a MÁV forradalmi bizottsága elnökeként nem kerülhetett el a megtorlást. Alighanem leginkább fia sportsikereinek – 1957-ben győzelem a Világifjúsági

Találkozón és (csapatban) a világ-bajnokságon – köszönhette, hogy „csupán” fél évet töltött börtönben, majd két évet házi őrizetben.¹⁰² Aligha kell ecsetelni, hogy mit jelenhetett neki, amikor a színevéraljai születésű vívómeister, az '56-os csapat szövetségi kapitánya, Bay Béla egyszer csak felemelt valamit az asztaláról, és odaadta neki: „Ezt neked adom, nálad jó helyen van!» Kezembe vettem az ajándékot. Egy érem volt. A melbourne-i olimpiai csapat jelvénye.”¹⁰³

Ez az írás a maga töredékességében is *mindenkinek* emléket kívánt állítani, akik bármilyen módon a magyar szabadság ügye melletti harc részeseivé váltak. Egyben, az elődök példájának felelevenítésével ajánlja a tanulmányt azoknak, akik hatvannyolc évvel később, napjainkban készülnek a labdarúgó Európa-bajnokságra és a párizsi ötkarikás játékokra, azzal a reménnyel, hogy nekik – a dicső elődökkel ellentétben – csak a saját feladatukra, a „magyar név” öregbítésére kell majd odafigyelniük. Hajrá magyarok!

L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 28.

⁹⁷ Hungary's Heroes in Their Hour of Stragging Strain [Magyarország hősei a kibírhatatlan feszültség óráiban]. *Sports Illustrated*, 1956. 12. 03. A fordítást lásd: L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, [144–151.] 144–146.

⁹⁸ A magyar sport Trianonja. [Beszélgetés Köteles Erzsébettel]. *Nemzeti Sport (Hosszabbítás)*, 2016. 10. 22. VIII.

⁹⁹ Hely hiányában sem térhettünk ki a megtorlás rendszerére és különböző formáira. Kádas Géza, az Eger úszója és vízilabdázója, a 100m-es gyorsúszás '48-as olimpia bronzérmese 1953 és 1956 között az Egri Vízmű és Gyógyfürdő Vállalat igazgatóhelyettese. A forradalom napjaiban az egri forradalmi tanács vezető személyisége volt. 1957 júniusában állították bíróság elé a Joób László és társai per negyedrendű vádlottjaként, nyolc év börtönbüntetésre ítélték. 1961-ben, amnesztiával szabadult. A váci börtönben raboskodott, többek között Bibó István, Donáth Ferenc és Göncz Árpád rabtársaként. 1979-ben halt meg, a vele történeteket először 1989-ben írhatta meg a magyar sajtó. Mellette nem feledkezhetünk meg a Testnevelési Főiskola MEFESZ- és Forradalmi Bizottságának vezetőiről, Verbényi József kosárlabdaedzőről, egyetemi docensről, Poppé Gyula atlétáról vagy Kelemen Imréről, a teniszválogatott edzőjéről. Verbényi és Poppé többek között Kistarcán, Tökölön és Kőbányán is „megfordult”, a sporttól való eltiltásukról nem is beszélve. Bakó Jenő – Pethe Sándor: In memoriam Kádas Géza. Miért ítélték nyolcévi börtönbüntetésre Magyarország örökös úszóbajnokát? *Képes* 7, 1989. 06. 10. 58–61.; Szabó Gábor: A börtön hírvívője és a többiek. *Nemzeti Sport (Hosszabbítás)*, 2016. 11. 05. [II–III.] II.; L. Pap – Arday – Thury i. m. 2006, 15–39.

¹⁰⁰ Puskás i. m. 1957, 1.

¹⁰¹ Kamuti Jenő (1937): törvívó, sportvezető, orvos. 1950 és 1956 között a Budapesti Lokomotív, majd 1976-ig utódja, a BVSC versenyzője. 1956-ban ifjúsági országos bajnokságot nyert. Világbajnok (1957, csapat), kétszeres olimpiai ezüstérmes (1968, 1972 – egyéni). 1967-ben szerzett tette le a sebész szakvizsgát, a MÁV Kórház osztályvezető főorvosa. 1989 és 1998 között a Magyar Vívó Szövetség elnöke, 1992 és 1996 között a Nemzetközi Vívó Szövetség (FIE) főtitkára. Bővebben lásd: Kozák i. m. 1994 II., 60–61.

¹⁰² *Kő i. m.* 2006, 205–210.

¹⁰³ *Uo.* 212.

Andreides Gábor

Sasok, farkasok és a pesti srácok¹

BEVEZETÉS

A sztereotípiák megalapozatlan, gyakran részigazságokat tartalmazó, azokkal operáló állítás, vélemény. Ezek az előítéletek gyakran a közgondolkodásban elterjedve külön jelentéssel is gazdagodhatnak, az esetek többségében szintén nem teljesen megalapozottan. A sport, különösen a labdarúgás világa, a milliók számára ismert szurkolói lét-, és életforma tipikusan olyan területe a mindennapoknak, ahol ezek a sztereotípiák kiemelt fontosságúvá válhatnak. Korántsem mindegy ugyanis, hogy a különböző szurkolói közösségek, az egyes csoportok miképpen definiálják önmagukat, hol helyezik el közösségüket a rivális rajongókkal szemben. Egyáltalán nem mellékes, hogy a drukker hogyan vélekedik az identitását meghatározó összetartásról, miért dönt adott közösséghez tartozás mellett, vagy utasítja el a másik csoport önmeghatározását.

A 19–20. század fordulóján Angliából Itáliába érkező és viharos gyorsasággal nagy népszerűsége szert tevő labdarúgás rövidesen a politika, a politikai propaganda célkeresztjébe került. Egyrészt hamar

egyértelművé vált, hogy a futball képes a közösségteremtésre, az összetartozás erősítésére és a nemzeti érzés megerősítésére. Másrészt a huszadik századi totalitárius eszmék éles szemmel fedezték fel benne azt a lehetőséget is, hogy segítségével gyorsan és könnyen tömegekhez lehet juttatni a politikai üzeneteket. Az 1922-ben kormányra került fasiszmus elsőik között ismerte fel a futball („calcio”) számára biztosította potenciálját. Benito Mussolini (1883–1945) diktatúrája számos tekintetben radikálisan megváltoztatta a huszadik századi olasz politika- és társadalomtörténetet. A ma is ismert szervezett, egységes, modern olasz labdarúgócsapat és bajnokság, valamint néhány, a kiírásokban szereplő kisebb-nagyobb csapat születése is a két háború közötti időszakhoz kapcsolódik.

A fasiszta rendszer hamar rátalált a „tömegek sportjára”, a labdarúgást gyorsan behálózta a politika. A huszadik század második felére a szurkolók önazonosságának meghatározásakor, szerveződésük alapjaként már politikai szimpátiák, világnézeti preferenciák is jelentőséggel bírtak. Ezek a vélemények és gondolat-társítások azonban gyakran nem

elég megalapozottak. Bizonyos szurkolói közösségekkel kapcsolatban előszeretettel hangsúlyozunk politikai kötődéseket, még akkor is, ha ezek már nem igazak, mindig is hamisak voltak, vagy csak részben fedték a valóságot. Megéri alaposabban körüljárni adott szurkolói csoporttal kapcsolatos politika- és társadalomtörténeti vélekedéseket, mert meggyőződésünk, hogy meglepő részletek kerülhetnek felszínre egy-egy aprólékosabb elemzés során.

Az elkövetkezőkben az olasz labdarúgás két híresen ellenséges klubja rivalizálásának nyomába eredünk és – amennyire az szurkolóként lehetséges – *sine ira et studio* megvizsgáljuk azt, hogy milyen futballvonatkozásai lehetnek egy, a magyar 1956 emlékét megörökítő dalnak, valamint megpróbálunk arra is válaszolni, hogy a két csapat szembenállásának eredőjeként érdemes-e még világnézeti-politikai különbségről beszélni, vagy a gyűlölet oka inkább másban keresendő.

A FASIZMUS ÉS A LABDARÚGÁS

Minden előzetes híresztelés ellenére a Lazio nem fasiszta egyesület. Nem volt az a két háború

¹ Jelen írás elkészítésében Miseje Balázs „Biagio” volt segítségemre. Tanácsait, észrevételeit, valamint az AS Roma történetét feldolgozó fényképgyűjteményének rendelkezésemre bocsátott fotográfiáit ezúton is köszönöm.

között sem, és ma sem nevezhető annak, attól függetlenül, hogy – mint arra az elkövetkezőkben részletesen utalunk – a szurkolói (olykor játékosai) között akadnak olyanok, akik teljes mértékben azonosulnak szélsőséges eszmékkel, gondolatokkal. A sportklubot – *Società podistica Lazio* –, amely ekkor még nem volt azonos a ma ismert egyesülettel (*Società Sportiva Lazio* – SS Lazio), 1900. január 9-én alapították.² A via Valadier 21.,³ a klub első székhelye, az Angyalvár (Castel Sant'Angelo), Ponte Regina Margherita és Piazza Cavour határolta, úgynevezett Prati di Castello területéhez közel, akkor még beépítetlen területének szomszédságában volt található. Róma e térsége lett idővel a Prati nevet viselő elegáns, palotákkal és üzletekkel szegélyezett jómódú, nagypolgári (XXII.) kerülete.⁴ Az anyaegyesület biztosította lehetőségek több sportág űzését tették lehetővé, az 1901-ben létrejött labdarúgó szakosztály egy volt a többszakosztályú („polisportivo”) egyesület profiljában.⁵ Ennek a sokoldalúságnak volt köszönhető az is, hogy a futballcsapat egészen az 1924–25-ös szezonig „S(ocietà) P(olisportiva)L(azio)”⁶ rövidítésű mezben futott ki a pályára, a változás 1925-ben következett be, mikor a klub elnevezése a ma is ismert SS Lazio megnevezésre változott.⁷

A két legenda Silvio Piola, Lazio (b) és Fulvio Bernardini, AS Roma (j) köszönti a közönséget. Roma, 1938. február 6.
Forrás: Miseje Balázs fényképgyűjteménye

Az egyesületnek a múltban annyira semmi köze nem volt a faszizmushoz, hogy pontosan a római égszínkék-fehérek voltak azok, akik a húszas évek második felében nyíltan szembehelyezkedtek a belpolitikai nehézségeket⁸ leküzdő, külpolitikai téren is egyre magabiztosabbá váló

fasiszta rendszer akaratával. Erre akkoriban nem sok példa akadt. A csapat Lazio Giorgio Vaccaro (1892–1983) alelnök vezetésével határozottan ellenállt Benito Mussolini kormányfőnek, és nem csatlakozott az akkor már létező és komoly futballmúlttal rendelkező fővárosi

² Brizzi, Enrico: *Il meraviglioso giuoco. Pionieri ed eroi del calcio italiano 1887–1926*. Bari, Laterza, 2015, 75.

³ „Tifare la Lazio” – Tra storie e leggende romane (Anni 70 e 80). Dokumentumfilm, 2024. 01. 22. <https://www.youtube.com/watch?v=kra-ErJl4LRE> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 18.)

⁴ Uo.

⁵ Toivonen, Pekka: „Ieri nazi, oggi Onazi” – la rivalità degli ultrà della Roma e della Lazio dal 1977 ad oggi: dallo sport al contrasto ideologico. Lavoro di proseminario [Proszemináriumi munka, 2014], University of Turku. https://www.academia.edu/28529604/_Ieri_nazi_oggi_Onazi_la_rivalit%C3%A0_degli_ultr%C3%A0_della_Roma_e_della_Lazio_dallo_sport_al_contrasto_ideologico (Utolsó letöltés: 2024. 03. 01.)

⁶ 1924–25 történetéről: Az S. S. Lazio Múzeum hivatalos honlapja. <https://www.sslaziomuseum.com/stagioni/1924-1925/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.)

⁷ Uo.

⁸ Giacomo Matteotti (1885–1924) baloldali, antifasiszta képviselő elrablását és meggyilkolását követően a rendszer súlyos válságba került. Mussolini megrendelésére elkövetett gyilkosságról, a krízis megoldásáról lásd Ormos Mária: *Mussolini*. Budapest, Kossuth, 2019, 185–196.

labdarúgócsapatok (Alba-Audace, Fortitudo-Pro Roma, Football Club di Roma/Roman) küszöbön álló fúziójához, amelynek eredményeként még azon a nyáron, június 7-én megszületett a római „szuperklub”,⁹ az *Associazione Sportiva Roma* (AS Roma). Az új egyesület első igazi otthonára 1929-ben, Róma Testaccio nevű városrészében (20. kerület) lelt rá, ahol november 3-án nyílt meg az első, brit mintára épült saját stadion (Campo Testaccio).¹⁰ A helyszín megválasztása egyáltalán nem a véletlennek volt köszönhető: az akkor is, ma is túlnyomó részt egyszerű emberek, munkások lakta kerület nem bővelkedett sportlétesítményekben. Nem csoda, hogy a helyiek, az egykori „Mattatoio” vágóhíd munkásai szinte azonnal különlegesen szoros kapcsolatot alakítottak ki a klubbal. A számtalan, a csapat történetével foglalkozó adattár egyike úgy fogalmazott, hogy „Roma itt éli át történetének egyik legintenzívebb és legboldogabb időszakát, a csapat egy nagy családban egyesül a közönséggel.”¹¹

Pusztán definíció kérdése, de azzal, hogy a Lazio tudatosan és szándékolatlan maradt ki az erők egyesítéséből, akár még „antifasiszta” csapatnak is tekinthető lenne. Ám az ilyen jellegű distinkció a két évtized egészét tekintve fölösleges, hiszen többé-kevésbé minden futballformáció kapcsolódott a rendszerhez. A fasiszmusban ugyanis ezt

másképpen nem igen lehetett. Vaccaro egyébiránt a hadsereg tisztje, valamint a Nemzeti Fasiszta Párt (Partito Nazionale Fascista) tagja volt, előbb említett ellenállása mögött sem ideológiai, inkább – a rossz nyelvek szerint – gazdasági okok álltak: a Lazio nem akarta évtizedes vagyonát a közönsbe vinni.

Ugyanakkor az egyesülő „rómaiak” első vezetője, Italo Foschi (1884–1949), a csatlakozó Fortitudo elnöke, szintén tagja volt a pártnak, Roberto Farinacci (1892–1945) megbízható embereként lett a római, majd a főváros sportéletének egyik vezetője. Mussolini különlegesen erős Lazio-kötődéséről sem igazán érdemes beszélni, még annak ellenére sem, hogy két fia, Vittorio és Bruno valóban az égszínkék-fehéreknek szurkolt, és Mussolini 1926. július 25-én az egyesület tiszteletbeli tagja lett.¹² Volt-e kedvenc klubja a fasiszmus vezérének? Véleményünk szerint nem, Mussolini inkább az „individualista” sportokat preferálta, azokat a mozgásfajtákat, ahol a fizikai erő kifejtés, a férfiaság, vitalitás mindenki számára megmutatkozott (vívás, úszás, lovaglás). Ami pedig a rivális csapatokat illeti, az új formáció a – kiemelt jelentőségű – propaganda szempontjából, akár közelebb is állhatott hozzá. Mire is utalnak az egyesületi szimbólumok?

Az AS Roma címerállata a nőstényfarkas, egészen pontosan a Capitoliumi Farkas, amely félreérthetetlen utalás a Városra (Urbs aeterna), illetve annak alapítására. A csapat színei sem mellékesek (aransárga és pompeji vörös), hiszen szintén a római történelmet, Róma középkori eredetű városi lobogójának (gonfalone del Campidoglio) színeit idézik.¹³ Ezzel szemben az idősebb egyesület (Società Podistica Lazio) hivatalos színei – a modernkori olimpiai mozgalom miatt – a görög nemzeti színek (kék és fehér) előtt tisztelegnek mind a mai napig. Maga a klubalapító, Luigi Bigiarelli (1875–1908) is ezekkel a szavakkal fordult sporttársaihoz az ünnepélyes aktus pillanatában: „A színek a görög zászlóé lesznek...”¹⁴ A címerállat természetesen egyértelmű utalás a római légiókra, a klub elnevezése, Lazio (Latium) szintén antik kötődésű, ám „erejében” és hatásosságban meg sem közelíti az Örök Városra történő utalást.

Végezetül pedig idézzünk fel azt a pletykát, miszerint Mussolini a bajnoki cím tekintetében is inkább a farkasok mellé állt volna. A múlt század hetvenes éveiben kezdtek ugyanis egyre hangosabbá válni azok a vélemények, miszerint az AS Roma első bajnoki címét (1941–42) nem kizárólag a magyar Schaffer Alfrédnek (1893–1945),¹⁵ hanem, a legendás „Spéci” mellett egy másik sportembernek,¹⁶ Benito

⁹ Albensi, Valerio: *1001 storie e curiosità sulla grande Roma che dovresti conoscere*. Roma, Newton Compton Editore, 2013, 11.

¹⁰ Toivonen i. m. 2014, 6.

¹¹ Albensi i. m. 2013, 23.

¹² 1926–27 történetéről: Az S. S. Lazio Múzeum hivatalos honlapja. <https://www.sslaziomuseum.com/stagioni/1926-1927/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 03.)

¹³ Albensi i. m. 2013, 11.

¹⁴ Az S. S. Lazio Múzeum hivatalos honlapja. <https://www.sslaziomuseum.com/#> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 26.)

¹⁵ Életéről lásd: Dénes Tamás – Szegedi Péter: *Az 1938-as magyar VB-ezüst... és ami mögötte van*. Budapest, Akadémiai, Budapest, 2018, 372–376.

¹⁶ „Nem félünk a szolgálai hódolat semmiféle vádjától, ha azt mondjuk, hogy Mussolini Olaszország első és legtökéletesebb sportembere Olaszországnak” – mondta Lando Ferretti (1895–1977) 1933-ban. <https://www.rivistacontrasti.it/mussolini-calcio-fascismo-nazionale-mondiale-as-roma-lazio-juventus-agnelli/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.) Valóban, a fasiszmus vezére számos sportban kipróbálta

Mussolininek is köszönheti. A híresztelés szerint Mussolini a háborús, egyre nehezedő körülmények miatt, mintegy odaajándékozta a Rómának a „scudettót”, vagyis a bajnoki címet szimbolizáló pajzs alakú jelvényt. A szóbeszéd szóbeszéd maradt, bizonyítékok nem kerültek elő. Egészen bizonyos, hogy Mussolininek ez idő tájt kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy személyesen foglalkozzék az olasz labdarúgás ügyeivel. Giorgio Vaccaro, a Lazio egykori alelnöke pedig ebben az időben az Olasz Labdarúgó Szövetség első embereként funkcionált. Bizonyosan elmondható, hogy ez a fontos sportpolitikai pozíció sem tudta egykori Lazio-vezetői énjét „felülírni” egy ilyen fontos kérdésben, vagyis elképzelhetetlen, hogy Vaccaro jóváhagyott volna egy ilyen Mussolinitól érkező szándékot, vagy akár javaslatot.¹⁷

A PESTI SRÁCOK ÉS EMLÉKÜK

Ismert, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc különösen nagy hatással volt az olasz közvéleményre. Jószerivel nem volt olyan olasz polgár, aki ne hallott volna a magyarok szabadságküzdelméről az elnyomó Szovjetunióval szemben. A helyszínről tudósító olasz újságírók beszámolóit naprakész információkat szolgáltatottak az eseményekről, a hírek pedig hatalmas figyelmet, felháborodást és aggodalmat okoztak szerte az Appennini-félszigeten. Az országban zajló harcokról készített fotográfiák és filmfelvételek

1942. június 14. AS Roma – Modena. Az AS Roma először nyer bajnokságot. Először lesz nem „északi” csapat az olasz bajnok...
Forrás: Miseje Balázs fényképgyűjteménye.

mindenkihez eljutottak, így az elnyomó hatalom ellen fegyvert fogó magyar fiatalok küzdelmeit mindenki megismerhette és követhette Olaszországban. Indro Montanelli (1909–2001) a *Corriere della Sera* című lap különtudósítójaként töltött el meghatározó időt Budapesten a forradalom alatt. Tudósításai, Budapestről küldött beszámolóinak egy része a rendszerváltozás idején magyarul is megjelent.¹⁸ Montanelli szintén együttérzéssel tudósította Olaszországot arról, amit Budapesten látott és személyesen is megtapasztalt: „Aki látta ezt a várost akkor, amikor álmában ötezer tank lepte meg, és látta velük szembe szegülni, ahogy minden ház erőddé változik, lőréssé minden ablak, amint négy nap, négy éjjel tartó ádáz küzdelem után elborítják utcáit a holttestek, s miután muníció nélkül marad, összekötik a kezét, és hagynia kell, hogy letartóztassák, kivégezzék, deportálják, de inkább éhen hal és megfagy, mintsem

kollaboráljon; nos, aki látta mindezt, az nem hihet abban, hogy humbug volt az egész. És bármilyen nehéz is magába szállnia, arra kényszerül, hogy rájöjjön: itt valami nagyon nagy dolog történt”¹⁹

Évtizedekkel később is ugyanez a mindent elsöprő érzés kerítette hatalmába Szicília Tartomány (Regione Siciliana) akkori elnökét, a kereszténydemokrata Giuseppe Alessit (1905–2009), amikor a forradalom személyes vonatkozásait külföldön is kutató Csete Örs mikrofonja előtt kiemelte: „Szerveztem egy nagy tüntetést a magyarok mellett, itt Palermóban, amelyen kormányomból mindenki részt vett. Kinyilvánítottuk a magyarok jogait és legfőképpen a fiatalok vértanúságának dicsőségét. És rendelkezésre álltunk, azaz a szicíliaiak készen álltak, hogy menedéket nyújtsanak a hozzánk menekülő fiataloknak.”²⁰ De érdemes ehelyütt idézni az olasz állami rádió és

magát. A filmhíradó felvételei és a fényképes tudósítások arról tanúskodnak, hogy Mussolini, „Olaszország első sportembere” kedvelte a vívást, a lovaglást, az úszást, a síelést, a technikai sportokat és gyakran mutatkozott futballmérkőzéseken is. Utóbbit inkább a futballban rejlő propagandalehetőségek miatt tette.

¹⁷ Albensi i. m. 2013, 54.

¹⁸ 1956 Budapest – a *Corriere della Sera* kiküldött tudósítója jelenti. Válogatás Indro Montanelli 1956-ban írt cikkeiből. Szerk. Lensi, Massimo – Parcz Ferenc. Budapest, Püski, 1989.

¹⁹ Uo. 30.

²⁰ Csete Örs: 1956 személyesen. Budapest, Püski, 2017, 144.

televízió, a RAI (Radiotelevisione Italiana) megbízottjának az emlékeit is, aki az Olasz Vöröskereszt gyógyszer szállítványát is hozta Budapestre. Vittorio Mangili szintén Csete Örsnek idézte fel emlékeit: „Láttam egy körülbelül ötven főből álló diákcsoportot, amely egy ágyúval egy olyan úton helyezkedett el, amely a külváros irányába vezetett, és amelyen egyszer csak megjelent a szovjet hadsereg. Ezek a fiatalok tüzeltek és nem az utolsó töltényig harcoltak, hanem míg mindannyian el nem vesztek.”²¹ A szabadságharc leverését követően ez az együttérzés és tenni akarás egyáltalán nem csökkent, sőt Olaszország mindent megtett annak érdekében, hogy a lehetőségeihez mérten tovább támogassa a magyarok ügyét, és hogy '56 emlékezete ne halványodjék.

Az 1966-ban harmincas éveinek elején járó Pier Francesco Pingitore újságíró, rendező, színházalapító, a magyar forradalom tízedik évfordulóján írta meg *Budapest* című, azóta ikonikussá vált szövegét, amelyhez Dimitrij Gribanovski komponált zenét. Pingitorét, akit honfitársaihoz hasonlóan szintén magával ragadott a magyar '56, egyetlen cél vezérelt: a forradalom lángjának őrzése. 2024-ben a *Nemzeti Sport* című sportlapnak nyilatkozva elmondta: „A tény, hogy a szovjetek vérbe fojtották egy elnyomott nép jogos felkelését, nagyon megrázta az olasz közvéleményt. Az utca embere szimpátiátüntetések, nyilvános megmozdulásokon adott hangot

együttérzésének. Aztán eltelt tíz év, és azt láttuk, hogy Európában a viszonyok nem sokat változtak, a keleti blokkban érvényesülő szovjet uralom vagy befolyás még mindig ugyanaz. Bizonyos szempontból talán még romlott is a helyzet 1966-ra. A *forradalom emléke azonban halványult, más ügyek kerültek a politika homlokterébe, az embereket is kevésbé érdekelté már, ezért éreztem indokoltnak társaimmal az Il Bagaglino című színtársulatnál, hogy a tízéves évforduló alkalmából írjunk egy dalt a forradalom emlékére.* [Kiemelések tőlem – A. G.]”²²

Az így megszületett, a ma énekelt változattól némileg különböző dalt Pino Caruso (1934–2019) színész-énekes tolmácsolásában mutatták be Pingitore népszerű római színházában. Betlen János újságíró a magyar forradalom hatvanadik évfordulója idején, 2016-ban bemutatott dokumentumfilmje, a „Bagaglino” hatalmas sikerének egyik okát abban látta, hogy a színház az olasz fővárosban addig ismeretlen műfajban, a politikai kárában gondolkodott, ráadásul egyaránt kíméletlenül célba véve a bal- és a jobboldali politikusokat. Ahogyan a műsorban természetesen megszólaló Pingitore fogalmazott: „Műfajt alkottunk, és nem kötöttünk alkut senkivel. A műsoraink mindenkit kifiguráztak, kereszténydemokratákat, szocialistákat, mindenkit, akinek köze volt a hatalomhoz.”²³

Betlen kisfilmjének egyik legnagyobb érdekessége, hogy birtokon belülré kerülve képes volt kamera elé ültetni a fővárostól negyven kilométerre lakó Fabrizio Piscitellit (1966–2019), a Lazio híresen szélsőséges, azóta feloszlott ultra-csoportjának („Irriducibili”) karizmatikus vezetőjét, akinek köszönhetően a többi szurkoló, illetőleg az olasz- és nemzetközi futballkultúra megismerte Pingitore és Gribanovski szerzeményét. A 2019-ben gyilkosság áldozatává vált „Diabolik” a filmben természetesen a dalhoz való személyes viszonyulását is elárulta: „Harminc éve ismerem és jó huszonöt, de inkább huszonhét éve éneklek a stadionban. Az a legszebb, hogy vagy tízen kezdtük el, legfeljebb húszan, és a végén tízezren énekeltek velünk. A látvány, hogy együtt énekelte [Kiemelés tőlem – A. G.] az egész Északi Kanyar [Curva Nord – A. G.], valami gyönyörűség, még most is libabőrös lesz a karom tőle.”²⁴

Piscitellivel a magyar stáb nem tudott a római Olimpiai Stadionban (Stadio Olimpico), a riválisok – jelen pillanatban még – közös otthonában forogni. Ennek oka, hogy „Diabolik” házi őrizetben volt a felvétel idején: nemzetközi kábítószer-kereskedelemmel vádolták, ráadásul volt egy négy és fél éves ítélete is, amely meggátolta őt a szabad mozgásban.²⁵ A kényszerű bezártság azonban nem feltétlenül jelentette a legrosszabbat számára, hiszen a Stadio Olimpico lelátóján sem mindig

²¹ Uo. 150.

²² Csillag Péter: „Ez a szabadság himnusza”. Interjú Pier Francesco Pingitoréval. *Nemzeti Sport Online*, 2024. 03. 25. <https://www.nemzetisport.hu/kepessport/2024/03/ez-a-szabadsag-himnusza-interju-pier-francesco-pingitoreval> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 26.)

²³ Bethlen János – Durkó Ádám – Eckhardt Balázs – Fehér Elemér – Halmos Fatime – Kelemen László – Palla Gréta – Perger István – Pintér András: „Avanti ragazzi di Buda” *Előre Budai Srácok!* Dokumentumfilm (Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zrt – Világ-Film Kft), 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=18eYqH2M-el&t=659s> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 12.)

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

a mérkőzések voltak fontosak, hanem az az együvé tartozás, amelynek fontosságáról szintén szót ejtett a műsorban: „A szenvedély tart egyben bennünket, a stadion és a csapat szeretete. De a csapaton a Laziósok első sorban mindig a szurkolói közösséget értették. Nem annyira a játékosokat. Nem az eredmény a fő. Meccset nézni? Talán még tv-n sem. Most nem mehetek ki innen, mégsem tudok ülve végignézni egy meccset. Egyszerűen nem. A stadionban meg egyetlen meccset sem láttam. A pályának háttal álltam. A szektor felé néztem. Mindig ez volt az első gondolatom: a srácok.”²⁶ Az ultrák vezérének ajánlásával a Lazio radikálisabb szurkolói már könnyebben megnyíltak a magyar televíziós stáb előtt. Szívesen is vállalkoztak beszélgetésre a második számú Lazio-himnuszról. Ruggero kiemelte, hogy a meccsek előtt, a megszokott helyen (Ponte Milvio híd és közvetlen közelsége) gyülekező szurkolók számára annak van megkülönböztetett jelentősége, hogy „bátor fiatalok fellázadtak egy világbirodalom ellen, és Olaszországban a kommunista rendszer bukásának előszelét, első kísérletét láttuk benne.”²⁷ Összességében azonban a Piscitellit, majd Ruggerót követő harmadik megszólaló, Massimiliano véleményét érdemes leginkább hangsúlyozni, aki azt mondta: „Laziósnak lenni itt Rómában életforma. Hagyományörző csoport-hovatartozás, életvezetési erkölcs, amely megkülönböztet

minket a hétköznapiakban. Lényege *a bátorság és a hűség...* [Kiemelés tőlem – A. G.]”²⁸

„Diabolik”, Ruggero, vagy akár Massimiliano gondolatai klubszínektől függetlenül bárhol, bármelyik szurkolótábor ultrái között megértésre találnának. Összetartozás, közös cél és akarat, bátorság, hűség és a küzdelem – akár reménytelen túlerővel szemben is – mind olyan tulajdonságok, amelyek elsőprő hatással voltak azokra a radikális jobboldali fiatalokra, akik egykoron minden energiájukkal a magyar forradalom ügye mellé álltak. Federigo Argentieri római történészprofesszor Betlen János dokumentumfilmjében ezt a kialakult ragaszkodást azzal magyarázta, hogy az akkori baloldal legerősebb pártja a szovjet beavatkozás mellé állt. Az Olasz Kommunista Párttal viszont élesen szembe helyezkedő újfasiszta Olasz Szociális Mozgalom (Movimento Sociale Italiano) és annak ifjúsági szervezete (Fronte della Gioventù) számos nagyszabású és sikeres tüntetést szervezett a magyar forradalom mellett. Ezekbe a tiltakozó akciókba később mások is bekapcsolódtak, de kétségtelen tény – fogalmazott Argentieri –, hogy „neofasiszta fiatalok vitték a prímet”.²⁹ 1956 fiatalsága, a magyar fiatalok áldozatvállalása és a sokszoros túlerővel szembeszálló hősiessége így válhatott megkülönböztetett jelentőségűvé a szurkolók számára Rómától Milánóig, Milánótól Nápolyig, szerte

Olaszországban. És külföldön ugyanígy, hiszen a Pingitore és Gribanovski szerzeménye a Lazio ultráinak köszönhetően, a szurkolói szubkultúra közvetítésével egész Európában, így Magyarországon is ismertté vált.

2016-ban, a hatvanadik évfordulója alkalmából a Petőfi Rádió és a Petőfi Tv pályázatot hirdetett a dal magyar nyelvű feldolgozására,³⁰ a magyar állam pedig magas rangú állami kitüntetést adományozott a dal szövegírója számára. Az ünnepélyes aktusra 2020. október 20-án került sor a Római Magyar Akadémiának otthont adó Falconieri-palotában, ahol Kovács Ádám Zoltán nagykövet ünnepélyes keretek között adta át a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetést az olasz művészeknek.³¹ Mindezek után adódna a következtetés a szövegíró és a dal leghangosabb éneklői közötti nézetazonosságról, de legalábbis szimpátiáról. Ez azonban koránt sincs így. Pingitore ugyanis az AS Roma szurkolója. 2024 márciusában Csillag Péternek adott interjújában a riportert is meglepte: „– Mint alkotó, mit szól ahhoz, hogy idővel a Lazio-tábor kezdte el a lelátón énekelni? – Méltányolom a csapat szurkolóinak választását, azt azonban *hadd jegyezzem meg rögtön, hogy én nem vagyok Lazio-párti* [Kiemelés tőlem – A. G.] – Azt ne mondja, hogy az AS Rómának drukkol! – Pedig így van, Jómagam sohasem jártam a Lazio-táborban, de láttam és hallottam felvételeket arról,

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Bővebben: Előre, budapesti srácok! – Beindult a szavazás a forradalmi induló dalszövegére. *Nullahategy.hu*, 2016. 10. 30. <https://nullahategy.hu/elore-budapesti-sracok-beindult-a-szavazas-a-forradalmi-indulo-dalszovegere/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 02.)

³¹ P. Vértesaljai László SJ: A magyar nemzet tisztelete az '56-os pesti srácokat megéneklő olasz újságíró előtt. *Vatican News*, 2020. 10. 24. <https://www.vaticannews.va/hu/vilag/news/2020-10/magyar-nemzet-1956-forradalom-pingitore-kituntetes-roma-akademia.html> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 04.)

ahogyan eléggé elnagyolva, időnként az eredeti szöveg szavait megmásítva vagy felcserélve zúgják a lelátón a dalt. Mindenesetre, amikor az egész Curva Nord kiereszti a hangját, valamiféle lelkesedés átragad a hallgatóra is.”³²

Ezek a változások, változtatások mára nehezen visszakereshetők. Annyi bizonyos, hogy az egyik legnagyobb különbség az akkor és a napjainkban énekelt dal között ott érhető tetten, hogy az eredeti szöveg a „ragazzi” (srácok) kifejezés helyett a „compagni” (bajtárs, elvtárs) tágabb értelmezési lehetőséget biztosító kollokáció szerepelt. Az eredeti melódia jobb híján feledésbe merült, majd a múlt század hetvenes éveiben tűnt fel ismét szélsőjobboldali nyári politikai rendezvényeken (Campo Hobbit),³³ és azóta éneklik immáron a ma ismert szöveggel, illetőleg vált ilyenén a szovjet- és kommunistaellenes lelkesítő dalok egyik legismertebbikévé.³⁴

A *Budapest* című dal a magyar és az olasz belpolitika részévé is vált. 2019-ben Orbán Viktor miniszterelnök Rómában járt Giorgia Meloni, az akkor még ellenzékben politizáló párt,

a Fratelli d'Italia vezetőjének meghívására. A magyar kormányfő a jobboldali politikai formáció *Atreju 2019* elnevezésű rendezvényén a migrációról, az európai politikai helyzetről és a kontinens jövőjéről tartott előadást, amelynek bevezető gondolataiban a következőkkel kedveskedett a házigazda Olaszország számára: „Találtam néhány okot, amiért az olaszok és a magyarok megérthetik egymást. Először is Olaszország északi része Közép-Európához tartozik, és valaha a szomszédunk volt. Aztán a legismertebb olasz, az egyik legismertebb olasz kereskedelmi brand, az Illy kávé egy Illy Ferenc nevű magyar embernek a nevéből származik, ennek a brandnek az alapja egy magyar családnév. És az olaszok írták a legszebb dalt az 1956-os magyar forradalomról, amely valahogy úgy kezdődik, hogy »Avanti ragazzi di Buda...« Egy olyan nép, amelyik jobban meg tudja énekelni egy másik nép bánatát, mint azt saját maga, biztosan ért bennünket.”³⁵ Ebben a pillanatban, ahogyan az várható volt, a magyar miniszterelnököt hallgató olaszok azonnal rázendítettek a dalra.³⁶ A pillanat nagyszerűsége Melonit is magával ragadta, legalábbis

az alábbi sorai erre engednek következtetni: „Amikor Orbán Viktor magyar miniszterelnök 2019-ben az *Atreju* vendége volt, beszédében köszönetet mondott Olaszországnak, és azt mondta: »Olaszok írták a legszebb dalt az 1956-os magyar forradalomról, amely úgy kezdődik: Előre budai srácok«. A pillanat műve volt. A közönség énekelni kezdett, először halkán, majd állva egyre hangosabban. [...] *Atreju* több mint húsz éve alatt azt hiszem, ez volt a legmeghatóbb pillanat.”³⁷

De mi is az az *Atreju*, amelynek rendezvényén felszólalt a magyar miniszterelnök? Az *Atreju* 1998-ban jött létre, mint az olasz jobboldali fiatalok (Alleanza Nazionale – Azione Giovani) évenként megtartott politikai nagygyűlése, demonstrációja.³⁸ A nehezen kiejthető név kiválasztásának magyarázata egy fantasy regényben található. *Atreju* (Atráskó), Michael Ende (1929–1995) német író nagy sikert aratott *Végtelen történetének* egyik főszereplője volt, aki a cselekmény szerint bátran és elhivatottan vette fel a harcot a végső pusztulással szemben. Meloni *Io sono Giorgia. Le mie radici, le mie idee* című

³² Csillag i. m. 2024.; illetve lásd még ASR Talenti szurkolói oldalt: <https://www.asrtalenti.altervista.org/index.php?a=tifosivip.htm> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 29.)

³³ A hetvenes évek végétől a nyolcvanas évek elejéig pár alkalommal megtartott táborok kitalálója az olasz újfasizmus egyik legfontosabb képviselője, Pino Rauti (1926–2012), az egyébiránt a demokratikus politizálás szabályait elfogadó Olasz Szociális Mozgalom (Movimento Sociale Italiano – MSI) későbbi vezetője volt, aki ezekkel a rendezvényekkel mintegy ellensúlyozni próbálta a hasonló jellegű baloldali (kommunista) találkozókat. A „hobbit” elnevezés oka pedig az, hogy az olasz szélsőjobboldali fiatalok számára J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura* című fantasy regénye, annak mitológikus szereplői hihetetlen népszerűek voltak (vö. az ekkortájt megjelenő keltakereszt szimbólummal). Isabella Rauti újságíró, Pino Rauti lánya, Giorgia Meloni pártjának (Fratelli d'Italia) szenátora, a védelmi minisztérium államtitkára édesapja kezdeményezésére emlékezve felidézte, hogy a történet alázatossága, egyszerűsége, tisztasága nagy hatással volt rájuk, hiszen a regény alakjai nem féltek kihívni a Gonoszt még akkor sem, ha szinte mindig hatalmasabbnak tűnt náluk és a küzdelem egyenlőtlennek ígérkezett. A radikális fiatalok ezekben a közösségekben kezdtek a fiatalságot érintő-érdeklő kérdésekkel foglalkozni, ahogyan Rauti fogalmazott: „A hobbit táborokban tanultunk meg politizálni”. Vö. Isabella Rauti honlapja: <https://www.isabellarauti.it/secolo-ditalia-rauti-%C2%ABnei-campi-hobbit-abbiamo-imparato-a-fare-politica%C2%BB/> (Utolsó letöltés: 2024. 04.04.)

³⁴ Avanti Ragazzi di Buda. <https://www.youtube.com/watch?v=uZmRdG9vYw> (Utolsó letöltés: 2024. 04.04.)

³⁵ Orbán Viktor beszéde az Olasz Testvérek (Fdi) párt „Atreju 2019” elnevezésű rendezvényén. Róma, 2019. 09. 21. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-az-olasz-testverek-fdi-part-atreju-2019-elnevezesu-rendezvenyen/> (Utolsó letöltés: 2024. 04.01.)

³⁶ Rómában mondott beszédet Orbán Viktor az olasz bevándorlásellenes párt meghívására. M1 Híradó, 2019. 09. 21. <https://www.youtube.com/watch?v=9MrXq6-Yrs4> (Utolsó letöltés: 2024. 04.01.)

³⁷ Meloni, Giorgia: *Io sono Giorgia. Le mie radici, le mie idee*. Milánó, Rizzoli, 2021, 42.

³⁸ Uo, 74.

önéletrajz-jellegű írásában azzal indokolta a névválasztás helyességét, hogy ez a regénybeli eltökéltetés „a nihilizmus elleni küzdelem szimbóluma, tökéletes a látásmódunk számára”.³⁹

Egy évvel később, 2020 októberében Claudio Barbaro és William De Vecchis szenátorok a Milan-bolond Matteo Salvini irányította radikálisan jobboldali Liga (Lega) politikai párt képviselőjében törvényjavaslatot nyújtottak be az olasz szenátusban annak érdekében, hogy az olasz állam hivatalos dalként, a megszállás ellen és a szabadságért vívott küzdelem mintegy himnuszaként ismerje el Pingitore és Gribanovszkij szerzeményét.⁴⁰ A javaslatot jegyző szenátorok kezdeményezése válasz volt arra a baloldali javaslatra, miszerint a szintén sokak által ismert és többször, több nyelven feldolgozott, így Magyarországon is jól ismert egykori partizándal, a *Bella ciao* méltóbb arra, hogy az iskolák számára követendő szabadsághimnusz legyen.⁴¹ Veszélyes dalról van tehát szó, amelynek éneklése körülmények között és politikai élesítést igényel. Nem mindegy, hogy ki, hol és mikor éneklő, a hibás pozicionálás komoly problémákat okozhat. Elseid Gëzim Hysaj, a Lazio 2021-ben igazolt albán védője is figyelmetlenül adta elő az erősen baloldalra pozicionálható dalt a Lazio csapatvacsoráján a társai előtt. A felvételek tanúsága szerint az albán

futballista, mintegy „beavatási” feladatként kapta társaitól ezt a feladatot, az éneklésnek inkább a kihívás, mintsem a politikai véleménynyilvánítás szempontjából volt jelentősége. A szurkolók szélsőséges része azonban így sem kegyelmezett, a közösségi média összes elérhető felületén célba vették Hysajt, másnap pedig nagyméretű molinó jelent meg, amely szintén őt gyalázta: „Hysaj, féreg. A Lazio fasiszta. Ultras Lazio.”⁴²

JOBBDALI VAGY BALOLDALI?

A Lazio ultráinak egy része azért kezdte el énekelni az '56-os forradalomnak emléket állító dalt, mert szélsőjobboldali politikai nézeteket képvisel? Nyilvánvalóan igen, még akkor is, ha Pingitore a *Nemzeti Sport*-nak nyilatkozva sokadjára igyekezett hangsúlyozni, hogy: „A *Budapest* című dal nem más, mint a szabadság himnusza. Ennyi a lényege: a szabadság. A magyar fiatalok elismerése, akik kifejezték a szándékukat, és érvényre akarták juttatni a jogukat arra, hogy szabadon élhessenek. Más nincs ebben, vagy ha belemagyaráznak valamit, az manipuláció.”⁴³

Azt egész egyszerűen hiba lenne tagadni, hogy az Északi Kanyar (Curva Nord) szurkolói között szép számmal vannak szélsőjobboldali eszmékkel szimpatizálók. Stefano Bottoni

történész – a tanulmányunkban többször hivatkozott dokumentumfilmben – elmondta, hogy Olaszországban a szurkolói csoportok egy része (Internazionale, Verona, Lazio) már a hetvenes években a radikális jobboldalhoz, egyenesen a neofasizmushoz kötődött.⁴⁴ A szélsőjobboldal a hetvenes években, majd a nyolcvanas évek elején – többek között az említett nyári rendezvények segítségével – politikai szempontból újrapozicionálta magát. A Pingitore–Gribanovski szerzőpáros alkotása szintén változásokon ment keresztül, és lett ebből a szempontból „jobboldali” himnusszá.

Sokan emlékeznek még Paolo Di Canio római köszöntéseire a Curva Nord őrjöngő szurkolói előtt vagy nyilatkozataira politikai krédójáról. A Juventusban, Napoliban, az AC Milan csapatában, a skót Celtic-ben, az angol Sheffield Wednesday-ben, West Ham Unitedben és a Charlton Athletic klubjában is megforduló Lazio-játékos sértő és agresszív gesztusai éppen annyira elfogadhatatlanok és elutasítandók, mint az ultrák (Irriducibili) egy részének milánói felvonulása 2019-ben, mikor *Onore a Benito Mussolini* (Tisztelet Benito Mussolininak) molinóval felvonulva emlékeztek a fasiszta diktátorra.⁴⁵ De komoly botrányt okozott a Lazio-szélsőségesek azon antiszemita cselekedete is, amikor 2022 októberében

³⁹ Uo.

⁴⁰ A törvényjavaslatról bővebben lásd: https://www.senato.it/japp/bgt/showdoc/18/DDLPRES/0/1297387/index.html?part=ddlpres1-articolato_articolato1 (Utolsó letöltés: 2024. 04.01.)

⁴¹ La provocazione della Lega: „Avanti ragazzi di Buda sia canzone dei valori della Repubblica, non Bella Ciao che è connotata politicamente”. *Il Fatto Quotidiano*, 2020. 10. 06. <https://www.ilfattoquotidiano.it/2020/10/06/la-provocazione-della-lega-avanti-ragazzi-di-buda-sia-canzone-dei-valori-della-repubblica-non-bella-ciao-che-e-connotata-politicamente/5956631/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 02.)

⁴² Striscione degli ultrà contro Hysaj: „Verme, la Lazio è fascista”. *La Gazzetta dello Sport*. <https://www.gazzetta.it/Calcio/Serie-A/Lazio/19-07-2021/hysaj-striscione-ultra-verme-lazio-fascista-4102895229561.shtml> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 08.)

⁴³ Csillag i. m. 2024.

⁴⁴ „Avanti ragazzi di Buda”... i. m. 2016.

⁴⁵ „Onore a Benito Mussolini”, ultras della Lazio a processo a Milano: „Propaganda fascista” *Milano Today*, 2020. 11. 27. <https://www.milanotoday.it/cronaca/striscione-mussolini-processo-ultras-lazio.html> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 11.)

A Fedayn szurkolói 2005-ben. Fotó: Miseje Balázs

a rivális rómaiak vörös-sárga mezébe bújtatott Anna Frank matricákkal dekorálták ki a Curva Sud üléseit. Az eset után Claudio Lotito, a Lazio elnöke a római zsinagógában kért elnézést a csapat szurkolói szélsőségeinek cselekedete miatt. De a 2024. április elején lejátszott, az AS Roma győzelmével véget ért városi összecsapás (Derby della Capitale) sem telt el botrány nélkül. Ez alkalommal a Lazio másik legendájának, a csapattól 2023-ban elköszönt Stefan Radunak sikerült SS Lazio feliratú felsőben az ultrák között helyet foglalni. A fotósok által megörökített pillanat tanúsága szerint a román játékos pulóverén a klub egyesületi megnevezésének rövidítése (Società Sportiva) a rúnaírás jelrendszere szerint íródott.⁴⁶

De térjünk vissza az örök rivális AS Roma szélsőségeihez. Vajon ők azért nem éneklék ezt a dalt, mert döntően baloldali politikai identitásúak lennének? A kérdés összetett, megválaszolásához pedig mindenekelőtt azt kell hangsúlyozni, hogy a Curva Sud a vélekedésekkel szemben (mára már) egyáltalán nem baloldali többségű. A hetvenes években az AS Roma szurkolói csoportjai közül az 1990-ben elhunyt Roberto Rulli alapító-vezető irányításához kötődő *Fedayn*⁴⁷ (1972) valóban „balra húzott”, és velük szemben a *The Boys* (1972) volt jobboldalinak mondható, a többiek pedig maximum apolitikusságot mutattak. A helyzet mára a helyzet alapvetően megváltozott.⁴⁸ A Boys, a Padroni di Casa (2007), a Giovinezza (2003/2004), a Fronte Romano

(1999/2000), az Opposta Frazione (1989/90), az Ultras Roma Primavera (1990) jobboldali, egyenesen szélsőjobboldali eszmékkel szimpatizál.⁴⁹ A politikai átrendeződés a kétezres évek elején gyorsan és radikálisan ment végbe. Ez az átalakulás, vagyis a Curva Sud politikai preferenciáinak megváltozása igazán meglepő időszakos szövetségeket is eredményezett. A Forza Nuova szélsőjobboldali, parlamenten kívüli párt ugyanis szolidaritását fejezte ki az említett Anna Frank-matricákkal kapcsolatos botrány miatt elítélt Lazio-ultrákkal („Mindannyian Curva Nord vagyunk”/ „Siamo tutti Curva Nord”). A Forza Nuova számára a történetek egyáltalán nem az antiszemitizmusról szóltak: „Bezárni mindent. Felügyelni mindenkit. Minden lázadó hangot leállítani, lebunkózni, figyelmeztetni, feljeleníteni minden non-konformista kiáltást. Ez a migrációpárti, bankmentő és antifasiszta zsarnokság jellege, amely éheztetni az olasz népet”⁵⁰ – tiltakoztak. Ami meglepő, hogy a szolidaritásban Giuliano Castellino, az AS Roma szélsőséges szurkolóinak vezetője, parlamenten kívüli szélsőjobboldali pártok (Forza Nuova, Casa Pound) egykori harcos képviselője, a „Roma ai romani” szélsőjobboldali politikai egyesület irányítója is osztozott.⁵¹

A közismert nevén *Avanti ragazzi di Buda* című dal pedig mára már ha nem is „közkinsként”, de

⁴⁶ Scandal in Serie A: Lazio legend Stefan Radu's SS symbol jacket causes uproar at Rome derby. *Nogo Mania*, 2024. 04. 07. <https://en.nogomania.com/read/Scandal-in-Serie-A-Lazio-legend-Stefan-Radu-s-SS-symbol-jacket-causes-uproar-at-Rome-derby> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 11.)

⁴⁷ A szurkolói csoport elnevezése az alapító Roberto Rullihoz kapcsolódik, aki a szélsőbaloldali Proletár Egység Pártja (Partito di Unità Proletaria) római székhelyének közelében, a Galleria del Cosmopolis bemutatóján kiállított egyik plakáton látta meg a Fedayn palesztin fegyveres terrorista csoportot. Ez jelentette az inspirációt. <http://www.asromaultras.org/fedayn.html> (Utolsó letöltés: 2024. 05. 23.)

⁴⁸ <http://www.asromaultras.org/2000.html> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 12.)

⁴⁹ Albanese, Pierfrancesco: Ultras e politica, una mappa del tifo nelle curve di serie A. *Orizzonti Politici*, 2022. 04. 22. <https://www.orizzontipolitici.it/ultras-e-politica-una-mappa-del-tifo-nelle-curve-di-serie-a-2/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 12.)

⁵⁰ Marconi, Federico: L'alleanza nera degli ultras romani: il caso Anna Frank è solo l'ultimo episodio. *L'Espresso*, 2017. 10. 25. <https://lespresso.it/c/attualita/2017/10/25/lalleanza-nera-degli-ultras-romani-il-caso-anna-frank-e-solo-lultimo-episodioandnbsp/10308> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 05.)

⁵¹ Uo.

bizony fel-felhangzik a legkülönbözőbb szurkolói csoportok által látogatott mérkőzéseken is.

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

Politika és sport, politika és labdarúgás, minden tekintetben tökéletes párosítás. Az új sport azonnal és teljesen megbolondította a „tifosókat”, százezrek, sőt milliók követték a mérkőzéseket. A politikai üzenetek célba juttatásán kívül a futball arra is alkalmas volt, hogy „összerántsa” az olaszokat, hogy még jobban megerősítse a nemzeti érzést. A fasizmus a labdarúgás segítségével képes volt elérni olaszok aktív támogatását vagy passzív – jobb híján – jóindulatát. A *calcio* mágikus hatásának további fokozása érdekében komoly befektetésekre került sor. Az anyagi és infrastrukturális támogatásoknak meg is lett az eredménye, mert a labdarúgás klub- és válogatott szinten egyaránt jelentős eredményeket tudott felmutatni. Nőtt ugyan a nemzeti érzület, ám ezzel együtt egy másik, ezzel ellentétes irányú folyamat is felerősödött. Újra markánsra kezdtek válni azok a történelmi-társadalmi szembenállások, amelyek Itália széttagoltságából, eltérő fejlődéséből adódtak, és amely különbségek elsimítása az egyesítés egyik legnagyobb megoldandó feladata volt. Ehhez járult még hozzá a fasizmus sportban is megmutatkozó erőteljes centralizációja, amely szintén fokozta a „szomszéd várak” szembenállását.

A szurkolói lét, az ultrák-életforma egyik fontos összetevője az együvé tartozás, a csapat-szellem és a saját befolyási

övezet egyértelmű kijelölése, majd annak védelme. Adott terület feletti befolyás biztosítása, annak egyértelmű kimondása, hogy ki a régió, és ki pedig a város ura. Ez viszont identitás-meghatározó, alapvető horderejű kérdés. Az SS Lazio és az AS Roma szurkolóinak éles szembenállása mára már nem politikai-világnézeti különbség, legfeljebb társadalomtörténeti jelenség. Mert az bizonyos, hogy a Rómában 1:3 arányban többségben lévő Róma szurkolók⁵² szociális szempontból a város szegényebb, populárisabb negyedeiből származnak, mégsem ez a perdöntő. A leegyszerűsítő és pontatlan „baloldali-jobboldali” szembeállítást sem érdemes hangsúlyozni, hiszen, ha volt is igazolható alapja, ez már a múlté. A változások egy irányba mutatnak. Az SS Lazio szurkolói egy részének szélsőséges, újfasizta gondolatokkal történő azonosulása valóban a hetvenes évek időszakára datálható, az AS Roma szélsőjobboldali radikálisai pedig a kétezres évek elején kezdték radikálisan átrajzolni a Curva Sud csoportjainak addig baloldali, de inkább apolitikus viszonyait. A szélsőséges gondolatok, a radikalizmus napjainkban szinte minden szurkolótáborban előretörték.

A vetélkedés igazi oka az Örök Város birtoklásban keresendő. Ahogyan azt a Róma *The Boys* elnevezésű ultracsoportjának egyik vezetője – a felvétel készítésekor a stadionból Piscitellihez hasonlóan kitiltott –, Giampaolo mondta: „Mindig szeretnénk volna egyértelmű területi határokon

belül megalapozni a dominanciánkat. És ehhez elkerülhetetlen, hogy ott legyünk az utcákon, és ha kell, verekedjünk érte.”⁵³ Mert ahogyan azt Alberto Sordi (1920–2003) római születésű, népszerű színész kategorikusan kijelentette: „Aki Rómában született, az *romanista*.”⁵⁴ A szurkolók pedig ehhez kapcsolódva évtizedek óta próbálják eldönteni, mégis kik voltak azok, akik Rómát megismertették a labdarúgással. Az Északi Kanyar véleménye – állt a kifüggesztett molinón – „1900: Quelli che hanno portato il calcio a Roma (1900: Akik a futballt Rómába hozták)”. A Déli Kanyar (Curva Sud) szinte azonnal válaszolt jól láthatóan kiplakátózva: „1900: Quelli che hanno portato il calcio [Kiemelés tőlem – A. G.] a Roma”.

Egyetlen betű különbség és micsoda differencia. A *cacio* ugyanis egy jellemzően Róma környéki termelőktől származó intenzív aromájú sajt, amelyet a vidéki gazdák szállítottak-szállítanak a fővárosba, vagyis a mondat a Roma ironikus szurkolói szerint így hangzik helyesen: „1900: akik a caciót Rómába hozták.”⁵⁵

Hiába alapították 27 évvel korábban, és ebből kifolyólag tekinthet vissza nagyobb múltra a Lazio, szurkolói nagyon nem szeretik ezeket az ugratásokat. Hasonlóan szellemes válaszok pedig nem igen érkeznek az égszínké- fehér szurkolóktól, így nem csoda, hogy a feszültség bennük egyre csak gyűlik...

⁵² Nicolini, Lorenzo: La mappa del tifo, quali sono i quartieri con più tifosi della Roma e della Lazio. *Roma Today*, 2022. 04. 27. <https://www.romatoday.it/attualita/quantit-romanisti-laziali-ci-sono-mappa-tifo.html> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 15.)

⁵³ Dyer, Danny: *Futballhuligánok – Olaszország*. Dokumentumfilm. <https://www.youtube.com/watch?v=y9OPWBXERzc&t=1943s> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 15.)

⁵⁴ http://www.asromaultras.org/lazie_uomoromano.html (Utolsó letöltés: 2024. 04. 15.)

⁵⁵ <http://www.asromaultras.org/chihaportatoilcalcioaroma.html> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 15.)

N. Pál József

Futballromlásunkról – az emelkedés reménye idején

Tudjuk, a labdarúgás, e hétről hétre zajló „nagy történet”, s a róla való beszéd más közönségi műfajban szinte elképzelhetetlen érzelmeket képes kiváltani. E história minden új eseménye radikálisan módosíthatja a szurkolói látószöveget, ezért jogos lehet az aggodalom. Lehetséges-e, illetve ildomos-e a magyar futball több évtizedes romlástörténetéről dolgozatot írni akkor, midőn – úgy 2015 ősze óta¹ – az emelkedés egyre virulensebb reménye esett reánk, igaz, jobbára csak a nemzeti tizenegy hullámmozgásoktól is kísért² szereplésére nézvést. Merthogy e legtöbb embert fogva tartó játék magyar formájának egésze (!) emelkedett-e az utóbbi évtizedben, erről megoszlanak az érzelmek-vélemények. Tény, hogy a válogatott eredményei, játéka³ újra fűti a lelkeket, s most – 2024. április elején, az írás pillanatában, az Európa-bajnokságra várva – igen nagy

a remény, a bizakodás. Mi lesz az Európa-bajnokságon, hogy végzünk, nem tudható persze, ám hogy az ott mutatott játék (eredmény) a futballhoz való hozzáállásunk és szemléletünk további sorsát komolyan befolyásolhatja, abban biztosak lehetünk. Ez a dolgozat a 2015 ősze előtti időről szól elsősorban, a korábbi öt-hat évtized folyamatairól meditál, mert ami azóta történt – válogatottunk históriájában –, annak folytathatóságában én is bízni szeretnék. Vissza a történelemhez tehát!

x

A sport – és a labdarúgás – történetének műfaja egyszerűen nincs még kitalálva. Ennek legfőbb oka – és paradoxona egyben! – szerintem az, hogy a szerző rajongó is többnyire, s érzelmei, preferenciája, magánemlékezete nagyban befolyásolják őt – így vagy úgy. Ezért

aztán a játék elsődleges történéseinek – mérkőzés, igazolás, edzőválasztás, bíraskodás, a „csapatot” illető gyanúk, találgatások mindenestől stb. – erőteréből kilépni, „kilátni” általában képtelen, s értelmezését, ítéletét a „csak a játék számít, annak semmi másához (ilyen-olyan, akár hosszabb távú történelmi folyamatokhoz) nincs köze” alapállás és szemlélet határozza meg. Az ilyen szerző vagy egy jelentősnek gondolt személyt, csapatot, eseményt ünnepel, „mutat föl”, ha ír, vagy leleplező szándékkal „oknyomoz”, s igyekszik a „felelősöket” megnevezni.⁴ Mások – így vagy úgy – statisztikával, részletes lajstromokkal állnak elő, évtizedekre előre hasznos és nélkülözhetetlen adattömeget előállítva, rendszerezve, néha jól előadva,⁵ de ettől a munka még szintén nem lesz a történetírás része. Nem tud azzá lenni, mert a folyamatok mélyrétegének lényegét, s azoknak

¹ A magyar válogatott a Norvégiával vívott pótszelejtezőt meglepetésre oda-vissza nyerte, így a 2016-ban rendezett Európa-bajnokságra negyvennégy évnyi szünet után kijutott! Azóta ezt még kétszer megtette, most először – csoportjában mindenkit megelőzve – egyenes ágon. Igen nagy az öröm, s még nagyobb a várakozás!

² A 2016-os Európa-bajnokág sikeresnek mondható szereplése után – több gyarló eredmény mellett – még Andorrában is képesek voltunk veszíteni, gyorsan odalett a lelkesedés. 2020 őszén – újabb Eb-re jutással – megint felszökött a hit, ám a 2022-es világbajnokságra való selejtezés során Albánia oda-vissza vert bennünket, a vébén való szereplés, mint mindig 1986 óta, elmaradt, jött is rögvest a csüggedés. Aztán Angliát vertük – idegenben 4–0-ra (!) – kétszer, Németországban is győztünk, a Nemzetek Ligájának egyik A-csoportját majdnem megnyertük, s kijutottunk a 2024-es Eb-re is. [Megjegyzés: 1970. január 1. előtt a mérkőzések eredményében a két szám között kettőspontot használtak, hisz gólarányt számítottak, míg ettől fogva mínuszjel szerepel a két csapat góljai száma között, mert gólkülönbséget számolunk.]

³ Válogatottunk tizennégy mérkőzés óta veretlen, ötven-hatvanezer néző előtt szerepel idehaza, a csapatot szereti, ünnepli a szurkoló, s hisszük, világsztárunk is van már, Szoboszlai Dominik, a Liverpool játékosa.

⁴ Lényegében az összes sportújságíró által írt munka ilyen, nagyon különböző műfajban és még különbözőbb színvonalon természetesen. Vannak köztük remek darabok is, de egyik sem történetírás.

⁵ Ennek valószínűleg legmonumentálisabb, meghaladhatatlan példája: Dénes Tamás – Sándor Mihály – B. Bába Éva: *A magyar labdarúgás története I–V.* Debrecen, Campus, 2013–2015.; Dénes Tamás – Sándor Mihály – B. Bába Éva: *A világ labdarúgásának története I–V.* Debrecen, Campus, 2018–2020. [A két, összesen tízkötetes munka összterjedelme közel nyolcezer oldal!]

hosszabb távon⁶ törvényszerű következményeit a legrészletesebb adattár és krónika sem képes analizálni, értelmezni. Igen nehéz a rajongónak – illetve annak, akit „csak” a futball érdekel, s mindent kizárna, ami nem közvetlenül a játék elsődleges mozzanataival kapcsolatos – belátnia, hogy a labdarúgás históriája az „egész” történelmi folyamat része, s ezért, bármennyire szeretne, nem tud függetlenedni tőle. Magyarán szólva: a romlástörténet például sosem egy-két ember, csoport hibás döntése, rosszindulata, nyereszkeskedési vágya, hozzá nem értése miatt következik be – s lesz tartós – elsősorban, bár e mozzanatoknak is lehet része benne (!), hanem egy-egy aligha kivédhető szélesebb és mélyebb történelmi sodor következményeként. Ennek leírása pedig szaktörténeti feladat is (!) lenne már, természetesen az adott téma (itt a futball) anyagán, bázisán. Ez annyit jelent, hogy az „igazi” futballhistorikusnak „igazi” történésznek kellene lennie, s erre példa igen ritkán található.⁷ Én sem vagyok ilyen ember. Ám az

esszé – a szó eredeti jelentése szerint: gondolkísérlet – látásmódja felől közelítve a témához, ki lehet tán a történetből hozni valamit. Erre fogok törekedni.⁸

S van még elmondani való az elején. A legnagyobb hiba, amit a vizsgáló (akár történész) elkövethet, hogy a történet végéből, következményeiből igyekszik megérteni, levezetni az okokat, s a folyamatot. Ez kivédhetetlenül érzelmi, indulati elemeket is a vizsgálatba engedő hozzáállás lesz,⁹ s ez az érzelmek tengerén úszkáló futballhistóriára nézvést kivált igaz. A történelmet megérteni – hajszálpontosan rekonstruálni képtelenség – kizárólag az előzmények, a döntő pontig vezető jelenségek, mozzanatok föltárása, analízise nyomán lehet, akkor is, ha a kutató ember szituáltsága, világképe mindig számba veendő tény. Témánk szempontjából ez azt jelenti: a magyar labdarúgás romlástörténete 1954–2015 közötti folyamatának lényege tendenciájában csak a kor (világ)történelme, annak hatásai vizsgálatával együtt felfejthető, s nem a „mikor

ki hozott rossz döntést, kik ártottak szándékosan” indulatvezérelt kérdések ismételtetésével, amit régóta a „veszteségtudatból” fakadt – amúgy jogos – fájdalom tart ébren bennünk.

Úgy gondolom tehát, az 1954-ben – s még utána is – világelső magyar futball romlásának története a történelmi fordulók egymásutánjának kivédhetetlen következménye volt, s ezen belül az aktuális „felelősök” többnyire megnevezhetők ugyan, de őket – csak őket – deresre húzni fölösleges. Mert ha más van helyettük az adott pozícióban, s ők alkalmasint másként döntenek, a végeredmény akkor sem lett volna hangsúlyosan más, néha részletekben tán igen, de hosszabb távon bizonyosan nem.¹⁰ Mert hogy a világ – mint mindig – 1945 és 1954–56 után is változott, s e változásból kimaradni nekünk sem sikerülhetett, ahogy persze a „szocialista tábornak” se, hiába hirdették, hogy a kapitalizmus hatása itt nem érvényesül.

⁶ A hosszabb táv nagyon lényeges, hiszen egy-egy mérkőzésen, vagy rövidebb időszakokban a futballban mindig voltak, lesznek váratlan, látszólag „logikátlan” eredmények, meglepetések, ahogy az olyan sportágakban is, ahol a „saját tudás” érvényesítésébe a szabályok miatt az ellenfél is „beleszólhat”, elröndítheti azt. A centiméterrel, másodpercekkel mérhető sportágakban ez sokkal kevésbé lehetséges, az úszásban például egyáltalán nem.

⁷ Ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül egyetemen kell a történelem szakot elvégeznie, de a történeti szakma szabályait el kell sajátítania, ami nem azonos a történelem iránt való, akár nagyon szorgalmas érdeklődéssel, olvasással. „Történészként” kell gondolkodni! Régi példám: az általam legjobbnak vélt magyar irodalomtörténész – Szörényi László – például nem végzett történelem szakot. Akad szaktörténész, aki a futball témájában is ír fontos dolgozatokat. Erre példa: Takács Tibor: *Szoros emberfogás. Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2014.; Uő: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, Jaffa, 2018. Van, aki a szociológia módszertanára támaszkodva ír le hosszabb folyamatot eredményesen: Szegedi Péter: *Az első aranykor. A magyar foci 1945-ig*. Budapest, Akadémiai, 2016.

⁸ E kísérletnek monumentális példája: Borsi-Kálmán Béla: *Az aranycsapat és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében*. Budapest, Kortárs, 2019. A kötet – címe Szekfű Gyula leghíresebb esszékönyvére, a *Három nemzedék és ami utána következik*re utal – egyértelműen szaktörténeti esszé, igaz, személyes életrajzi elemeket is mozgósít. Témája a magyarországi polgárosodás befejezetlenségének, elakadásának, tévútjainak analízise – a „vérbeli” sportosok ezért nemigen tudnak mit kezdeni vele –, futballunk egy szakasza, s a Puskás-modell csak az általános érdekű elv „csatát”, ahogy Németh László írta a Szekfűről szóló kis könyve elején.

⁹ Lásd a honi Trianon-kutatás egy részének „igazságkereső”, „igazságkimondó”, „igazságszolgáltató” szándékait.

¹⁰ Ennek a korosztályom és az idősebbek által legtöbbet emlegetett példája az 1968 elejétől szövetségi kapitány, hét évig NDK-ban dolgozó, a magyar közeget, s még a játékosokat sem igazán ismerő Sós Károly kinevezéséhez fűződő baklövés. (Konkrét felelősök a szóbeszéd szerint: Csanádi Árpád és – még inkább – Kutas István.) Mert ha nem ő lesz a kapitány – így az utólagos fejtegetés –, az 1970-es vébére való selejtezők során a prágai meccset, a középhátvéd Mészöly Kálmán lecserélésével nem rontjuk el – valóban elrontottuk! –, nincs harmadik Magyarország–Csehszlovákia meccs, nincs a gyászos Marseille, kijutunk a világbajnokságra (először nem jutottunk ki, ha indultunk, s ezt elképzelhetetlennek tartottuk akkor!), nincs hisztéria, nagy visszaesés, s a magyar futball egész története másképp alakulhat. Persze utólag kár találgatni, „mi lett volna ha...”, de a tény, hogy nem jutottunk ki, ahogy az 1974-es vébére sem.

A magyar labdarúgás – az egyik meghatározó gyűjtőpont élenjáró képviselőjeként¹¹ – a 20. század tízes éveitől a hatvanas évek második feléig a világ élvonalába tartozott, majd hanyatlani kezdett, s a nemzetközi mezőny elejéhez képest egyre inkább lemaradt. Aki – mondjuk – 1970 után született, utólag még Nyilasi nemzedékét is világszínvonalúnak „emlékezi”, mi, korosabbak tudjuk, ez közel sem volt már így! A nemzetközi élvonalhoz mért honi színvonal nagyot süllyedt a hatvanas-hetvenes évek között, azért, mert az ötvenes évek második felében és a hatvanasokban való (sport) szemléleti váltásra a magyar labdarúgás képtelen volt már reagálni. Lényegében ennyi történt, minden látványosabb gyarló hiba, bűnös mulasztás, kapkodás ennek kísérőjelensége és következménye volt.

Lássuk a történetet! A magyar Aranycsapat¹² olyan futballt „talált ki” még a játék hőskorának végén (csak később derült ki, hogy a hőskornak vége lett akkor), ami a modern labdarúgás kezdőpontja lett. Ennek lényege, hogy a húszas évek végétől Angliában kialakult új

Az Aranycsapat 1953-ban: Lóránt Gyula, Buzánszky Jenő, Hidegkuti Nándor, Kocsis Sándor, Zakariás József, Czibor Zoltán, Bozsik József, Budai II László, guggol: Lantos Mihály, Puskás Ferenc, Grosics Gyula.
Fortepan / Erky-Nagy Tibor, 13743

játékszerkezet, a WM-rendszer¹³ adaptációja a magyaros stílushoz való ragaszkodás miatt nagyon nem akaródzott nekünk, s már-már úgy tűnt, hogy az 1938-as vb-döntő elvesztése után¹⁴ reánk tört ádáz „rendszervitát” sosem lehet föloldani. Nos, a magyar alakulat – a két világháború közt szocializálódott edzőkkel, játékosokkal – mindezt legkésőbb 1952-re föloldotta vagy megkerülte úgy, hogy radikális újítása közben az egyéni képességeket rendszerbe ágyazottan kiteljesítő, a technikai tudás és a lendület kevercsére

építő „magyaros stílus” tradíciójához visszakapcsolva adott új mintát a világ futballjának is éveken át.¹⁵ Ama csapat inspirációja nélkül sem az 1958-as és az 1970-es brazil,¹⁶ sem a hatvanas-hetvenes évek fordulójától kialakuló holland „totális futball”¹⁷ nem úgy létezett volna, ahogy. S a Johann Cruyff vezérelte, aztán a tanítványa, Pep Guardiola irányította „tikitakás” Barcelona sem – merőben más üzleti és futballkörülmények között, sok-sok edzéselméleti, tudományos és orvosi „hozzátétellel” természetesen!

¹¹ A 20. század első felében három gyűjtőpont volt: a Brit-szigetek (Angliával az élen), Dél-Amerika (Argentína, Uruguay, amihez Brazília a harmincas években csatlakozott), és az úgynevezett Duna-menti iskola, (Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, majd a harmincas évektől Olaszország). Ezek külön stílust is jelentettek.

¹² A fogalmat a rádióriporter Szepesi György használta először a helsinki olimpián (1952) aranyérmes nyert gárdára, bár ő maga is bizonytalan volt ebben. Lehet – mondta –, mégis inkább 1953 májusában, Rómában (3:0-ra vertük Olaszországot!), az Európa-kupa elnyerésekor?

¹³ A fordulat az Arsenal akkori edzője, Herbert Chapman nevéhez köthető. Lényege, hogy – a lesszabály 1925-ös megváltoztatásához igazodva – a 2-3-5-ös formációt 3-2-5-re cserélte. A középső középpályást (centerhalfot) a két védő közé vonta hátra, akinek az ellenfél középcsatárát kellett fognia. Rugdalta is rendszeren, ami a finom stílus kedvelőit – például a magyar Sárosi Györgyöt – riasztotta. Az edzők igyekeztek nagy erejű, amolyan tankszerű középcsatárokat játszani. Ilyen volt Deák Ferenc, a gólszák is. Így a három védő és a két középpályás M-betűt, a hátrébb vont két összekötővel a csatársor meg W-betűt formázott. Az új rendszer nagyobb fegyelmezettséget, fizikai aktivitást kívánt, s kevesebb teret engedett a technikás egyéniségeknek.

¹⁴ 4:2-re vesztettük el a döntőt az új módihoz – *metódónak* hívták – jobban igazodó Olaszország ellenében.

¹⁵ E rendszerben Zakariás negyedik védőt, amolyan „beállóst” játszott a középhátvéd mellett, Hidegkuti meg hátravont középcsatárt, lényegében irányító középpályást. A szerkezet a merevebb 3-2-5 felől a 4-2-4 irányába mozdult, érezhetően nagyobb üres területeket teremtett a pályán, amit kihasználva az egyedi technikai képességű magyar játékosok addig nem látott látványos támadójátékokat produkáltak, s sok gólt szereztek, ha „ment nekik”.

¹⁶ Mindkét csapat világbajnok lett, az utóbbi minden meccsét nyerte a tornán. Pelé mindkettőnek tagja volt.

¹⁷ Az addig a nemzetközi mezőnyben nem jegyzett holland futball előbb a Feyenoorddal (1970), majd háromszor az Ajax-szal (1971–73) adott győztest a Bajnokságok Európa Kupájában (ez volt a legrangosabb kupasorozat 1992-ig, a mai Bajnokok Ligája elődjének tekinthető), a válogatott pedig az 1974-es vb-n mindenkit elbűvölt játékával. Igaz, a döntőt 2–1-re elveszítette a hazai NSZK ellenében. Nem mindig a jobb csapat nyer!

Kimondható: az a gárda a modern futball megalapozója volt, ha létezése legfontosabb mérkőzését – midőn elsőségét „trófeával” is bizonyíthatta volna – elveszítette.¹⁸ Ama csapat – egyáltalán futballunk – kialakulásának szociológiai, mentalitástörténeti, nemzettudati összetevőit nincs tér részletezni, ám hogy játéka, annak formáló ereje a világ labdarúgásának a legelejét jelentette akkor, a mérvadó nemzetközi szakirodalom is egyértelműen elismeri.¹⁹ Tudjuk, ez a pozíció 1956 után elveszett, s előbb kevésbé, majd jobban érzékelhetően a fokozatos visszaesés sorsa lett a miénk. A szurkoló úgy látta persze, hogy a megrogyggyanás elsődleges oka Puskás, Kocsis, Czibor – meg a sokra álmódott teljes ifjúsági válogatott – távozása volt, valójában a helyzet sokkal bonyolultabb ennél. Mert itt már az 1956-ot követő magyar és nem magyar történelmi folyamat erővonalai, determináltságai – illetve ezeknek összevetése – is számba veendő tényezőket jelentenek.

Sematikus módon úgy mondanám: amíg a magyar futball 1956-ig a világ legjobbja volt, a hatvanasokban már csak az egyik – tágabban értelmezett – legjobbja,²⁰ a hetvenesekben az élvonaltól egyértelműen leszakadt, noha a visszapaszkodás illúziója még fűtötte a reménykedőbb lelkeket.²¹ A nyolcvanas években – az 1986-os vébé előtti másfél év teljesítménye ide vagy oda²² – már botorság volt a „nagyokhoz” való csatlakozás esélyében bízni. A kilencvenes évekre pedig – a rendszerváltozással járó körülmény-átrendeződés miatt is – az összes föltétel megváltozott. Ezt a romlásfolyamatot ki-ki – persze életkorától, vagyis a futballhoz való vonzalmának kezdőpontjától függően – eltérő módon érzékeli és értelmezi, ám hogy a leszakadás megmásíthatatlan tény lett, utólag aligha vitatható. Mi és miért történt tehát – nem csak a szűken értelmezett futballszakmában?

A történet első „titka” szerintem az, hogy Európa históriája, s benne a sport pozíciója, mentalitástörténeti szerepe is, az

ötvenes-hatvanas évtizedekben nagyon megváltozott. A világháború sokkjának lassú kiheverése után a gazdasági növekedés – persze volt Marshall-segély és egyéb is – addig soha nem tapasztalt méreteket öltött, gyorsan nőtt az életbe vetett bizalom, s a karriervágy mint elsődleges életterv legitimációja.²³ Mindezt hatalmas technikai fejlődés (személyautó, a telefon terjedése, a televízió mind általánosabb használata), a szórákozási formák átalakulása (az új zene például) kísérte, jött a sztárokért való tömegesebb bolondulás (Lollobrigidától, Brigitte Bardot-n át Gérard Philipe-pig, később Alain Delonig, Belmondóig), meg az igény, a vágy, hogy legyen mindenki „több”, sikeresebb, mint volt tegnap vagy tegnapelőtt. Nos, e tendenciának a szervezett sport „nézése”, a róla való gondolkodás is kivédhetetlenül része lett, a legnépszerűbb játék meg főleg az. A futball is egy általános *libidinózus*,²⁴ élményalapú életérzés és karrierépítési elképzelés bázisa lett, a hatvanas évekre egészen biztosan, s a – mediális lehetőségek szaporodásának

¹⁸ A magyar csapat az 1954-es, Svájcban rendezett világbajnokság döntőjét látványos menetelés után – Brazíliát és Uruguayt, az előző vébé első két helyezettjét is kiverte, s huszonhét gólt szerzett öt mérkőzésen! – 3:2-re elvesztette a sokkal esélytelenebbnek tartott, a két héttel korábbi csoportmeccsen 8:3-ra vert NSZK ellenében.

¹⁹ Lásd: Wilson, Jonathan: *Futballforradalmak. A foci története és taktikai fejlődése az angliai kezdetektől a 2014-es brazíliai vb-ig*. Budapest, Akadémiai, 2014. A hatszáz oldalas könyv csapatunk hatását külön fejezetben tárgyalta, igaz, a „modern futball” születését későbbre, a letámadásos játék kialakulására teszi.

²⁰ Általános az a (nem csak magyar) vélemény, hogy mind az 1962-es, mind az 1966-os világbajnokságon szerepelt, a negyeddöntőben kétszer is balszerencsésen – tán a pszichés fölkészültség hiánya miatt is – kiesett magyar csapatnak tudása alapján döntőt kellett volna játszania. Az 1966-os 3:1-es brazilverést ma is a vebék történetének ikonikus mérkőzésekként emlegetik világszerte. S bár nem lehetett világlklasszisokat igazolni idegenlégiósként, klubcsapataink – a Ferencváros, a Vasas, majd az Újpesti Dózsa elsősorban – „számítottak” még, volt kupagyőzelmünk (Vásárvárosok Kupája (VVK) – Ferencváros, 1965), több kupadöntőnk (MTK 1964, Ferencváros 1968, Újpesti Dózsa 1969), Aranylabdás játékosunk (Albert Flórián 1967), s több nemzetközi klasszisunk is, Göröcs Jánostól és Varga Zoltántól Farkas Jánosig és Mészöly Kálmánig, Mátrai Sándortól Tichy Lajosig, Bene Ferencig és tovább.

²¹ Mind az 1970-es, mind az 1974-es világbajnokságról lemaradtunk, egy Eb negyedik hely – két vereséggel a végén – ugyan összejött még (1972), de a leginkább szembetűnő a meglódukt világfutballhoz (Hollandia, NSZK) képest való gyorsaságbeli, fizikai lemaradás volt. S a magyar társadalomnak a játékhoz való viszonya is megváltozott, futballistának lenni néhanap gúny tárgya lett (kabarétréfák stb.), s egyre sűrűbben lett „országos” beszédtema a játékosok léhának gondolt vagy annak híresztelt életmódja is.

²² Mezey György együttesét 1985-ben Európa első csapatának választották. Elsőként jutott ki csoportjából a világbajnokságra, ott azonban kínosan enervált játékkal 6–0-ra kapott ki a Szovjetuniótól, s ez hosszú időre mindent megváltoztatott. Ma már látszik: az a gárda egy játékszisztémát jól megtanult, azt sokáig eredményesen alkalmazta, de tudása nem a magyar futball általános állapotát tükrözte, nem abból „nőtt ki”, így a méretesebb „zökkenő” is kódolva lehetett. Legfőljebb az aránya lett túlzó és kétségbeesítő.

²³ Ennek volt látványos jelensége a Ludwig Erhard német közgazdász – Adenauer kancellár gazdasági minisztere, később maga is kancellár – nevével fémjelzett német gazdasági vagy jóléti csoda. Aligha véletlen, hogy a fordulatot az 1954-es világbajnoki győzelem kapcsán is használják Nyugat-Európában, „berni csoda” néven. Azt a győzelmet egyenesen a civilizált államok közé való újrafelvétel alkalmaként értelmezték a németek, kilenc évvel a Harmadik Birodalom összeomlása után. Könyv és film is készült *A berni csoda* címmel.

²⁴ A fogalmat a szociológus Hadas Miklós használta a jelenségre. Hadas Miklós: *Olimpia és globalizáció. Sic Itur ad Astra* 62 (2011), 119.

köszönhetően – egyre gyorsabban terjedni igyekezett. Egyre több pénzt „tettek bele”, hogy egyre több pénzt fialjon, fokozatosan vonták be az orvoslást a folyamatba, lett is hamarosan „doppingprobléma”²⁵, s az egész tendenciát – az induló műholdas adások jóvoltából – a nagyvilág is látta már.²⁶ A történetek mélystruktúrájáról, a valós érdekviszonyok alakulásáról, az egyre inkább „fogyasztóvá” előlépett néző, szurkoló persze nem tudhatott pontosat. (Ezért aztán – mert csonkolt tudattal nem élhet az ember – találgatni kezdett, összeesküvés-elméleteket gyártott. Nincs másképp ez a lényegre nézvést azóta sem – nem csak a sportban.)

A sport ebben a folyamatban a személyes karrierépítés része, dobantódeszkája lett, ami az eredmények meglódulását is elhozta, ha az új módi régi tradícióra alapozott, akkor is. Ez a sodor a hatvanas-hetvenes évek fordulójára ért be igazán, elég, ha egy gondos ember az 1964–68-as és az 1972–76-os olimpia úszó, atlétikai, súlyemelésbeli eredményeit veti össze. Ne higgyük, hogy e jelenség a futballt nem érintette meg. A hatvanas években érezhetően keményebb, sokszor durvább lett a játék,²⁷ s a totális futballt – először Hollandia előadásában – is ez a szemléleti

váltás hozta el, ami a pozicionális labdarúgás hagyományos formáját egyre inkább lomtárba küldte.²⁸ Jóval nagyobb lett a gyorsaság, a fizikai felkészültség szerepe, kezdtek a labdarúgók gladiátorokká válni, s ez a sodor – sok-sok változattal, ötlettel – szinte szakadatlan azóta is. S mintha a játék célja is megváltozott volna! „Több gólt kell rúgni, mint amennyit a védelem kap” – Puskásék idején ez volt a „szabály”, ettől kezdve egyre inkább a kapott gól elkerülése lett az óhaj.²⁹ Kevesebb lett a támadó, a 3-2-5 előbb 4-2-4-re, majd 4-3-3-ra, aztán 4-4-2-re módosult, s ma már követhetetlen (5-2-3-1?), mire változott. Nagy lett a pályán a forgalom, egyre kisebb a szabad terület, az ellenfél játéknak elrontása lett az elsődleges cél, s ha „talál” gólt a csapat, ma már igyekszik az előnyt foggal-körömmel megvédeni. E folyamat persze nem egyik napról a másikra lódult meg, hosszú évekig tartott, ám csírája az ötvenes évek második felében, illetve a hatvanas években vettetett el, amikor a mi világhírségünk éppen leáldozni kezdett.

Úgy gondolom, ekkor kezdődött az, aminek lényegével igen sokáig nem akartunk szembenézni. Meglehet, azért, mert a körön belül, annak

viszonyrendszerében élő – és ott érvényesülni akaró – ember (játékos, edző vagy vezető) a romlást nemigen érzékeli, annak mibenlétét, természetét nem ismerheti föl, így nem tud rajta változtatni sem.³⁰ Nem képes, hiszen a váltás önnön pozícióját, szereptudatát kérdőjelezné meg, s ezt megtenni nem akarja. Marad az erőlködés, a fogadkozás, az előttünk álló esélyben való, hol „bejövő”, hol újabb csődbe fúló bizakodás. A rendre eljövő kudarc földolgozási képessége is egyre esendőbb lesz, a ritka mámort általában a sűrű hisztéria alkalma követi. Ennek dimenziója – a mámor-hisztéria dimenzió – szélesedett ki példátlanul e honban.³¹

Labdarúgásunk leszakadásának az volt a kiinduló oka, hogy arra a Nyugat-Európában bekövetkezett – jellemezni próbált – életformabeli, s ezt kísérő sport-, kivált futballtörténeti robbanásra, ami – mondjuk – a hatvanas években bekövetkezett, a magyar futball reagálni sem gazdasági, sem szakmai, sem mentalitástörténeti értelemben nem tudott, s itt, a szovjet régióban élve nem is nagyon tudhatott. Mondhatja bárki, hogy a (cseh)szlovák, a lengyel, a román futballnak lettek nemzetközi sztárjai, értek el sikereket,

²⁵ Az első olimpia, amelyen doppingellenőrzést tartottak, a mexikói (1968) volt.

²⁶ Az 1968-as olimpiát és az 1970-es mexikói labdarúgó világbajnokságot már „egyesben” látta a világ. Az is jellemző lehet, hogy a nyugat-európai társadalmak átalakulását kísérő, új identitásmódozatokat kereső szurkolói magatartás is ekkortól alakult ki. A szervezett szurkolásról, az ultramozgalomról van szó, ami a televíziónak is köszönhetően lokális jelenséggé lett. Az első ultracsoport a Miláné volt 1968-ban. Erről: Jones, Tobias: *Ultra. Az olasz futball sötét oldala*. Budapest, G-ADAM, 2020. Szociológiai igénytel: Balázs Gábor: Az ultra, mint társadalmi jelenség. *Replika*, 2008/9, 168–181. <https://www.replika.hu/replika/62-09> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 05.)

²⁷ Elég az 1962-es chilei (s alig kisebb mértékben az 1966-os angolai) világbajnokság több mérkőzésére gondolni, közte a példátlanul brutális Chile–Olaszország csoportmeccsre („santiagói csata”).

²⁸ „Lerövidültek” a csapatok, az egész társaság tervszerűen előre-hátra mozgott, megnőtt a lestaktika szerepe, a szélsőhátvédek pillanatok alatt támadókká lettek, s a szélsőjáték hagyományosabb formája is eltűnt.

²⁹ A hatvanas évek Internazionaléjánál kitalált olasz *catanaccionak* volt nagy szerepe ebben.

³⁰ Ezt a sajátosságát első futballról szóló írásomban így próbáltam leírni, huszonhét évvel ezelőtt – meglehet, ma már nem szalonképesen: „Végtére is, a szellemi fogyatékosnak nem igazán lehet értésére adni, hogy ő szellemi fogyatékos, mert hiszen szellemi fogyatékos.” N. Pál József: Az agónia történetisége, avagy menthető-e a magyar labdarúgás? In: *Uő: Magyar sport – magyar sors*. Budapest, Kortárs, 2009, 42.

³¹ Igaz – a futballhoz való hozzáállásunkra gondolva –, Hugo Meisl, az osztrák labdarúgás legendás vezére (szövetségi elnök és kapitány is volt hosszú ideig) már a harmincas évek elején ezt mondta rólunk: a magyarok vagy lakodalmat ülnek vagy temetnek.

a szovjet éraban élve is, míg mi – 1968 után – alig-alig,³² s ha mégis, a rendre jövő zuhanásokat követő hisztéria – Marseille, argentínai vébé, Irapuato stb. – miatt hosszú távon mintha a fölvillanások is a kudarcfolyamatot erősítették volna.

A magyar futball zuhanásának sajátossága 1956 utáni történelmünk „egyesiségében” – a „béketáboron” belüli egyesiségében – rejlik. Ennek eredője, hogy minden összetevő, ami 1952 előtt futballunkat világszintre röpítette, a hazug módon konszolidált – „élhetővé” varázolt – Kádár-korszakban megszűnt, szinte egy csapásra múlt idejűvé lett, miközben a világ éppen változott. Gondoljuk meg: a szovjetek által pozícióba tolt első titkár az 1951–54 közti éveket a börtönben töltötte el, 1954. július 21-én szabadult, s első döbbenetes „élménye” a minapi, július 4-ét követő elementáris tüntetéssorozat híre lehetett.³³ A hatalomba lassan épült vissza, 1956. november 4-e után meg az élre került, s arra, hogy Farkas Mihály (meg a fia, Vladimir a börtönben), aki a futballélet nagyhatalmú vezetője volt, s akivel a Rajk-ügyet „végigcsinálta”, hogy viselkedett vele, nagyon emlékezett. Ne legyen kétségünk: gyűlölte őt, s a hozzá kötött futball gersztette érzelmektől félni is

alaposan megtanult. Nemcsak új ’56-ot nem akart, de olyan jelenségeket sem, amik a hatalomellenes indulatokra emlékeztetnek. Jellemző, ahogy a játékhoz 1956 után hozzáállt. Kegyetlenül tartott a vele járó tömegtől. Az 1957. szeptember 22-én játszott budapesti magyar-szovjet után (kikaptunk 2:1-re, s a lelátón számára rémisztő szavakat kiabált a „nép”) kijelentette, hogy le kellett volna tartóztatni a B-középből legalább nyolcvan embert, nehogy hetvenezerre kelljen löni később, ami „nem tréfadolog”, meg azt is: kibírjuk, ha nem leszünk világbajnokok.³⁴ Egész élete és politikája a bizonyíték, mennyire félt ’56 emléktől, ennek esélyét igyekezett elkerülni, állítom, még a futballal kapcsolatos szemlélete is ehhez igazodott. Legyen siker valamennyi, hogy örvendjen a dolgozó, de túlságosan nagy mégse, a jelenség nemzettudati fölhaltó erejére semmi szükség, hisz – a 6:3 s a 7:1 mámorára következett az 1954-es példa! – mi lesz az érzelmekkel, ha kudarc esetén megharagszik a „nép”. Kádár János a maga rendszerébe zártan másképp gondolkodni nem tudott.³⁵

Futballunk ’56, illetve ’68 utáni hanyatlása mértékét azonban alapvetően nem az első titkár személyes hozzáállása okozta és határozta meg – bár a tendenciát

„segítette” kiteljesedni –, hanem az, ami a konszolidációnak nevezett politikai törekvés morális, mentális, szakmai és egyéb következményei játéka – és közegére! – gyakorolt hatása lett. Az állambiztonsági megfigyelés kiterjesztése csak – meglehet, alaposan súlyosbító! – része volt ennek.

Tudom, nem történészi szakszó – metaforának is gyarló talán –, de úgy gondolom, a kádári hatalomgyakorlási szisztéma által kisajtolta társadalmi, mentális állapot fundamentuma lényegében a mindent átjáró *hazugság* lett. Még grammatikai értelemben is, amennyiben a 45-ös szovjet megszállást felszabadulásnak, a forradalmat ellenforradalomnak, a diktatúrát népi demokráciának, az (ál) profizmust meg amatőrségnek kellett nevezni, s úgy ösztököltek politizálásra bennünket, hogy mégse jusson eszébe politizálni senkinek. A cél egyszerű volt: ne alakuljon ki ’56 rémét idéző állapot, s a korábban évtizedekig folyvást „mozgósított” lakosság legyen elégedett, amennyire lehetséges, nyugodjon le és üljön meg a fenekén. Ezt előbb terrorral, megfélemlítéssel, aztán szövetségi³⁶ és életszínvonal-politikával a hatvanas évek közepére el is érte az ideológiai és a pragmatikus elemeket furfangos módon keverő vezetés.

³² Csehszlovákia 1976-ban Európa-bajnok lett, 1996-ban döntőt játszott, Lengyelország volt világbajnoki bronzérmes kétszer is (1974, 1982), Románia vébén a nyolc közé jutott (1994), volt BEK-diadala (1986, Steaua Bukarest). Igaz, az eredmények nemigen bizonyultak tartósnak, ritkán voltak klubsikerek, s világklasszis alakjaik – Nedvedtől, Bonieken át Georgehe Hagiig vagy a bolgár Hristo Sztoicskovig – nem hazájukban lettek sikeresek.

³³ A vesztes világbajnoki döntőt követő, Budapesten több napon át tartott tüntetésről: Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 133–140.

³⁴ Vö: Takács *i. m.* 2018, 81., 92.

³⁵ Ellentétben Rákosi Mátyással – aki nem szerette, csak „használta” –, Kádár kedvelte a futballt, játszott is hajdanán. A hírek szerint a Vasasnak szurkolt, de meccsen ritkán jelent meg, s a jelenség hangulatformáló hatásával tökéletesen tisztában volt. A nemzeti tudat minden csoportos megnyilvánulásában nacionalista hangulatkeltést, fasizmust, ellenforradalmi veszélyt látott, a mérkőzések alkalmával összegyűlt tömegtől iszonyodott. Minden ezzel kapcsolatos „esélyről” tudni akart, hogy az állambiztonsági szolgálat az általa uralt korszakban valósággal „rászállt” a sportra, különösen a futballra, a „disszidálásokról” való félelem mellett ez is magyarázhatja. Erről lásd: Takács *i. m.* 2014. A Ferencvárosra vonatkozóan: Koós Levente: *Egészpályás letámadás. A Fradi és az állambiztonság 1945–1970 között*. Budapest, Inverz Media, 2019. illetve: Borsi Kálmán *i. m.* 2019, 237–358.

³⁶ A szövetségi politika az „aki nincs ellenünk az velünk van” kádári tételnek megfelelően azt jelentette, hogy a társadalom különböző rétegeit a hatalom „megnyerni”, legalábbis semlegesíteni igyekezett. A szellemi életben ez a múltból „örökölt” csoportokat egymás ellen kijátszva, manipulatív módon is ment.

A nép megnyugodott, úgy érezte, egyre jobban élhet, miközben múltját, minapi önbecsülését éppen verték, csempészték ki a lelkéből, fejéből, úgy, hogy még csak – a fogyasztás s a „nyugalom” kicsi lehetőségeinek örvendő – észre se nagyon vette azt.³⁷

Emlékezhetünk az akkoriban elterjedt, stílárisan is telitalálatos szólásokra: „kicsi melóval is elleszünk”, „megcsinálom magamnak”, „megtalálom a számításomat”. S megtörtént a csoda: a közelmúlt – ’56 és környéke – földolgozhatatlan traumájára rácsempészett „jólét” és „kicsi szabadság” volt az alapja annak a „nagy csalásnak”, aminek következményeként egy „törvény” bebizonyosodott. Ha a társadalomra a sok-sok új (életmódbeli, civilizatorikus stb.) jelenség tradíciója szétverésével, kicsempészésével (téesszervezés és annak mentalitástörténeti, életmódbeli hatásai stb.) egy időben ömlik reá, értéktudata, értékelismerő és érték kiválasztó képessége szétesik, ön- és nemzeti tudatát veszve rohan az új „esélyek” után, egy individuális erőterben, öntudatlanul. Értéknek, mintának véli a mutatós divatot – sokat segített ebben az új „csoda”, a televízió –, oly dolgokért kezd rajongani, amik vágykeltők, vonzóak (a „rajongást” támogatják), de hosszabb távon sosem értékképzők.

A hatvanas évek még világszínvonalhoz közeli magyar labdarúgása e közegben létezett, másutt nem is létezhetett. A nagyság tudata és valósága (!) közel volt

A Ferencváros klasszisa 1968-ban a klub székházában: Albert Flórián, Szűcs Lajos, Novák Dezső, Varga Zoltán. Fortepan / Fortepan, 57582

még, hébe-hóba tartott a lendület, zseniális képességű (Albert Flórián, Göröcs János) játékosokat is adott a sors, ám az egyre szélesedő – ’54-től, ’56-tól eredő? – hajszálrepedések szélesedni kezdtek, amiket nem, vagy nemigen akaródzott senkinek észrevenni, megszerezni, súllyal fölvetni. A nagy óvatosságban bizonyára rossz döntések is születtek (nem Kádár „merjünk kisebbek lenni” kezdetű hozzáállására gondolok). Van, aki az edzőképzésnek a Testnevelési Főiskolára bízását, s vele a „magyaros stílus” megszakítását tudja végzetes tévedésnek,³⁸ ám lett itt sokkal nagyobb baj is. A sport, a futball státuszának külhoni változására s annak következményeire kellett volna figyelni és a kihívásra reagálni, de részint az elzártság, részint a minapi nagyság emlékezetéből is fakadt magabiztosság, önelégültség lehetetlenné tette mindezt. Az emlegetett – fegyelmet és tudatosságot követelő – szakmai-futballtörténeti

fordulattal éppen a boldog öntudatlanságban, önelégültségben vegetáló, de morálisan már a szétszűlés útjára lépett-léptetett társadalomnak (futballtársadalomnak) kellett volna lépést tartania. Ez persze lehetetlen volt, a szakmai és a mentális-morális okok törvényszerűen összeértek, egymást erősítették, determinálták, így – repülős zsargonnal szólva – a magyar futball (is) dugóhúzóba került.³⁹

E folyamatot 1968 hatása – ahogy nyugaton, úgy nálunk is – fölerősítette, a labdarúgásra nézvést persze csak közvetetten. A nyugati diákmozgalmak leverése-kifulladásra nyomán a kapitalista konszolidáció az üzleti-fogyasztási szemlélet radikalizálódását hozta el, ez hatott a sportra, a futballra is, miközben nálunk, a szovjet érdekszférában – a prágai történések után – a rendszer „emberarcúvá” formálhatóságához fűzött illúzió elveszett. Ekkor végképp az „ügyeskedhetsz, gyarapodhatsz,

³⁷ Voltak, lehettek tízezrek is természetesen, akik e hazug „alkut” megkötni nem voltak hajlandóak, ám az ellenállás formáihoz igen ritkán érthettek el, a „határokat” – legalábbis a nyilvánosságban – mindenkinek ajánlatos volt betartania. „Összekacsintás”, „kettős nevelés”, „sorok közti olvasás” és egyebek lettek ebből.

³⁸ Lásd: Ferenczi Attila: *A tradicionális magyar labdarúgás alapelvei*. Budapest, [K.n.], 2006. A szerző koncepciója önkörén belül logikusan levezetett, gondolkodtató, ám állításában szerintem inkább a lényegi ok tünetéről, kísérőjelenségéről van szó.

³⁹ Vö.: N. Pál i. m. 2009, 40.

ha tudsz, csak tartsd a szád” lan-gymeleg pocsolás korszaka jött reánk, jó évtizedig még az élet-színvonal is emelkedett, s emelkedett a futballal való ügyeskedés hajlandósága is – miközben vágyakozva bámultuk Cruyffot, Beckenbauert és másokat. (Ekkortól lett határozottabb divat a külföldi sztárokért, csapatokért való rajongás.) Látványos zökkenő lett számunkra 1968–69, aligha véletlen, hogy az akkor ifjabb generáció a marseille-i vereséget (1969. december 3.), a világbajnokságtól való távolmaradást érzi, s nevezi máig afféle korszakhatárnak.⁴⁰

Lemaradtunk, ám e sodornak csak a kisebb-nagyobb tüneteit vettük észre – ha észrevettük⁴¹ –, s nem a mélyebben rejtőző, összetett strukturális, mentaltörténeti, élet- s ezen belül futballszemléleti gondokat.⁴² Marseille után például a zseniális képességű Varga Zoltán 1968-as őszi távozását, Albert koppenhágai végzetes sérülését, Sós Károly rossz prágai cseréjét, az újabb selejtezőbéli kudarc (3–3 a magyar–svéd

’73-ban, megint kiesés) nyomán Juhász Péter mellőzését, az újonc Bicskei Bertalan kapuba állítását nevezte meg „legfőbb okként” a szurkoló (s több „szakos” újságíró is). Pedig a baj másutt – a játék közvetlenül „látható” összetevőin túl, annál mélyebben – rejtezett. Azon a rendszeren belül élve, lélegezve, hosszabb távon, vagy tartósabban sem Verebes József,⁴³ sem Kovács Ferenc,⁴⁴ sem Mezey György⁴⁵ nem segíthetett.

E játék 1968–1986 közti idejét az ötvenes (arany) és a hatvanas (ezüst) évekhez mérve visszatekintve már „bronzkornak” is látjuk.⁴⁶ Ifjabb rajongók akár áhítattal is emlékezhetnek reá,⁴⁷ valójában szinte folyamatosan mentünk lefelé, de mivel önmagunkhoz képest néha emelkedni látszottunk (főleg: 1985–86-ban), nemigen vettük észre, hogy a világ megint tovább lépdél, s a folyamatra reagálni – a ’86-os kudarcot követő hisztéria miatt is – persze ismét nem tudtunk.

Így hát az új (labdarúgó)történeti kihívás újra a legrosszabbkor tört reánk. A rendszerváltozás ideje volt, amikor a végső győzelem illúzióját hozó fordulat nyomán – „a történelemnek vége”, írta Francis Fukuyama akkor – a „nyugati liberális értékvilág” parancsa jött, informatikai forradalommal (személyi számítógép, internet), új üzleti látással. A sport ekkortól lett – nem jelentéktelen előzmények után – végképp az üzlet foglya! Utaltam korábban reá: Bajnokok Ligája, Premier Liga, Bosmanszabály stb. Az egykor patinás, identitásukat büszkén őrző óvó klubok helyén (és nevén) alakult sok kicsi „világválogatott”, a futballglobalizáció újabb lépcsőfoka. A „több kattintást, több követőt, még több pénzt” beseperni szándékozó gondolat mindenhatóságának mutatója lett a mérce, amihez illeszkedni kell, s „lúzer”, örök vesztes, aki nem teszi. A folyamatban a 2010 körüli idő (okostelefon, közösségi média) újabb ugrást eredményezett, s ennek megkerülhetetlen hatása ma is érezhető. A pénzé, a pénz utáni vágyé

⁴⁰ Mivel Magyarország és Csehszlovákia azonos pontszámmal végzett selejtezőcsoportjában (a gólarány nekünk kedvezett volna), harmadik mérkőzést rendelt el semleges pályán az akkori szabály. A meccset váratlanul – és váratlanul nagy arányban – 4:1-re elvesztettük. A Mészöly Kálmánnak tulajdonított – valójában elsőként Göröcs János által kiejtett – híres, „futballfordulatot” sejtető mondat („a mi időnk lejárt!”) e mérkőzést követően hangzott el.

⁴¹ Ennek leginkább gyarló példája a sajnos néhol még ma is ünnepelve emlegetett Végh Antal-jelenség volt. Leginkább: Végh Antal: *Miért beteg a magyar futball?* Budapest, Magvető, 1974. Végh – a maga szimplifikált gondolkozásával – azt írta meg, amit mindenki sejtett, ha a „tűzhöz közelebb volt” vagy tudott is, csak nem mondott nyilvánosan. (Lusták a játékosok, nem edzenek rendesen, az ifjú edzője részeges, mások meg saját zsebükre dolgoznak, bundamérkőzések vannak, játékosuralom stb.) Ezért a könyvet „igazságbeszédként” falta az „egyszerű szurkoló”. A valós okok rejtve maradtak, sőt a „rendszer” – amit nem bántott, inkább dicsért! – még segítette is bebetonozni a mű, épp mert az „igazmondás” honi lehetőségének illúzióját hitette el.

⁴² Pontosabban: egyetlen jelenséget konstatáltunk, azt is rosszul, a labdarúgás egészének kontextusából kiemelve. Úgy véltük, futballtudásunkkal továbbra sincs különösebb baj, játékosaink a világ élvonalától csak erőben, erőnlétben maradnak el. Ennek pótlására ötlötték ki a második világbajnokságról való lemaradás után, 1974 elején az úgynevezett „követelményrendszert”. A leleményt Kutas István friss MLSZ-elnök nevéhez kapcsolta a közvélemény. Valamennyi csapat játékosainak az edzéseken ugyanazt az „adagot” kellett teljesítenie (Cooper-teszt, sokszor 30 méter sprint, tízes ugrások sorozatban páros lábbal), amit ellenőrök figyeltek, az edzők öntudatosabb fele és a játékosok jó része meg úgy csalt, ahogy bírt. Évente, az alapozó időszak végén, februárban 4000 méteres futóverseny, nagy „felmérő” volt a lóversenypályán.

⁴³ Verebes József a tíz évvel korábbi holland játékrendszer sikeres adaptálásával valóságos csodát tett Győrben a nyolcvanas évek elején, akkor még nagyon „éhes” és tehetséges játékosokkal, ám – igaz, ellenérdekeltek is gáncsolhatták – továbblépni nem igazán tudott. A „csodát” az MTK-val is megismételte 1986–87-ben egy esztendeig, azonban a kilencvenes évek labdarúgásában már nem jutott semmire.

⁴⁴ Kovács Ferenc a Videoton csapatával 1985-ben az UEFA-kupa döntőjéig jutott, de e történetnek sem lett folytatása. Jellemző lehet, hogy a gárdából a válogatottba alaptagként csupán Diszl Péter, a kapus fért be.

⁴⁵ Mezey György az 1984–86 közti, a világbajnokságra eddig utoljára kijutott válogatott kapitánya. Reményt adott, várakozást keltett, de a legnagyobb kudarc (0–6 az első meccsen a szovjetek ellen) is a nevéhez köthető.

⁴⁶ Bocsák Miklós könyvet is írt a Mezey-féle csapatról hasonló címmel. Bocsák Miklós: *Bronzkönyv. Az utolsó nagy csapat*. Budapest, M-Sport, [É. n.].

⁴⁷ Lásd: Benedek Szabolcs: *Ballada egy csapatról. A ’86-os válogatott története*. Budapest, Helikon, 2020.

itt minden hatalom, s ehhez a nemzetközi futballvilág – és annak vezetése – tökéletesen igazodott. A *Transfermarkt* – „ki mennyit ér” aktuálisan – listája 2000-ben indult, a „gyűlölet nem pálya” szlogent viselő antiraszszista – természetesen jogos, de valójában a (futball)globalizációt segítő-támogató – mozgalom meg a 2001-es Buenos Aires-i FIFA kongresszuson. Azon már senki sem csodálkozott igazán, hogy a 2022-es világbajnokságot a kőgazdag sivatagi miniállam, Katar kapta meg. Gyermekünk, unokánk külföldi topcsapatokért bolondulnak olykor szinte gyilkos indulattal, Cristiano Ronaldonak, e trend látványos modelljének-termekének – eredményeiért jár a tisztelet! – legalább 250 millió követője van, s mi, magyarok is akkor örvendünk, ha valamely játékosunk „topbajnokságban” villant egyet. Megfordíthatatlan e tendencia!

Ezzel a „meglódulással” is baj lett, jó harminc esztendeje. A rendszerváltozás kvázi-szabadsága épp az emlegetett új kihívásnak nyitott utat, s erre választ adni – lerobbant állapotunkban – már végképp nem lehetett. Szétesett a szocializmusban megszokott szerkezet, gazdátlanokká lettek a nagy tradíciójú klubok is, mindenki szponzorok után rohángált, szélhámosok tűntek föl és el, futballpályák százait (ezreit?) számolták fel az új – üzleti – parancsokhoz illeszkedve. Mindenki ment volna Nyugatra, vagy akárhova, hogy

több pénzhez jusson (olykor az osztrák harmad- vagy negyedosztály is megfelelt), de a magyar portéka alig-alig kellett már valakinek (tisztelet a kivételeknek!). Hogy világbajnokságra vagy Eb-re kijuthatnánk, kevés szurkolónak jutott már eszébe, ennek az érának a legnagyobb válogatottbeli kudarc „természetesen” az egyetlen remény fölvilágosítása után következett.⁴⁸ Örvendeni 2000 után a honi drukker alig-alig tudott – a Németországban elért 2–0-s győzelemnek (2004), vagy az olaszokon vett 3–1-es diadalnak (2007), de hát mindkettő eredmény az újabban „senkit sem érdeklő” barátságos mérkőzésen született –, esetleg Gera Zoltán olykor-olykor látott angolai mozdulatainak, de sajnos inkább a keserűség, a csüggedtség volt a meghatározó (0–3 a románok, 1–8 a hollandok elleni selejtezőkön). Aztán jött 2015 őszének csodája⁴⁹ – szinte logikátlan módon. Ám a futballban, mint tudjuk, nem mindig van logika!

x

Mire megyünk az előttünk álló Európa-bajnokságon nagy reménykedésünk idején, nem tudható. Nagyon szurkolok, de illendő számba venni valamit nyugalomunk, lelki békénk érdekében. Persze bármi (majdnem bármi!) előfordulhat ebben a játékban, de hosszabb távon való csodák nemigen.⁵⁰ Istenáldotta helyzetben válogatottunknak még a horvát világbajnoki példa⁵¹ is megközelíthető

talán (nem holnap!), ám a magyar futball egésze (!) világszínvonalra jutásának – a jelenlegihez hasonlatos tendenciák mellett, amelyek aligha változnak lényegesen – semmi józan esélye nincs. Annak kell örvendeznünk, ami számunkra – a harmincas, ötvenes, hatvanas évek honi és nemzetközi futballkörülményeivel össze sem vethető mai viszonyok, körülmények közepette – adódik. Tudom, a mi pozíciónk, történelmi sorsunk ebben a „nagy történetben” példátlanul egyedi, ami nehezen felejtethető, így bennünket újabb és újabb álmódosításokba ránt. Nincs futballnemzet ugyanis a Földön – sem Dél-Amerikában, sem Európában –, amelyik egykori élvonalbeli rangját, pozícióját oly mértékben veszítette el, mint mi az utóbbi hatvan-hetven év során. Mivel erre a szurkoló „emlékszik” – az is, aki nem élt akkor, s nem is érdekli a futballtörténelem –, a visszavágás-visszatérés valós lehetőségéről őt lebeszélni nem lehet.

Ezért azt mondanám – végezzünk az Európa-bajnokságon akárhogyan –, hogy bízzunk önmagunkban továbbra is, s közben okuljunk a világ futball- és egyéb tendenciáiból. Tanuljunk meg és hozzunk ide „mindent, ami jó, ami szép, ami nemes, és amit érdemes!”⁵²

⁴⁸ Az 1998-as vébére szolgáló selejtezőn Magyarország csoportjában némi szerencsével a második helyen végzett, és pótselejtezőt játszhatott Kis-Jugoszlávia (lényegében Szerbia) ellen. Idehaza 7–1-re, Belgrádban 5–0-ra szenvedtünk vereséget, riasztóan látványos volt a lemaradás, s persze hogy megint kitört a hisztéria.

⁴⁹ Nagyon örültünk, s tisztelet a gárdának, de tudtuk, hogy a szinte váratlan kijutás a mezőny huszonnégy csapatosra emelésének – ezért játszhattunk csoportunk harmadjaként pótselejtezőt – is köszönhető volt.

⁵⁰ Görögország 2004-es Európa-bajnoki győzelmét szokás ilyen „csodának” tekinteni.

⁵¹ Horvátország az élvonalbeli európai klubokban szereplő nemzetközi klasszis játékosokra – köztük a 2018-ban aranylabdás Luca Modric-ra – építve, a 2018-as világbajnokságon ezüst-, a 2022-esen bronzérmet szerzett.

⁵² Veres Péter 1939-ben írt szabadversének (*Én nem mehetek el innen...*) végső szavai.

Koós Levente

Minden héten háború

A labdarúgással foglalkozó állambiztonsági iratok militarizációs jegyeinek szövegközpontú vizsgálata

A FUTBALLMEZŐ MINT HARCSZÍNTÉR

Már javában zajlottak a 2020-as labdarúgó Európa-bajnokság küzdelmei, amikor nekiláttam a tanulmány anyaggyűjtésének. Anélkül, hogy átfogó és reprezentatív vizsgálatot végeztem volna a futballmérkőzések közvetítésének nyelvezetéről, csupán a Dánia–Anglia elődöntő hosszabbítására koncentráltam. Feltűnő volt, hogy Hajdú B. István, az ország legelismertebb sportkommentátora úgy közvetítette az összecsapást, mintha az valódi csata, és nem csupán egy futballmérkőzés volna. Az utolsó fél órában ilyen és ehhez hasonló megállapításokat fűzött kommentárjához: „*rohamozna Anglia*”; „*Dánia büntetőpárbajt vívna*”; „*ezeket a légicsatákat rendre megnyeri Maguire*”; „*támadóbevetésre készen*”; „*fizikailag kinyíffant állapotba került dán csapat*”; „*teljesen lemondanak a támadás lehetőségéről*”; „*így meg persze igazi hősköltemény lenne belőle*”; „*mind a hat cseréjét ellőtte Dánia*”;

„nem mondom, hogy *rohamoz*”; „*Dánia fantasztikusan harcolt az egész Európa-bajnokságon*”.

Az elmúlt évtizedek sporttörténettel foglalkozó szakirodalmában egyre több szó esik a sport és a háború közös vonásairól, illetve az egyes sportágakban fellelhető háborús/harci jegyeiről.¹ E sajátos párhuzam már a legelső sporttudósítókban is tudatosult: a legnépszerűbb egyesült államokbeli sportágnak számító amerikai futball a polgárháború után a sajtóban a békeidőben vívott háború metaforájaként jelent meg. Az első hivatalos futballmérkőzések között jegyzett Princeton–Rutgers összecsapást a mérkőzés után az egyik szemtanú így jellemezte: „Nehéz volt megkülönböztetni a csatatéren barátot és ellenséget az állandóan változó szereplők között.”² Az sem ritka, hogy a mai, modern NFL (National Football League) küzdelmeit a játék felépítése, a stratégia, valamint a területhasználát tekintetében az

amerikai hadsereg modern háborúival vetik össze.³

Természetesen a globális tekintetben legnépszerűbbnek számító labdajátékkal, a labdarúgással foglalkozó írások sem mulasztják el felhívni a figyelmet számos olyan aspektusra, amely a futball és a háború közötti párhuzamokat erősíti fel. A témával foglalkozó kutatások homlokterében annak a nyelvezetnek a vizsgálata áll, amelyet a labdarúgás hoz létre a különböző csatornákon keresztül. Ennélfogva nemcsak a futballnak mint játéknak és sportnak van sajátos nyelvezete, hanem a futballról tudósító kommentároknak is.

Az ezzel kapcsolatos kutatások kiemelik, hogy azáltal, hogy a sport békeidőben a háború helyettesítőjeként jelenik meg, e két terület nyelvilag mélyen áthatja egymást.⁴ A magyar sportnyelvben megjelenő metaforák nagy hányada is a háború, a harc és a viadal fogalmainak jelentéstartományából kerül ki.⁵

¹ Példának lásd: Deluliis, Daniel: *Word Cup or World War? War Metaphors in Newspaper coverage of the 2010 World Cup* (The Pennsylvania State University, The Graduate School College of Communications, Master of Arts, 2011); Pérez López, Carla: *A Comparative Study of War and Sport Metaphors in Political News Headlines* (Universitat Autònoma de Barcelona, 2018); Jansen, Sue Curry – Sabo, Don: The Sport/war Metaphor: Hegemonic Masculinity, the Persian Gulf War, and the New World Order. *Sociology of Sport Journal*, 1994/1, 1–17.

² Weeks, James: Football As A Metaphor For War. *American Heritage*. 1988/6. Elérhető: <https://www.americanheritage.com/football-metaphor-war#> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 22.)

³ Drake, T.: Football is our Favorite Metaphor for War [2020]. <https://medium.com/@515plans/football-is-our-favorite-metaphor-for-war-7bae8bdbc1fc> (Utolsó letöltés 2021. 08. 22.)

⁴ Lewandowski, Marcin: The Rhetoric of Violence in Polish and English Soccer Reporting. *Język. Komunikacja. Informacja*, 2011/5, 87–99.

⁵ Mátis Bernadett: Új sportágak nyelvi metaforái. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2009/9, 39.

Ennek okai összetettek: egyrésztől számos sportág (például az ökölvívás, a birkózás vagy a vívás) a háború és a harc intézményéből fejlődött ki,⁶ másrészt a hazai sportnyelv kialakulására a kezdetektől fogva nagy hatást gyakorolt a hadtudomány nyelve.

Úgy gondolom, helyénvaló, ha elfogadjuk a brit nyelvész, Jonathan Charteris-Black megállapításait, aki a metaforák retorikai alapú megközelítését vizsgálva a háború és a sport számos közös vonását állapította meg:

- a. Mindkettőben vannak vesztesek és győztesek. Háborúban a veszteséget a halottak vagy a sebesültek számával mérik, a sportban gólokban vagy pontokban.
- b. A győzelemhez egyaránt szükség van fizikai és szellemi erőre, valamint megfelelő csapatszellemre.
- c. Mindkét tevékenységet – elméletileg – meghatározott szabályok szorítják korlátok közé és független „bírók” felügyelik (háború esetén például a Genfi Egyezmény).
- d. Mindkettő magasfokú fizikai és szellemi felkészülést igényel, mindkettőben magas a fizikai és mentális sérülés kockázata.
- e. Mindkettő megkövetelheti a technológia használatát az eredmények igazolása érdekében. (Például egy robbantásos támadás visszajátszása vagy egy sportesemény kulcsfontosságú történéseinek visszanézése döntő befolyású

lehet: eltaláltuk-e az adott célpontot, érvényes volt-e a gól.)

- f. Mindkettőnek magas a hírértéke, ha a médiában való megjelenéseik alapján ítéljük meg őket.⁷

A futball-háború fogalmi metaforát tehát számos verbális és non-verbális megközelítés igazolja. Ezeknek tipikus példái a hadviselés forrástartományából származó fogalommeghatározások és metaforák, amelyek a kezdetektől fogva nagy számban megtalálhatóak a futball-nyelvezetben.⁸ A játéktéren elhelyezkedő labdarúgók hosszas kiképzés után kerülnek a küzdelem forgatagába, sokszor az edzőtáborból érkeznek a viadal színhelyére. Az egyesület megfigyelői előzetesen kikémelelik az ellenfél erejét és taktikáját, felméri a legbátrabb harcosok gyenge pontjait, majd az edzők ezeknek az információknak a birtokában felkészült hadvezérként kidolgozzák seregük győztes taktikáját. A csapat megtervezett stratégia szerint mozog és működik, a hadsereg felépítésében mindenkinek megvan a saját helye, szerepe: a támadók (csatárok) lövéseikkel az ellenfél kapuját ostromolják és bombázzák, miközben a védők (fedezetek) igyekeznek semlegesíteni őket, a kapusok pedig őrzik kapujukat, nehogy az ellenség átjusson rajta. A csapat kapitánya nemcsak a legnagyobb tekintéllyel bír harcostársai között, hanem különleges jogokkal is fel van ruházva: tárgyalhat az ellenfél kapitányával és a mérkőzést felügyelő semleges szerv delegáltjával, valamint kapcsolatot tart a játéktéren kívül elhelyezkedő hadvezérekkel.

A futballmező valódi hadszíntér, ahol mindkét csapat rendelkezik saját területtel, miközben újakat akar meghódítani. Az egyik csapat balszárnya áttöri a védelmi vonalat, majd a másik csapat jobbszárnya magához ragadva a kezdeményezést, támadólag lép fel és ellentámadást indít. Az ütközet hevében a játékosok összecsapnak, megharcolnak a labdáért, olykor komoly sérüléseket okozva egymásnak. A célterületen áthaladó lövések segítségével az ellenfél legyőzhetővé válik, a párharc vesztesének teljes megsemmisülését csak a gólarány nagysága dönti el. A győzők hősként, a legyőzöttek vesztésként hagyják el a harcot.

E hosszabb bevezető elsődleges célja az volt, hogy tanulmányom témáját megfelelő kontextusba helyezzem: a futball nyelvi és fizikai eszközkészletének segítségével megteremtsem azt a konceptuális teret, amelyben a labdarúgás világát háborúként tudjuk értelmezni.

A SZEMBENÁLLÓ FELEK

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy egy speciális forrásbázisra, az 1945 után kiépült pártállam belügyi dokumentumaira támaszkodva további vonásokra hívjam fel a figyelmet a futball és a háború közös nyelvi eszközkészletével kapcsolatban. A sportról, mindenekelőtt a labdarúgásról (azon belül is a Ferencvárosi Torna Clubról) szóló állambiztonsági iratokban azokat a szöveghelyeket emelem ki, amelyek különböző militarizációs jelleget kölcsönöznek az adott textusnak. Kérdésselvetésem arra irányul, hogy a kommunista diktatúra legproblematisabb

⁶ Kövecses Zoltán: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest, Typotex, 2005, 86.

⁷ Charteris-Black, Jonathan: *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. New York, Palgrave Macmillan, 2004, 125–126.

⁸ Bánhidai Zoltán: *A magyar sportnyelv története és jelene*. Budapest, Akadémiai, 1971, 116.

Labdarúgó-mérkőzés a Ferencvárosi Torna Club Üllői úti stadionjában, 1958. Fortepan / Belházy Miklós, 209872

sportegyesületéről készült állam-biztonsági iratanyag segítségével miként értelmezhető a klub és a hatalmat birtoklók közötti ellentét.

Röviden: tekinthetjük-e a Fradi és a kommunista hatalom szembenállását szimbolikus háborúnak? Továbbá, a szövegekben fellelhető militarizációs jegyek és vonások, a szurkolókról fennmaradt ügynökjelentésekben megjelenő bellikus metaforák alkalmasak-e arra, hogy a belügyi dokumentumokat katonai jelentéseként értelmezzük? A vizsgálat alá vont egykori állambiztonsági iratok, közülük is elsősorban az úgynevezett ügynökjelentések ily módon tehát új köntösbe bújnak: nem titkoszolgálati manővereket mutatnak be, nem egy-egy személy vagy esemény megfigyelését rögzítik, nem a kommunista állambiztonság működésének megértéséhez visznek minket közelebb, hanem arról árulkodnak, hogy dúlt-e háború a Fradi és a diktatúra megtestesítői között.

Mivel a Ferencvárosi Torna Club és a kommunista hatalom szembenállásáról az elmúlt évek során több hiánypótló munka is napvilágot látott, ezért most csak a téma megértése szempontjából kifejezetten fontos tudnivalókat emelem ki. A második világháborút követő szovjet megszállás után a sportéletet sem kerülte el a kommunista mintájú átalakítási hullám. A sportvezetésben és sportirányításban történő személyi és szervezeti változtatásokkal párhuzamosan a magyarországi egyesületeket is a társadalmasítás jegyében kezdték átszervezni.

Az új identitáselemekkel és tulajdonosi háttérrel felruházott klubok közül egyértelműen a Ferencvárosi Torna Club játékosainak szorított leginkább az új meze: színét piros-fehérre, nevét először ÉDOSZ-ra (Élelmezési Dolgozók Szakszervezete), majd Budapesti Kinizsire változtatták. 1948-ban a keményvonalas kommunista Münnich Ferenc, Budapest korábbi rendőrfőkapitánya lett a Ferencváros elnöke, aki székfoglaló beszédében

mindenkit megnyugtatót: a Fradi nemzeti intézmény, helyes és jó vezetéssel a népi demokrácia fontos pillére lehet.⁹

Az ország legnépszerűbb és legnagyobb szurkolótáborával rendelkező egyesületét a hatalom vezetői hagyományosan fasisztának tartották. Ennek konkrét előzményét Jaross Andornak, a Sztójay-kormány belügyminiszterének, a magyar zsidóság deportálásában szerepet vállaló, végül háborús bűnösként kivégzett politikus néhány hónapig tartó (1944) Fradi-elnöklése jelentette. A kommunista hatalomátvételt követően az új politikai rezsimmel szemben kifejezésre juttatott lelátói megnyilvánulásokat Jaross személyével összekötve a hivatalos diskurzus létrehozta a „nem minden fasiszta fradista, de minden fradista fasiszta” terminológiát.

A Ferencvárosi Torna Club a forradalom előtti évben játszott elsőként ismét zöld-fehér szelvényben. Bár az ügyből akkor komoly botrány lett,¹⁰ a visszarendeződést a hatalom már nem tudta feltartóztatni: a klub 1956. november 1-jén hivatalosan is újjáalakult, visszaszerezte nevét és színeit, sőt még a leverett szabadságharc bukása utáni hónapokban is tapogatózások folytak egy esetleges tulajdonváltásról.¹¹ Bár ez utóbbi nem történt meg, a felálló Kádár-kormány rábólintott az egyesület öntevékeny újjáalakulására. Jóllehet a korai hatvanas években a Fradi továbbra is „nyílt seb volt a pártállam testen”,¹² a hetvenes évektől kezdve az állambiztonság feltűnően kevesebbet érdeklődött a zöld-fehér egyesület iránt. Amikor

⁹ Közfelkiáltással választották meg Münnich Ferenc dr. főkapitányt az FTC elnökévé. *Népsport*, 1948. 03. 22. 6.

¹⁰ Kő András: Skandalum a zöld-fehér mez miatt. *Magyar Nemzet*, 2006. 06. 26. 4.

¹¹ Koós Levente: *Egészpályás letámadás. A Fradi és az állambiztonság 1945–1970 között*. Budapest, Inverz Media, 2019, 49.

¹² Ungváry Krisztián: *A szembenézés hiánya*. Budapest, Jaffa, 2017, 200.

a rendszer összeomlásának előestéjén hazánkban is megjelent az angol típusú footballhuliganizmus, a politikai rendőrség iratanyagai közül ismét egyre több dokumentum foglalkozott a szurkolókkal. Mivel ezek az erőszakos cselekmények önmagukban alig rendelkeztek rendszerellenes jegyekkel és mondanivalókkal, e tanulmány témája miatt ezek elemzésétől most eltekintek.

A FRADI MINT ELLENSÉG

A Fradi és a kommunista hatalom közötti szimbolikus háborút mélyebb dimenziókban a Kádár-rendszer első feléből származó forrásanyag segítségével vizsgálom. Ennek oka kettős természetű: egyrészt nagyszámú állambiztonsági iratanyag csak az 1956 utáni időkből maradt fenn, másrészt a klub és a hatalom küzdelmében a forradalom fontos cezúrájának tekinthető a Kádár-rendszer megváltozott sportpolitikája miatt (is).

Az egykori porosz tiszt és háborús specialista gondolkodó Carl von Clausewitz szerint „a háború a politikának a folytatása csupán, csak hogy más eszközökkel.”¹³ E híressé vált és sokat idézett tételmondat kifejtésében a teoretikus nagy szerepet szánt a hadvezérnek, akinek feladata, hogy a politikai cél és az eszközök mindvégig megfelelő összhangban maradjanak. Amikor Kádár János 1957 októberében az MSZMP Politikai Bizottságának ülésén a résztvevők figyelmét a Ferencvárosi Torna Club renitens szurkolóira irányította, egy olyan hadvezér képét öltötte magára, aki

a közeledő ellenséget látva a leg sürgetőbb utasításokat adja ki tábornokainak. „Megmondom őszintén, hogy ezekkel is harcoltunk mi a múlt évben, a diákok egy részével, a huligánokkal, meg a »B« középpel. Ez egy fasiszta gyülekezet – ami persze nem azt jelenti, hogy mindenki, aki idetartozik az fasiszta – de a lényege az, és az sem véletlen, hogy a Ferencváros a fő bázis. [...] Én például ezt az idei tavaszi helyzetet felhasználtam volna arra, hogy örökre megszüntessem a »B« középet úgy, hogy legalább 80 vezetőt letartóztattam volna és börtönbe csukattam volna legalább 10 esztendőre. Saját szememmel láttam – nemcsak football, hanem vízipóló mérkőzésen is –, hogy a mérkőzéssel háttal állva dolgoztak a dirigensek. Csürhe, szervezett fasiszta banda ez. [...] Ha az elvtársak nem ügyelnek, akkor a sportmérkőzések lesznek az egyetlen legális területei a szovjetellenes, kommunistaellenes, antiszemita hangulatkeltésnek, és 70 000 emberre lövetni nem tréfa dolog. Ha még megszökik vagy 70 ember, azt is kibírjuk, minthogy mi intézményesítsük az ellenség legális törekvéseit. Ehhez már kevés az, hogy a Hegyi haragszik a Terényire,¹⁴ vagy viszont.”¹⁵

A szöveg erejét nyilvánvalóan a forradalomhoz való idő- és érzelmi közelsége adja: az '56 októberében megroppant pártvezetés és vele együtt az állambiztonság 1957 őszén még meglehetősen gyenge lábakon állt. Nem csoda, hogy a szabadságharc alatt nevét és színeit visszkapó Ferencvárosi Torna Club

nemcsak a közvélemény számára jelentette a „forradalom utolsó vívmányát”,¹⁶ hanem a hatalom számára is. Az 1957-ben újraindított labdarúgó-bajnokság során a politikai rendőrség a ferencvárosi drukkerék számbeli növekedését tapasztalta. A mérkőzésről mérkőzésre egyre nagyobb tömegben megjelenő szurkolók elleni fellépést sürgető első titkár mondatai emiatt is kelthetik bennünk egy hadüzenet érzetét. A fradisták és a forradalmárok egymásnak való megfeleltetése azt az elgondolást tükrözi, hogy a szabadságharc újból fellángol, a felkelők ismét a barikádok felé tartanak. Kádár nem véletlenül használt beszédében olyan katonai kifejezéseket a szurkolókkal kapcsolatosan, mint például a *harc*, vagy a *bázis*. Mindezekkel azt kívánta érzékeltetni hallgatóságával, hogy valódi felkelőkkel, és nem futballszurkolókkal állnak szemben.

Maga a főtitkár is több ízben személyesen győződött meg az ellenséges tevékenységekről: a lelátókon a drukkeréket egységes szurkolásra buzdító vezérszurkolókat tapasztalataira hagyatkozva hadvezéreként mutatja be párttársainak, ezzel is megerősítve a fradisták összehangolt hadműveleteinek látszatát. „A főhangadó a felező vonaltól balra másfél két méter távolságban a zászlós előtt lévő harminc év körüli erőteljes sűrű barnahajú, kék inget később kék ballonkabátot tartó férfi volt. Ő gyártotta a jelszavakat: »Úgy mint Dorogon«. »Honvéd-Dózsa 1-0« [...] Ennek alvezére volt a tőle pár méterrel jobbra elhelyezkedő 22-24 év körüli fiú

¹³ Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Veszprém, Göttinger, 1999, 31.

¹⁴ Hegyi Gyula és Terényi Imre sportvezetők, a korszakban mind a budapesti, mind az országos sportintézményekben töltöttek be különböző vezetői funkciókat.

¹⁵ *Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1957. október 9-i üléséről*. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) M-KS 288. f. 5/45. ö. e.

¹⁶ *Bakos Miklós ügynök jelentése* (1961. 03. 27.). Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL) 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 411.

A Ferencváros és az Újpesti Dózsa bajnoki mérkőzése a Népstadionban, 1960. Fortepan / Nagy Gyula, 51068

[...] A másik alvezér a csoport legvégén volt. Végig ingujjban volt még a vonaton is, zöld-fehér szalaggal díszítve és ő járta hazafelé a vonat elejét és terjesztette, hogy Kelenföldön leszállunk, mert a Keletiben várja a rendőrség a vonatot.”¹⁷ „...figyelmesen vizsgálva a csoportot, két un. »karmestert« lehetett észrevenni. Ők ketten, bár soha nem üvöltöttek, de annál inkább adták az utasítást, kézzel, szóval, finoman, nem feltűnően. A tömeg, mint jól idomított cirkuszi mutató, híven követte mestere utasításait, üvöltött, rázta a zászlót, mindig ütemesen és kórusba.”¹⁸

„A boly hangadójaához tartozott Novák, Spencer, Király, Budai és egy szőke félre fésült hajú kb. 25 év körüli személy, aki kb. 166 cm magas volt, sötétszürke öltönyt és színes inget viselt. Ez a személy egy külön csoportot irányított, illetve vezényelt. A csoportjához kb. 40 főnyi személy tartozott.”¹⁹

Az itt közölt jelentés részletekben nemcsak a hadászat (vezérszurkolók mint alvezérek), hanem a komolyzene is (vezérszurkoló

mint karmester, szurkolók mint kórus) az ügynökök által használt metaforák forrástartományaként jelenik meg. A fogalmak közös jelentésmezője az irányítás, a vezénylés, a kiosztott utasítások maradéktalan betartása. Érdekes hozzátenni, hogy Lakat Károlyt, a hatvanas évek legnépszerűbb Fradi edzőjét is „Vezénylő” néven tartották nyilván a politikai rendőrségnél. A hadsereg és a zenekar tagjainak engedelmissége elengedhetetlen feltétele a sikernek, minthogy eredményesen szurkolni is csak összhangban lehet.

A „haditanácsnak” tett javaslatait Kádár az újonnan kitörő háború tényével vezeti fel: „Ezekkel megint úgy találkozunk majd, hogy puska lesz az ő, de remélem a mi kezünkben is.”²⁰ Az ellenséggel való leszámolásnak gyorsnak és hatékornak kell lennie, az érzelmeket félre kell tenni, mint ahogy az alvezérek közötti ellentéteket is (Hegyi és Terényi vitája).

Kádár párttársai előtt elmondott beszéde rövid távon eredményes volt, és meghátrálásra kényszerítette az ellenséget: miután a klub – vélhetően felső nyomásnak eleget téve – hivatalosan is feloszlatta az egyesület Baráti Körét, az illegalitásba vonult és az Üllői útról áttette a székhelyét egy Baross utcai étterembe. A rendőrség 1958 májusában lecsapott: a gyűlés mögött „ellenforradalmi szervezkedést” sejtő hatalom a razzia során több szurkolót előállított, egy sportolót és egy korábbi vezérszurkolót sikeresen be is szervezett.²¹

UNIFORMIS ÉS FEGYVERZET

Az első titkár beszédében megjelenő Fradi-drukkerek egyfajta felkelőként vagy harcokként való ábrázolása a politikai rendőrség dokumentumaiban is sokszor tetten érhető. Amikor 1960 tavaszán az állambiztonság több olyan szurkolói csoportot azonosított be, amelyeknek viselkedését problémásnak tartotta, „aktív mozgolódásról”, „újjászerveződésről”, sőt egyenesen „zászlóbontásról” beszélt, mintha igazi felkelőkkel találta volna szembe magát. A hatalom képviselőivel vívott szimbolikus háborúban részt vevő drukkerek a szövegek tanúsága szerint egy sor további olyan kritériummal és jellemzővel rendelkeznek, mint a valódi katonák.

Bár nem viselnek uniformizált egyenruhát, kinézetük és megjelenésük egyes elemei mégis egyértelműen megkülönböztetik őket az átlagos állampolgároktól. Öltözetükben gyakran dominálnak a zöld-fehér színek,

¹⁷ Bakos Miklós ügynök jelentése (1960. 10. 03.). Uo. 154.

¹⁸ Köves ügynök jelentése (1966. 05. 17.). ÁBTL 3. 1. 2. M-29401, „Köves”, 6.

¹⁹ Miskolczy ügynök jelentése (1969. 10. 08.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34842, „Miskolczy”, 3.

²⁰ Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1957. október 9-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/45. ő. e.

²¹ Koós i. m. 2019. 57.

a zöld-fehér kiegészítők (karszalagok, kitűzők, nyakkendők és sapkák formájában), a legbátrabb harcosok pedig zöld-fehér zászlókat lóbálnak kezükben az ütközetek során. „Előttem állt egy 14–15 éves forma kisfiú, akinek fején zöld-fehér sapka pirosbetűs Bor-Sör, Pálinka felirattal ékeskedett.”²² „Célzott itt a különféle hirtelen megjelent ingekre, nyakkenőkre, sapkára, stb. /: Megjegyzem, az egyik ilyen nyakkenő készítő az ismert konferanszé felesége, dr. H. Jánosné.”²³ „Hétnyolcados lódenkabát, tirolai kalap tele jelvényekkel, nyakba lógó haj, zöld szemüveg...”²⁴ „Ez a kis csoport 13–22 éves rosszul öltözött külvárosi fiúkból tevődött össze [...] Már ruhájuk is rendkívül feltűnő volt, zöld-fehér ingek, nadrágok, jelvények, szinte külön színfoltot nyújtottak a Népstadionban. Minden második-harmadik embernél hatalmas Fradi zászló volt.”²⁵ „A társaság 16-20 éves fiatalokból áll, az öltözködésük is egyforma, valamennyi zöld-fehér kendősálat és zöld inget visel.”²⁶ „Arra gondoltam, hogy az egyenruha szerű öltözet – jelen esetben a sapka – biztosítani fogja a fegyelmet...”²⁷

A hatvanas évek közepéig a kommunista sportvezetés meglehetősen ambivalens módon viszonyult az archaikus hadijelvényként is értelmezhető zászlók elterjedéséhez. A Baráti Kör

1958-as erőszakos feloszlata után ügynökjelentésekben olvashatunk arról, hogy a B-közép akkori egyetlen zászlójának megszerzését a rendőrség kiemelt fontosságúnak titulálta: „Lénárt másoknak azt mesélte, hogy gumibottal verték a tarkóját, csak azért vallotta be, hol a zászló.”²⁸ A hatvanas évek elejétől – főként a nemzetközi trendek terjedésének köszönhetően – már nem tiltották a zászlók bevitelét a stadionokba, mégis komoly fegyvertény maradt a szurkolók kezében: használóit pedig a politikai rendőrség potenciális rendbontóként tartotta számon.

„A zászlónak az volt a célja, hogy hogy megmutassa, hol van a »Fradi törzs« és természetesen innen indult a hangulatkelés is.”²⁹ „Az állóhely egy részén tizennégy-tizenöt éves gyerekek csoportja különböző méretű zöld-fehér zászlókat kezdett lengetni.”³⁰ „Erre a mérkőzésre csináltatott egyik Csaba nevű fiatal egy zöld-fehér selymzászlót. A mérkőzés elején nagy ovációval fel is emelték, de a rendőrök megjelenésére azonnal eldugták, kiabálni sem nagyon merészeltek.”³¹ „Mikor a rendőrök észrevették a zászlókat, meglepetésszerűen odajöttek és elszedték azokat. Mikor a rendőrök távozóban voltak, az egész társaság elkezdett fütyülni és szidták a rendőröket.”³²

A nyugati világ footballstadionjainak lelátóin lezajló változásokat a magyar sportrajongók a kommunista sportmédiából a hatvanas évek elejétől ismerhették meg. Ennek hatására a magyar stadionokban is terjedni kezdtek azok a látványfokozó elemek, amelyek a korábbi hagyományos szurkolás mellett újfajta szint vittek a lelátói életbe. Mivel ezek elterjedése leginkább a ferencvárosi drukkeréhez volt köthető, a kádári állambiztonság sok esetben igyekezett fellépni használoi ellen. Így a különböző hangulatfokozó eszközök (zászlók, fáklyák, petárdák, kereplők, szócsövek, dudák) megjelenése a belügyi aktákban egyfajta szurkolói fegyverarszénként is értelmezhetők, mint olyan kellékek, amelyekkel a szurkolók a kilencven perc alatt vívják meg csatáikat. „Az MTK-Ferencváros mérkőzésén a hatalmas kereplővel rendelkező Polacsek izgága módon felállva a rendőrök felé rázva szerszámát azt ordította: ezt vegyétek el, szétlékelem a fejeteket, de ezt nem kapjátok meg.”³³ „Bodai tavaly füttyel, kódobálásával működött közre. Szombaton a fáklyázásnál tevékenykedett.”³⁴ „Novák a mérkőzés alatt egy piros és egy zöld petárdát lőtt fel.”³⁵ „A mérkőzés alatt figyelmes lettem egy 46-50 év körüli férfire, akinél egy zöld-fehérré festett szócső volt, amit használat után mindig betett egy nála lévő nagyobb

²² Bakos Miklós ügynök jelentése (1960. 10. 03.), 155.

²³ Bakos Miklós ügynök jelentése (1963. 06. 29.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/3, „Bakos Miklós”, 365.

²⁴ Bakos Miklós ügynök jelentése (1960. 03. 07.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 410.

²⁵ Köves ügynök jelentése (1966. 05. 17.), 6.

²⁶ Bakos Miklós ügynök jelentésének tartóiszti értékelése (1960. 08. 15.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 77.

²⁷ Zilahy Ferenc tanúkihallgatási jegyzőkönyve (1961. 12. 21.). ÁBTL 3. 1. 9. V-147359/1, „Weidemann Károly”, 222.

²⁸ Bakos Miklós ügynök jelentése (1958. 06. 05.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523, „Bakos Miklós”, 6.

²⁹ Bauer Miklós tanúkihallgatási jegyzőkönyve (1961. 11. 29.). ÁBTL 3. 1. 9. V-147359/1, „Weidemann Károly”, 176.

³⁰ Bakos Miklós ügynök jelentése (1963. 03. 28.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/3, „Bakos Miklós” 281.

³¹ Kovács István ügynök jelentése (1965. 04. 13.). ÁBTL 3. 1. 2. M-32567, „Kovács István”, 362.

³² Kovács István ügynök jelentése (1965. 05. 13.). Uo. 366.

³³ Bakos Miklós ügynök jelentése (1960. 06. 20.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 40.

³⁴ Bakos Miklós ügynök jelentése (1960. 09. 26.). Uo. 135.

³⁵ Miskolczy ügynök jelentése (1970. 04. 13.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34842, „Miskolczy”, 10.

zacskóba.”³⁶ „Öltözetük nadrágon kívül hordott kockás ing, hosszú haj, beszédmodoruk a legrágárabb. Minden szavuk a kurva anyád stb. kezdődött. Kezükben nagy fakereplő.”³⁷ „Hozzatok minél több zászlót, kereplőt, hogy jó balhét csinálhassunk, beszéltek egymásnak a fiatalok.”³⁸ „[...] már a Tatabánya-FTC mérkőzés megelőzően az O, P, R, S szektorokban tartózkodó szurkolók körében gyűjtést szerveztek, és az így szerzett összesen zászlókat, kolompokat, képeket és különböző rendbontásra alkalmas eszközöket vásároltak.”³⁹ „A mérkőzés folyamán két petárdát lőttek, vagy robbantottak, de nagyokat szólt mindig.”⁴⁰ „A pukantyúba 15-20 szál gyufát rakott és a pályán lőtte ki. Ez a srác ismertető jele egy autó kürt, ami három sávós és rézből van.”⁴¹

ERŐDEMONSTRÁCIÓ ÉS FELVONULÁS

A szurkolók, csakúgy, mint a régi korok hódító seregei, egy-egy nagy csata előtt táborba szállnak és együtt kelnek útra, hogy sikerrel vegyék be az ellenséges városokat. 2000 májusában Párizs adott otthont a Bajnokok Ligája döntőjének, amelyben két spanyol csapat (a Real Madrid és a Valencia) mérkőzött meg egymással. A spanyol drukkerk Franciaországba való utazását a *Times* magazin egyértelműen úgy írta meg, mintha valódi fegyveres seregek láttak volna hozzá északi szomszédjuk okkupációjához: „A légi szállítás már tegnap

megkezdődött. Több mint 150 charterjáratból álló repülőszázad teszi meg az utat. A buszok délben indultak el Madrid és Valencia központi tereiről a Pireneusok túloldalára. A vonatok zsúfolásig megteltek, Spanyolországból a határon túlra gurultak, és megkezdtek az előrenyomulást a francia főváros felé.”⁴²

A ferencvárosi szurkolók mozgását különösen a vidéki mérkőzéseket megelőzően kísérte kiemelt figyelemmel az állambiztonság. Feltűnő, hogy a szurkolók közé beépített ügynökök jelentéseiben igen aprólékosan számoltak be az utazások körülményeiről. A kor viszonyaihoz képest is komoly tömegnek számító vidékre utazó fővárosi szurkolók sokszor töltötték meg az IBUSZ által szervezett és indított különvonatokat és buszokat. A hálózati személyek precíz szövegalkotásának köszönhetően a részletesen strukturált szurkolóhad utazása úgy jelenik meg a jelentésekben, mint a különböző fegyverek és csapattestek frontra való bevagonírozása: „A két vonaton 2160 ember jött. Az első vonaton foglalt helyet a fiatalok csoportja és ez volt a hangulatra, magatartásra is kedvezőtlenebb vonat. Egész úton egyrészt a fékevesztett ivás, a szünet nélküli ordítás, kolompolás, kereplés. [...] Ilyen »alapszó« után érkezünk meg a városba, ahol a közben mintegy kétszáz főre duzzadt csoport kivonult a pályához és ott folytatta randalírozását.”⁴³ „A Keleti pályaudvarról 11.30-kor indult

vonattal mentem le. Az indulásnál megfigyeltem, hogy a vonat még 11 órakor is meglepő üres volt. Ennek okát abban látom, hogy pl. a vonattal utazó cserkésznyakendős csoport nem egyszerre, hanem elszórva egyenként érkezett. Az indulás előtt nem is verődtek csoportban. Így a Keletiből kb. 300–350 emberre becsültem a mérkőzésre igyekvők számát. Ehhez csatlakozott a Ferencvárosi pályaudvaron egy 30–40 főnyi csoport, itt szállt fel a zászlós társaság. Végül Kelenföldön jött még egy nagy létszámú utas csoport. Ezekkel együtt 600–700 főre becsültem a leutazottak számát.”⁴⁴ „Mikor Salgótarjánba értünk, akkor csoportba álltak és egy nagy transzparenssal az élen az utca közepén hangos énekléssel felvonulást kezdtek.”⁴⁵

Jól látható, hogy az utazások jellege a portyára vagy a frontra induló seregek képét eleveníti meg. Egyszerre láthatjuk a sereg gerincéhez való fokozatos felzárkózást és csatlakozást, valamint az ellenséges célterületre való érkezés előtt a hangulat fokozódását, a katonák harci moráljának emelését célzó tevékenységeket, mint például a megfelelő pszichés állapotot teremtő szerek fogyasztását.

STRATÉGIA ÉS HADITERVEK

Az ütközetek előtt a szurkolók is megtartották a maguk haditanácsát, ahol részletes haditerveket szőttek a jövőt illetően. A Ferencvárosi Torna Club és

³⁶ *Milán ügynök jelentése* (1963. 07. 03.). ÁBTL 3. 1. 2. M-32534, „Milán”, 254.

³⁷ *Bakos Miklós ügynök jelentése* (1960. 06. 13.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 37.

³⁸ *Kovács István ügynök jelentése* (1969. 05. 13.). ÁBTL 3. 1. 2. M-32567/1, „Kovács István”, 161.

³⁹ *Jelentés az 1964. szeptember 13-i FTC-Győr labdarúgó-mérkőzés eseményeiről*. ÁBTL 3.1.5. O-19460/1, „MTS nemzetközi kapcsolatai”, 250.

⁴⁰ *Kovács István ügynök jelentése* (1968. 03. 06.). ÁBTL 3. 1. 2. M-32567/1, „Kovács István”, 102.

⁴¹ *Zombori ügynök jelentése* (1968. 03. 15.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34063, „Zombori”, 48.

⁴² *The Times*, 2000. 05. 24. Idézi: Charteris-Black i. m. 2004, 122.

⁴³ *Bakos Miklós ügynök jelentése* (1963. 06. 24.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/3, „Bakos Miklós”, 358–359.

⁴⁴ *Bakos Miklós ügynök jelentése* (1960. 10. 03.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 154.

⁴⁵ *Kovács István ügynök jelentése* (1966. 03. 29.). ÁBTL 3. 1. 2. M-32567, „Kovács István”, 432.

a kommunista sportvezetés engedélye alapján működő Baráti Kör a forradalmat követően hétfőnként a klub székházának egyik termében ülésezett. A klub leg-hűségesebb és legelszántabb szurkolóiból álló társaság ily módon a szurkolók hadseregének elit alakulataként értelmezhető, amelynek tagjai a legkipróbáltabb veteránokból tevődtek össze. Fényképes igazolvánnyal rendelkeztek, tagdíjat fizettek és együtt váltották meg jegyüket hagyományosan a B-középbe. Vezetőik körül került ki a zászlótartó, aki a zöld-fehér zászló magasba tartásával jelezte a szurkolóknak, hogy hol található meg a lelátón a legkiválóbb és a legnagyobb erővel küzdő hadseregetest. „Ezek az összejöveteleken általában kb. 100–150 szurkoló jelent meg, a nagyterem mindig tele volt szurkolókkal. Itt egyik fő kérdés az volt, hogy a »B közép« vezetők, B. Miklós és K. Sándor közölték a megjelentekkel, hogy a hét folyamán hol és milyen FTC mérkőzések lesznek /labdarúgó, vízilabda, kézilabda, jégkorong, stb./ felhívták a figyelmüket, hogy mely mérkőzéseken kell feltétlenül megjelenniök.”⁴⁶ „Az összejövetelek célja az volt, hogy az FTC különböző szakosztályaival, ezek működésével és a mérkőzésekre való felkészültségével kapcsolatos problémákat megvitassák.”⁴⁷

„A katonai stratégia az a szilárd alap, amelyre [...] a csapatok vezetése, kiképzése épül. Konkrétan a hadseregek különféle doktrínáiban, szabályzataiban és utasításaiban nyilvánul meg.”⁴⁸ Mivel a katonai stratégiát a hadelmélet

egyik legfontosabb elemének tartják, világos, hogy eddigi érveléseink értelmében a szurkolóknak is rendelkeznie kell vele. A belügyi dokumentumokban számos olyan szövegrész található, amelynek szoros olvasata lehetővé teszi, hogy bepillantást nyerjünk a hatalom és a fradisták konfliktusának háborús stratégiájába. „Szervezettségükre utal az a körülmény is, hogy a hozzájuk csatlakozó ismeretlen személyek előtt egymást nem rendes nevükön szólítják, továbbá a biztosításban résztvevő op. tiszt elvtársak jelentéséből is kitűnik körülmekintő óvatosságuk, mert a kiemelésük, ill. figyelésük során azonnal értesítették egymást, mihelyt észrevették vagy gyanússá vált valamelyik nyomozó közeledése.”⁴⁹ „Az ügynökünk jelentése szerint nagyon összetartanak, s meglehetősen óvatosak és bizalmatlanok az idegenek felé, azonban véleménye szerint sikerül bizalmukba férköznie. Szóban jelentette, hogy a társaság tagjai egymást csak csúf ill. becenévről szólítja.”⁵⁰ „A csoport szervezettségéhez tartozik, hogy néhány egész fiatal gyerek szabályos futárszolgálatot teljesít. Ezek a 10–22 év körüli gyerekek hozták a hírt, hogy fényképezik a közönséget. Erre igyekeztek elrejteni arcukat a vezérek.”⁵¹ „A II. féldőben a B-közép tagjai átmertek az 1-2 középtribünre. Itt ismét kialakultak a csoportok, akik hangoskodtak, kiabáltak. A mérkőzés befejezése után csoportok alakultak, majd a kapunál kiabáltak a többieknek »gyertek ide« és itt kb. 200-an a Verseny utcán végig a Rákóczi út felé haladva

FTC indulókat énekeltek és Körút felé tartottak.”⁵² „A B.[arát] K.[ör] mozgósítása a pályán úgy történt, hogy én vettem kézhez az S szektor egész jegytömbjét [...] Ezeket a jegyeket a Baráti Kör megbeszéléseken én árusítottam. Így jutottak hozzá a Baráti Kör tagok és így vált lehetővé számukra, hogy az S szektorban gyülekezzenek.”⁵³

Az ügynökjelentésekből, tartó-tisztai értékelésekből és rendőrségi dokumentumokból származó források alapján a szurkolók háborús stratégiáját tehát ilyen módon választhatjuk fel:

1. Toborzás: közös jegyvásárlás a Népstadion azon szektoraiba, ahol a B-közép hagyományosan helyet foglal (P-S-T-U szektorok).
2. Szigorú szervezettség: az ütközetek során csak gúny- és csúfnéven szólítani egymást, tudatosan kerülni a társak valódi énjének felfedését; kémek alkalmazása a civil ruhás rendőrök kiszűrésére; futárok használata az ellenséges mozgások figyelésére; arc eltakarása az ellenség szeme elől.
3. Vándorlás: a különböző szektorokból hangos skandálással egybeterelni a legvehemensőbb szurkolókat és a B-közép zászlaja alá hívni őket.
4. Felvonulás: a stadionban zajló párharc előtt vagy után a környék utcáit (Verseny

⁴⁶ Som Ferenc tanúkihallgatási jegyzőkönyve (1961. 11. 30.). ÁBTL 3. 1. 9. V-147359/1, „Weidemann Károly”, 201.

⁴⁷ Németh Lajos tanúkihallgatási jegyzőkönyve (1961. 12. 11.). Uo. 228.

⁴⁸ Szendy István: A katonai stratégia. *Hadtudomány*, 2019/1–2, 18.

⁴⁹ Bakos Miklós ügynök jelentése (1960. 10. 03.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 155.

⁵⁰ Bakos Miklós ügynök jelentésének tartó-tisztai értékelése (1960. 08. 15.). Uo. 77.

⁵¹ Bakos Miklós ügynök jelentése (1960. 10. 03.), 155.

⁵² Miskolczy ügynök jelentése (1969. 10. 08.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34842, „Miskolczy”, 3.

⁵³ Bauer Miklós tanúkihallgatási jegyzőkönyve (1961. 12. 05.). ÁBTL 3. 1. 9. V-147359/1, „Weidemann Károly”, 181.

A Bp. Kinizsi (az akkori FTC) és a Vasas Esti-kupa döntője a Népstadionban, 1954. Fortepan / BL, 218359

utca, Thököly út, Rákóczi út) megszállni, a rendőrségi oszlatásig e területeket kisajátítani és birtokba venni.

AZ ÜTKÖZET

Nem maradhat ki elemzésünk-ből természetesen a konkrét összecsapásokat, valódi harcokat felidéző jelenetek bemutatása sem.⁵⁴ A fradisták és a nyílt állományú rendőrség stadionbeli vagy utcai konfrontációiról tudósító állambiztonsági feljegyzések és rendőrségi iratok tömörségük és a konkrét tények bemutatására törekvő igényük miatt a középkori krónikák csataleírásaihoz hasonlítanak leginkább. „A hangos beszélőbe történt felhívás után sem hagyták abba, sőt tovább fokozódott és kb. 2000 helyen égették az újságot. Később a fiatalok zászlókkal, jelszavakat kiabálva: Éljen a Fradi, stb. mintegy 8–10000 fő a stadion igazgatósági épülete felé mentek. A rendőrkordonba ütközve – mely az igazgatósági

épület előtt állt – »csürhe parasztok« kiáltások hangzottak el a tömegből. A többszöri felhívás ellenére sem voltak hajlandók abbahagyni a cselekményt és a lovas rendőröket, akik a tömeg oszlatását végezték, kövekkel dobálták meg.”⁵⁵ „A rendőrséget becsmérlő különböző megjegyzések, mint »parasztok, csürhéek«, stb. hangzottak el, majd ütemes kiabálással fokozódott. A biztosítás parancsnoka a kiabáló tömeget szétoszlásra szólította fel, s miután ennek nem tettek eleget, adott utasítást a lovasrendőröknek az oszlatás megkezdésére. A viszonylag kis távolság miatt a lovasrendőrök intézkedése nem volt elég eredményes, mert a tömeg körülvette őket és »parasztok, csürhe« szavak kíséretében megkísérelték az egyik lovasrendőrt a lóról lerántani. Ezt követően a biztosítás parancsnoka utasítást adott, hogy nagyobb távolságról vágatva a lovasrendőrök szorítsák ki a tömeget a Népstadion területéről, illetve a sorfalban álló

rendőrök kezdjék meg a tömeg oszlatását. Az intézkedés közben többen kövekkel dobálták a rendőröket.”⁵⁶ „A Kisstadionban megrendezett FTC Újpesti Dózsa jégkorong mérkőzés után kb. 21.15 h-kor a Thököly úton a Baross tér felé kb. 800–1000 fős FTC szurkoló vonult fel tüntetően az FTC-t éltető jelszavakat kiabálva és énekelve. Cselekményük a körüli jármű közlekedését akadályozta, ezért felszólították őket, hogy oszoljanak szét. A felszólításnak nem tettek eleget, ezért 8 fő rendőr elvtárssal, gumibot igénybevételeivel a tömeget szétoszlatták.”⁵⁷

Ezzel szemben a rendőri egységek által elkövetett erőszakos fellépésekről tudósító ügynökjelentések tolmácsolják azokat a véleményeket és tapasztalásokat, amelyek az elszenvedő féltől származnak. Ezek jóval elfogultabb és színesebb szövegvilággal rendelkeznek, a fradistákat egyértelmű áldozatként mutatják be, a rendőri szervezet pedig kegyetlenkedő háborús félként, amely nem veszi figyelembe a háború erkölcsi szabályait. A jelentések gazdagon díszítettek háborús metaforákkal, megjelennek bennük konkrét erőszakcselekmények, foglyul ejtett ellenségek, halottakról és bántalmazott gyermekekről szóló rémhírek, sőt konkrét politikai vezetők felbújtóként és kegyetlen parancsnokként. „Kifelé indulva a visszamenekülőktől hallottam a Thököly-úti felvonulásról. Itt idősebbek és egész fiatalok úgy adták elő, hogy mintegy hat-száz-hétszáz főnyi gyerekekből álló tömeg ünnepelve haladt az

⁵⁴ A futballmérkőzések utáni kollektív erőszakos cselekményekkel egy korábbi tanulmányomban foglalkoztam: Koós Levente: „A Népstadion jelentős részét elborította az égő papír”. Kollektív erőszak és futball Magyarországon 1956 előtt és után. *Betekintő*, 2021/2, 29–49.

⁵⁵ BRFK napi jelentés (1964. 09. 14.) Budapest Főváros Levéltára (BFL) VI. 14.g 8. kisdoboz.

⁵⁶ Jelentés az 1964. szeptember 13-i FTC-Győr labdarúgó-mérkőzés eseményeiről. ÁBTL 3.1.5. O-19460/1, „MTS nemzetközi kapcsolatai”, 252–253.

⁵⁷ BRFK napi jelentés (1962. 03. 03.). BFL VI. 14.g 5. kisdoboz.

utcán. Ezeknek a Hernád utcánál minden szó nélkül nekitámadtak a riadó autókon érkező rendőrök és számtalan sebesülést okozva szétverték őket.”⁵⁸ „Mond Józsi bácsi, mi volt a vasárnapi meccsen, igaz, hogy harc volt a rendőrök és a nép között? A vonaton hallottam beszélni róla, azt mondták, halottak is vannak.”⁵⁹ „Ez a belügyi intézkedés szegénységi bizonyítvány a belügy részére. Szerinte aljas dolog, amit a Fradi közönséggel az utóbbi időben csinálnak, azzal a közönséggel, ami a legégyeszségebb [...] Azt mondta, 500 embert letartóztattak.”⁶⁰ „A mérkőzés után történt előállításokkal kapcsolatban a hazafelé tartó emberek nem tudták mire vélni, főleg a távolabb levők, mi tette indokoltá.”⁶¹ „A mérkőzés közben a salakpályán sétált Marosán György államminiszter, aki saját kezűleg irányította a gyilkosságokat... a mérkőzés végén a békésen távozó tömeget megrohanták a gumibotosok és ok nélkül ütni-verní kezdtek több gyereket, majd a tömegnek rohantak és példátlan brutalitással valóságos Szent Bertalan éjszaka kezdődött.”⁶²

HARCMODOR

Az eddig bemutatott források alapján a hatalom és a Fradi-drukkerek között dúló háborút aszimmetrikus hadviselésnek kell tekintenünk, amely során „a tradicionális hadikultúra képviselői ütköznek meg az irreguláris

hadikultúra képviselőivel, s az ebben részt vevő felek fegyveres harcának filozófiája jelentős mértékben különbözik”.⁶³ A hadviselésben hagyományosan a napóleoni háborúk óta jelen lévő gerillamozgalmak résztvevőivel vagy a huszadik század partizánjaival rokoníthatók leginkább azok a drukkerek, akik az állambiztonsági dokumentumok segítségével úgy írhatók le, mint az állam által monopolizált erőszakszervezetek ellen sajátos harcmódot alkalmazók. A már fentebb idézett Carl von Clausewitz az irreguláris hadviselés sikerét a következő feltételekhez köti: „1. a háború az ország belsejében folyék; 2. egyetlen balsiker ne döntse el; 3. a hadszíntér területe nagy legyen; 4. a nép beállítottsága ezt a háborút támassza alá; 5. az ország átszegdelt és a hegyek, az erdők, a mocsarak vagy a földművelés jellege révén, nehezen járható legyen.”⁶⁴

A hadtudományokkal foglalkozó szakemberek állítása szerint a porosz gondolkodó megállapításai napjainkban is érvényesek minden gerillaháborúra,⁶⁵ sőt jól látható, hogy Clausewitz gerilla-kritériumai közül több is feltűnő azonosságot mutat a fentebb bemutatott jellegzetességekkel: a Fradi és a hatalom konfliktusa a határokon belül manifesztálódott; egy-egy összecsapás a szurkolók és a rendőrök között nem jelentette a fradisták végső visszavonulását; a mindenkori hadszíntér megegyezett

a bajnokság földrajzi eloszlásával, azaz a vidéki Magyarországra is kiterjedt; a Ferencvárosi Torna Club rendelkezett a legnagyobb szurkolótáborral, a Kádár-rendszer alatt is a legnépszerűbb egyesület volt, így népi támogatottsága megkérdőjelezhetetlen. Tekintve a Clausewitz korától eltelt több mint kétszáz évet, az ötödik szempont irrelevánsnak tekinthető az elemzés szempontjából.

A gerillaharc taktikája a gyors, meglepetésszerű támadásokra épít, elsődleges célja pedig nem az ellenség megsemmisítése, hanem folyamatos nyugtalanítására, zaklatására irányul.⁶⁶ Mindez tökéletesen kirajzolódik azokból az állambiztonsági iratokból, amelyek a Fradi-szurkolók felvonulásait, mozgásait és a karhatalommal való összecsapásait rögzítik. A gerillahadviseléssel foglalkozó szakirodalom Morus Tamás *Utópia* című munkáját a téma primer forrásaként tartja számon.⁶⁷ Az angol humanista a háborúval kapcsolatos leírásában így ír: „Amikor legjobban tombol a harc, válogatott ifjak egy csapata elszánja magát, hogy az ellenség vezérét veszi célba.”⁶⁸ A gerillaháború jegyeit felsorakoztató háborús konfliktusokban az aszimmetrikus fél alkalmazza előszeretettel az ellenséges vezetőik fizikai megsemmisítését.⁶⁹

⁵⁸ Bakos Miklós *ügynök jelentése* (1962. 03. 03.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/2, „Bakos Miklós”, 380.

⁵⁹ Bakos Miklós *ügynök jelentése* (1964. 09. 22.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/4, „Bakos Miklós”, 334.

⁶⁰ Szigeti *ügynök jelentése* (1960. 10. 06.). ÁBTL 3. 1. 2. M-14152, „Szigeti”, 232.

⁶¹ Bakos Miklós *ügynök jelentése* (1960. 09. 26.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/1, „Bakos Miklós”, 135.

⁶² Bakos Miklós *ügynök jelentése* (1960. 09. 28.). Uo. 141.

⁶³ Porkoláb Imre: *Az aszimmetrikus hadviselés adaptációja. A tradicionális és irreguláris hadikultúrák összecsapásainak vizsgálata*. Budapest, Dialóg Campus, 2020, 21.

⁶⁴ Clausewitz, Carl von: *A háborúról II*. Budapest, Zrínyi, 1962. 280–281.

⁶⁵ Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*. Budapest, Kézirat, 2009, 97.

⁶⁶ Uo. 92.

⁶⁷ Uo. 95.

⁶⁸ Morus Tamás: *Utópia*. Budapest, Európa, 1989, 119.

⁶⁹ Forgács i. m. 2009, 96.

1965 során nyomozás indult pilis-vörösvári fiatalok egy csoportja ellen, akik a megelőző években leverték a vörös csillagot a pilisvörösvári, illetve a solymári szovjet emlékműről, és a helyszínen különböző izgató tartalmú üzeneteket helyeztek el.⁷⁰ A kihallgatások során kiderült, hogy a fiatalok több tervet is szőttek a kommunista diktatúra megdöntése érdekében, amelyek közül Kádár János mérgezett nyíllal való meggyilkolása jelentette a legelszántabb húzást. A merényletet a Népstadion lelátóján hajtották volna végre egy Fradi-meccsen, amely során a stadion stúdióját elfoglalva lázító hangvételő, a hatalom elleni felkelésre ösztönző beszédet is beolvastak volna.⁷¹ Bár a gigantikus mesterterv nem vált valóra, az elgondolás és az előkészítési munkák (terepszemle a Népstadionban) miatt szorosan kapcsolódik az irreguláris harcmodort alkalmazók céljaihoz.

BÉKEKÖTÉS

Ha a Fradi és az 1956 utáni kommunista hatalom szimbolikus háborújának meg tudtuk adni a kezdődátumát (Kádár hadüzenete 1957-ben), akkor úgy helyes, ha kísérletet teszünk a háborút lezáró időpont meghatározására is. Máshogy fogalmazva: került-e sor békekötésre a két fél között? Történt-e olyan esemény, amely alapján kijelenthetjük, hogy az egyik fél ráerőltette az akaratát a másikra, ily módon győztesként fejezhette be a konfliktust?

Bár a zöld-fehér egyesület és a hatalom reprezentánsai között végig fennállt egyfajta hadiállapot,

a két fél viszonyában jelentős változást eredményezett az egyesület 1964-es bajnokavatóját követő összecsapás a szurkolók és a rendőrség között,⁷² illetve az ezt követő stadionbeli szabálymódosítások, amelyek az 1965-ös labdarúgóidénytől léptek életbe a háború fő hadszínterének számító Népstadionban. „A látogató csak a jegyen feltüntetett helyet foglalhatja el. Tilos a nézőközönségtől elzárt területre belépni, a korláton, kerítéseken átmászni, az ülőhelyen ugrálni. Ittas személy a Népstadion területén nem tartózkodhat. A látogató köteles: a Népstadion berendezését, felszerelését, parkosított területét stb. megóvni és a tisztaságra ügyelni. Tartózkodni minden olyan magatartástól, amely a rendezvény lebonyolítását zavarja, a sportolók, a versenybírók, a játékvezetők, továbbá a rendezők személyét sérti (szidalmazás, verekezés, rendbontás, papírégetés). A Népstadion területére botokat, zászlórudakat, köveket bevinni tilos. A Népstadionban a sportrendezvények idején a közönség részére – sör kivételével – szeszszíttalt kiszolgálni nem szabad.”⁷³

A pályarendszabály tartalmi elemei és megfogalmazása egy olyan békeszerződés világát tükrözi, amelyben nem beszélhetünk egyenlő háborús felekről. Az új szabályzat egyértelműen a hatalmon levők akaratát érvényesíti, és a legyőzött felet korlátozza korábbi tevékenységeinek végrehajtásában. Katonai terminológiával élve úgy is fogalmazhatunk, hogy a békeszerződés gátat szab a legyőzött fél újbóli mozgósítási eljárásainak, megtiltja

a korábbi taktikai elemek használatát, és kényszerű fegyverleteltre kötelezi.

Az új rendszabályok életbelépése mellett a szektorok közé húzott kerítések telepítésével meggátolták a szurkolósereg egyes csapatrészeinek szabad mozgását a mérkőzések során. Az ügynökjelentések tanúsága szerint a B-közép tagjait egyszerre háborította fel és keserítette el az életbe lépett intézkedés, a nézőszám látványosan csökkent, sokan a Népstadion környékét is elkerülték. „Különböző tervek merültek fel a rendelkezések kijátszására, de azután oda lyukadtak ki, hogy az eddigi tapasztalatok szerint érvényesült az akinél a fegyver, annál a hatalom mondás igazsága, és jelenleg a helyzet nem alkalmas arra, hogy ujjat húzzanak a hatalommal. Úgyhogy jelenleg a passzivitást választották...”⁷⁴

Bár a fradisták és a hatalom gyakorlói között a rendszer későbbi időszakaiban is sor került számos olyan megnyilvánulásra, amelyek szintén rendelkeznek militarizációs jegyekkel, mégis úgy vélem, hogy a kádári konszolidáció lezárultával a hatalom már nem törekedett olyan hangsúlyosan a fradisták ellenségként való bemutatására. Ezt bizonyítja többek között a politikai rendőrség iratanyagának megkopása a hatvanas-hetvenes évek fordulójától kezdve. Bár az állambiztonság figyelme nyilvánvalóan megmaradt a Ferencvárosi Torna Club és annak szurkolói iránt, utóbbiak lelátói megnyilvánulásaiban jóval kevesebb direkt politikai utalást talált, mint az azt megelőző

⁷⁰ Müller Rolf: Emlékhelytelenítés. Képek és történetek – 1956 előtt és után. *Betekintő* 2010/4, 8–9.

⁷¹ Takács Tibor: *Büntetőterület. Futball és hatalom a szocialista korszakban*. Budapest, Jaffa, 2018, 177.

⁷² Az események feldolgozásához lásd: Takács Tibor: Van-e ok a pánikra? A Fradi, a politikai rendőrség és a sajtó az 1960-as évek elején. *Sic Itur ad Astra*, (62) 2011, 243–256.

⁷³ A Népstadion rendezvényeinek látogatási rendje. *Népsport*, 1965. 03. 09. 4.

⁷⁴ Bakos Miklós ügynök jelentése (1965. 03. 30.). ÁBTL 3. 1. 2. M-34523/5, „Bakos Miklós”, 126.

évtizedben. Tanulmányom középpontjába alapvetően a Kádár-rendszer korai éveiben keletkezett állambiztonsági dokumentumokat helyeztem. Fő célkitűzésem az volt, hogy a különböző militarizációs jegyeket felvonultató szöveghelyek kiemelésével olyan háborús szövegvilágot hozzak létre, amely segítségével a Fradi-drukkerek és a hatalom egyes reprezentánsai (elsősorban a rendőrség) között fennálló konfliktust szimbolikus háborúként értelmezhesük. Úgy vélem, hogy a hadászatból és hadtudományból származó háborús terminológiákat, illetve a háborús konfliktusok legalapvetőbb kritériumait sikerült megfeleltetni mind a futballpályán, mind a lelátón manifesztálódó történéseknek.

Maradtak persze további izgalmas szempontok, amelyek kifejtésével a tanulmány fizikai korlátjai

miatt adós maradtam. Ezek közül a legfontosabb mindenekelőtt annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy miként reagált a hatalom, a sportvezetés, a rendőrség, az állambiztonság az egyes szurkolói megnyilvánulásokra. Más szóval: a háború során milyen katonai ténykedés jellemezte a reguláris felet? Milyen offenzívákat folytatott le a fradisták diszkreditálása érdekében? Rendelkezett-e a politikai rendőrség is olyan háborús kritériumokkal, amelyek miatt őt is hadban álló félként kezelhetjük? Bemutatható-e a fradisták ellenfele ugyanazon szempontok (kinézet, stratégia, taktika, fegyverhasználat, mozgósítás, haditervek, stb.) szerint?

Természetesen a szövegek által megteremtett háborús tér rendelkezik még olyan fogalmi és tartalmi megfeleltetésekkel, amelyek a szimbolikus háború érzetét erősítik fel. Ezeknek a kifejtésére

terjedelmi korlátok miatt szintén nem maradt lehetőségem, de a téma további kutatási lehetőségei miatt néhányat most megemlítenék. A szurkolóhad katonái között vannak kémek, rémhírtérjesztők, renegátok, háborús felbújtók és árulók. A nagyobb csatákat olykor napokkal korábban az előőrsök összecsapásai előzik meg, a katonák az ütközetek után lakomát rendeznek, a győztesek sokszor prémiumban részesülnek.

A feltett, de megválaszolatlan kérdések és a kihagyott elemzési szempontok sokféleségéből is jól látszik, hogy a tanulmányban bemutatott problémák újabb források bevonásával, új szempontok felállításával, valamint új kérdések és nézőpontok felvetésével további kutatásra sarkallhatnak bennünket.

Csillag Péter

Természetesen, őszintén, tisztán

Az amatőr futballeszme történelmi és társadalmi aspektusai

„A sportba csak azért nem kell politikát vinni, mert benne van”¹ – jegyezte meg 1948-ban Münnich Ferenc, a Ferencvárosi Torna Club elnöke, Budapest rendőrfőkapitánya, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának későbbi elnöke. Mostanság, amikor a magyar labdarúgótársadalmi szerepe túlfűtött közéleti viták témája lett, a csapathoz fűződő személyes viszony pedig sok esetben világnézeti beállítódás függvénye, nem árt tisztázni, igaza volt-e Münnich Ferencnek.

Könnyű a kérdésre gúnyos, beletrördő, felháborodott hangszíval vagy éppen cinkos mosollyal rávágni: természetesen. Hogyne lett volna igaza, amikor a politika és a labdarúgás már a huszadik század első éveiben, de legkorábban az 1910-es évektől kezdett átköszálni a másik térfelére (1919 őszén Friedrich István személyében korábbi válogatott futballista ült a miniszterelnöki székben), és már száz éve felismerték a politikai nyilvánosság szereplőit, hogy a tömegeket mozgató, érzelmekre ható, identitásformáló sportág alkalmas saját üzeneteik hathatós közvetítésére? Nem véletlen, hogy a labdarúgás iránt egyébként nem különösebben vonzódó Horthy Miklós

kormányzó a fellelhető források szerint tizenkét futballmérkőzésen bizonyosan jelen volt, és a díszpályában feljegyzett társalgások alapján a nemzetközi találkozókat diplomáciai kapcsolatépítésre használta.² Idővel sötét felhők gyülekeztek a pályák fölött, a második világháború előestéjén a Magyar Labdarúgó Szövetség élére belügyi miniszteri biztost ültettek, a Gidófalvy Pál-korszakban a futballvezetőség névleg is elveszítette önállóságát. Olyan furcsaságok is előfordultak, hogy az 1944-ben Magyar Kupa-aranyérmes Ferencváros elnökeként a zsidók deportálásáért közvetlenül felelős belügyminiszter, Jaross Andor köszöntötte a győztes futballistákat. Fellélegezni sem jutott idő, a háború utáni évek kommunista térnyerése gátlástalanul érvényesült a sportban is, a viszonyokról mindent elmond, hogy a külföldre igyekvő Szűcs Sándor válogatott úpesti labdarúgót 1951-ben alattomosan csapdába csalták és elrettentő példát statuálva felakasztották. Addigra a stadionokban is új rend született, a hagyományos egyesületek átszervezése, átnevezése, átfestése durván sértette a klubhűségeselek lelkét, a Kispestből Honvéd, az Újpestből Dózsa, az MTK-ból Textiles, Bástya, majd

Vörös Lobogó, a Ferencvárosból ÉDOSZ, utóbb Kinizsi lett. Azazhogy, miként Ferdinandy György írta *Egyfordulós bajnokság* című, kegyetlenül valószerű novellájában: „Nem lett Édosz a Fradiból. Mondhatott akármit az újság, Édoszról itt az Üllői úton senki se beszélt. Az új idény nyitányán is a hajrá, Fradi zúgott, talán még dacosabban, mint a tavalyi bajnokság diadalmas napjaiban. [...] A hatalom bevettette a megfélemlítés valamennyi eszközét, jaj a csapatnak, ha játszik, jaj a bírónak, ha győzni hagyja a zöld-fehéreket, és főleg: jaj a B-középnek!” És a cselekmény középpontjában álló apa 1950 őszén, a stadionból hazafelé tartva, a Kerepesi temető kőfala mellett kimondta a fiának: „Minden nagy dolog lent kezdődik, az alapoknál. Hazugságra, csalásra nem épülhet sem egy ország, sem egy futballcsapat.”³

Azért csak megpróbálták. Barcs Sándor, az MLSZ elnöki tisztségét 1950-től 1963-ig betöltő sportvezető ismerte el az 1990-es évek végén: „Az Aranycsapat maga volt a politika. Az Aranycsapat győzelmeit ugyanis a rendszer győzelmeinek kellett beállítani, mint ahogy az élsportot is azért dotálták, mert úgy tartották, hogy egy kiemelkedő olimpiai

¹ Közfelkiáltással választották meg Münnich Ferenc dr. főkapitányt az FTC elnökévé. *Népsport*, 1948. 03. 22. 6.

² A témáról lásd bővebben: Csillag Péter: Horthy Miklós meccsei. *Rubicon*, 2018/6, 26–31.

³ Ferdinandy György: *Egyfordulós bajnokság*. In: *Tizenegy dressz. Focinovellák*. Szerk. Tarján Tamás. Budapest, General Press, 1996, 146–175.

szereplés óriási külpropagandát jelent a rendszernek. Kortársaim ezt ugyanúgy tudják, mint én.”⁴

Az említett kortársak voltak azok, akik maximumra tekerték a futballpropaganda hangját 1953 késő őszén, az angolok ellen aratott 6:3-as londoni győzelem után, ők írták meg a másnapi *Népsportban* (a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa mellett működő Országos Testnevelési és Sportbizottság lapjában) a lelkesítő szavakat a dolgozó népnek, az ország-szerte szervezett „6:3 műszakok” résztvevőinek: „Mennyi esztergapad és hány méter szövet lesz ebből a győzelemből...”⁵ Még Feleki László, a magyar sportsajtó legnagyobb alakja, a széles világlátású, humanista gondolkodású és kritikus szellemű újságíró is együtt énekelt a szürke kórossal. Idézet *Kilencven perc* című meccs-regényéből: „Elképedve olvastuk a vereségtől elalélt és józan ítélőképességüktől megfosztott angol újságok fellegjáró jelzőit: csodalények, felsőbbrendű emberek. Mintha nem tudták volna elképzelni, hogy közönséges emberi halandók zúzták ízzéporrá az angol válogatottat. Pedig a magyar labdarúgók húsból és vérből való, jókedvű, tehetséges fiúk. De felsőbbrendű a társadalom, amelyben élnek, s amelyre

támaszkodva vívták ki a nagy győzelmet. Nem szükséges világbirodalom a sportbeli sikerhez. Az egyik lap keservesen panaszkodott, hogy a magyar sport évi tízmillió font támogatásban részesül, az angol pedig... Nincs pénz a sportra, kell a pénz hajóra, tankra, repülőgépre, atombombára, kenyai fejjavadászatra...”⁶

Ugyanezt a Feleki Lászlót háromnegyed évvel később, az 1954-es világbajnoki döntőn elszenvedett vereség után, bíráló cikke miatt csúnyán félreállították, leváltották főszerkesztői tisztségéből. Akkor már a felbőszült, magát becsapva érző pesti nép villamost borogatott, kirakatot zúzott be, dühödt tehetetlenségében addigi hőseit, az Aranycsapat tagjait fenyegette.⁷ Kibukott az állami dicsszólamok hazugsága, rászkadt a festett égbolt a futballcsillogástól elvakított, nyomasztó valóságban élő magyar társadalomra. A 6:3 ördögi vonása ez is: miközben a hétköznapi nehézségeit feledő ember Puskásék felemelő sikereiben, külföldi hódításaiban élhette ki kielégítően szabadságvágyát, a rendszer ugyanezekkel a győzelmekkel tartotta érzelmi satuban a tömegeket és erősítette saját hatalmi pozícióját. És ha bővült, változott vagy néhány élénkebb színnel gazdagodott is a sportpolitika

palettája, a kapcsolat megmaradt, a következő évtizedek példái alapján tévedés azt feltételezni, hogy futball és politika összefonódásai véget értek a vérvörös ötvenes évekkel.

Münnich Ferenc megfigyelésének tehát kétségtelenül igazat lehet adni, a racionális történelemszemlélet és helyzetértékelés ezt diktálja, mi több, naivitás az ellenkezőjét állítani. Ám talán vagyunk még néhányan, akik minden józan tapasztalat ellenére hiszünk a politikamentes futballban, sőt csak a politikamentes futballban hiszünk. Abban a futballban, amely természetes erejénél, közösségépítő szerepénél, identitásteremtő képességénél fogva átütőbb minden aktuálpolitikai szándéknál, amelyből nem születik sem esztergapad, sem textilgyári szövet, amelynek eredményeire vagy kudarcaira nem kell pártcédulát ragasztani, és amely éppen a hétköznapi szellemi lövészárkainak vonalait teszi nevetségessé. Nem kérdés, az elvakult futballörület éppoly veszélyes, mint a közéleti sértettségtől vezérelt, zsigeri futballgyűlölet. Furcsán hangzik esetleg, de a magyar válogatott kínálta közös élmény attól egyedülálló, hogy még a politikai harcok ellenében is képes egységet teremteni, különbözőségeket feledtetni,

⁴ Az elnöki fiók titkai. *FourFourTwo*, 2017. december, 85.

⁵ 6:3 műszak. *Népsport*, 1953. 11. 26. 2.

⁶ Feleki László: *Kilencven perc*. Budapest, Szépirodalmi, 1954, 14.

⁷ Bajnai Teréz, a *Népsport* egykori újságírója így emlékezett vissza a budapesti utca reakciójára: „Felejthetetlen és máig nyomasztó élményként él bennem az az 1954-es délután és éjszakába nyúló est, amikor megtudtuk, hogy a világ legjobbaiként számontartott labdarúgó válogatottunk a berni világbajnokság döntőjében vereséget szenvedett az NSZK-tól. Két kiküldött munkatársunk megkeseredett hangulatban adta a tudósítást. Jöttek az oldalak az alattunk két emelettel lévő nyomdából. Aztán az egyik kollegánk megunt a »halotti tort«, s elindult hazafelé. Egy perc sem telt el, s már – kissé rémülten és nagyon megrendülten – újra megjelent: idő kellett, míg az első hang kijött a torkából. – Nagy baj van. Nem tudunk kimenni. A portás bezárta a kaput és segítséget hívott, mert a téren összegyűlt tömegből egy csoport be akart törni a házba. A szerkesztőségünket kereste... De mi az, hogy »tömeg«, és miért minket? – kérdeztük döbbenet, mire elmondta, amit megtudott: csalódott szurkolók özönlöttek el az utcákat, villamost döntöttek fel (akkoriban még villamosok jártak a Rákóczi úton), s haragjuk egyik nyilát a *Népsportra* akarják röptetni. Összegyűltünk a legnagyobb szobába, s csak találgatni tudtuk, hogy mit rónak fel bűnünkül. Hogy írásaikban a munkatársaink is erősítették bennük a végső siker reményét?” Bajnai Teréz: A történelemből kilépett egy mérkőzés. *Magyar Nemzet*, 1991. 07. 19. 13. A berni vereségről, mint ’56 előképeről lásd Stefan Lázár könyvét: „Magyarországon ehhez hasonló évek óta nem tapasztaltak: tüntető, jelszavakat kiabáló, kirakatokat betörő, újságokat elégető, felháborodott emberek, akik előbb csak a szövetségi kapitány lakásának ablakait próbálták betörni, ’56 októberében a munkástanácsok tagjaiként konkrét politikai követelésekkel léptek fel.” Stefan Lázár: *A vereség forradalma*. Budapest, Válasz Könyvkiadó, 2003, 31–32.

a szétszabdalt társadalomnak szívmelengető összetartozás-érzést nyújtani. Bizonyos fénytörésben annak látszhat, az eredményjelző tábla mégsem választási cédula: a magyar válogatott nem az x-re játszik.

Ott van riasztó példának a hetvenegy éves londoni diadal utóélete, amelynek történelmi kontextusban értelmezhető üzenete, utókorra rótt felelőssége részben éppen abban áll, hogy a football tömeghatásaival játszani nem szabad. Nekünk, a kritikus tömegnek pedig leckét adott arról, hogy a legnagyobb érzelmi kilengések idején is érdemes megőriznünk józan értékítéletünket. Nehogy aztán kiderüljön, hogy a 6:3 műszak soha nem érhet véget.

A *Sport-Világ* című pesti lap már 1904-ben szólt az aggályokról, a félreértett közéleti szerepvállalásról az egyre népszerűbb sportág képzeletbeli utazása kapcsán: „El a földről a világűrbe, a végtelenbe, az isteni tökéletesség felé. Podgyászunk [sic!] nincs, csak a football-labdát visszük magunkkal, azt is csupa pietásból, emblémaképpen, mert mi már rég túl vagyunk azon, hogy footbalsportot űzzünk, itt hagyjuk ezt a játékszert a földieknek. [...] Nekünk kicsinyes szórakozás ez már, nekünk valami más kell, nagyobb, eszményibb, izgatóbb: nem a football-játék, hanem a football-politika.”⁸

AZ ELFELEDETT MEZÍTLÁBAS BAJNOKSÁG

Ha a játék tisztaságát, érintetlenségét és a hozzá tartozó közös élményeket féltjük, visszanyúlhatunk a múlt elfeledett mintáihoz, az erkölcsileg megtépázott

sportág szigetjelenségeihez. Ilyen volt valamikor a mezítlábas bajnokság. Az egyszerűség, a pusztá játékszeret, a lehetőségekhez igazodó emberi szándék mozgatta, az ínséges körülményekhez alkalmazkodó életrevalóság tartotta fenn két évig. A második világháború romjaiból újjáéledő magyar futballélet elfeledett, szép vállalkozásáról nem írnak a nagy sportkrónikák, szeretettel őrzött emlékeit felemésztette az idő, története a résztvevők többségével együtt sírba szállt.

Pedig nem tanulság nélküli felidézni az 1947 tavaszán meghirdetett futballkezdeményezést, amely a hátország láthatatlan dimenzióiban fiatalok ezreit töltötte meg szenvedéllyel, észrevétlenül építve a majdani Aranycsapat-korszak széles és elhivatott társadalmi környezetét. „Tudod, mi volt az egyik oka a nagy sikernek? – emlékezett vissza a *Labdarúgás* 1975. februári számában a valamikori ötletgazda, Keresztes Tibor, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) akkori sportszervezője, ekkor már a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Vállalat igazgatójaként. – Az, hogy olyan szabályt állítottunk fel, hogy tulajdonképpen nincs szabály, nincs igazolás, nincs szövetségi bíró – persze akadtak, mert rengetegen vállalták a meccsvezetést társadalmi munkában –, az bíraskodott, akinek a személyében a két csapatkapitány megállapodott. Hogy rend volt-e? Igazi, önként vállalt fegyelem. A gyerekek önmaguk vigyáztak erre, s alig akadt vita, rendbontás. Ebben az egészben a játékon, a szórakozáson volt a hangsúly, s hogy mégis komoly küzdelem, színvonalas játék alakult ki az idők folyamán, abban

Korabeli karikatúra a mezítlábas bajnokságról.
Ifjúság, 1947. 08. 09. 8.

a football nagy mozgósító ereje, a fiatalságot jellemző vetélkedési kedv, a mind magasabbra törés vágya öltött testet. S hadd tegyek hozzá még valamit: az ajándékba kapott labda, az a 32 szeletes, szabályos bőrcsoda olyan megbecsülésben részesült Békéstől Vas megyéig, mint a világ legértékesebb kincse...”⁹

A korabeli sajtóforrásokat olvasva kitűnik, hogy bár a szervezeti háttér a Magyar Kommunista Párt ifjúsági szervezete adta, sőt a mozgalom első évi tárgyi hozzájárulásának és legvonzóbb ösztönzőjének számító 1500 labdát maga a párt biztosította, a politikai szövegek háttérbe szorultak, a szervezők szándékát a sportélet újjáélesztésének igénye motiválta. Az 1947 márciusában meghirdetett versenysorozat arra a felismerésre épült, hogy a háborús ínség sújtotta fiatalság sok esetben nélkülözi a játékhöz szükséges alapvető kellékeket, a labdát és a cipőt, focizni azonban nagyon is szeretne. A „mezítlábas” kifejezés a kezdeményező elmondása szerint is inkább szimbolikus értelmű volt, vagyis lehetett

⁸ Politikai hullámok. *Sport-Világ*, 1904. 10. 30. 1.

⁹ Tabák Endre: A mezítlábasoktól a Wembleyig. *Labdarúgás*, 1975/2, 10.

tornacipőben is játszani a mérkőzéseken, de csakis abban az esetben, ha az ellenfélnek is volt mit a lábára húznia. Ha nem, akkor érvényesült a szegényebbhez alkalmazkodás elve, vagyis mindkét csapat cipőtlenül volt kénytelen futballozni.

S hogy mivel? A központilag intézett ajándék labdákból minden nevező együttesnek jutott egy-egy (külön felhívták a figyelmet arra, hogy jól válasszák meg a labdát őrző csapatkapitány személyét, mert pótlásra nincs mód), viszont ha valahol már eleve volt mivel játszani, lelkiismeretesen jelezni kellett, hogy oda már ne küldjenek, hadd jusson helyette más társaságnak. Kizárólag a Magyar Labdarúgó Szövetség vagy a kézilabda-szövetség bajnokságaiban sohasem szereplő, 14–19 év közötti játékosok alkothatták a csapatokat, amelyek körmérkőzéses rendszerben játszottak egymással. A környékbeli bajnokságok győztesei küzdöttek aztán a megyei, majd a körzeti elsőségért, a bajnokok jutalma egy-egy garnitúra szerelés volt.

A labdák beszerzésének kalandos történetét Eperjesi László beszélte el a Testnevelési Főiskola *Tudományos Közlemények* című 1970-es kiadványában, *Az ifjúsági mozgalom és a sport* című tanulmányában: „Ebben az időben igen nehéz volt labdát szerezni. Nem volt bőr, nem volt belső gumi. Az akkori Anyag- és Árhivatal elnöke nem is akart bőrt kiutalni, legkisebb gondja is nagyobb volt a labdarúgásnál. E sorok írója egy társával (mivel az elnök nem akarta a kiutalást aláírni) közölte vele, hogy addig nem mennek el az előszobájából, míg a kiutalást alá nem írja. Végre

az Anyag- és Árhivatal elnöke »megkegyelmezett« és aláírta a kiutalást a bőrre, és belső gumi helyett marhahólyagra (egészen jó belső volt).”¹⁰

Megvoltak hát a feltételek a tavaszi bajnokság elindításához, és az *Ifjúság* folyóirat 1947. március 30-i számában már sorjázta az ország különböző tájairól érkező lelkes üzenetek. Hogy csak néhányat idézzünk: „Mi vállaljuk Győr megye nyugati részének megszervezését. Már felvettük a kapcsolatot a környező falvakkal, innen körülbelül 8 csapat fog részt venni a bajnokságban. (Rábatatona.)” „Mezítlábas bajnokságot című cikkeket olvasva mi is megalakítottuk a futball szakosztályt és jelentkeztünk a bajnokságban való részvételre. (Ókéske.)” „Jobbágyi és környékén megszerveztük a »Mezítlábas« bajnokságot. Eddig öt nevezési nyilatkozat van birtokunkban. Palotás jelentkezése útban van felénk, Szurdokpüspökin is nagy a lelkesedés. (Jobbágyi.)”¹¹

Volt előzménye a mezítlábas gondolatnak: Orosházán már 1946-ban szerveztek helyi alkalmi bajnokságot ilyen néven, a helyi grundokon (Szalmapiactér, Kiserdő, Szőlő, Mikolay-kert, Kisszik, Nagyatádi-telep) mérték össze erejüket a csapatok, Békéscsabán pedig kiírták az angol mintára viccesen Fa-kupának nevezett mezítlábas versengést a fából készült kupácskáért. Az 1947-ben országos vállalkozássá duzzasztott eszököstelen futbalsorozat népszerűsége minden várakozást felülmúlt, hatására másfél év alatt 2800 csapat formálódott, az újabb sportszerosztás nyomán összesen 3325 labda jutott az

ország falvaiba, eldugott városi pályáira, és miután a sikeres inkubátorprogramot három kiírás után lezárták, lendületéből 1949-ben 225 csapat állt rajthoz az induló alszövetségi alapfokú bajnokságokban – immár cipőben, saját felszerelésben, megerősödött futballkötődéssel.

„Szinte hihetetlennek tűnt, de így volt, néhány hét alatt a mozgalom már behálózta az egész országot, s az első kiírásra 829 csapat nevezett – folytatta 1975-ös visszatekintését Keresztes Tibor. – Gyalogosan, szekéren, stráfkocsin jártak a fiúk faluról falura. Olykor néhány papa, mama is elkísérte őket a meccsre. A gyerekek mellett ők is ott szorgoskodtak a faluszéli pályák építésénél, a kapuknak való fák kidöntésénél és ácsolásánál. A mezítlábasok kezdeményezései, ötletei, hogy játéukat még tartalmasabbá tegyék, olyan boldogsággal töltöttek el bennünket, amelyeknek édes ízeit ma is magunkban hordozzuk. Minden túlzás nélkül mondhatom, amikor 1948 nyarán sor került a második kiírás, az 1947–48-as mezítlábas bajnokság döntőjére, mindenki büszke és boldog volt. Lehetett is, hiszen 222 csoportban 1411 csapat vett részt a küzdelmekben. A sportágot is népszerűsítő mozgalom kiterjedt az egész országra: a falvak százaiban ezen a réven kóstoltak bele a fiatalok a sportba. S hogy az akkori MLSZ-vezetők mennyire felismerték az ügy jelentőségét, azt mi sem példázza erőteljesebben, mint az a tény, hogy külön bizottságot hoztak létre, amelynek vezetője Eperjesi László volt. Kitűnő irányításának köszönhető, hogy zavar-talanul bonyolították le a bajnokságot. Nincs statisztika arról, hogy

¹⁰ Eperjesi László: Az ifjúsági mozgalom és a sport. *A Magyar Testnevelési Egyetem közleményei*, 1970/3, 114.

¹¹ Indul a „Mezítlábas” bajnokság. *Ifjúság*, 1947. 03. 30. 8.

mi lett ezekkel a gyerekekkel, de arról tudunk, hogy százával kerültek később a nagycsapatokba, még az NB I-esek sorába is...” Ugyanebben a *Labdarúgás*-számban a cikket jegyző Tabák Endre idéz egy másik visszaemlékezőt is, Tapolcsányi László egykori kőművessegédet. „És jusson eszedbe, a mezítlás bajnokság megszervezése üzenet és követendő példa volt legalább kétezer falu számára, ahol ismeretlen valami volt a sport, a futball. Enélkül feleannyian sem lettek volna kíváncsiak a rádió közvetítésére, hogy vajon Angliában mit tesz a győzelemért Bozsik Cucu, Hidegkuti Nándi, Budai Laci és a többiek...”¹²

Ám nemcsak a falvakban, a fővárosban is megmozdultak a sporttársadalom peremére szorult fiatalok. Szepesi György írja *Sportmikrofon* című könyvében: „Valóban, a mezítlás labdarúgójátékok gépezete elindult, és óriási tömegeket mozgatott meg. Az ilyen nevű csapatok, mint Budafoki Jóbarátok, Tabáni Fiúk, Klauzál téri Legények vagy Városházi SC, bizonyították, hogy a fővárosban a vártnál nagyobb volt az érdeklődés.”¹³

A budapesti labdarúgás egyik legkülönösebb együttesének állít emléket a *Magyar Hírlap* 1975. január 6-i cikke. „Az első budapesti mezítlás csapat a 100 FC volt. A csapat valamennyi játékosa a Hungária körút 100. számú, háromemeletes bérház lakója volt. A ház előtti téren naponta tartottak edzést a környékbeliek

lelkes biztatása közepette. Még edző is került. Szükség is volt rá, hiszen a mezítlás játék speciális taktikát igényelt... A 100 FC meg is nyerte a bajnokságot. Mi lett velük? Hová sodorta őket az élet? Őket már csak a mezítlás bajnokság történetének emléke őrzi.”¹⁴

VISSZA A TERMÉSZETESHEZ! – SPORT ÉRDEK NÉLKÜL

Illetve már réges-régen az sem. A mai dübörgő futballipar koordináta-rendszerében a „mezítlás gondolat” értelmezhetetlen, pedig jó néhányan vagyunk, akiket a modern labdarúgóvilág jelenségei taszítanak. Bizonyos szempontból irigylésre méltók azok, akik valódi örömet lelik a sok esetben identitásuktól megfosztott, steril szórakoztatóüzemi tartalmat nyújtó, társadalmi-szellemi kötelekeiket elszakító klubok közegében.¹⁵ Nyilvánvaló, a csupasz produkción túl is van mit befogadni, tanulságos figyelni például a labdarúgás terepén leképeződő kortüneteket, az emberi viselkedés eltérő mintázatait, a kulturális különbségek változatos jeleit. Mégis tiltakozik az emberben a néma forradalmár, akit hidegen hagy a stadionok betonvalósága, nem hiszi el a klubcenzorok által megszürt PR-interjúkat, nem érdekli a politikai máz, nem bírja a tévéből rázúdított meccsözönt, és unja a végtelenné habosított vitát fejlődésről, lemaradásról.

A változások szembetűnők, elég a labdarúgás értéktárának egyetlen alapelemét, a játékosok és a csapatok kapcsolatát vizsgálni. Az „öregfiútkeszt” mindent elárul: ha egy-egy klub aktuális kezdő tizenegyet böngészve el tudjuk képzelni, hogy ugyanezek a labdarúgók tíz-tizenöt év múlva ugyanennek az egyesületnek az öregfiúcsapatát alkotják, létezik érvényes kötelék. Érdemes kipróbálni a módszert az élvonal néhány meghatározó együttesén. Egyből kiviláglik, hol beszélhetünk eredeti értelemben csapatról, és hol jutott olyan szintre a fejlődés, hogy már csak alkalmi érdekkollektívába terelt, egységes munkaruhába bújtatott iparági bérmunkások termelnek kilencvenperces műszakokban. Nincs kiábrándítóbb annál, mint ha egy szuper profi öltöző a 3–0-ás győzelem után éppoly lélektelen, érzelmentes és sivár, mint a 3–0-ás vereséget követően.

Becsülöm azok érdeklődését, akik az idegenítő tényezők ellenére őrzik hitüket, lelkesülségüket, szurkolói elhivatottságukat. Tisztelem a hitelességüket, egyéniségüket őrző játékosokat, felnézek a felkészült, tanulni kész szakemberekre, értékelem a régiek tapasztalatát, elismerem a futballértelmiségi technokraták korszerű tudását, és tisztában vagyok azzal is, hogy a kirakatfutballnak médiát is kell teremteni.

A professzionális labdarúgás full HD-s szuperdimenziójából kiszakadni mégis felszabadító élmény, a Rousseau-féle „Vissza

¹² Tabák Endre: A mezítlásosoktól a Wembleyig. *Labdarúgás*, 1975/2, 11.

¹³ Szepesi György: *Sportmikrofon*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1982, 108.

¹⁴ Az első mezítlás csapat a 100 FC volt. *Hétféli Magyar Hírlap*, 1975. 01. 06. 11.

¹⁵ „[A stadionok viszonyaiban korábban érzékelt] »demokráciát« lényegében már a történelmi múlt részeként kell kezelnünk, hiszen a futballt totálisan ellenőrző tőkerendszer megkezdte és kiterjesztette a futballipart annak »újraprofitálása« útján. Ennek részeként végrehajtotta a szurkolók korábban nem ismert hierarchizálását, felbomlasztotta az eredeti szurkolói tömeget, szociálisan és pszichológiailag kicserélődött a tribünök közönsége szerte a világon. [...] A futballt (is) apró részletekig piacósították, itt is lejátszódtak világméretben a korábbi államkapitalizmusból kinőtt »multinacionális kapitalizmusra« jellemző specializálódás.” Bővebben a témáról: Krausz Tamás: Bevezetés: a magyar futball „szétglobalizálása”. In: *A játék hatalma. Futball – pénz – politika*. Szerk. Krausz Tamás – Mitrovits Miklós. Budapest, L'Harmattan, 2008, 11–28.

a természetéhez!” jelszó itt is érvényes, némi igazítással „Vissza a természeteshez!” felfogássá alakítva: a műfüves műfutball monotonitásához képest a városszéli sporttelepek, göröngyös falusi pályák egyedülálló varázsa friss, üde levegőt, valószínű élményt kínál. „Nem akarom azt mondani, hogy a teli Népstadion ellen-szenves gondolatokat ébreszt bennem, de itt voltaképpen teljesen különböző dolgokról van szó – fogalmazta meg választását Örkény István író ötven évvel ezelőtt. – Vagy az a sport, amiről én beszélek, vagy a másik. Vagy új nevet kellene találni valamelyiknek. De azt hiszem, sem céljukban, sem tartalmukban, sem formájukban nem hasonlítanak egymáshoz. Én az intimitást keresem a sportban, nevezzük most »kis sportnak«, amely minden kényszer és rekordvágy nélküli vállalkozás, és amely szerintem költői tett.”¹⁶

Eltelt fél évszázad, de az egyperces örkényi definíció ma is tökéletesen áll az amatőr sportra. Könnyű a futball viszonyaira lefordítani a *Népsport-évkönyv*ben megjelent íróinterjú síelőhasonlatát: „Az ember, ha az ilyenfajta sportolást választotta, akkor örökké azt kérdezi magától, vajon mire vagyok képes, mennyire futja önmagam erejéből, elérem-e céljaimat. Van ebben valami játékosság. Ez természetesen csak a vállalkozás méreteire vonatkozik. Aki a Norma fa lejtőjén síel, az nyilván nem a világcsúcsot akarja megjavítani. De olyasmit kaphat, amit a természet is csak bőkezű perceiben nyújt, a hó semmihez sem hasonlító, finom ropogását, a különös csendet, nyugalmat, amely másutt nem lelhető fel.”¹⁷

Az amatőr és a professzionális labdarúgás határa manapság talán még inkább elmosódik, mint az 1910-es, 1920-as évek ádáz vitákkal terhelt időszakában, amikor a tiszta sportszellem és a csábító pénz tisztátalan szerelméből megszületett a sportág fattya, az álamatörizmus. Aki minimálisan képben van a hátszág jelenkori működésével, pillanatig sem veszi komolyan, hogy az elvileg kedvtelők szintjét jelentő NB III amatőr lenne – olyan játékosfizetések-ről hallani, amelyeket elhinni sem merünk, nemhogy leírni. És ez csak a csúcs, a pénz áztatta amatőr futball a vármegyei I., II. osztályban is tocsog a havi több százézes juttatásokban, sőt a futballpiramis alján is előfordul zsebbe fizetgetés, hozzájárulva a természetes kötődések, apáról fiúra öröklődő minták, lokálpatrióta identitás eltűnéséhez és – ha elfogy a szponzor kedve, pénze – előidézve számos gyöker-vesztett kiscsapat megszűnését.

De szép lenne visszahozni, leporolni a huszadik század elején féltve őrzött, Hajós Alfréd-, Manno Miltiadesz-, Gillemot Ferenc-féle nemzedék által képviselt ősi amatőr eszmét! Utópia? Valószínűleg az. A játék természetes vonzerejében, az emberarcú futball megunhatatlan szépségében bízva azonban érdemes újra és újra rávilágítani az elfeledett erényekre. Pluhár István, a BEAC válogatott labdarúgója, a *Nemzeti Sport* főmunkatársa, a magyar rádiózás első korszakos sportkommentátora írta 1925-ben a régió futballéletét tanulmányozva: „Az elerőtlenedett amatőr futballt nem lehet másként fellendíteni, mintha neki okos, helyes propaganda útján

népszerűséget szereznek s életlehetőségét biztosítják. Bizonyos, hogy a professzionizmus megalkotásával az amatőr futball alaposan visszaesett, de ez csak pillanatnyi jelenség. A futball folyton új és új tömegeket von be varázshatalmával szolgálatába s ezek a tömegek nem akarnak mind, nem is akarhatnak futballművészek lenni, hanem futballista sportemberek.”¹⁸

A *Nemzeti Sport* 1931-ben pályázatot hirdetett a sportnyelv idegen kifejezéseinek magyarítására, a tizenkét éven át szervezett nyelvtisztító mozgalom során számos alkalommal előkerült az amatőr szó dilemmája is. A több mint egy évtized során összesen 219 pályázó 1264 szóalkotással próbálkozott, az 1935-ös pályázat elbírálása nyomán a sportlap megosztotta olvasóival az az évi figyelemre méltó javaslatokat. „Amatőr: díjtalan, virtusázó, önkéntes, műkedvelő, önsportoló, zsoldtalan, kedvsportoló, sportszellemű, szíves, lelkes, kedvő, nem hivatásos, gondüzér, öncélú, sportfi, kedvész, bérvető, bértelen, fizetetlen, szívgyárdista, eszmeaharcos, élvjátékos, ártatlan, éremvadász, sportönkéntes, önedző, vaderő, kedvlelő, úrvjátékos, örömtelő.”¹⁹ Érezzük, a majdnem kilencvenéves szófaragványok közül egyik-másik avíttnak vagy éppen megmosolyogtatónak hat ma már, ám a fogalom lényege ott rejlik bennük: az amatőr fizetés nélkül leli kedvét, örömét a játékban, szívvel, lelkével vesz részt benne, az eszme önkéntes követőjeként a sporttal úzi el gondjait. Ahogy Karinthy Frigyes fogalmazott a *Nemzeti Sport*nak 1923-ban: „Úgy is mint volt aktív

¹⁶ Örkény István: A játék költészete. In: *Népsport évkönyv 1973–1974*. Szerk. Szabó Béla. Budapest, 1975. 150.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Pluhár István: Angolok, svájciak, magyarok a bécsi futballhorizonton. *Nemzeti Sport*, 1925. 04. 16. 2.

¹⁹ Egy lépéssel tovább jutottunk a magyarítás útján. *Nemzeti Sport*, 1935. 12. 24. 3.

játékost, úgy is mint nézőt, persze az eredmény érdekelt elsősorban, de nem a számbeli eredmény, hanem az, hogy mit lehet produkálni szépség dolgában. Éppen ezért, mint néző fölöslegesnek tartom a profi-amatőr háborúságot. Sok luft semmiért! Véleményem szerint a legtisztább amatőrség esetén még belépődíjakat sem szabadna szedni a mérkőzésekre. A sportnak egyik leghasznosabb hatása, hogy a lélekre tapadt felhők mozgás közben is lemaradoznak.”²⁰

A SZÉKELYFÖLDI AMATŐR FUTBALLÉLET TANULSÁGAI

Ebben a tekintetben pedig nincs különbség a magyarországi és a határon túli magyarok között. Tanulságos tapasztalatgyűjtő körúton vettem részt 2023 tavaszán a Székelyföldön. A torz és leegyszerűsítő sztereotípiák, a mesterségesen életben tartott kommunikációs kódok, a közbeszéd aktuális érdekeit kiszolgáló sematikus üzenetek azért is veszélyesek, mert – budapesti utazóként érzékelem – a „székely ember” kifejezésről Magyarországon a nagyvárosi üvegpalotákban sokaknak még mindig valamiféle szalmakalapos, bajuszos atyafi képe rémlik fel, aki gumicsizmában ül az erdőszélen, szótlanul szeli bicskával a szalonnát, és időnként zordan odamordul a rátámadó medvére. Ehhez képest talán meglepő lehet, hogy a *Hátsó füves* székelyföldi riportsorozatában a helyi futballélet sok más színes egyénisége mellett megszólalt például székely vegán pszichológus is, aki a falusi futballcsapat csatáraként sem marad ki a közös berbécspörköltös²¹ buliból, legfeljebb párolt zellert és narancslét

Kispád Káváson, a 239 lakosú zalai településen, ahol 2021 óta nincs már nagypályás csapat. Fotó: Csillag Péter

fogyaszt közben. Nem mellesleg munkája során magyarországi kollégáihoz hasonlóan sokat tesz a családon belüli erőszak megfékezéséért, mert azt a többség már régen tudja, hogy a székely férfivicc kiment a divatból: tévedés, hogy az asszony nem ember, a sör nem ital, a medve azonban tényleg nem játék.

Ezért is jelenik meg hangsúlyosan a medvemotívum a közelmúltban bemutatott, érzékeny témákat érintő romániai mozifilmben, a modern idők erdélyi világát, a különböző kultúrák és történelmi hagyományok keveredését, a magyar-román-szász etnikai társadalmi versengést, a gazdasági kényszerpályán megbicsaklott viszonyokat árnyaltan bemutató *R. M. N.* című alkotásban. A román új hullám kiemelkedő képviselője, Cristian Mungiu rendező által jegyzett, nemrég a magyarországi mozikban is vetített film a képzelt cselekmény szerint Récefalván, valójában főként Torockón játszódik, a szereplők hol magyarul, hol románul, hol németül, hol pedig angolul beszélnek benne, a történetben

kirajzolódnak a régi beidegződésektől gerjedő félelmek, fel nem dolgozott sérelmek, a terhelt múltból eredő feszültségek, a vélt vagy valós veszélyek, az ellentmondásos egyéni és közösségi érvényesülési törekvések. Vagyis szinte minden, amiről nem lehet beszélni a témával kapcsolatban lebutított lelátói transzparenssekkel, odavágós szurkolói rigmusokkal, vaktérképes presztízháborúval. Székelyudvarhelyen tökéletesen megértettem a megbecsült tanárembert, aki udvariasan jelezte, hogy bár történészi tárgyilagossággal nagyon szívesen beavat az 1930-as évek egyik nagy vihart kavará, magyar-román nemzetiségi belharccá fokozódó helyi futballmeccsének részleteibe, önmagát nem szívesen exponálná a kérdésben, mert a lármás, kiabálós közegben a halkan kimondott józan szó is stadionzúgássá erősödik.

Az is igaz, hogy ha a szülőföld szeretetéről, a megharcolt identitás tisztaságáról, a szent kötelek védelméről esik szó, a sablonokon szocializálódott külvilág könnyen árvalányhajas

²⁰ Karinthy Frigyes súlyemelőnek készül. *Nemzeti Sport*, 1923. 01. 02. 7.

²¹ A berbécs erdélyi szóhasználatban zsenge bárányt jelent.

hungaroromantikát, kényszeres görcsnacionalizmust vizionál, miközben a hétköznapi hőstörténetek a nagyon is valóságos emberi dimenzióban születnek – és persze a legritkább esetben hatnak igazi hőstörténetnek. Gyimesközépleken, a gyimesi csángók festői szépségű, ám a történelem által igencsak megcibált településén Balla László, a helyi futballélet szervezője beszélte el családjá történetét. Valamikor Budapesten tanult ő is, felesége is, Magyarországon alapítottak családot, a Józsefvárosban született meg első két gyermekük, mígnem egyszer adódott egy kántori állás a messzi Gyimesekben. A házaspár egy este alatt döntött: hazaköltöznek. Hogy miért? „Egyszerűen azért, mert rájöttünk, vannak fogalmak, amelyek a gyermekeink életében teljesen üresek – szólt a válasz. – Ilyen például a nagyszülő. A nagymama nekik egy kedves néni volt csupán, akihez egy évben egyszer elutaztak a Gyimesekbe. Hasonlóan jelentés nélküli kifejezés maradt a szomszéd vagy a szülőföld. Láttuk, hogy nem értik a lényegét, és ezért nem őket hibáztathattuk, csakis magunkat.”²²

Bátorság kellett a hirtelen meghozott, sorsfordító döntéshez, a háttérben munkáló erőkről pedig talán nem is muszáj beszélni. A csendes valóság üzenete néha sokkal átütőbb, mint a nagy hangon zúgott nemzeti szólamoké, a melldöngető erkölcsbeszédeké vagy a látványosan zakóra tűzött kokárdáé. Néhány évvel ezelőtt volt alkalmam megismerni a *Másfélmillió*

lépés Magyarországon című korszakos filmsorozat készítőit, az 1970-es, 1980-as évek fordulóján a magyar vidékről egyszerre dokumentarista társadalmi képet és csodálatos tájbrázolást kínáló munka kulisszatitkait. Szabados Tamás, a természetes és emberléptékű felvételeket rögzítő operatőr mondta nekem a kéktúrás országjárás ötletgazdájáról és rendezőjéről: „Volt velünk valaki, aki másként látta a világot. Rockenbauer Pál valószínűleg soha nem mondta ki azt a szót, hogy haza, mégis az egész filmsorozatból sugárzik a hazaszeretet. Mit jelent ez? Ha bemegyünk egy faluba, megtaláljuk a tanítónőt, aki a gyerekeknek kincset tud átadni. Azt az öreg bácsit, aki furulyát farag, azt a gazdát, aki a gyümölcsfáit különös gonddal kezeli. Azt a papot vagy tanácselnököt, aki igazán közel van az emberekhez. A másképpen gondolkozó emberek hazafisága, értékei domborodnak ki a filmbe.”²³

A másként gondolkodásnak és az alternatív közösségformálásnak pedig alkalmas terepe lehet a futball, a székely falusi pályákon is. Amikor a Felsőboldogfalva-Szentábrahám mérkőzésen a vendégcsapat hátvédjeként az unitárius lelkész akasztotta meg a boldogfalvai rohamokat vagy a csíkszentsimoni lelátón meccs közben az országos hírű helyi fúvószenekar muzsikált, felötlött egy régi cikk, amely a falusi labdarúgás és az értelmiség közeledését sürgeti. A *Pesti Napló* 1937. május 23-i számában írta Csaplár András, a MAC kitűnő atlétája, az 1956-os forradalom után Amerikába kivándorló, 1995-ben, 83 évesen Los Angelesben

elhunyt sportember: „Nem is lenne olyan nehéz virágzó futballéletet teremteni. Csak egy kis vállalkozó kedv, sportszeretet és szervezési ügyesség kell. A tanítókat és a falusi intelligenciát mind jobban bevonják a falusi kultúra emelésének munkájába. Íme, egy újabb kultúraterjesztési lehetőség, nem kevésbé szép, mint a népnevelés egyéb területei.”²⁴

A székelyföldi falvakban eleve nem él a labdarúgás kultúrája, sőt néha egészen furcsa részletekben menti át az anyaországban már kikopott elemeket. Például az ősi „huj, huj, hajrá!” szurkolói biztatás továbbörökítésével: a magyarországi stadionokban az 1940-es évek végén nemkívánatossá vált a szovjet pártvezetők fülét sértő fordulat (a „huj” szó jelentése oroszul vulgárisan férfi nemi szerv), és lassan ki is veszett a tribünökről. Erdélyben azonban meglepő módon, talán a nyelvi elszigeteltség hozadékaként megmaradt (netán visszatért?), és ma is rendszeresen felhangzik. Bár a székely falusi futballban határozottan megőrződtek az eszköztelen és egyszerűségében vonzó sportélet jellemzői, az elmúlt években ott is egyre több csapatot emészt fel a Magyarországon már régóta ismert eróziós hatás: sok esetben a legkeményebb ellenfél a kistelepülések lakosságának öregedése, az új nemzedék életmódváltása, a munkaerőpiac szülőföldet, meccsprogramot nem tisztelő diktátuma. Mégis rendkívül tanulságos tapasztalattal szolgál a budapesti érdeklődőnek a székely falusi futballközeg: olyan őszinte világot, szokásrendszert, természetes hagyományt idéz fel, amely Magyarországon

²² Csillag Péter: Kövérek-Soványak rangadó a Gyimesekben. *Hátsó füves*, 2023. 05. 04. <https://hatsofuves.nemzetisport.hu/koverek-sovanyak-rangado-a-gyimesekben/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.)

²³ Csillag Péter: Rockenbauer Pál emlékére – a Másfélmillió lépés Magyarországon titkai. *Csupasport.hu*, 2022. 11. 26. <https://www.csupasport.hu/turazas/rockenbauer-pal-emlekere-a-masfelmillio-lepes-magyarorszagon-titkai-73863/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 17.)

²⁴ Csaplár András: Futball a falun. *Pesti Napló*, 1937. 05. 23. 40.

már évek, évtizedek óta eltűnt, vagy csak nyomokban fedezhető fel az alacsonyabb osztályokban. Aki ismeri a színpalak mögött zajló folyamatokat, pontosan tudja, hogy bár az NB III-tól lefelé nálunk elvileg amatőr a futball-élet, a fogalom törvényben rögzített definíciója, amely szerint „amatőr sportoló sporttevékenységéért attól a sportszervezettől, amellyel [...] tagsági, szerződéses vagy tanulói jogviszonyban áll, valamint más természetes és jogi személytől díjazásban nem részesülhet”,²⁵ szöges ellentétben áll a valósággal. A változatos trükkökkel folyó pénzezés, a játékosok bújtatott fizetése rendszer-szintű probléma, és manapság sok esetben a legalacsonyabb szinten is előfordul. Hogy a gyakorlat nem szabályszerű, csak a kisebb baj. A nagyobb az, hogy kiöli a megyei bajnoki mérkőzések varázsát, eltünteti a természetes kötelékeket, felülírja a családi példát, a szülőfaluhoz való hűség ösztönzését és óhatatlanul elfojtja a játék önzetlen szeretetét. Pedig Tamási Áron, a Székelyföld írója már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazta az amatőr labdarúgás hitvallását: „Minden ember legnemesebb öröme, ha valami olyant cselekedhetik, amelynek tisztaságában nem kételkedik. Sem a cselekedet idején, sem a cselekedet után.”²⁶

HÁTSÓ FÜVES FUTBALLMENTŐ TÚRA – EGY ALTERNATÍV FUTBALLSZOCIOLÓGIAI KÍSÉRLET

A kérdés Kárpát-medence-szerre aktuális, Magyarországon talán még kiélezettebben:

Kezdés előtti kézfogás Sátoraljaújhelyen, a Zempléni Főnix és a környék megszűnt falusi csapataiból összeállított alkalmi válogatott tagjai között.
Fotó: Szoboszlai Marcell

megállítható-e a falusi labdarúgás leépülése. Van-e esély a hazánkban több mint húsz éve tartó negatív tendencia visszafordítására? Valós lehetőség-e egy-egy helyszínen az évek vagy akár évtizedek óta nem működő csapat újjászervezése?

Noha a faluszéli pályákról, kültelki grundokról felemelkedő játékoscsillagok mítosza a sportújságírás romantikus és világszerre népszerű motívuma, a kistelepülések futballélete elsősorban nem sportszakmai ügy. Sokkal inkább társadalmi kérdés, a helyi közösség megtartása szempontjából érdekes terület, ezért is húsba vágó az adat: Magyarországon az ezredforduló óta eltűnt a felnőtt férfi nagypályás bajnokságokban szereplő csapatok negyede.²⁷ Az elsősorban a megyei bajnokságokban szereplő együtteseket érintő jelenség okaival, a vidék demográfiai változásainak hatásaival, a modern kor kihívásaival, a falusi futball szerepének átalakulásával sokat foglalkozott

riportjaiban, elemzéseiben a témának szentelt *Hátsó füves* futballszociológiai és médiaprojekt. Az elmúlt években a Magyar Labdarúgó Szövetség is igyekszik tudatosan gyűjteni, rögzíteni a tapasztalatokat, és ahol lehet, a kialakult helyzethez szabott megoldásokat találni, amilyen például a „csapatmaradványokat” vagy „csonka csapatokat” és a baráti futballtársaságokat célzó, az utánpótlás-korosztálynak is ösztönzést adó kispályás KALAP-program (Kistelepülések Alternatív Labdarúgó Programja). A 2021-ben indult, egyelőre kísérleti, felfutó fázisban, egy-egy régióban – legintenzívebben Baranyában és Békésben – működő kezdeményezés általános tanulságairól, lehetséges kifutásáról még talán korai beszélni. A kompromisszumkeresés a folyamatokat ismerve a korhoz igazodó szükséglet, jelen esszénkben mégis a hagyományos, nagypályás változat megmentésének, újjáélesztésének esélyeit firtatjuk.

²⁵ 2016. évi CXIX. törvény a sportról szóló 2004. évi I. törvény módosításáról. 1.§

²⁶ Tamási Áron: *Jégtörő gondolatok*. Szerk. Ugrin Aranka – Tamási Ágota – Z. Szalai Sándor. Budapest, Szépirodalmi, 1982.

²⁷ A változásokról az MLSZ Adatbank és a magyarfutball.hu adatbázisa alapján készült részletes statisztikát a *Hátsó füves – egy eltűnő futballvilág képei* című időszaki kiállítás interaktív térképe mutatta be. (Kazinczy Ferenc Múzeum, 2021–2024). A kivonatolt adatsort bemutató cikket a *Nemzeti Sport* közölte: Csillag Péter: Falusi futball: eltűnt félezer csapat. *Nemzeti Sport Online*, 2022. 04. 09. <https://www.nemzetisport.hu/labdarugo-nb-ii/2022/04/falusi-futball-eltunt-felezer-csapat> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 26.)

Kapu előtti küzdelem a labdáért a Hátsó füves futballmentő túra 2024-es kávési állomásán, a Zalai Főnix és az alkalomra újra összeálló Kávás mérkőzésén. Fotó: Csillag Péter

Furcsa átmeneti időszakot élünk: miközben játékoshiányra, csapatszervezési nehézségekre, érdektelenségre hivatkozva számos település csapata feloszlott, a többnyire önkormányzati tulajdonban lévő sportpályák még a helyükön vannak, némi gondozással ismét használatba vehetők. Hangsúlyozzuk: még. Ha eltelik néhány futballmentes év, előbb-utóbb logikusan felvetődik az ötlet az elhagyott, parlagon heverő terület funkciójának újragondolására, értékesítésére, felszántására, beépítésére, vagyis a sportterep megszüntetésére. Márpedig ahol nincs többé pálya, ott bajos csapatot szervezni.

A *Nemzeti Sport* felületein 2015-től publikált Hátsó füves országjáró sorozat és a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumban 2021-ben nyílt *Hátsó füves – egy eltűnő futballvilág képei* című kiállítás²⁸ a legérzékenyebb időben tárta és tárja fel a vidéki

labdarúgás szociológiai mélyrétegeit: az átalakulás kellős közepén vizsgálja, mutatja be a szemünk láttára pusztuló régi falusi futballszokásokat, egyúttal dokumentációs keretet, ösztönző fórumot ad az átmenthető értékek megőrzésére. Nincs értelme mellébeszélni, hagymázas álmokat kergetni, a futballpiramis alsó szintjein, a láthatatlan végeken az őszinteségnek nincs ellenfele. Szembe kellett nézni a rideg valósággal akkor is, amikor a sátoraljaújhelyi Harmadik félidő bizstró beszélgetéssorozat egyik 2021. decemberi alkalmán előkerült a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyei III. osztály Zemplén csoportjának 2006–2007-es tabellája a következő szereplőkkel: Ricse, Györgyarló, Füzér, Vámosújfal, Kenézlő, Mikóháza, Hercegkút, Nagyrozvágy, Makkoshotyka, Sáradsadány, Hollóháza, Kovácsvágás, Vajdácaska, Bodrogolaszi.

Mellbevágó volt látni az Atlantiszként elsüllyedt zempléni régió maradéktalanul odavesztett szereplőit, rögzíteni a tényt, hogy a tizennégy csapatból mind a tizennégy megszűnt (a megfigyelés ihlette Ringer István múzeumigazgató *Rekviem egy bajnokságért* című, *Nemzeti Sportban* közölt szubjektív írásait).²⁹ Ha itt véget ért volna a gyászos történet, az érintett vidék kapcsán csak a nagypályás futballélet kimúlásáról írhatnánk.

A legkilátástalanabb helyzetben, a legreménytelenebb pillanatban és talán az egyik legnehezebb sorsú terepen azonban elindult egy kísérlet arra, hogy kimozduljon dermedt, tetszhalott állapotából a falusi futball, újraélhető legyen a meccsekhez kapcsolódó közösségi élmény, kerüljenek napvilágra a kistelepülések labdarúgómúltjának emlékei, egyúttal megmutathassanak a helyszín kulturális, néprajzi sajátosságai. Megalakult a Hátsó füves-kiállítás falai között a Zempléni Főnix nevű missziós csapat, és 2022 tavaszán elindult, hogy a környék elhagyott pályáin meccset játsszon sok-sok éve megszűnt csapatokkal. A Hátsó füves futballmentő túra³⁰ a zempléni és bodrogközi terepen az első két évben tizennyolc állomást érintett, a mozgalom amatőr, tiszta szándékaihoz pedig jó szívvel csatlakozott védnökként Egervári Sándor és Pisont István, valamint résztvevőként – ábécésorrendben – Csank János, Csábi József, Gellei Imre, Gera Zoltán, Erős Károly, Farkas Simon, Kondás Elemér, Mészöly Géza, Mracskó Mihály, Nagy Gábor, Petry Zsolt, Salamon József,

²⁸ Bővebben a kiállításról: <https://kazinczyferencmuzeum.hu/hatsofuves/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.)

²⁹ A cikksorozat elemei beépültek a Hátsó füves futballmentő túra állomásairól szóló, *Nemzeti Sportban* megjelent összeállításokba. A *Hátsó füves* oldalán, a hatsofuves.nemzetisport.hu oldalon visszakereshetők a riportok, amelyek betétként tartalmazzák Ringer István írásait: <https://hatsofuves.nemzetisport.hu/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.)

³⁰ Bővebben a Hátsó füves futballmentő túráról: <https://hatsofuves.nemzetisport.hu/zempleni-fonix/> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.)

Sándor György, Sisa Tibor, Telek András, Temesvári Miklós, Veréb György, Vitelki Zoltán, Wukovics László. Valamennyien fizetség nélkül, az ügy melletti személyes elköteleződésből, ahogyan az egész eddigi programsorozat egyéni áldozatból, önkéntes felajánlásokból, a társadalmi, közösségi ügyek iránt érzékeny segítők támogatásából futhatott. A szellemi élet és a sport háttérjének jó néhány ismert képviselője is erősítette vendégjátékosként vagy játéklevezetőként a világnézet szempontoktól független kezdeményezést, így – a Kazinczy Ferenc Múzeumot és a Zempléni Főnix csapatát vezető, társszerző Ringer István régész-múzeumigazgató mellett – Benedek Szabolcs író, a *Magyar Hang* publicistája, B. Kovács Gergely, a Rézbong Kiadó vezetője, Böcskei Balázs, a Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézetének munkatársa, Gáncsos András, az MLSZ grassroots-igazgatója, Majtényi György történész, a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa, Orosz Zsolt, a *Futballkutató blog* szerkesztője, Pető Péter újságíró, a *24.hu* főszerkesztője, Sajó László író, költő, a *Magyar Narancs* publicistája, Sipos Jenő, az MLSZ szóvivője és Szöllősi György sportújságíró, a *Nemzeti Sport* főszerkesztője.

A zempléni futballsociológiai kísérlet mintája máshol is ösztönzést adott. Hatására egy elkötelezett zalavári pár, Hegedüs Enikő és Szabó Zoltán a zalai vidéken is elindította civil kezdeményezését:

az Újra a pályán néven kezdett, 2023 ősze óta már a Hátsó füves futballmentő túra keretei között folytatódó zalai regionális mozgalom során a Zalai Főnix az első évben öt helyszínt érintve segített egy-egy alkalomra feléleszteni a megszűnt csapatokat, összehozni a faluközösséget. Hasonló ösztönzésből, Tukacs László túristvándi edző-tanító szervezésében formálódott a Szatmári Főnix, hogy a szatmári vidéken segítsen feléleszteni a tüzet – az első őszen Panyolán és Kölcsén. Baranyában is megmozdult valami: a Hátsó füves futballmentő túra rendhagyó ormánsági állomásán – az MLSZ Baranya Vármegyei Igazgatóságával együttműködve – a hét éve megszűnt felsőszentmártoni csapat állt össze, hogy a sport és a kultúra találkozásának jegyében horvát zenekari felvezetéssel játsszon egy mérkőzést Hercegszántó ellen.

Miközben újabb és újabb helyszínek vesznek részt a 2024-ben tizenhat állomással folytatódó programban (amelyet időközben az Európai Labdarúgó-szövetség az év társadalmi kezdeményezésének ezüst fokozatával, a Magyar Sportújságírók Szövetsége pedig az Év szabadidős sportrendezvénye díjjal ismert el), kimondott szándék, hogy a már érintett kistelepüléseken is maradjon életben a láng. Ennek szellemében 2023 októberében elindult a zempléni körzetben a Hátsó füves-kupa, amely mérsékelt mérkőzésszámmal, a bajnoki szereplés adminisztratív és anyagi

terheit minimalizálva biztosít alkalmi játéklehetőséget a megrogyott falusi csapatoknak. Az országos leépülési folyamatot és a zempléni nehezített terepet ismerve szinte hihetetlen fordulat következett: a túra során érintett tizenkét önálló település közül tizenegy benevezett megszűnt csapatával a nagypályás versengésre.

A kérdést, hogy megfordítható-e a kistelepülések labdarúgásának leépülési folyamata, nehéz pozitívan megválaszolni. Az viszont a tapasztalatok alapján már biztosan elmondható, hogy az építő szándék, az összefogás, a közösségi akarat kicsiben csodákra képes. A kísérleti programmal kapcsolatos kilátásokat Ringer István, a Kazinczy Ferenc Múzeum igazgatója foglalta össze a *Széphalom* folyóirat 32. számában közölt tanulmányában: „A második lépcsős inkubátor-programként is felfogható kupasorozat zárását és a későbbi, remélt folytatást követően az idő fogja eldönteni, hogy a Hátsó füves-gondolatot utóbb falusi futballskanzen-mozgalomként, vagy az amatőr labdarúgás sikeres modellváltási kísérleteként értékelhetjük majd.”³¹

(Az esszé részletei korábban megjelentek a *Nemzeti Sport napilapban* és online felületén.)³²

³¹ Ringer István: A Hátsó füves-gondolat. In: *Széphalom* 32. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2013, 500.

³² Csillag Péter: Őszinte világ. *Nemzeti Sport Online*, 2023. 05. 13. <https://www.nemzetisport.hu/minden-mas-foci/2023/05/oszinte-vilag-csillag-peter-publicisztikaja> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.); Uő: Remény a falusi futballnak – indul a megszűnt csapatok kísérleti versenysorozata. *Nemzeti Sport Online*, 2023. 09. 25. <https://www.nemzetisport.hu/minden-mas-foci/2023/09/remeny-a-falusi-futballnak-indul-a-megszunt-csapatok-kiserleti-versenysorozata> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.); Uő: A labdába kapaszkodva. *Nemzeti Sport Online*, 2023. 12. 04. <https://www.nemzetisport.hu/labdarugo-nb-i/2023/12/a-labdaba-kapaszkodva-csillag-peter-publicisztikaja> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.); Uő: Cipő nélküli boldogság labdával. *Nemzeti Sport Online*, 2024. január 12. <https://www.nemzetisport.hu/egyeb-csapat/2024/01/nepsport-cipo-nelkuli-boldogsag-labdaval> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.); Uő: Vissza a természeteshez. *Nemzeti Sport Online*, 2024. 02. 06. <https://www.nemzetisport.hu/egyeb-egyeni/2024/02/vissza-a-termeszeteshez-publicisztika> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 01.)

Endrédi Tamás

A magyar film és a futball

A II. világháború után az addig is népszerű sportág, a futball egyre tovább szélesedő közönségre lelt Magyarországon is, az ötvenes évek elejére megkerülhetetlenné vált. Idő kérdése volt csak, hogy a magyar filmekben is megjelenjen. Az azóta eltelt évtizedek fényében látható igazán, hogy az ország mai napig legfontosabb tömegsportjaként a futball milyen színteret, keretet biztosít egy-egy magyar filmnek.

Az ötvenes évek diktatúrájának szorításában a futball és a propaganda kölcsönösen felhasználták egymást. A propagandára jó példa a *Civil pályán* (1951, r.: Keleti Márton), amiben a kor fiatal sztárja, Soós Imre (*Lúdas Matyi*) jó munkásemberhez méltón dolgozik, azonban utálja a sportot – de mivel beleszeret a brigád profi focistájának (Szusza Ferenc, az újpesti legenda alakításában) hűgába, majd a fociba is, már nincs az az alantas mesterkedés, ami megállíthatná a sport egészséges szeretetét. A kritikára példa *A csodacsatár* (1957, Keleti), ami az egészségtelen örületet szatirizálja: Futbolia – ahol a futball az életnél és a halálnál is fontosabb¹ – válságba kerül egy elvesztett kupameccs miatt, és

a focibolond, zavargásokat és tüntetéseket generáló lakosságot Puskás Ferenc szerződtetésével akarják leszerelni. (Illetve a film egyik változatában: ugyanis 1956. november elején szerették volna bemutatni, de a forradalom és leverése következtében ez határozatlan ideig elmaradt, az események sűrűjében pedig Puskás elhagyta az országot, ezért az 1957. szeptemberi bemutatóra újraforgatott filmben már Hidegkuti Nándor játssza a címszereplőt.)²

A Két félidő a pokolban két plakátja. Forrás: imdb.com, nfi.hu

1957 után egy bizonyos határig kiszélesednek a lehetőségek. A *Két félidő a pokolban* (1961, Fábri Zoltán) ötletét

méből pedig forradalom, majd tömegsír. A film később megihlette a hollywoodi filmeseket is, aminek a végeredménye

¹ Az idézet Bill Shanklytól, a Liverpool edzőikonjától származik, aki így fogalmazott: „Valaki mondta nekem, hogy a futball élet-halál kérdése neked, azt mondtam neki: »figyelj, ez még annál is több.«” Lásd: <https://www.friendsofliverpool.com/2023/10/bill-shanklys-most-famous-football-quotes/> (utolsó letöltés: 2024. 05. 29.)

² Lásd Magyar Művészeti Akadémia online Lexikona: <https://www.mmalexikon.hu/kategoria/film/a-csodacsatar> (utolsó letöltés: 2024. 05. 29.)

A *Menekülés a győzelembe* forgatási szünetében Pelé autogramot ad.
Fortepan / Tóth Katalin, 256696

a részben Magyarországon forgott *Menekülés a győzelembe* (1981, John Huston) lett, amiben film- (Michael Caine, Max von Sydow, Sylvester Stallone) és futballsztárok (többek között Pelé, Bobby Moore, Ardiles) mellett Egervári Sándor részvételével az MTK-stadionban játszották le a hadifoglyok és a német válogatott meccsét. Emellett – ha nem is kimondott *remake* – de ugyanezt az alaptörténetet használja fel a *Hajrá, fegyencváros!* (1974, Robert Aldrich) c. film is, a cselekményt egy amerikai börtönbe helyezve, amerikai focira írva, Burt Reynolds főszereplésével. A film és a téma befogadhatóságát és sikerét jelzi, hogy ezt háromszor is feldolgozták azóta.³

A *Hazai pálya* (1969, Palásthy György) ugyan még fél lábbal a satírában, viszont a másikkal már a hétköznapiságban áll, talán ezzel is jelezve az új időket: a filmben Kiskunbékás település – melynek NB III-as

csapatára *aranycsapatként* emlékeznek – pályájára a futballedző Latinovits Zoltán egy ládagyárat akar építtetni különösebb szakértelem nélkül, mivel munka nem adódik, és a régi dicsőségből megélni nem lehet, kiváltva ezzel a tanácselnök (Pécsi Sándor) rosszallását. A *Régi idők focija* (1973, Sándor Pál) inkább a húszas évek szürrealista, abszurd irodalmi világát, konkrétan Mátyás Ivánét idézi meg, az író *A pálya szélén* c. műve alapján.⁴ A regényből a kisember hétköznapiságát filmesítették meg a húszas évek jellemző némafilm-eszközökkel. A *Szépek és bolondok* (1976, Szász Péter) c. filmnek (amihez nincs köze Mátyásnak) ugyanúgy a kisember és tragédiája a főszereplője: a valaha pék, most már csak kenyérkihordó Ivicz István (Kállai Ferenc) szombatoként egészen más, kiteljesedő emberré válik a szigorú NB III-as bírószerelő, amit annyira átérez, hogy nem veszi észre a cukrásznő szerelmét.

Ezzel szemben *A mérkőzés* (1981, Kósa Ferenc) hamisítatlan Kósa-film lett: 1956 nyarán, „a kényes időkben”, egy elvesztett focimeccs után a régi hatalmi gárda tagja, egy helyi kiskirály (Szilágyi Tibor) agyonveri a bírót. Az újságíró (Kozák András) még akkor is megírná erről a cikket, amikor a kiskirály emberei, és a helyi rendőrök veszélyeztetik, lefizetnék (kevéssé disznómájjal), megzsarolják, belekeverik egy balesetből fakadó halálesetbe. A futballmérkőzésből erkölcsi mérkőzés válik, a megingathatatlan igazságérzet és emberiség csap össze a korrupcióval és aljassággal, míg végül a hatalom – a kádári konszolidációra utalva – „békíti ki” az ellenfeleket, és lefújja a meccset.⁵

A rendszerváltás után a focival kapcsolatos filmek lassan elapadni látszottak. A 6:3, *avagy játszd újra, Tutti!* (1999, Tímár Péter) a korszellemhez hasonlóan a szocialista időszakra és a régmúlt sikerekre már jóleső nosztalgiával gondol vissza Boksai Rezső (Eperjes Károly) köztisztviselési alkalmazott élet és halál körforgásával egybekötött időutazásával az angolok felett aratott 6:3-as mérkőzés napjára.

Sokáig ez is volt az utolsó futballal foglalkozó magyar játékfilm, és csak a közelmúltban kezdett ismét erőre találni, itthon radikálisnak számító, új megközelítésekkel. A *Viharsarok* (2014, Császi Ádám) kamaszkori drámájának főhőse, Szabolcs (Sütő András) egy olyan közegben fedezi fel a homoszexualitását,

³ Baski Sándor: Két féldió a pokolban. nfi.hu <https://nfi.hu/alapfilmek-1/alapfilmek-filmek/jatekfilm/ket-felido-a-pokolban-1.html> (utolsó letöltés: 2024. 05. 29.)

⁴ Veress József: Hajrá, Csabagyöngye! - 45 éves a Régi idők focija. 1973. november 29-én mutatták be Sándor Pál szatírját. *Film.hu*, 2018. 11. 29. <https://magyar.film.hu/filmhu/magazin/hajra-csabagyongye-45-eves-a-regi-idok-focija-hajra> (utolsó letöltés: 2024. 05. 29.)

⁵ Ritter György: A népi... Kósa Ferenc tízezer napja. *Filmtett – Erdélyi filmes portál*, 2017. 11. 21. <https://filmtett.ro/cikk/a-nepi-kosa-ferenc-tizezer-napja> (utolsó letöltés: 2024. 05. 29.)

6:3, avagy játszd újra, Tutti! Forrás: port.hu

amit a futballközeg – egy-két globális példa ellenére – tabuként kezel a mai napig. *A csatárnő bal lába életveszélyes* (2017, Szilágyi Fanni) – Mán-Várhegyi Réka novelláját adaptálva⁶ – a mágikus realizmus alkalmazásával mesél az átalakuló nemi szerepekről: a grundfocis közegbe beemeli az „oda nem illő nőt” (Stork Natasa), aki egy szürreális álom – ahol Messinek látja magát a tükörben – hatására lassan felfedezi, hogy fociban egyenrangú partnere a grundon zsugázó férfiaknak. Hasonló nyomvonalat érintve pedig tévésorozat formájában jelenik meg a sportág: a *Gólkirályság* (2023, Kapitány Iván) a focin keresztül szatirizálja a közéletet, a nagyközségből várossá kívánni való Csembert, ahol egy súlyos félreértés folytán a sztáredző Szabó Tóni (Rudolf Péter) helyett véletlenül az ugyanolyan nevű tornatanárnőt (Lovas Rozi) neveznek ki a másodosztályban szereplő klub élére. A feladat változatlan: a szponzorok, a polgármester,

a szurkolói keménymag és a játékosok nyomását elviselve feljuttatni a Csemer FC-t az NB I-be.

Valahol középtájon (mondhatni, a felezővonalnál) helyezkedik el a *Brazilok* (2017, r.: Rohonyi Gábor, M. Kiss Csaba) és a *Becsúszó szerelem* (2021, Nagy Viktor Oszkár). Mind a kettő a vidéki, többségi-kisebbségi szembenállást és feloldását mutatja be. A *Brazilok*

hol a kecske szarvát, hol Jézust a kereszten találja el, Gáspár Laci megjelenése) mutat be súllyal bírósági társadalmi konfliktusokat (roma rendőr, a családjával a szerelme miatt a romák között focizó fiatal), ahol a sorsdöntő, helyi rendőrök elleni focimeccset megnyerve bizonyítják rátermettségüket és jutnak ki a roma fiatalok Brazíliába. A *Becsúszó szerelem* már napjainkban, romkomként, a pályától eltávolodva mutatja be egy küzdő rasszista huligán (Ötvös András), és egy állapotos roma lány (Gombó Viola Lotti) szerelmét: a helyzet a férfi meddősége és huliganizmusa miatt áll elő, viszont az ő és párja (Stefanovics Angéla) szerencséjére Lüszi felajánlja nekik születendő gyermekét. Persze titokban, nehogy a gyerek nevelőintézetben kössön ki, és persze a huligántársak se jöjjenek rá, hogy egy cigánylány költözött a társukhoz. Már csak lábjegyzet, hogy a lecsupaszított huligán a *Szokásjog* (2019, Füzes Dániel) c. rövidfilmben jelenik meg, nyers, durva, haragos, önpusztító valójában.

Brazilok (Forrás: mafab.hu)

alapja megtörtént eset,⁷ de a cselekményét még a 2002-es futball-vb idejére teszi, és a burleszk eszközeivel élve (a dekázó pap, Ronádó labdázás közben

⁶ Mán-Várhegyi Réka: A csatárnőnek életveszélyes a bal lába. *Műút portál*, 2013. 05. 25. <https://muut.hu/archivum/2082> (utolsó letöltés: 2024. 05. 29.)

⁷ Csiger Ádám: Brazilok: „Ha teszel magadért, nő az önbecsülésed” Beszélgetés M. Kiss Csabával és Rohonyi Gáborral. *Film.hu*, 2017. 04. 07. <https://magyar.film.hu/filmhu/magazin/brazilok-ha-teszel-magadert-no-az-onbecsulesed-2> (utolsó letöltés: 2024. 05. 29.)

Az ötlettől a függöny felgördüléséig – így épült a virtuális sportmúzeum

Ha csak nagyon tömören szeretném bemutatni a Magyar Virtuális Sportmúzeumot, akkor azt mondom: adattár. De akkor sem túlzok, ha úgy jellemzem: nemzeti kincsestár. Mivel a sport a kultúra része, a nemzeti örökségünk egy szelete.

Nagyon sokszor halljuk a sportban, hogy valaki korszakalkotó egyéniség volt, vagy azt, hogy a versenyzésével, az eredményeivel meghatározott egy korszakot. Szerencsére sok olyan magyar van, aki sportágának arculatára jelentős hatással volt, sok esetben meg is változtatta. Hogy messzebb ne menjünk, ha már ebben a lapszámban a futball kapott központi szerepet, mindjárt ott van Puskás Ferenc. A világ legismertebb magyarja, mindenki Öcsije ma is tart egy rekordot, amit rendszeresen felelevenítenek, ha a Bajnokok Ligája-döntő közeleg, mert négy gólt senki nem rúgott rajta kívül a fináléban. Nemcsak ezzel az 1960-as mesternégyessel, hanem azzal is ámulatba ejtette a világot, amikor az angol Wrightot a Wembleyben leültette egy cselével az évszázad mérkőzésén, a 6:3-as sikernél. De ott van az a gól is, amikor szintén a Real Madrid színeiben, külsővel lőtt szögletből érintés nélkül a hálóba a madridi rangadón.

Nemcsak az ő technikája, hanem a magyar vívóké is megelőzte a korát már jó száz évvel ezelőtt is, és talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, ez még ma is így van. Az 1964-ben győztes Pézsa Tibor a legnagyobbaktól tanult, és még jelenleg, 80 év felett is, ennek a tudásnak az átadásán fáradozik. Magyar Zoltán mozdulatsorát a lovon, a Magyar-vándort évekig nem tudták lemásolni az ellenfelei a hetvenes években, pedig akkor már a technikai vívmányok lehetővé tették, hogy bármikor felvegyék, visszanézzék, hogyan rakja a kezeit. A szintén tornászbajnok Pelle Istvánnak is volt egy olyan mozdulata a harmincas években, amit egyedül ő tudott a világon. Iglói Mihály megváltoztatta az atlétikát, egy olyan módszert alkalmazott a felkészülés alatt, amiből közép- és hosszútávfutásban világcsúcsok sora született itthon (Iharos Sándor, Tábori László, Rózsavölgyi István áldotta a mestere nevét), majd később az emigrálása után az Egyesült Államokban is. Az úszópápa, Széchy Tamás itthon alkotott, a módszerét máshol próbálták beültetni a mindennapi gyakorlatba a felkészülés időszakában. Fábiánné Rozsnyói Katalin a kajakosoknál vitt

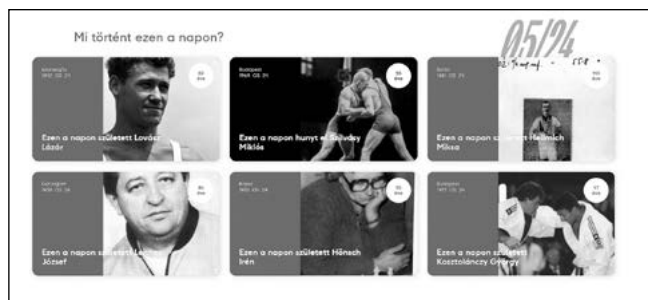
végbe maradandót. Öttusában és a vízilabdában is voltak aranykorszakaink, amikor a világ előtt jártunk, mindkét sportág olimpiai történetében a magyarok gyűjtötték a legtöbb aranyérmet. A sort még szerencsére hosszan lehetne folytatni.

Hogy a huszadik század jeles alakjai ne merüljenek feledésbe, az a huszonegyedik századnak a kiemelt feladata, mert a múltból nagyon sokat lehet tanulni. A hagyományok ápolása, a tradíciók ébren tartása nemes cél. A Magyar Edzők Társasága (MET), ennek a nemzeti kincsestárnak a gondozója, bizonyos értelemben a „rendszergazdája” arra vállalkozott, hogy akik csak egyszer is magukra vehették a címeres mezt sportolóként vagy edzőként és Magyarországot képviselték, róluk méltó módon emlékezzünk meg. A korszakalkotó gondolat Schmitt Pál és Lomnici Zoltán fejében fogant meg. A vízió tiszta, a kihívás óriási volt, amikor munkához láttunk.

A MET nincs egyedül, a Magyar Olimpiai Bizottsággal szorosan együttműködünk. A MET sok esetben egyfajta koordinátori szerepet tölt be és felügyeli a szövetségek és más, a sporthoz kötődő szervezetek szerteágazó munkáját. Sporttörténészek is segítik a törekvéseinket.

Az első célunk az volt, hogy a 737 olimpiai érmes méltó életrajzot kapjon, mert szomorúan azt tapasztaltuk, hogy néhányukról angolul több anyag van az interneten, mint az anyanyelvén. Aztán jöttek azok a világbajnokok, akik korszakában a sportág nem szerepelt az olimpián. Az asztaliteniszből Barna Viktor, vagy később Jónyer István legendává emelkedett. A teniszben Asbóth József, valamint Körmöczy Zsuzsa világraszóló győzelmeiket érték el. A magyar sakkozók is identitásunk alapvető részét képezik, miután a szovjet hegemoniát megszakítva 1978-ban olimpiai bajnokok lettek. Az említett részcélok után

nem lehet más a küldetésünk, és a sportolók családja csak úgy lehet teljes, hogy azok is benne legyenek ebben a folyamatosan bővülő, grandiózus lexikonban, akik érem nélkül tértek haza egy olimpiáról vagy világbajnokságról. Mindenkor meg kell becsülni azokat is, akik részt vettek akár csak egy világbajnokságon vagy Európa-bajnokságon. A korszakok, az olimpián belüli és kívüli sportágak, a magyar ikonok tökéletesen elférnek egymás mellett a virtuális térben.

„A magyar gyerekek szeressék történelmünket, büszkék legyenek rá, és virtuálisan is közelebb kerüljenek a sport világához” – a kétszeres olimpiai bajnok, korábbi köztársasági elnök Schmitt Pálnál jobban összefoglalni sem lehet, mi még a célunk. Hiszünk abban, ha már egész Európában egyedi dolgot csinálunk, akkor azt a fiatalságnak is vonzóvá kell tenni. Ma már egy telefonnal és néhány kattintással közelebb lehet kerülni egy nagy sportolóhoz, és ha egy családi vagy baráti beszélgetésben előjön egy számottevő győzelem, támpontot adunk, ki volt az ellenfél, pontosan hogyan is alakult egy döntő, mi lett a végeredmény.

2023. február 16-a fontos dátum volt az életünkben, mert képzeletbeli kapuit akkor nyitotta meg ez a nemzeti kincsestár, a www.hajramagyarok.hu oldal, ami azóta a sportkedvelők egyik fontos tudásbázisa. A szurkolók mellett például az újságírók, tanárok, edzők tájékozódhatnak innen, és abban bízunk, hogy mindenkinek tudunk az adatok mellett egy-egy sztorit is adni. 3000 sportoló életrajzát már

összegyűjtöttük, és még jó esetben is csak az út közepén járunk. Annál is inkább, mert az aktív sportolók eredményei folyamatosan bővülnek, és ezeket azonnal frissítjük is. Egy újabb nagy siker leírása, egy nyilatkozat szerkesztése is elmaradhatatlan feladat. Igyekszünk interaktívak lenni, applikációt is fejleszteni fogunk, ami ebben a digitális világban már elengedhetetlen, hiszen azon keresztül értesítéseket is tudunk küldeni a feliratkozóknak. Nekünk is fáj ugyanakkor a szívünk, amikor egy neves játékos, vagy a Nemzet Sportolója meghal, mint legutóbb dr. Hammerl László, és fel kell tüntetni a halálozási dátumát, később pedig végső nyughelyét is. Akkor magunk is gyászolunk, mert nem ritkán sok emlékekkel, sok közös élménnyel kötődünk az elhunytához.

Arra törekszünk, hogy egyszer majd mozgóképekkel is alátámasszuk a közösségi élményt, amit egy-egy gól, egy védés, híres mozdulat, egy felejthetetlen ünneplés váltott ki. A terveink közt szerepel az is, hogy azok a nagyságok is itt lehessenek velünk, akikkel ugyanazon a nyelven beszélünk, de a trianoni határok miatt ellenfelek lettek. Szeles Mónika, a világ egyik legjobb teniszezője is magyar családban nőtt fel.

Egy soha véget nem érő történet a miénk, látogasanak el hozzánk, nosztalgiázzanak órákon át, és szórakozzanak jól!

MOLNÁR ZOLTÁN
Magyar Edzők Társasága, elnök

Az egri Sportmúzeum

Eger. Miről is híres Eger? Gárdonyi Géza? Az Egri Csillagok? Az egri vár? Borok, Szépasszonyvölgy? Igen, elsősre mindenkinek ezek ugranak be, de a vizes sportok is jelentős szerepet játszottak, játszanak az egriek mindennapi életében, és talán éppen ennek a híre miatt keresik meg külföldi és hazai látogatók a város szívében található Sportmúzeumot.

Az egri vizes sportok eredményeinek, sikereinek bemutatására alapított intézmény a volt megyei börtön falai közt megbújó, egy alapítvány által üzemeltetett háromszintes épület. Az egri Sportmúzeum 1993 óta várja sporthírességek ereklyéit felvonultató gyűjteményével a sportot kedvelő, a sport iránt érdeklő látogatókat, korosztálytól függetlenül. Az épület három szintjének tizenkét termében az ide betérők időutazáson vehetnek részt a helyi, hazai és nemzetközi sporttörténetben.

A Dr. Székely Ferenc által megálmodott és létrehozott kincs mennyisége az alapító halála óta folyamatosan bővül. A vizes sportok bemutatása mellett a tárlat később kiegészült más sportágak (küzdősportok, labdajátékok, sakk, tájfutás stb.) ereklyéinek kiállításával. Az egri és Heves megyei versenyzők eredményeinek köszönhetően a bemutatóterem anyaga évről évre gazdagodik. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság egyik alapítója, Dr. Kemény Ferenc szerint Eger az olimpia bölcsőjének is számít, így a gyűjtemény egy része az olimpiai eszmének állít emléket.

A múzeum munkatársai nagy gondot fordítanak arra, hogy ne csak a rég- és közelmúlt sportikonjai, de a mai példaképek által nyert érmek, kupák, sporttörténeti kellékek, sportágspecifikus tárgyak,

plakátok, fényképek is felkeltsék a látogatók figyelmét.

A tárgyak megszemlélésén túl a múzeumban eltöltött idő attól lesz még különlegesebb, hogy a tárlatvezető érdekes, színes, sokszor vidám, néha megrázó történeteket mesél a tárgyak eredetéről, a „megszerzésük” körülményeiről, valamint a különleges és jelentős sporteseményekről – beleértve az olimpiákat is –, illetve betekintést ad a sportolók rendkívüli életébe. Bemutatja a felbecsülhetetlen értékű relikviákat, melyek csak itt láthatóak.

Többször tapasztaltuk, hogy sokan mielőtt megtekintették volna a tárlatot, úgy gondoltak a múzeumba, hogy beugranak egy fél órára, mert annyi idő biztos elég lesz. Aki így érkezik, az téved. A minimum egy-másfélórás kaland, a végigjárt tizenkét terem

után már más szemmel tekintenek a gyűjteményre, információval gazdagon, élményekkel telve távoznak, hiszen sokkal többről van szó, mint érem és kupa minden mennyiségben.

Egy-egy érem, kupa megszerzése mögött számtalan edzéssel eltöltött óra, hajnali felkelés, családtól távol töltött edzőtábor, lemondásokkal teli napok, hónapok, sőt évek vannak, és ezek adják az ereklyék értékét, illetve teszik egyedivé a még oly egyformának látszó tárgyakat is. Ezért is tartjuk fontosnak, hogy a múzeumban a tárlatvezetés mellett foglalkozásokat is tartsunk gyerekeknek, sportolóknak, egyetemistáknak, felnőtteknek, mert a múzeum szerepe nem csak a látogatók végigvezetésében merül ki.

Gondot fordítunk arra, hogy tanárok, edzők segítségével az utánpótlás sportolókat megismertessük elődeik eredményeivel, a helyi sporttörténettel, az olimpia „jelentőségével”, az olimpikonok által elért sikerek bemutatásával. A múzeumi látogatás során talán motiváltabbak lesznek, hiszen a példa adott, bárki lehet – akár fiatalon is – „muzeális értékű” sportoló.

A tanárok keresik a múzeum munkatársait, hogy rendkívüli „testnevelés órát” tarthassanak az épületben. A diákoknak ilyenkor a termek végigjárása után lehetőségük van egy-egy sporteszközt kézbe venni, részt vehetnek kincskeresős játékunkon, kitölthetik a totót a látottak alapján. Tematikus foglalkozások esetén olimpiatörténettel ismerkedhetnek, helyi híres sportolókkal való találkozási lehetőséget szervezünk számukra, alkalmanként szakdolgozat készítéséhez kutatási anyagot biztosítunk. Ezek a múzeumi órák egészen kicsi, 6-7 éves kortól is megtarthatóak. A tematikánál figyelembe vesszük az életkori sajátosságokat, azaz hogy milyen

sporttal foglalkoznak a gyerekek, egyáltalán sportolnak-e. A gyerekek, a fiatalság oktatása mellett fontosnak tartjuk a felnőtt látogatóknak is kiemelni a mozgás, a sport fontosságát, jelentőségét.

A múzeum nemcsak bemutatótermek sokasága, nemcsak oktatási helyszín, hanem közösségi tér, amely lehetőséget ad találkozásokra is. Előfordul, hogy itt tartjuk valamelyik sportoló meglepetés születésnapját a család kívánságára vagy egyesületek éves csapatösszetartó találkozóját.

Az intézmény egész évben várja hazai és külföldről érkező látogatóit. A velük való találkozás mindig élmény. A múzeum munkatársai elmondhatják, hogy izgalmas, sokoldalú, változatos elfoglaltságot ad az intézmény üzemeltetése. Megtisztelő feladat, kiváltság e csapat tagjának lenni.

LÁZÁR RITA
az Egri Sportmúzeum vezetője

Budapest és a labdarúgás szenvedélyes történeteiről

Csillag Péter – Dénes Tamás: *Budapest futballkönyve. Elfeledett történetek a fővárosi labdarúgás múltjából*. Budapest, Jaffa, 2023.

Futball egyenlő szerelem. Valószínűleg sok (fővárosi) ember nem vitatkozna Lovász Tamás István előszóban olvasható hasonló értelmű felütésével. A hazai labdarúgás története immár lassan másfél évszázada hoz örömet vagy bánatot a sportrajongók életébe. Az 1873-as városegyesítés 150. évfordulója alkalmából került kiadásra Csillag Péter és Dénes Tamás *Budapest futballkönyve* című kötete. A szerzőpáros jelezte az alcímben, hogy „elfeledett történetekről” (ha ezeket egyáltalán egy sportszerető el tudja felejteni) szól a könyvük. A Jaffa Kiadónál megjelent, novellisztikus szerkezetű kötet 35 kevésbé vagy egyáltalán nem ismert „focis” történetet mutat be az olvasóknak, összesen 295 oldalon. Íme, néhány részlet a nosztalgiára vágyó futballszeretőknek.

A mai hivatásos sportvilágot követve már szinte elképzelhetetlen történetekkel találkozik az olvasó a kötetben. A budapesti labdarúgás korai időszakában kiemelkedik a pártfogók közül Bárczy István polgármester (az FTC és az MTK-pályát is az ő kezdő-rúgását követően adták át), valamint Löwenrosen Károly (Lányi Jakab, vagy ahogyan mindenki ismerte, Charlie bácsi), akire például a futballisták feleségei kifejezetten haragudtak. Tudniillik 1896-ban a Charlie bácsi által szervezett Rókus Kórház? (az ellenfél ugyanis nem ismert) mérkőzés arról maradt nevezetes, hogy többen is súlyosan megsérültek a mindössze húsz percig tartó találkozón. Innen eredt a „pékerdei csata” elnevezés. A korai labdarúgók közül kiemelendő az első közkedvelt polihisztor, Manno Miltiades, aki a futball mellett foglalkozott művészetekkel, századosként fejezte be az első nagy háborút, később pedig plakátokat készített a fővárosban.

Nem elhanyagolható a labdarúgásban maga a stadion. Így például a Vágóhíd utcai „San Siro”, amely helyet adott a László Kórház csapatának. A mai Allee Bevásárlóközpont (korábbi Skála Áruház) helyén pedig a patinás egyetemi klub, a BEAC játszott bajnoki mérkőzéseket 1903-tól 1973-ig. Erről pedig olyan irodalmi nagyságok írtak, mint Karinthy Frigyes vagy Esterházy Péter.

Szintén legendás az első villanyfényes mérkőzés (Csepel–Elektromos 5:1) 1939-ben, amit a Latorca (napjainkban Népfürdő) utcai stadionban rendeztek. (A Ginczery Dénes tervei alapján felállított kandeláber később, 1944-ben a Duna-partra dőlt a háborús pusztításnak köszönhetően.)

A recenzió megszületésének jelenében egy-egy magyar bajnoki mérkőzést több tucatnyi kamerával, sajtósokkal, helyszíni kommentátorral és a گردülekenységet segítő stábbal közvetítenek. Ebben úttörő szerepet játszott Munkácsi Márton fotográfus, aki bejárta Dél-Amerikát (a sors fintora, hogy egy Újpesti Dózsa–Wien mérkőzésen, a lelátón hunyt el). Szintén korszakalkotó Pluhár István munkássága, aki először közvetített – a rádióknak – élőben mérkőzést (Magyarország–Olaszország 5:0) 1930-ban. Legendás találkozók zajlottak le már a korai szakaszban is, mint a Titanicot mentő Carpathia legénységének összezsapása az MTK-val egy jótékonysági program során. Az 1920-as években pedig az sem volt ritka, hogy a Magyarország–Franciaország 13:1-es mérkőzésen duplázó Orth György párbajozás miatt a meccs másnapján kezdje meg letöltendő büntetését. (Ugyanez egyébként megtörtént vele Chilében is.)

A második világháborút követően a labdarúgás terén is megváltozott a helyzet Magyarországon. A nagyobb klubok politikai pártok támogatottjai lettek, ami végül a teljes kommunista hatalomátvétellel rögzült. A Ferencvárosi Torna Clubból ÉDOSZ lett, a Magyar Testgyakorlók Körét átnevezték Textilesre, Kispesten megjelent a Honvéd a hadsereg, Újpesten pedig a Dózsa név a belügy „jóvoltából”. Erre az átmeneti időszakra esett a magyar labdarúgás történetének legnagyobb stadionkatasztrófája is, ami egy Magyarország–Ausztria válogatott meccsen történt 1947-ben, az Üllői úton.

A sportot leuraló politika megkerülhetetlenné vált. A mintaberuházás egyik szemléletes példája volt az 1953-ban átadott impozáns Népstadion. Kevesen tudják, de a nyitómérkőzés előtt (Honvéd–Szpartak Moszkva 3:2) játszottak benne egy

Magyarország–Gázművek 11:1-es felkészülési mérkőzést is. Így többek között Mohácsi László azon kevesek közé tartozik, aki betalált a Népstadionban az Aranycsapat ellen. A másik propagandisztikus esemény a Lánchíd avatása volt 1949-ben, ami előtt játszottak egy jótékonysági meccset (Tripolisz–Újpest). Hivatalosan egyetlen első osztályú labdarúgó sem volt profi játékos, de az állami kézben lévő bázisvállalatok, akikhez egy-egy klub tartozott, vállalta a sportolók „foglalkoztatását”. Ez volt a német „gewinn” szóból eredő „gebin”, tehát az ún. szocialista haszon. Szintén idegen volt a szocialista berendezkedésben a sztrájk, amit nem hivatalosan, de megtettek az MTA játékosai 1971-ben, az edzőjük ellen tiltakozva. Egyesek szerint pedig, ha nem nevezik át a Fradit, akkor még a forradalom sem tört volna ki (az ötvenes években Jézus és Isten említése mellett a Fradi szó is veszélyt hordozott magában).

A labdarúgás kötődése a művészetek különböző formáihoz a legkorábbi időktől számottevő, mint láttuk Manno vagy a fotóművészet példáján keresztül. A filmek terén a politika szólt közbe *A csodacsatárnál*, ahol Puskást (miután elhagyta az országot) utólag kicserélték Hidegkutira. Sokak számára történelmileg volt megbotránkoztató, amikor 1970-ben az MTK stadionjában forgatták a *Menekülés a győzelemből* című filmet. Tény, hogy szokatlan képet festett a régi Hidegkuti Nándor Stadion teljes „náci díszben”, hatalmas szvasztikákkal. A filmeknél érdemes kitérni még egy jelenséggé vált hagyományra, a SZÚR-ra, a Színészek-Újságírók Rangadójára. A hatvanas évektől a nyolcvanas évekig kétmillió ember látta élőben ezeket a meccseket, amiken Gobbi Hilda, Bárdy György vagy Lorán Lenke rúgta a bőrt. A színháznál maradvány fogadtatását tekintve hatalmas bukást hozott a Hököm Színpad által színre vitt focis előadás 1983-ban. A végeredmény itt is egyértelmű volt, hiszen a közönség paradicsomokat dobálva fejezte ki nemtetszését. A budapesti Operaház csapata, az Opera SK pedig nemzetközi tornákon képviselte Magyarországot, csak akkor nem a hangjukkal brillíroztak a művészek, hanem a lábukkal.

A fővárosi futballélethez egykoron hozzátartozott, hogy az egyetlen magyar aranylabdás játékos, Albert Flórián az egyes villamossal ment haza Csillaghegyre. A Vasasban legendás játékosá vált Farkas János hajdanában a régi János Kórház pályán kezdett futballozni, ahol ma a mentőhelikopterek szállnak le. Az 1959-es legendás csepeli bajnokcsapat két évvel később kiesett a bajnokságból, mert

a játékosokon eluralkodott az önhittség. A görög polgárháború után Magyarországra menekülők leszármazottjai között végül ismert első osztályú labdarúgók lettek a Teodoru testvérek (Borisz és Vaszilisz).

Érdekességet hozott a hetvenes években az első osztályú labdarúgóknak megtartott futóverseny a lóversenypályán. Az első ilyen alkalomra 1975-ben került sor, ahol Pintér Sándor (Bp. Honvéd) volt a leggyorsabb, míg a leglassabb Básti István (Salgótarjáni BTC) lett. (Apró, személyes adalék, hogy e sorok szerzőjének mindkét kiváló futballistával volt már alkalma találkozni, sőt nosztalgiázni is ezen emlékekről.) A nyolcvanas évekből kiemelendő az első afrikai légiós (Patrick Umoh) érkezése (1983), aki nigériai egyetemistaként játszhatott az Újpestben, majd később a Csepelben is.

Természetesen a labdarúgás esetében sem elhanyagolható a hölgyek szerepe. A férfiakhoz képest viszonylag későn, csak a hetvenes években indult el hazánkban szervezett szinten a női labdarúgás. Egyes emlékek szerint már az 1900-as években játszották nők is a focit (köztük Zsindelyné Tüdös Klára), de az áttörésre a világháború után került sor, amikor nyilvános meccsen a női kézilabdaválogatott csapott össze az Elektromos ifjúsági csapattal. 1983-tól rendeznek Magyarországon felnőtt bajnokságot a hölgyeknek, míg az első válogatott találkozóra 1985-ben került sor (a Siófokon rendezett mérkőzésen Magyarország 1–0 arányban győzött az NSZK ellen). Az első – és egyben legsikeresebb – női csapat a Femina volt, amit korábban a Magyar Lóverseny Vállalat támogatott.

A fővárosi labdarúgásnak nemcsak a Fradi vagy a Vasas, netán a válogatott legendás mérkőzései a részei, hanem a BLASZ IV. egyes bajnoki meccsei, ahol mindenki hobbiként űzi ezt a csodás sportot. A most megjelent kiadvány múltfeltáró, helyenként vicces történeteket mesél el sporttörténeti kontextusban. A rövid fejezeteket a sztorikhoz kapcsolódó képek teszik még színesebbé. Zárszóként csak annyit kívánhatunk, hogy sok-sok ilyen történet szülessen még a honi labdarúgásban, amit majd a Dénes–Csillag szerzőpáros szakértelemmel és egyben humorral fűszerezve tálal azoknak, akik nemcsak nézni, de olvasni is szeretik a futballt.

KOVÁCS BALÁZS

Több mint gólszerző

Borbás Gáspár: egy élet meséje, egy ország története

Borbás Barna: *Első gól. Borbás Gáspár élete*. Budapest, Válasz Online, 2023.

Az elmúlt években mind a történettudományban (és határterületein), mind az érdeklődő művelt közvélemény körében egyre népszerűbb téma a sport és elsődlegesen a labdarúgás története. Számos kötet jelent meg a hazai és nemzetközi futball őskoráról, kiemelkedő játékosokról, edzőkről és csapatok történetéről vagy éppen azok társadalmi és politikai háttéréről, viszonyrendszereiről. Bizonyos szempontból ezen művek közé sorolható Borbás Barna 2023-ban megjelent *Első gól. Borbás Gáspár élete* című kötete is, hiszen a könyv egyrészt bemutatja a magyar labdarúgás történetének sokszoros *első gólszerzőjét*, Borbás Gáspárt, a *sportolót*, másrészt az olvasó megismerheti egy nem mindennapi sportkarriert követő ugyancsak kalandos életutat is, melynek főszereplője Borbás Gáspár, a *polgárember*.

*

Borbás Gáspár, azaz *Borbás doktor*, vagy ahogyan az 1908-as jogi szakvizsgája után ismerte az ország, a „hőskor labdarúgója”, sokszoros *első*. A magyar válogatott dresszét viselve senki más nem szerzett gólt őelőtte sem hazai, sem vendég pályán, szintén legelőször talált be a magyar csapat színeiben a sportág őshazájának számító Angliában. Az FTC első bajnokcsapatának oszlopos tagja, ő volt az ország első doktor labdarúgója. Ugyancsak elmondhatta magáról, hogy olimpiára kvalifikált futó, és ott pályára is lépő labdarúgó. Borbás Gáspár a sportkarrier mellett/után sikeres jogász életpályát tudhatott magáénak, Budapest főváros tiszti alügyésze, 1920-tól a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének ügyésze, majd igazgatója volt. Később, az 1930-as években Bajcsy-Zsilinszky Endre, illetve Rassay Károly politikai környezetében találjuk meg a tisztességes Borbás Gáspárt, aki a német megszállás alatt embermentőként többek között a világhírű atomfizikus, Teller Ede családját is segítette.

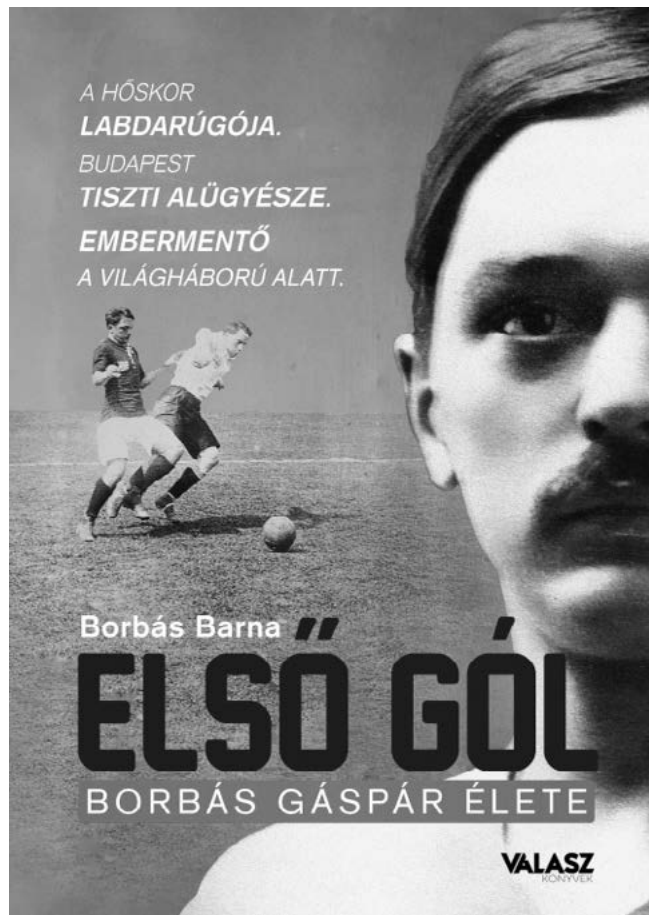
A kivételesen sokoldalú Borbás Gáspár életét dédunokája, Borbás Barna történész végzettségű újságíró örökölte meg. Az *Első gól. Borbás Gáspár élete* című kötet olvasmányos, nehezen letehető könyv. A szerző nem a családi anekdotákat fűzi egymásba, hanem primer forrásokra (levéltári kutatásaira) és elsősorban a korabeli sajtóra támaszkodik. Ismeri

és használja a korszakra vonatkozó alapvető társadalom- és sporttörténeti szakirodalmat. Célja egy életút bemutatása, melyhez nagy önuralommal tartja magát, s csupán szükséges mértékben jelöli ki az azt szegélyező társadalmi, politikai és művelődéstörténeti körülményeket. Talán csak egy helyütt, a kötet lezáró *Epilógusban* pótolja a – levéltári források híján – kiürülő történészi szerszámosládát a hivatkozások nélküli családi visszaemlékezésekkel az öregedő Borbás Gáspárról.

Borbás Gáspárt három nagy fejezetben ismerheti meg az olvasó. E három rész akár három különböző személy életútja is lehetne, mindegyik rejt magában elég különleges mozzanatot, tettet, melyek érdekesek lehetnek az utókor emlékeztetére. Elmerülve Borbás kalandos életében önkéntelenül is a Szabó István klasszikusából jól ismert Sonnenschein (Sors) család története rémlett fel. Még ha a kiindulást jelentő családi háttér eltérő is, számos párhuzam figyelhető meg a modern sport (h)őskorának labdarúgója (és atlétája), sikeres jogásza és a 20. század nagy ideológiáival hol együtt lélegző, hol küzdő, azok közt érvényesülni próbáló, emberségből jelesre vizsgázó értelmiségi és a Sonnenscheinek sikeres vállalkozója, főbírója, politikai aktivistái és meghurcolt olimpiai bajnoka között. A legfőbb különbség, hogy Borbás Gáspárnak a fentiekhez elegendőnek bizonyult egy hosszú emberöltő is.

Borbás Gáspár (1884–1976) Budapest szülötte. Fiatalkorát Európa leggyorsabban növekvő városában töltötte. A magyar főváros világ léptékben is ritkán látott fejlődésen ment keresztül a kiegyezést követő évtizedekben, a századfordulóra már a kontinens nyolcadik legnagyobb városa, ha pedig tekintetünket a szűkebb régióra (mondjuk Szűcs Jenő harmadik régiójára, azaz Bécstől Szentpétervárig) szegezzük, akkor a legjelentősebb város az, melynek levegőjét a fiatal Borbás Gáspár magába szívhatta. A *Gründerzeit* korszaka ez (1870–1914), amikor kiépül a modern sugárutas Budapest, korábban sosem látott út- és vasútfejlesztések, építkezések kezdődnek. Végre kiszabadul az ország a feudalizmus évszázados korlátai közül, csökken a mezőgazdasági lakosság aránya, növekvő pályára állt a nemzeti jövedelem (és ezen belül az ipar részesedése),

s a közel egymillióra duzzadt Fővárosban évente átlagosan 11 700 új lakás épül. A chicagói tempójú fejlődés azonban nem korlátozódott a gazdaságra, a millenniumi készülődés fellendítette a város társadalmi és kulturális életét. Felpetzdült a város (és az ország), virágoztak a körúton a kávéházak. Fejlődött a magyar tudomány.

Lechner Ödön, Hauszmann Alajos és tanítványaik, Árkay Aladár, Lajta Béla, Málnai Béla és a többiek kezei nyomán a földből kinövekvő csodás épületek árnyékában a fővárosi fiatalok szabadidős szokásai is átalakultak. Egyre népszerűbbek lettek a különböző sportolási lehetőségek. A 19. század dereka óta – a felső-középosztály körében – népszerű lóverseny és vadászat mellett a városban nagy sikere volt a korcsolyázásnak és a Dunán való csónakázásnak. A város századfordulón még üres telkein azonban új örület jelent meg. A grundokról a korábbi kedvenc *longa* métát kiszorította az Angliából behozott új játék, a *labdarúgás*. A pályákon és kávéházakban az idősebb „szakértők” magyarázták a serdülő fiataloknak az „angol játék” szabályait és a városligeti játszódozó gyermekek és fiatalok közül a jószemű „szakedzők” kimazsolázták a tehetséges labdazonglőröket és az újonnan megalapult sportklubok pályáira vitték őket. Így történt ez Borbás Gáspárral is, amikor a városligeti poros pályáról Malaky Mihály

elvitte őt a Ferencvárosi Torna Club pályájára, a többi már (futball)történelem...

Borbás miután 1916 után végleg szöggre akasztotta a stoplist, a lelátókra is csak nagyritkán ült fel. A visszavonulási szándékát már korábban is többször jelző labdarúgó-jogász (pontosabban ekkor alügyész) figyelme egyre inkább a közélet, pontosabban a Corvin Mátyásról elnevezett szabakőműves páholy felé terelődött, majd a Nagy Háború végére összeomló Monarchia, s Budapest feletti borús égbolt alatt megváltozott minden, Tanácsköztársaság, Károlyi, Kun Béla és a bevonuló románok, majd Horthy Miklós hatalomátvételét követően a trianoni békében szétszabdalt országban százezrek indultak útnak új életet keresve. A korábban ünnepezt sportoló élete is megváltozott, 1918-ban a spanyolnátha elvitte feleségét, majd 1921-ben – a korabeli sajtó szavaival élve – „likvidálásra” került a „múlt rezsimjének” tagjaként, s bő egyévtizedes fővárosi szolgálat után elbocsátották (kényszernyugdíjazták) állásából. Az állami hivataloknak hátat fordító Borbás doktor 1920 után a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének jogásza, majd idővel igazgatója lett. Az elsősorban operatív vezetői feladatokkal járó munka célja a – mérsékelten megfizetett – köztisztviselői karnak a piaci árnál olcsóbban történő kiszolgálása volt élelmiszerekkel és a mindennapi életben nélkülözhetetlen egyéb termékekkel. Kötelező feladatai mellett Borbás rendszeresen publikált és nyilatkozott a szövetkezeti világ aktuális kérdéseiről. Tette ezt rendszerint erős kapitalizmuskritikai kiindulópontból. Ostorozta az aránytalan vagyon- és jövedelemelosztást, valamint a tőkekoncentráció okozta versenyhátrányra hívta fel a figyelmet írásaiban. Ugyancsak támadta a szocializmus szisztémáját, meglátása szerint a „szociális jellegű tőke” halmozása lenne egy modern állam feladata. A Bethlen-kormány ún. konszolidációs relatív nyugalmát követően a harmicas évek elején újra felkorbácsolódtak a politikai indulatok, a háborús retorika Európa szerte felerősödni látszott. (Szemléletesen jegyzi meg ehelyütt a szerző, hogy 1933-ban született meg Seress Rezső zongoraművész és Jávör László költő világhírnévig jutó klasszikusa, a *Szomorú vasárnap*, melyet az öngyilkosok dalaként is gyakran emlegettek.)

Majd a tetszhalálból feltámadó Budapest kávéházai újra megteltek élettel, ahol többek között Bajcsy-Zsilinszky Endre, a Nemzeti Radikális Párt vezetőjének beszédei is hallhatók voltak. Ezek a beszédek alighanem Borbás Gáspár tetszését is elnyerhették,

mert – mint a budai választókerület elnöke – szerepet is vállalt a feltörekvő ellenzéki párt szervezeti kiépítésében. A budai Alagút utcában található Philadelphia Kávéház (a köznyelvben csak *Fila*) törzshelyéül szolgált ezekben az években Bajcsy-Zsilinszky mellett Szabó Dezső és Kádár Lehel íróknak, Pethő Sándor újságírónak vagy Tombor Jenő későbbi honvédelmi miniszternek is.

Borbás 1935-ig volt aktív a NRP-ben, majd a két háború közötti liberális ellenzék egyik vezéralakja, Rassay Károly, a Polgári Szabadságpárt alapítója mellett tűnt fel. A váltás indítékai nem ismertek, a kötet szerzője a régi ismerősökben és Bajcsy-Zsilinszky kisgazdákkal való viszonyában keresi a választ. Egy biztos, Borbás egészen 1944-ig, a párt feloszlataáig kitartott, még akkor is, ha ez valódi hatalomszerzés lehetőségével nem kecsegtetett.

Borbás állami munkájából történő elbocsátása után magánpraxisából élt, amikor – korábbi ismeretségei révén – számos zsidóval került munkakapcsolatba (még Himfy utcai irodájában dolgozó gépirónője is zsidó származású volt), amiért a zsidótörvények elfogadását követően (1938–1941) a hatóságok látókörébe is bekerült. A társadalom különböző alrétegeiben fortyogó antiszemitizmus 1944 márciusát követően a német csapatok megszállásával tört a felszínre. Miután a kamarai névsorokból törölték a zsidó szakértelmiséget, Borbás számos felkérést kapott a bevont jogi praxisok átvételére, melyek közül a legérdekesebb talán a régi jó ismerőse, Teller Miksa, a kor kiváló öröklési jogi szakértője, a *Jogtudományi Közlöny* szerkesztője és nem utolsósorban Teller Ede, a 20. század egyik legkiválóbb atomfizikusának édesapjától érkezett. S bár a törvények egzisztenciálisan már korábban is sértették a zsidóságot, fizikai létükben a német megszállástól és Szálasi hatalomátvételétől váltak fenyegetetté. Az egyre veszélyesebbé váló Budapesten a Teller család úgynevezett védett házba költözött, mely egy semleges állam (ez esetben Svájc) fennhatósága alá tartozott, és így menedéket nyújtott az ott élők számára. Számos esetben ezek az épületek sem tudták megvédeni a pártfogoltjaikat – gondoljunk csak a hírhedt Budapest XII. kerületi mészárlásokra. Borbás és a kor kitűnő magánjogásza, Szladits Károly saját életüket sem féltve felváltva látogatták idős barátaikat élelmiszerral és készpénzzel ellátva őket. Bár a háborút a Teller család – Emma lányuk

elhurcolt férje kivételével – túlélte, és Miksa az irodáját is visszavette barátjától, de a szovjetizálódó Magyarország sem ölelte keblére a kommunizmust elutasító, polgári háttérrel és világhírű Amerikába szökött fiúval bíró jogászt, aki 1950 szeptemberében tüdőgyulladásban elhunyt.

Borbás ellenálló tevékenységéről kevés részlet ismert, de a fenti példából is látszik, hogy mind a vagyontárgyak (lásd még a praxis átmeneti térítésmentes átvállalása mellett az egykori vecsési Halmy-kastély történetét a kötetben), vagy ahogy Borbás fogalmazott, „vagyontitkolás”, mind az embermentés folyamatából kivette a részét.

Borbás korábbi életét a negyvenes évek – háború alatti és azt követő – különböző irányokból lecsapó szököárjai magukkal sodorták. Elvesztette barátait, pártfogóit, politikai és titkóstársasági kapcsolatait. A háború borzalmait kitörölhetetlen nyomot hagytak a századelő ünnepelt labdarúgójában. A számára oly fontos szövetkezeti eszmét a szocializmus eltorzította. Fiatalságának közege, a millenniumi lázban égő, polgárosodó főváros és Magyarország alább merült. A régi világ megszűnt létezni körülötte. Nem meglepő tehát, hogy a korábban a közéletben aktív, serényen publikáló és a társadalmi életben jól forgó Borbás Gáspár a háborút követően családjának körében magára zárta lakása ajtaját, kizárva a múlt borzalmait és az új idők nyomasztó hangulatát. 1976. szeptember 20-án halt meg Budapesten, 92 évesen, családjának körében.

*

Borbás Gáspár története több, mint egy gólszerző labdarúgó élete, története egy ország története. Borbás a kiegyezés utáni modernizálódó Magyarország gyermeke, együtt serdült, s nőtt fel, tett szert hírnévre az ország fővárosával, majd ugyancsak együtt kényszerült átvészelné az őket ért csapásokat: a háborúkat, a válságokat, a forradalmakat, a 20. század nagy ideológiáit és az azokat kiszolgáló rezsimek kegyetlenkedéseit.

Ajánlom Borbás Barna kötetét minden érdeklődő figyelmébe!

HEIL KRISTÓF MIHÁLY

Foglyul ejtett barátság

Mitrovits Miklós: *A szocializmus csapdájában. Politika, gazdaság, kultúra és sport a magyar-lengyel kapcsolatokban (1945–1990)*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2023.

2023-ban jelent meg Mitrovits Miklós nagy volumenű munkája, *A szocializmus csapdájában. Politika, gazdaság, kultúra és sport a magyar-lengyel kapcsolatokban (1945–1990)* címmel. A kötet a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet gondozásában, azon belül a *Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések* sorozat részeként került kiadásra. A munka terjedelmét tekintve a gazdag tudományos apparátussal, bibliográfiával és névmutatóval együtt 558 oldal. Tartalmilag csoportosítva tizenkét nagyobb egységre van osztva, amely a tárgyalta témák részletessége miatt további alfejezetek alá van rendezve. Összefoglalva elmondható, hogy egy szerkezetileg jól áttekinthető és jól körülhatárolt szemlélet szerint kialakított kiadványt foghat kezébe az olvasó.

Magyarország és Lengyelország kapcsolatának alakulása a 19. századtól fokozatosan a két nép fókuszába került. Ez elsősorban a két ország történelmét érintette, államalapításainak vizsgálatára, valamint a közös uralkodók és dinasztiák kutatására vonatkozott. A későbbiekben előtérbe kerültek az erdélyi és lengyel kapcsolatok, illetve a hagiográfiai kutatások. Ennek több összetevője van. Történelmi és társadalmi szempontokat tekintve a két ország hasonló fejlődéstörténete, valamint az azonos korszakhatárok és geopolitikai térben való létezés okán hasonló mintázatok tapasztalhatók. Korábban a két történelemszomszéd elsődleges érdeklődése az államalapítások körülményeinek és időszakának vizsgálatára, így a közös uralkodók és a kétoldalú kapcsolatok kutatására koncentrált. A második világháborút követően, a '60-as évektől tapasztalható politikai enyhülés a két háború közötti időszakra vonatkozó kutatásokban is megmutatkozott, hiszen 1970-re már a háború alatti viszonyrendszerről is lehetett publikálni és kutatni. Nem véletlen, hogy a kutatók figyelme a magyar katonák varsói felkelésben betöltött szerepére és a lengyel menekültek kérdésére összpontosított. Ez összefüggésben állt a háború utáni, diplomáciai kapcsolatok helyreállítását célzó irányelvekkel is, ami elsődlegesen a háború éve alatt Magyarországra menekült lengyel állampolgárok helyzetének jogi és politikai rendezésével is együtt járt.

A sztálinista rendszer kiépülésével a két ország viszonya erőteljesebben összefonódott, amely a Rajk-per időszakában érte el tetőpontját. 1956 fordulópontot jelentett, hiszen ezt követően éveken keresztül az '56-os események és azok leverése ránehezedett a két állam kapcsolataira. Később az NDK-hoz való viszonyulásban és a prágai események értékelésében alakult ki nézeteltérés a két kommunista párt vezetői között. A Sztálin halálát követő időszakban mind Magyarországon, mind Lengyelországban azonos folyamatok mentek végbe, ennek ellenére láthatóvá vált, hogy a politika magasabb szintjein erőteljes feszültségek jelentkeztek. Jól felszínre jön ez a szerző által bemutatott korszakolásban is, amely a két pártállam történelmi felosztásának eltéréseit mutatja be. A vizsgált munkában jól kirajzolódik az az időbeli határvonal, amely megkülönbözteti a magyar és a lengyelországi eseménytörténet sajátosságait. Ehhez kapcsolódóan, a bevezető rész tisztázza a jól kiválasztott módszertant, amely a kötet keretrendszerét is meghatározza. Ez alapján a szerző értelmezése szerint Magyarország esetében megfigyelhető egy preszovjetizált korszak 1945 és 1948 között, a klasszikus sztálinizmus időszaka 1949–1953 között, illetve az 1956-os események és az azt követő Kádár-korszak. Ezzel szemben Lengyelország esetében komplexebb módon jelentkeznek a háborús politika és társadalomfejlődés határai, hiszen náluk nem ment végbe teljes szovjetizálás, ahogy az a legtöbb társutas országban történt. A varsói vezetés nem tudta kiépíteni a kötelező beszolgáltatás intézményét, ennek következtében az állam kevesebb terményhez jutott, illetve jellemzővé vált egy nagyszámú állatlevágási hullám, amelyet a kolhozosítástól való félelem generált. Fontos kiemelni azt is, hogy Lengyelországban – Magyarországgal ellentétben – nem sikerült megtörni a katolikus egyházat, ami a kulturális szférában is érzékelte hatását [42.]. Természetesen a lengyeleknél is fordulópontot hozott 1956. A lengyel berendezkedés 1956 után jelentősen elvált a Magyarországon ismert struktúráról; ez tetten érhető a pártvezetők gyakori cseréjében is. Ennek okát a belső gazdasági és politikai válságok kialakulásában kereshetjük, mely kihatott a külpolitikai döntéshozatal folyamataira is, így a lengyel–magyar kapcsolatokat is ennek függvényében alakították.

A diplomáciai kapcsolatok rendezését a háborút követő időszakban alapvetően a civil kezdeményezések és kulturális érintkezések alakították.¹ Noha a két ország előtt olyan problémák tornyosultak, mint a repatriálás kérdése, amelyet a rendszer vezetői az ideológiának megfelelően, az internacionalizmus keretén belül kívántak megvalósítani. A diplomáciai kapcsolatokat a két ország csak 1954-re emelte nagykövetségi szintre,² de hivatalos fórumokon a két ország között igen merev viszony volt megfigyelhető. Mindezek mellett – ahogy a tábor logikája is diktálta – belügyi szinten már korábban is együttműködtek a két ország szervei, majd kulturális szinten is felfutó tendencia mutatkozott. A két ország között 1948-ban írták alá az első kulturális egyezményt, amely kitért az egyetemek, lektorátusok és az intézményi hálózat együttműködésére is. Megállapították a különböző kulturális téren feladatot viselő alkotók, sportolók és kutatók kiküldetésének feltételeit, így még ebben az évben elkezdhette munkáját a Varsóban működő Magyar Kulturális Intézet is. A kulturális együttműködés és közeledés következtében a két nemzet egymásról alkotott imázsát sokkal inkább a kulturális és gazdasági együttműködés egymásra ható tényezői alakították, mint a klasszikus államközi kapcsolatok és pártközi egyeztető szervek tárgyalási eredményei és döntései, amelyek sok esetben nem jutottak ki a tárgyalótermek falai közül. Így nemcsak a kultúra klasszikus formái – irodalom, képzőművészet –, de a turizmus és a sport is fontos szerephez jutott a lengyel–magyar reláció formálásában. A szerző emiatt alapvető elemnek tekinti, hogy ne csak a kemény eszközök – *hard power* (politika, diplomácia, gazdaság) –, de a puha diplomácia – *soft power* – szegmenseire is részletesen kitérjen. Az időbeli korlátok okán nem mutatja be ezt mindenre kiterjedő aprólékossággal, de ennek ellenére is rendkívül részletekbe menő és pontos anziksz rajzolódik ki a magyar–lengyel kapcsolatokról.

A szerző vizsgálatainak egyik fontos szempontja a sportban megfigyelhető kapcsolatok bemutatása a kulturális viszonyrendszeren belül. Ez a kitüntetett szerep talán a szerző sport – és elsősorban labdarúgás – iránti pozitív elköteleződésből is következik. A két ország kapcsolataiban különös helyet kapott a labdarúgás (*piłka węgierska* – „magyar labda/futball”), amelynek a háború utáni időszakban

a megfelelője egyszerűen csak az lett, hogy „magyar”, (a *piłka* lekopott) [91.]. Ebből következően az 1952-es helsinki olimpia közeledtével a foci terén is erősíteni kívánt a lengyel szövetség. A korszakban a szocialista országokban a külföldi edzőigazolás nem volt lehetséges, ennek ellenére a lengyel–magyar kulturális megállapodás értelmében létrejött erre egy jogi háttér, így lehetségessé vált, hogy a lengyel labdarúgó-válogatott Király Tivadarral a kispadon vágjon neki az '52-es nyári játékoknak. Az olimpiára való felkészülési szakaszban Lengyelország első meccsét a Szovjetunióval játszotta, utóbbinak 1935 óta ez volt az első nemzetközi meccse [92.]. A lengyelek számára a „vizsgameccs” mégis az 1952. június 15-i mérkőzés lett, ahol a magyar válogatottat fogadták Varsóban: itt 5:1-re kikaptak a Sebes Gusztáv vezette magyar tizenegyedtől.

Nem véletlen, hogy a magyar vezetés – főként a diplomáciai testületekben dolgozók – részéről felismerték a labdarúgásban rejlő lehetőségeket, amelyet a kulturális kapcsolatok kiszélesítésének szolgálatába tudtak állítani. Így elkezdtek Lengyelország több városában is vetíteni a magyar válogatott mérkőzéseit, ehhez pedig előadásokat szerveztek, mely során a magyar sport fejlődését mutatták be. A program 1956-ban egészen januártól áprilisiig terjedően élt, ezt követően lekerült a kulturális programnaptárból [99–100.].

A pártállami időszakra jellemző az a kettősség, hogy a lengyel–magyar kapcsolatok felső vezetői szinten elhidegültek, azonban a társadalmi szolidaritás kérdésében, valamint a lengyel és magyar ellenzéki csoportok együttműködése területén kifejezetten pezsgő korszak kezdődött.³ A közös múltból, úgy tűnik, azok a megállók maradtak meg, amelyek mindkét nemzet történelmében társíthatóak a szabadságeszmék és forradalmi események sorába, így a jelenben is kiemelt emlékezetpolitikai szerepük van. A magyar–lengyel kapcsolatok vonatkozásában, a hasonló alapok révén egy közös közép-európai tudat alakult ki az ezredforduló előtti utolsó évtizedben. Mitrovits Miklós könyve ezeken a megállókön kalauzol végig, ezzel is segítve a közös múlt kérdéseinek és a két nép történelmi barátságának „helyrezökkenését”.

LÁZIN ÁRON

¹ Mitrovits Miklós: *Lengyel, magyar – „két jó barát”. A magyar–lengyel kapcsolatok dokumentumai*. Budapest, Napvilág, 2014.

² Erről bővebben lásd a szerző egy korábbi munkáját: Mitrovits Miklós: *A magyar–lengyel kapcsolatok, 1945–1990*. In: *Magyarország külkapcsolatai (1945–1990)*. Szerk. Horváth Sándor – Kecskés D. Gusztáv – Mitrovits Miklós. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021, 216.

³ Erről a szerző bővebben egy korábbi kötetében írt: Mitrovits Miklós: *Tiltott kapcsolat. A magyar–lengyel ellenzéki együttműködés 1976–1989*. Budapest, Jaffa, 2020.

„Egy csapatban focizunk” – lengyel–magyar futballkapcsolatok

Mitrovits Miklós: *Magyar labdarúgóedzők Lengyelországban, 1921–1975.* Budapest, Aposztróf, 2022.

A szerző nem első alkalommal mutatja be a lengyel történelem és a labdarúgás kapcsolatát. Korábban megjelent munkáiban is foglalkozott már a focival – elég csak Krausz Tamással közösen kiadott könyvére,¹ illetve egy 2018-as kiállítás tablóképeinek katalógusaként, a sportot a magyar–lengyel kapcsolatok történetén keresztül bemutató kötetére² gondolni. Jelen könyv előszavában is ezzel a gondolattal indít: „Minden történész, aki szereti a futballt, előbb-utóbb ír egy futballtörténeti könyvet. Különösen akkor, ha a fő kutatási területén belül is megjelenik a labdarúgás.” [5.]

Két nagyobb részre osztva – a kezdetektől 1939-ig, majd a második világháború utáni időszak (1945–75) – 351 oldalon mutatja be a lengyel futballban előforduló magyar edzőket, ismerteti klubjaikat, munkásságukat. A könyv gondosan lábjegyzetelt, gazdagon hivatkozik korabeli lengyel és magyar újságokra, illetve a témában már megjelent tanulmányokra is. Internetes forrásokat is megjelöl, ezzel is segítve az olvasót, akár szakmai szemüvegen keresztül, akár csak focirajongóként olvassa a könyvet.

Számtalan önállóan is érdekes történetből válogathat magának az olvasó. A személyes életutaktól kezdve, egy-egy egyesület múltjából is ízelítőt kaphatunk. A most következő rövid beszámolók amolyan kedvcsinálók a könyv elolvasásához.

Az edzők közül kiemelkedik – vagy még inkább úttörőnek mondható – Pozsonyi Imre, aki a Komárom megyei Kisberről indult, magyarosodott zsidó családból. A budapesti iskolaévek után előbb a Székesfővárosi Iparrajziskolába, majd 16 évesen a Budapesti Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskolába került. A korszak legjobb építészképzésén tanulhatott. A századforduló Budapestjén a labdarúgás hamar beszippantotta a fiatalokat, így került Pozsonyi is az akkor még „vidéki” Újpesthez. A korszak sajátossága – ma a fiókcseppek megjelenése miatt már nem annyira feltűnő jelensége –, hogy egyszerre két osztályban, két csapatban is játszott. Az első osztályban a Magyar Munkás

UE (MUE), a második vonalban az UTE játékosaként. [46–47.] A tehetsége hamar megmutatkozott, így 1902. október 12-én az ő nevét is ott találjuk az első hivatalos magyar válogatott mérkőzés jegyzőkönyvében. [47.] Az első bajnokságon a MUE csapattal ezüstérmet szerzett, majd az MTK-ba igazolt, melynek csapatkapitánya, és 1904-ben a bajnokság tagja is lett. [48.] 1905 után viszont már nem találkozhatunk nevével a sportrovatok hasábjain, ugyanis – valószínűleg – nem lehetett a sportot az építész pályával együtt űzni, így nagyon fiatalon, 23 évesen visszavonult. Vagy mégsem? 1911-ben ismét feltűnt, immár Kaposváron, a helyi KAC színeiben. Karrierje újraindulásának az első világháború vetett véget, az orosz frontra került és fogságba is esett. [52–53.] A rigai béke (1921. március 18.) véglegesítette Lengyelország határait, így ott is megindult az első bajnokság. A csapatok kispadján számos magyar edző ült ekkoriban. Pozsonyi a Cracovia tréneré lett. Az első ízben kiírt bajnokságot imponáló mérleggel, veretlenül megnyerve bajnok lett. Nem meglepő, hogy ezek után a lengyel válogatott kispadjára is felkérték, és az első hivatalos mérkőzésen is ő irányította a gárdát, mégpedig Budapesten, a magyar nemzeti válogatott ellen. [65–66.]

A történelmi mérkőzésen a magyar csatársorban szerepelt és nehezítette a lengyel védők helyzetét Schlosser Imre, a korszak legjobb magyar gólvágója, az FTC és az MTK legendája. Az ő élete talán jobban ismert a magyar sportrajongók körében, így annak bemutatására ezen írás nem vállalkozik – a könyv viszont megteszi, és érdemes ezt a részt is áttekinteni.

Az 1924-es párizsi olimpia után Schlosser – vagy ahogy a korszakban mindenki hívta, „Slózi” – a Wisła Kraków edzője lett. [86.] Ezzel párhuzamosan a lengyel válogatott kispadjára is leült egy budapesti túra erejéig, igaz, a „lengyel futball keresztapjának” számító magyar csapat 4:0-ra kiütötte az utazástól is fáradt lengyeleket. [90.] A mérkőzés után minden figyelme a Wisła csapatára összpontosulhatott, ahol sajátos módszerekkel igyekezett fejleszteni játékosait. Az „egylábas” játékosoknak például csak

¹ Krausz Tamás – Mitrovits Miklós: *A játék hatalma – futball-pénz-politika.* Budapest, L'Harmattan, 2008.

² Mitrovits Miklós: *Riválisok a pályán, barátok a hétköznapiakban. Lengyel–magyar sportpárbajok.* Budapest, Lengyel Intézet, 2018.

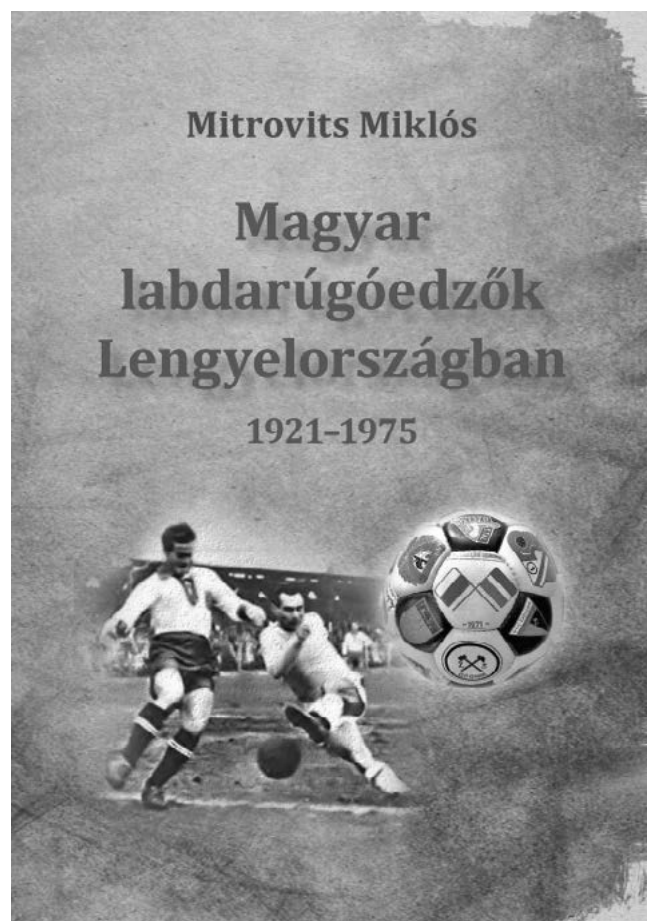
a gyengébbik lábára engedett cipőt húzni edzésen, hogy azzal is megtanuljanak löni. [95.] Munkája hamar meglátszott a csapaton, és az addig ötletlenül, improvizálva játszó Wisła a bajnokság egyik karakteres csapatává vált. Az edzői pályát ugyanakkor saját bevallása szerint is csak pénzért választó Schlosser nem tudott megegyezni a vezetőséggel, így 1925 őszén elhagyta Krakót. [98.] Egy rövid bécsi kitérő után visszatért Magyarországra, ahol az első alkalommal kiírt profi bajnokságban, az 1926–27-es szezonban a Ferencvárossal ismét bajnok lett. [99.]

A könyv második világháború utáni időszakkal foglalkozó részében is – ahogy erre a címből is következtethetünk – a szerző a lengyel élvonalban megforduló edzőket és munkásságukat veszi vizsgálatának középpontjába. A korábbi trénerek lefektették a lengyel foci alapjait, így érdeklődve követhetjük nyomon, vajon a világháború után is hasonlóan jelentős-e a magyar szaktudás. A magyarokhoz köthető egyik első emlék lengyel szempontból nem épp pozitív előjellel említendő, de a magyar Aranycsapat közel négyéves veretlenségi sorozatát 1950-ben pont Lengyelország ellen kezdte meg. [176.]

A második részből kiemelt életút bemutatása nem elsősorban az elért siker nagysága miatt került a recenziószerző érdeklődésének középpontjába, hanem sokkal személyesebb oka van. Külön örömmel idézi fel, hogy Bányai Nándor – Nándi bácsi – gyerekkorában szomszédja volt, így különösen közelinek érzi magához a történetet.

Bányai Nándor 1928-ban Budapesten született, sváb családba, eredeti családneve Breier volt. 1946-tól a Kispesti AC, majd 1950-től a Bp. Honvéd labdarúgója volt. Ötszörös magyar bajnok és 212 alkalommal játszott a Honvédban. Puskás egyik legjobb barátja volt, akivel Madridba költözése után is tartotta a kapcsolatot. (Sztintén személyes történet, mikor később, már a rendszerváltozás után Öcsi bácsi meglátogatta Nándi bácsit otthonában és a 4. helyett véletlenül az 5. emeletre ment fel a lifttel, úgy beszél, hogy volt szomszéd, aki szinte térdre rogyott a Száguldó Őrnagy előtt...)

1973 októberében a gyenge rajtot vevő Zagłębie Sosnowiec csapata szerződtette az addig inkább ifjúsági, illetve második ligás csapatokat irányító Bányait. [281–282.] Megbízása alatt 22 mérkőzésen vezette a csapatot, amely során 8 győzelmet, 5 döntetlent és 9 vereséget számlált. A nem túl fényes szereplés magával hozta az elbocsájtását is.

A szerző megemlíti, hogy Bányait szerették a játékosai, bár korábbi magyar elődeivel ellentétben ő nem tudott lengyelül edzést vezényelni, ami a játékosok körében nagy derülést okozott. [282.]

Összegzésképpen elmondható Mitrovits Miklós munkájáról, hogy a labdarúgásban jártas olvasót is képes meglepni egy-egy addig ismeretlen történettel, kulisszatitokkal. Számomra is sok új információval szolgált, kezdve az első hivatalos lengyel válogatott meccs történetével, vagy ahogy a könyv első részéből általam kiválasztott két életút is bemutatja, a magyar játékosok és edzők Lengyelországban való komoly elismertségével. Természetesen számos – általam ebben az írásban nem említett – másik tréner is „bábáskodott” a lengyel futball születésénél.

Akinek felkeltette érdeklődését a korszak, bátran veheti kezébe a könyvet, mert biztosan talál benne számára érdekes adatot, eddig nem hallott nevet, egyesületet, vagy csak jóérzéssel nyugtázhhatja, hogy mekkora szerepe is volt a magyaros stílusnak, a magyar edzőknek.

PÁLINKÁS MÁRK

Lakitelek ad otthont a 2024-es Footgolf Világ bajnokságnak

A Footgolf szabadtéri sport, melynek célja egy 5-ös méretű labdának az elrúgó helyről változatos terepviszonyokon és akadályokon át a kijelölt lyukba juttatása. A játék eredete kettős: a szabályzat alapja a golf (ruházat, labda, cipő, pályakövetelmény, kifejezések és etikett), a labda célba juttatása (különböző rúgótechnikák, lövőerő) pedig a futballhoz kötődik.

A sportág egyik őse az amerikai *codeball* az 1920-as, harmincas években volt népszerű, egy másik variánsa a hetvenes évek végén megjelent német *buschball*. Mindkettő a golf szabályait ötvözte a futballal, mai formáját a kétezres években nyerte.

2024-ben Lakitelek és a Hungarikum Liget ad otthont a Footgolf Világ bajnokságnak. Ennek apropóján kérdeztük Molnár Arnoldot, a Lakiteleki Nimród Footgolf Sportegyesület vezetőjét, a magyar csapat egyik tagját.

A sportág élvonalában és a Hungarikum Ligetben különleges helyzetben vagy. Ebben a többes minőségben hogy látod, értékeled a sportágot, mik a főbb jellegzetességei ma Magyarországon?

Ha három szóval kellene jellemeznem a footgolfot, akkor a közösségépítés, a természetközelség és az egészség szavak jutnának az eszembe. Akik kijönnek ezt a sportágot kipróbálni, illetve már űzik, a mozgás szeretete mellett a természetbeni kikapcsolódással találkozhatnak.

Mindezek mellett olyan baráti-üzleti kapcsolatokat tudnak kiépíteni egymással, amik gyümölcsözőek lehetnek és egy örök életre szólhatnak.

A kimondottan footgolfra tervezett Nimród elnevezésű pályája milyen kulturális szerepet tud vagy tudhat betölteni?

A pálya egyik különlegessége, hogy a lyukak pozíciója a Nimród csillagkép csillagjainak az égen található pozícióinak levetített mása. A Nimród footgolf pálya egyes elrúgó pontja a Borkatedrális tetején található. A Borkatedrális mutatja be a magyarországi Borrégiókat és azok borait. A pálya területén található a Zenepavilon, ahol családi, zenei rendezvényeknek is helyet tudunk biztosítani. A park területén játék közben bővíthetjük tudásunkat, a pályán elhelyezett, az Alföldre jellemző növényeket és állatokat felsoroló táblákkal. A természet, a jó levegő nemcsak a testünkre tud ily módon jó hatással lenni, hanem az elménkre is, hiszen játék mellett tanulhatunk is.

Mennyire sikeres a Lakiteleki Népfőiskola footgolf-projektje, milyen fontosabb eredmények vagy tapasztalatok szűrhetők le az elmúlt időszakból?

Mivel ez egy nem igazán ismert sportág, így elég nehezen tudjuk eljuttatni az emberekhez. Szervezünk amatőr versenyeket, ahol junior, női, felnőtt és senior kategóriák vannak. Az amatőr

kategóriában induló játékosaink már kezdik megízlelni, megszeretni a sportágot, mindazok mellett versenyekkel nagy energiát fordítunk az utánpótlás nevelésére is.

Milyen esélyekkel indul a magyar csapat a júliusban rendezendő világbajnokságon?

A július végén megrendezésre kerülő FootballGolf világbajnokságra sok edzéssel készülünk, reményeink szerint a magyar csapat dobogós helyezést fog majd elérni.

PÁLINKÁS BARNABÁS – RIBA ANDRÁS LÁSZLÓ

Az elmúlt időszak fontosabb eseményei

ÚJ KIADVÁNYOK, ESEMÉNYEK

ELBESZÉLT TÖRTÉNELEM – BÍRÓ ZOLTÁN

A RETÖRKI új, *Elbeszélt történelem* sorozatának első köteteként, Szekér Nóra történész szerkesztésében megjelent Bíró Zoltán életét gyermekkorától a rendszerváltás időszakáig feldolgozó története. Az új sorozat célja olyan személyiségek bemutatása, akik meghatározó szerepet töltek be közösségük életében.

HELMUT KOHL ÉS KÖZÉP-EURÓPA

A RETÖRKI kiadásában megjelent konferenciakötet Helmut Kohl halálának ötödik, Antall József miniszterelnök születésének kilencvenedik évfordulójára emlékező nemzetközi konferencia előadásainak írott változatát fűzi össze, azzal a céllal, hogy méltó emléket állítson az egykori német államférfinak. A kötet Nagymihály Zoltán és Strausz Péter szerkesztésében valósult meg.

RENDSZERVÁLTÓ MOZGALOM KÖNYVBEMUTATÓ LAKITELEK

Szécsi Árpád politológus *Rendszerváltó mozgalom – A Magyar Demokrata Fórum előzményei és korai története, 1979–1990* című kötetének bemutatójára 2023. december 2-án került sor Lakiteleken, a Hungarikum Ligetben. A RETÖRKI részéről Riba András László levéltár és szakmafejlesztési igazgató, valamint Strausz Péter tudományos igazgató beszélgetett a szerzővel a kötetben feltárt kutatási eredményekről.

„A FÖLD NEM TUD FUTNI” RENDSZERVÁLTÁS VIDÉKEN – KÖNYVBEMUTATÓ A NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGÁNÁL

2023. december 7-én mutatták be a RETÖRKI és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) közös kiadványát „A Föld nem tud futni” *Rendszerváltás vidéken* címmel a NEB Hivatalában. Földváryné Kiss Réka, a NEB elnöke és Nyári Gábor, a RETÖRKI ügyvezető igazgatója köszöntötte az érdeklődőket, majd a könyvről a szerkesztőkkel – Ö. Kovács Józseffel és Schlett Andrással – Germuska Pál beszélgetett.

A RETÖRKI KIADVÁNYAINAK BEMUTATÓJA A NEMZETI FÓRUM ALAPÍTÁSÁNAK 20. ÉVES ÉVFORDULÓJÁN

2024. március 23-án Lakiteleken a Nemzeti Fórum alapításának huszadik évfordulójára szervezett rendezvényen mutatták be a RETÖRKI új, *Elbeszélt történelem* sorozatának Bíró Zoltánnal készült első kötetét. Bíró Zoltánnal és a kötetet szerkesztő Szekér Nóra történésszel Riba András László levéltár és szakmafejlesztési igazgató beszélgetett. A program folytatásának keretében Nyári Gábor, Strausz Péter és Pálincás Barnabás ismertették a RETÖRKI elmúlt években megjelent kiadványait, majd Szécsi Árpáddal, a *Rendszerváltó mozgalom* című könyv szerzőjével Nagymihály Zoltán beszélgetett.

ELBESZÉLT TÖRTÉNELEM – BÍRÓ ZOLTÁN KÖTETBEMUTATÓ BUDAPESTEN

A kötet hivatalos bemutatójára 2024. május 21-én került sor a Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal Dísztermében. A megjelenteket Lezsák Sándor, a Magyar Országgyűlés alelnöke, Szabó István, Pest Vármegye Közgyűlésének elnöke, valamint Nyári Gábor, a RETÖRKI ügyvezető igazgatója köszöntötte. A kiadványról a szerzővel, Bíró Zoltánnal Horváth Szilárd, az MTVA szerkesztője és Szekér Nóra történész, a kötet szerkesztője beszélgetett.

A 19–20. SZÁZAD MEGHATÁROZÓ ESZMÉI – ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN ELŐADÁSSOROZATA

2023 novembere és decembere folyamán került sor Zachar Péter Krisztián történész közreműködésével a három alkalomból álló, *A 19–20. század meghatározó eszméi* című történeti előadássorozatra a RETÖRKI munkatársainak részvételével.

SZAKASZHATÁROK MŰHELYKONFERENCIA

2024. február 6-án *Szakaszhatárok* címmel rendezték meg a RETÖRKI műhelykonferenciáját, ahol Marschal Adrienn, Halmy Kund, Nagymihály Zoltán és Jónás Róbert mutatták be a 2023. évi tudományos kutatásaik eredményét.

TANYAKOLLÉGIUM III. – MŰHELYBESZÉLGETÉS A RETÖRKI-BEN

Dr. Rigó Róbert történész és Demeter Péter szerkesztésében, az Antológia Kiadó gondozásában jelent meg a *Tanyakollégium III.* című kiadvány. A 2021-ben és 2022-ben zajlott kutatásból készült kötetről 2024. február 6-án a RETÖRKI konferenciatermében Riba András László levéltár és szakmafejlesztési igazgató és Strausz Péter tudományos igazgató beszélgettek a szerkesztőkkel.

STRATÉGIAI MEGÁLLAPODÁS A KODOLÁNYI JÁNOS EGYETEMMEL

2024. február 7-én, sajtótájékoztató keretében került sor a RETÖRKI és az egyetem közötti stratégiai együttműködési megállapodás aláírására. Vizi László Tamás megbízott rektor kiemelte, hogy az egyetem stratégiai célja, hogy a szűkebb helyi közösség és gazdaság igényeit széleskörű műveltséggel rendelkező, folyamatosan tanulni és magát fejleszteni képes munkavállalók képzésével, tudományos kutatással és innovatív szolgáltatásokkal segítse. Nyári Gábor, a RETÖRKI ügyvezető igazgatója elmondta, hogy az Intézet célja, hogy a rendszerváltás időszakát fókuszban tartó kutatások és az eredmények publikálása mellett az oktatás és az ismeretterjesztés eszközeivel el tudja érni a társadalom szélesebb rétegeit.

NYÁRI GÁBOR RÉSZVÉTELE A NEB 10 ÉVES FENNÁLLÁSÁT ÜNNEPLŐ TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁSON

2024. február 14-én a tízéves fennállását ünneplő Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) nemzetközi tudományos tanácskozást tartott Budapesten, a Hagyományok Házában. Nyári Gábor ügyvezető igazgató a *Történelem és emlékezet – Az oktatás és az ismeretterjesztés feladatai* című panelbeszélgetésen vett részt Bellavics István, az Országgyűlés Hivatala közgyűjteményi és közművelődési igazgatója, Ötvös István, a NEB tagja, Szilágyi Zsolt, a Rákóczi Szövetség igazgatója és Varga Zsuzsanna, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézet Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék vezetője társaságában.

RENDHAGYÓ TÖRTÉNELEMÓRA CEGLÉDEN A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAINAK EMLÉKNAPJA ALKALMÁBÓL

2024. február 23-án a ceglédi Városháza dísztermében a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából városi ünnepségre került sor. Csáky András korábbi MDF-es politikus, ma független polgármester rövid emlékező beszéde után egy interaktív történelemóra került sor. Ennek keretében Gulyás Martin a kommunista diktatúra világát igyekezett közel hozni a közoktatásban tanuló diákok számára, hétköznapi példák sokaságával illusztrálva azt, hogy az akkori hétköznapiak mennyire különböztek a mai állapotoktól. A diákok nem pusztán hallgatói voltak az előadásnak, ugyanis okostelefon segítségével szavazhattak, válaszokat adhattak az előadó által feltett, a korszakkal kapcsolatos kérdésekre.

HÉT LEVÉLTÁR – HÉT KÖZÉPISKOLAI FOGLALKOZÁS A TÖRTÉNELEM KÜLÖNBÖZŐ KORSZAKAIBÓL – LEVÉLTÁR-PEDAGÓGIAI TOVÁBBKÉPZÉS AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRABAN

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2024. február 23-án levéltár-pedagógiai workshopot szervezett hét levéltár munkatársainak bevonásával. Marton József a RETÖRKI részéről *Mindennapok az emigrációban – A nemzeti tudat és kultúra ébrentartása a szórványmagyarságban* címmel tartott bemutató levéltár-pedagógiai foglalkozást.

MARTON JÓZSEF RENDHAGYÓ TÖRTÉNELEMÓRÁJA A FASORI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUMBAN

Február 26-án a Fasori Evangélikus Gimnázium megemlékezett a kommunista diktatúra áldozatairól. A RETÖRKI részéről Marton József rendhagyó történelemórai keretek között elsősorban a Kádár-rendszer elnyomó, diktatórikus jegyeit, illetve a rendszerváltás éveiben példaként fellépő áldozatok életútját tárta fel.

A RETÖRKI KÖNYVADOMÁNYA AZ OROSZLÁNYI VÁROSI KÖNYVTÁRNAK

2024. március 6-án az oroszlanlyi helyi Rákóczi Szövetség közbenjárásával a RETÖRKI eddigi kiadványainak egy-egy példányát adományozta a városi könyvtárnak. A könyvadományt Pálincás Barnabás, a RETÖRKI levéltár és szakmafejlesztési igazgatóhelyettese adta át Oroszlányban Körtvélyfáy Zoltánnak, a Kölcsey Ferenc Művelődési Központ és Könyvtár megbízott igazgatójának.

FELEJTÉS ÉS EMLÉKEZÉS. A SZUVERENITÁS KIFEJEZŐDÉSI FORMÁIRÓL – KÖZÖS KONFERENCIA ELTE ÁJK-VAL ÉS A HUN-REN JOGTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORTTAL

2024. március 13-án került megrendezésre a *Felejtés és emlékezés. A szuverenitás kifejeződési formáiról* című konferencia az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A konferencia szervezői a RETÖRKI mellett az ELTE ÁJK és a HUN-REN Jogtörténeti Kutatócsoport voltak. Az eseményen – mások mellett – előadott Mezey Barna, Karácsony András, Müller Rolf, Nagy Janka Teodóra, Szekér Nóra, Krahulcsán Zsolt és Zinner Tibor, míg a RETÖRKI-t Nyári Gábor és Heil Kristóf Mihály képviselte.

LÁTOGATÁS A SELYE JÁNOS EGYETEMEN

2024. március 19-én Vajda Barnabás, a Selye János Egyetem Történelemdidaktika doktori programjának vezetője fogadta Komáromban a RETÖRKI Levéltár és Szakmafejlesztési Központjának vezetőit. A találkozó keretében a résztvevő hallgatók megismerhették a levéltár működését és a folyamatban lévő kutatásokat. Az egyetem részére szakmai kiadványokat biztosított a RETÖRKI.

NYÁRI GÁBOR RÉSZVÉTELE A KERESZTÉNY HIVATÁSTUDATRÓL SZÓLÓ PANELBESZÉLGETÉSEN

Kovács K. Zoltán kereszténydemokrata politikus születésének 100. évfordulójára emlékeztek meg 2024. április 4-én Mosonmagyaróváron. Az ünnepi program keretében a keresztény hivatástudatról tartott panelbeszélgetésen Latorcai Csaba, a Közigazgatási és Területfejlesztési Minisztérium miniszterhelyettese, Mészáros József, a Barankovics István Alapítvány kuratóriumi elnöke, valamint Nyári Gábor, intézetünk ügyvezető igazgatója vett részt.

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS KONFERENCIÁJA

2024. április 5-én rendezték meg a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának II. hallgatói konferenciáját. Intézetünk kutatási munkatársa, Kovács Balázs Molnár Erik társadalomtörténeti munkáját megvitató 1950-es ülésről tartott előadást.

RENDAHGYÓ TÖRTÉNELEMÓRÁK A MEZŐÖRSI MAGYAR MŰHELY ALAPÍTVÁNYNÁL

A 2023/24-es tanév során a RETÖRKI szakemberei több alkalommal tartottak Mezőörsön rendhagyó történelemórát középiskolás diákok számára. A program a Magyar Műhely Közhasznú Alapítvány, a gróf Széchenyi István Népfőiskola, a Magyar Műhely ÁMK és a RETÖRKI közös szervezésében valósult meg. A magyar történelem bemutatását interaktív feladatok segítették a foglalkozások során. A záróeseményre áprilisban került sor Lakiteleken, ahol a RETÖRKI részéről Marton József tartott levéltár-pedagógiai foglalkozást a diákoknak, akik a levéltárápületet is meglátogathatták.

XXV. EÖTVÖS KONFERENCIA

Az idei évben május 3-4-én került megrendezésre az Eötvös Collegium hallgatói konferenciája. A konferencián előadott Szénási Dorottya, a RETÖRKI történész kutató gyakornok munkatársa. A Történelem II. – Jelenkori magyar és egyetemes történelem szekcióban *Az 1970-es évek irodalompolitikai kötélhúzása és az 1976-os Kritika-ügy* címmel tartott előadást.

AZ MTA MAGYAR-ROMÁN TÖRTÉNÉSZ VEGYESBIZOTTSÁG 26. ÜLÉSE

2024. május 14–17. között került megrendezésre a Magyar Tudományos Akadémia és a Román Tudományos Akadémia hagyományossá vált, Magyar–Román Történész Vegyesbizottságának 26. találkozója. A konferenciának magyar részről idén Miskolc adott otthont, az eseményen a szakmai fordítást és tolmácsolást, munkatársunk Lázin Áron látta el.

OMICS & HERITAGE NEMZETKÖZI KONFERENCIA

P. Holl Adrien, a RETÖRKI állományvédelmi szakértője május 14–15. között részt vett a Rómában rendezett Omics & Heritage nemzetközi konferencián. A konferencián elhangzott előadások előremutató európai és nemzeti kezdeményezéseket mutattak be az állományvédelem területén.

A MAGYAR LEVÉLTÁRAK VEZETŐINEK TANÁCSA ÉVES VÁNDORGYŰLÉSE

2024. május 23–25. között Kaposváron rendezték a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) éves vándorgyűlését. A háromnapos konferencián Pálincás Barnabás levéltár és szakmafejlesztési igazgatóhelyettes, Strausz Péter tudományos igazgató és Puteáni-Holl Adrien állományvédelmi szakértő képviselték a RETÖRKI-t. A vándorgyűlés második napján a levéltári stratégiákról és feladatokról szóló kerekasztal-beszélgetésen a nyilvános magánlevéltárakat Pálincás Barnabás képviselte. A harmadik napon Puteáni-Holl Adrien *Online és offline állományvédelmi képzések* címmel tartott előadást, amiben rámutatott az állományvédelem aktuális kihívásaira.

TERMINOLÓGIAI WORKSHOP A RETÖRKI, A NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA ÉS A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT SZERVEZÉSÉBEN

Terminológiai workshopot szervezett a RETÖRKI, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) és a Magyar Történelmi Társulat (MTT). Az eseményre a NEB Vas utcai székházában került sor 16 történész és történelemdidaktikai szakember részvételével. A szeminárium Földváryné Dr. Kiss Réka (NEB) megnyitója után Dr. Ablonczy Balázs (MTT) és Dr. Strausz Péter (RETÖRKI) köszöntőjével indult.

Ezt követően rövid felszólalások következtek a résztvevő szakértők részéről az 1944–1990 közötti időszak politikai rendszerei, gazdasági jelenségei és a rendszerváltás témaköreiben. A felszólalásokat egy kerekasztal-beszélgetés követte, amelynek tematikája számtalan magyar és nemzetközi történettudományi fogalom téves vagy félrevezető használatát és új megközelítések érvényesítését járta körül.

ÁLLOMÁNYVÉDELMI KONZULTÁCIÓS NAP

Május 31-én a Petőfi Kulturális Projekt keretében a Múzeumi Állományvédelmi Bizottság szervezésében állományvédelmi konzultációra került sor a Dobó István Vármúzeumban Egerben. Az eseményen P. Holl Adrien, a RETÖRKI levéltáránk állományvédelmi szakértője is részt vett, mint felkért hozzászóló.

ÚJ ONLINE LEVÉLTÁRI ADATBÁZIS

A RETÖRKI levéltára 2024 májusának végén indította el új online adatbázisát, amit az AtoM (Access to Memory) hálózati levéltári leíró alkalmazás kezel. A rendszer a Nemzetközi Levéltári Tanács (ICA) által kiadott szabványokon alapul, és több hazai levéltár, így az egyházi és felsőoktatási, valamint városi levéltárak is alkalmazzák. Az adatbázis kialakítását a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatta 2024-ben.

KÖLTÖZÉS

Az idei év első felében a RETÖRKI korábbi budapesti telephelyéről a 1145 Budapest, Columbus utca 27–29/B. címre költözött. A Levéltár a költözést követően immár az új címen várja érdeklődő kutatóit, és ugyanitt lesznek szakmai rendezvényeink is.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: SZÉNÁSI DOROTTYA – PÁLINKÁS BARNABÁS

A Rendszerváltó Szemle 2024/1. számának szerzői

Andreides Gábor (Budapest, 1973)

Történész. 2001-ben diplomázott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar olasz-történelem szakán. PhD fokozatát 2008-ban, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékén szerezte. A Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának tudományos főmunkatársa. Fő kutatási területe a huszadik századi Olaszország történetének főbb politikai, társadalmi kérdései, valamint a magyar-olasz kapcsolatok alakulása az elmúlt században.

Chira Csongor (Vác, 1990)

Középiskolai tanár. 2016-ban végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán történelemtanár, valamint mozgóképkultúra és médiaismerettanár szakon. 2018 óta az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem doktori iskolájának hallgatója. A Dunakeszi Radnóti Miklós Gimnázium tanára, a RETÖRKI munkatársa és Történelemdidaktikai és Pedagógiai Műhelyének tagja.

Csillag Péter (Budapest, 1983)

Újságíró. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán végzett történelem, illetve kommunikáció szakon. A *Nemzeti Sport* főmunkatársa, a Hátsó füves országjáró multimédiás sorozat szerkesztője, az ebből született könyv írója, tematikus kiállítás kurátora, a Hátsó füves futballmentő túra szervezője. *Az Ady stoplisban*, a *Kapufák és kényszerítők*, az *Oldalvonal*, a *Ha a pályák mesélni tudnának...* és a *Budapest futballkönyve* című könyvek szerzője. Érdeklődési területe főként a futball társadalmi, történeti és kulturális vetülete. Munkáját egyebek mellett Junior Prima-díjjal, Feleki László-díjjal, Balassa Iván-émlékéremmel értékelték. A Hátsó füves-projekt többek között a Magyar Sportújságíró Szövetség nívódíját, az Év kiállítása-díjat, az Európai Labdarúgó Szövetség év társadalmi kezdeményezése díjának ezüst fokozatát és az Év szabadidős sporteseménye díjat is kiérdemelte.

Endrédi Tamás (Vác, 1991)

A budapesti Bókay János Humán Kéttannyelvű Szakközépiskola, Szakiskola és Gimnáziumban érettségizett 2011-ben. 2020-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának történelem szakán diplomázott. 2017-től csatlakozott a RETÖRKI programjaihoz, 2022-től levéltári munkatársként a RETÖRKI alkalmazásában áll.

Heil Kristóf Mihály (Budapest, 1992)

Jogtörténész, jogász. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett alap- és mesterszakos oklevelet történelemből modern Magyarország specializáción, valamint az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán jogász, illetve a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szabályzatíró és kodifikációs szakjogász diplomát. Jelenleg a RETÖRKI operatív igazgatója, az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének egyetemi tanársegédje, illetve a HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport munkatársa. Kutatási területe a reformkori magyar törvényhozás és a nemesi vármegye, illetőleg az 1945 utáni nyugati magyar emigráció története.

Koós Levente (Vác, 1984)

Történész, gimnáziumi tanár. 2011-ben szerezte meg latin nyelv és irodalom, illetve történelem szakos diplomáját az ELTE Bölcsészettudományi Karán. 2019-ben jelent meg *Egészpályás letámadás* című könyve, amelyben a Kádár-kori hatalom és a Ferencvárosi Torna Club viszonyával foglalkozik. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem végzős doktorandusz hallgatója. Kutatási eredményeit rendszeresen közli a besugnak.blog.hu nevű oldalán.

Kovács Balázs (Salgótarján, 1997)

Történész. A Károli Gáspár Református Egyetemen szerzett történelem mesterszakos diplomát 2022-ben. A RETÖRKI kutatási munkatársa, a KRE Történelemtudományi Doktori Iskolájának PhD hallgatója.

Lázin Áron (Szatmárnémeti, 1998)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem szakán végzi tanulmányait. 2022-től a RETÖRKI történész kutató gyakornoka. Kutatási területe a Magyar Írók Szövetsége és a Kádár-korszak magyar kulturális kapcsolatai.

N. Pál József (Pethőhenye, 1957)

Irodalomtörténész, sportesszéíró. 1984-ben az ELTE Bölcsészettudományi Kara magyar–történelem szakán szerzett oklevelet. 1984–85-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. 1985 és 1988 között tudományos továbbképzési ösztöndíjas, 1988-tól 2022-ig az ELTE BTK 20. századi, majd Modern Magyar Irodalomtörténeti tanszékének oktatója, ma nyugdíjas. A 20. századi magyar irodalom eszme- és politikatörténeti hátterével, Ady Endre életművének ilyen irányú vonatkozásaival, a népi mozgalommal, az irodalom és a politika kapcsolatának 1945 utáni történetével foglalkozott. Tizenöt éve elsősorban sporttörténeti tárgyú munkákat ír.

Nyári Gábor (Ajka, 1986)

Történész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen folytatta történelmi tanulmányait, ugyanitt szerezte meg a doktori címet 2017-ben. Történészként dolgozott a Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítványnál, az Antall József Tudásközpontban és a Kairosz Kiadónál. 2018-tól az Emberi Erőforrások Minisztériumának miniszteri tanácsadója, 2019-ben a Magyarságkutató Intézet tudományos munkatársa, 2020-tól a RETÖRKI főigazgatója, majd ügyvezető igazgatója. Két monográfiája mellett több mint 100 publikációja jelent meg. Fő kutatási területe a Horthy-korszak, valamint az 1945 és 1956 közötti magyar emigráció története. A *Rendszerváltó Szemle* szerkesztőbizottságának tagja.

Pálinkás Barnabás (Budapest, 1987)

Történész. A PPKE Bölcsészettudományi Karán szerezte meg alap- és mesterszakos diplomáját. 2013–2019 között a Rákóczi Szövetség szervezeti munkatársaként, majd rendezvényekért felelős igazgatójaként tevékenykedett. Jelenleg a RETÖRKI levéltár és szakmafejlesztési igazgatóhelyettese, a PPKE Történelemtudományi Doktori Iskolájának PhD hallgatója. A *Rendszerváltó Szemle* szerkesztőségének tagja.

Pálinkás Márk (Budapest, 1999)

Történelem szakos egyetemi hallgató. Alapfokú diplomáját az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerezte 2022-ben, Visegrádi országok története specializáción. 2021-től gyakornok a HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézetnél, illetve megbízásos formában dolgozott a Corvinus Egyetem Levéltárában és a RETÖRKI Levéltárában is. Jelenleg az ELTE mesterképzésének hallgatója, művelődéstörténet szakirányon.

Riba András László (Marcali, 1987)

Történész. Egyetemi tanulmányait a PPKE Bölcsészettudományi Karán végezte, majd 2021-ben ugyanitt védte meg doktori disszertációját. 2014-től a RETÖRKI munkatársa, 2017-től az Intézet archívumának osztályvezetője, 2022-től levéltár- és szakmafejlesztési igazgató. Fő kutatási területe a pártállam politikatörténete. A *Rendszerváltó Szemle* szerkesztőségének tagja, a RETÖRKI Történelemdidaktikai és Pedagógiai Műhelyének vezetője.

A szerkesztők életrajzai

Házi Balázs (Budapest, 1987) – felelős szerkesztő

Történész, levéltáros. A budapesti Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett 2006-ban. 2013-ban a PPKE Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem mesterszakos diplomát. Segédlevéltárosként a Magyar Országos Levéltár több projektjében is részt vett. 2013–2014-ben az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, majd 2014 októberétől a RETÖRKI alkalmazásában áll. A Bethlen Gábor Alapítvány titkára.

Nagymihály Zoltán (Budapest, 1988) – főszerkesztő

Történész. 2012-ben szerzett diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem szakán, ahol első-sorban a 20. századi magyar történelem és az emigráció kérdéseit kutatta, szakdolgozata a *Látóhatár* c. müncheni lap történetét mutatta be. 2013-ban és 2014-ben fél évet töltött a németországi magyar diaszpóra közösségeiben a nemzetpolitikai államtitkárság Körösi Csoma Sándor programjának ösztöndíjasaként. 2014-től a RETÖRKI munkatársa. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója, a Bethlen Gábor Alapítvány kurátora.

